

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

1979'DAN GÜNÜMÜZE İRAN'IN DIŞ POLİTİKA ÜRETME
SÜRECİNE SÜNNİLERİN BAKIŞ AÇISI:
BELUCİLER VE KÜRTLER

Doktora Tezi

MOHAMMAD RIGIDERAKHSHAN

TEMMUZ 2020

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

1979'DAN GÜNÜMÜZE İRAN'IN DIŞ POLİTİKA ÜRETME
SÜRECİNE SÜNNİLERİN BAKIŞ AÇISI:
BELUCİLER VE KÜRTLER

Doktora Tezi

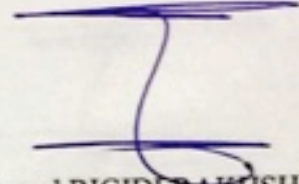
MOHAMMAD RIGIDERAKHSHAN

DANIŞMAN
PROF. DR. ÖZDEN ZEYNEP OKTAV

TEMMUZ 2020

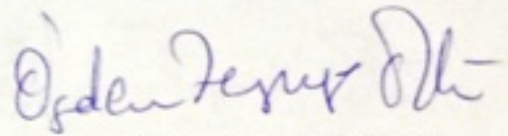
BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Mohammad RIGIDERAKHSHAN

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı taahhüt ederim.

Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV

ÖNSÖZ

1979'dan günümüze İran'ın dış politika üretme sürecine Sünnilerin bakış açısını ele aldığım bu çalışmanın başta İran İslam Cumhuriyeti olmak üzere, İslam dünyasındaki Müslümanların halihazırdaki durumlarına ve gelecek vizyonlarına basiretli ve yapıcı katkılar sağlamasını temenni ediyorum. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında bana daima destek olan hocam Prof. Dr. Özden Zeynep Oktav'a şükranlarımı sunarım. Tez izlemelerime katılan ve tez savunma jürimde yer alan hocalarıma da teşekkürü borç bilirim.

Çalışmama başlarken çalışmamın sınırlılıkları ve teorik çerçevesi gibi son derece önemli noktalarda sorularıma sabırla yanıt veren ve çalışmamın daha sonraki aşamalarına da katkı sunan Dr. Amir Ahmad Fekri'ye; beni nitelikli kaynaklara yönlendiren, tezimin tarihsel arka planını kurgulamama yardım eden ve İran'daki Sünni etnik grupları tasnif etmemde yol gösterici olan kıymetli hocam Prof. Dr. Hamid Ahmedi'ye müteşekkirim. Hakeza, İran'daki Sünni Beluci ve Kürt grupların önde gelen dini liderleri, siyasetçileri ve akademisyenleri ile gerçekleştirdiğim görüşmelerime aracılık eden Dr. Amanollah Tamandehrou'ya teşekkür ederim.

Çalışmamın her aşamasında görüşleriyle katkı sunan, gerçekleştirdiğim mülakatları analiz etmemde yardımcı olan ve tezimin son okumalarını yapan Dr. Hülya Özkan'a kalbi şükranlarımı sunarım.

Eğitim hayatım boyunca bana daima destek olan başta Ağabeyim Dr. Kadirbakhsh Rigi'ye, Anneme, Babama ve kardeşlerime minnettarım.

Mohammad RIGIDERAKHSHAN

İstanbul, 2020

ÖZET

1979'DAN GÜNÜMÜZE İRAN'IN DIŞ POLİTİKA ÜRETME SÜRECİNE SÜNNİLERİN BAKIŞ AÇISI: BELUCİLER VE KÜRTLER

Rigiderakhshan, Mohammad

Doktora Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Özden Zeynep Oktav

Temmuz, 2020. 227 Sayfa.

Bu çalışmada İran'ın dış politika belirleme sürecinde etkili olan İranlılık ve İslam kimlikleri İran'ın jeopolitiği, Şii Hilali ve devrim ihracı ile birlikte inşacılık teorisi üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. İranlılık kimliğinin geçmişten bu yana İran için ifade ettiği anlamsal değişimlerle birlikte güncel politikalarındaki etkisi tespit edilerek, İran'ın üzerinde bulunduğu jeopolitik konum ve bu konumun doğurduğu stratejik yönelimler özellikle Şii Hilali temelinde tartışılmıştır.

Bununla birlikte Devrimden sonraki süreçte İran'ın izlemeye başladığı politikalar özellikle İslam kimliği ile ilişkisi üzerinde durularak, söz konusu süreçte devrim ihracı konusunda izlenen politikalar ve bu politikaların sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel boyutları incelenmiştir. Literatür taraması neticesinde sözü edilen kimliklere ilişkin çeşitli yaklaşımlar sıralanarak İran'ın dış politikasına ilişkin bütüncül bir çerçeve çizilmiştir.

Bu bağlamda Sünni Kürt ve Beluci İranlı katılımcılar ile yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiş ve görüşmelerden elde edilen veriler içerik analizi ile tahlil edilmiştir. Böylelikle İran'ın 1979'dan günümüze devam eden dış politikasında etkinlik kazanan kimliklere İranlı Sünni Belucilerin ve Kürtlerin bakış açıları tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların değerlendirmeleri esas alınarak Sünni etnik grupların dış politika üretme sürecindeki rollerine de değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran'ın Dış Politikası, İranlılık, İslam, Kimlik, Sünniler, Beluciler, Kürtler.

ABSTRACT

PERSPECTIVES OF SUNNITES ON THE FOREIGN POLICY MAKING PROCESS OF IRAN FROM 1979 UNTIL TODAY: BALUCHIS AND KURDS

Rigiderakhshan, Mohammad

Ph.D. Dissertation, International Relations

Supervisor: Prof. Dr. Özden Zeynep Oktav

July, 2020. 227 Pages.

In this study, Iranian identity, Islam, Iran's geopolitics and Shiite Crescent and the exporters of revolution, which are influential in Iran's foreign policy determination process, will be tried to be explained through the theory of construction. With the semantic changes that Iranian identity has been expressing for Iran since the past, its impact on current politics will be determined and the geopolitical position of Iran and its strategic orientations will be discussed especially with the Shiite Crescent.

In addition, the policies that Iran has started to follow in the post-revolution period will be examined with an emphasis on its relationship with Islamic identity. The policies followed in the process of export of revolution and the socio-economic and socio-cultural dimensions of these policies will be examined. As a result of the literature review, a holistic framework of Iran's foreign policy will be drawn by ordering various approaches regarding these identities.

In this context, semi-structured interviews were conducted with Sunni Kurdish and Baluchi Iranian participants and the data obtained from the interviews were analyzed by content analysis. Thus, the perspective of Iranian Sunni Baluchis and Kurds has been determined for the identities that have gained effectiveness in the foreign policy of Iran, which has continued since 1979. In addition, the roles of Sunni ethnic groups in foreign policy making process were also mentioned based on the participants' evaluations.

Keywords: Iran's Foreign Policy, Iranian, Islam, Identity, Sunnites, Baluchis, Kurds.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
TABLolar	X
GRAFİKLER	XI
ŞEKİLLER.....	XII
GİRİŞ.....	1
I. Çalışmanın Konusu	2
II. Çalışmanın Varsayımları.....	5
III. Çalışmanın Yöntemi	6
III.I. Veri Toplama ve Analiz Teknikleri	7
III.II. Araştırmanın Katılımcıları.....	7
III.III. Veri Toplama: Yarı Yapılandırılmış Görüşme.....	12
III.IV. Görüşme Formu.....	13
III.V. Toplanan Verilerin Analizi: İçerik Analizi	14
IV. Çalışmanın Kuramsal Çerçevesi	18
V. Literatür Taraması	22
1. BÖLÜM: TARİHSEL SÜREÇTE İRAN DIŞ POLİTİKASI	26
1.1. Tarihsel Arka Plan	26
1.2. İran İslam Cumhuriyeti'nin Dış Politikasının Esasları.....	29
1.3. İran'ın Dış Politikasının Kimlik Karakteristiği.....	30
1.4. İran'ın Dış Politikası İle İlişkili Kurumlar	33
1.4.1. Velayet'i Fakih Kurumu (Nehade Rehberi)	34
1.4.2. Kuvve'ye Mucriye (Yürütme)	36
1.4.3. Cumhurbaşkanı (Reise Comhur)	38
1.4.4. Kuvve'ye Mugennene (Yasama): İslami Şura Meclisi (Mecles'e Şora'ye Eslami) ve Koruyucular Şurası (Şora'ye Negahban).....	39
1.4.5. Şoraye Aliye Emniyeti Milli (Ulusal Güvenlik Konseyi).....	41

1.4.6. Niruhaye Müselle (Silahlı Kuvvetler).....	42
2. BÖLÜM: İRAN'DA SÜNNİ ETNİK GRUPLARIN TARİHSEL ARKA PLANI VE DIŞ POLİTİKADA KARAR ALMA SÜREÇLERİNE ETKİLERİ	44
2.1. İran'daki Sünni Etnik Grupların Tarihi	44
2.2. İran İslam Cumhuriyeti'nde Sünni Etnik Grupların Eğitim, Siyaset ve İstihdam Alanlarında Mevcut Durumu	48
2.3. Beluciler: Dil, Tarih ve Siyasal Hareketleri.....	55
2.4. Kürtler: Dil, Tarih ve Siyasal Hareketleri.....	58
3. BÖLÜM: İRAN'IN DIŞ POLİTİKA KİMLİĞİNİ OLUŞTURAN FAKTÖRLER.....	62
3.1. İranlılık Kimliği.....	62
3.2. İran'ın Jeopolitik Öneminin ve Şii Hilali'nin İran'ın Dış Politikasına Etkisi.....	69
3.3. Şii Hilali	71
3.4. İran'ın Dış Politikasında Dinsel Kimlik: İslam / Şia.....	76
3.5. Devrim İhracının İran'ın Dış Politikasında Yeri	81
4. GÖRÜŞMELERDEN ELDE EDİLEN VERİLER VE ANALİZLERİ.....	87
4.1. Sünni Beluci ve Kürt Katılımcıların İranlılık Kimliğine Yaklaşımları	88
4.1.1. İran'ın Dış Politikasında İranlılık Kimliğinin Belucilere ve Kürtlere Göre Görünürlüğü	90
4.1.2. İranlılık Kimliği ve Pehlevi Dönemi İlişkisi	91
4.1.3. Beluciler ve Kürtler Açısından Ulusal Çıkarlar ve İranlılık Kimliği İlişkisi	96
4.1.4. İranlılık Kimliği ve Şiilik Karşılaştırması.....	99
4.2. Sünni Beluciler ve Kürtlerin İslam Kimliğine Yaklaşımı	104
4.2.1. İslam Kimliğinin Sünni Etnik Gruplar Tarafından Desteklenmesi	108
4.2.2. Sünni Etnik Gruplara Göre “Dezavantajlı Bir Kimlik” Olarak İslam Kimliği	109
4.2.3. İran'ın Dış Politikasında İslam Kimliği ve Şiilik İlişkisi.....	111
4.3. Sünni Etnik Grupların Ulusal Güvenlik Konusunda Roller ve Bakış Açıları....	117
4.3.1. Sünnilerin Yaşadıkları Bölgelerin ve Kendilerinin Ulusal Güvenlik Konusundaki Önemi	119
4.3.2. Sünnilerin Ulusal Güvenlik Konusunda Üstlendikleri Roller: Irak-İran Savaşı Süreci	123
4.3.3. Ulusal Güvenlik Konusunda Tehditler ve Çözüm Önerileri.....	126
4.4. Sünni Etnik Grupların Ulusal Uyuma Etkisi	132
4.4.1. Katılımcılara Göre Ulusal Uyuma Etki Eden Faktörler.....	133
4.4.2. Ulusal Uyum Konusunda Dikkat Çekilen Farklılıklar.....	134

4.4.3. Ulusal Uyum ve Ulusal Bütünlüğün Sağlanması Konusunda Fırsatlar ve Tehditler	143
4.4.4. Sünni Etnik Grupları Merkeze Uzaklaştıran ve Yakınlaştıran Etkenler	145
4.4.5. Sünni Etnik Grupları Birbirlerine Uzaklaştıran ve Yakınlaştıran Etkenler	155
4.5. İran'daki Şii ve Sünni Gruplar Arasındaki İlişki.....	163
4.6. İran'daki Mezhepsel Gruplar Arasındaki İlişkide Belirleyici Olan Etkenler	164
SONUÇ VE ÖNERİLER	180
EKLER	186
EK 1.: Görüşmelerin Katılımcı Bilgileri.....	186
ÖRNEK GÖRÜŞME-I.....	188
ÖRNEK GÖRÜŞME-II.....	191
ÖRNEK GÖRÜŞME-III	196
KAYNAKÇA	200

TABLÖLAR

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dağılımları	8
Tablo 2. İçeriksel Değişkenler: Temalar ve Kodlar	16
Tablo 3. İran İslam Devrimi'nden Sonra (1979'dan Günümüze)	49
Tablo 4. İran'da Sünnilere Ait İbadethaneler.....	53
Tablo 5. İran'da Sünnilere Ait Yayınevleri.....	54
Tablo 6. Sünni Etnik Grupların İslam Kimliğine Yaklaşımları.....	106
Tablo 7. "Sınır" İfadesinin Kullanım Sıklığı	120
Tablo 8. Katılımcıların Ulusal Güvenlik Konusundaki Çözüm Önerileri	131
Tablo 9. Ulusal Uyum Konusunda Dikkat Çekilen Farklılıklar.....	135
Tablo 10.: Ulusal Uyum ve Bütünlüğün Sağlanması Konusunda Fırsatlar	150
Tablo 11. Ulusal Uyum ve Bütünlüğe Tehdit Oluşturan Durumlar.....	152
Tablo 12. Sünni Grupları Birbirlerine Yakınlaştıran Durumlar	157
Tablo 13. Sünni Etnik Grupları Birbirlerinden Uzaklaştıran Durumlar	159
Tablo 14. İran'daki Mezhepsel Gruplar Arasındaki İlişkide Belirleyici Olan Etkenler	165

GRAFİKLER

Grafik 1. Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımları	8
Grafik 2. Katılımcıların Eğitim Durumları.....	9
Grafik 3. Katılımcıların İş/Meslek Bilgileri	10
Grafik 4. Katılımcıların Mezheplerini İfade Etme Biçimleri	10
Grafik 5. Katılımcıların Etnik Gruplarını İfade Etme Biçimleri	11
Grafik 6. Katılımcıların Yaşadıkları Yer Bilgileri.....	12
Grafik 7. İranlılık Kimliğinin Dış Politikada Görünürlüğü	91
Grafik 8. İran'ın Dış Politikasında İslam Kimliğinin Görünürlüğü	105
Grafik 9. Dış Politikada İslam Kimliği ve Şiilik İlişkisi	112
Grafik 10. Ulusal Uyuma Etki Eden Faktörler	133
Grafik 11. Sünni Etnik Grupları Birbirine Uzaklaştıran Etkenler.....	155
Grafik 12. Sünni Etnik Grupları Birbirlerine Yakınlaştıran Etkenler.....	156
Grafik 13. İran'daki Sünni ve Şiiler Arasındaki Birliğin Sağlanma Durumu.....	163
Grafik 14. İran'daki Sünni ve Şiiler Arasındaki İlişkide Belirleyici Olan Faktörlerin Etki Oranları	167

ŞEKİLLER

Şekil 1. Kimlik ve Dış Politika Arasındaki İlişki.....	21
Şekil 2. Akhameneşi İmparatorluğu Sınırları.....	64
Şekil 3. Şii Hilali	73

GİRİŞ

1979'dan günümüze değin İran'ın dış politikası incelendiğinde İslam, İranlılık, Şiilik gibi belli kimlikler üzerine inşa edilen bir dış politika izlendiği görülmektedir. Bu kimlikler arasında dönemlere geçişler mümkün olmuştur. İran'ın dış politikasında görünürlüğe sahip olan bu kimlikleri inşacılık teorisi ile açıklamak mümkündür. İnşacılık teorisi, ülkelerin dış politikada belirleyici olan faktörün kimlikler olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla ülke çıkarları dış politikada belirleyici olan kimlikler üzerinden temellendirilerek, bu kimlikler ile doğrudan bağlantılı olarak şekillenmektedir.

Kimlikler, İnşacılık teorisine göre incelendiğinde ülkelerin kendi iç dinamiklerinde yer alan ayrımlar üzerinden var edilmektedirler. Politikalar belirlenirken ayrımlar ben/öteki olarak ya da dost/düşman şeklinde gruplandırılabilir. Bu ayrımlar üzerinden oluşturulan kimlikler, inşacılara göre sosyokültürel yapıyı oluşturmaktadır. Buradan hareketle öteki inşa edilmeden kimlikten söz edilemeyecektir (Waltz, 2015: 56). Bu yaklaşımdan yola çıkılarak çalışmada İran'ın 1979'dan günümüze kadar devam ettirdiği dış politikasında belirginlik gösteren kimliklerin kökenlerinin neler olduğu, inşacılık teorisinin üzerinde durduğu iç yapıdaki faktörler üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

1990'lardan önceki süreçte İran'ın dış politikasına yönelik ortaya konulan çalışmaların aksine yeni nesil araştırmacılar tarafından iç dinamikler göz önünde bulundurularak süreç yorumlanmaya çalışılmaktadır. Yeni yaklaşım ile ileri sürülen temel argüman, İran'ın yalnızca dış etkenler üzerinden anlamlandırılmayacağı, dış politikanın iç dinamikler üzerinden şekillendiği yönündedir. Dolayısıyla İran'ın sahip olduğu dış politika kimliklerinin çeşitli iç dinamiklerden beslendiği sonucuna varılmaktadır (Dehghani & Nouri, 2012: 69).

Çalışma kapsamında İran'ın izlediği dış politikayı besleyen kimliklerin temelinde İran'ın tarihi, jeopolitiği, İslam dini ve devrim söylemlerinin olduğu belirginlik kazanmaktadır. Çalışma kapsamında sıralanan iç dinamikler üzerinden şekillendirilen dış politika kimlikleri incelenirken, söz konusu sürece İran'daki Sünni etnik gruplardan olan Beluciler ve Kürtlerin bakış açılarına kapsamlı bir şekilde yer verilmiştir.

Çalışmada İran'ın dış politikasına yön veren İranlılık kimliği, İslam/Şia kimliği, jeopolitik ve Şii Hilali kimliği ile devrim ihracı ve söylemleri gibi faktörlerin tarihsel arka planları ortayakonularak, Sünni etnik gruplar; Beluciler ve Kürtlerin İran'ın devrimden sonraki süreçte kurulan İran İslam Cumhuriyeti Devleti'nin dış politikasındaki etki güçleri ve dış politika üretme süreçlerine bakış açıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

I. Çalışmanın Konusu

İran, toplumsal açıdan kültürel örüntülü, antik-yerleşik bir yapıya sahiptir. Bu toplumsal yapının en belirgin özelliği ise tarımsal* ve çok etnikli olmasıdır. Etnik yapıların birbirlerinden farklılaşmasının temelinde yatan etken ise mezhep çeşitliliğidir. Mezhepsel ayrışmalarının bölgesel yoğunluklu olmaları, dilsel farklılıkların (Torki, Farsi, Kordi, Beluci, Tapuri, Sogdi; Gileki, Mazi, Taleşi, Khuzi...) zemininde belirtilmemiştir. Etnik farklılıklar, coğrafi konum ve iklimsel koşullar temelinde farklılaşan yaşam ve üretim tarzlarının tarihsel kertelerdeki dönüşümleri bağlamında tartışılacaktır.

Ulus devlet anlayışı temelinde ve 20. yüzyılda beliren nasyonalist 'dilsel etnik' yaklaşımı içerisinde antik kültür, yerleşik arka planı, tarihsel birliği ile iklimsel ve coğrafi konum eksenli etnik farklılıklar tartışılmayacaktır. Dilsel zeminde etnikseli kadim olan mezhepseli tarihe temim ettirmek retropektif bir okuma ve yanılısma olacaktır. Farklı etnik ve mezhep sonucu farklılaşan kültürler anlamına gelmektedir. Bu anlamda İran toplumu çok kültürlü olarak nitelendirilebilir. Aynı coğrafi çevre ve yaşam alanında tek kültür geleneği ve çoklu mezhep dokusu çeşitli dilsel karakterlerin yaşanmasına ortam hazırlamıştır.

Dolayısıyla, millet, aynı dinsel anlayışa mensup insan topluluğu kavramı, İran'ın toplumsal yapısı için kullanılması sakıncalı görünmektedir. Şöyle ki; ulusun (nation) genelinde egemen olan antik kültür ve Şia mezhebine karşın toplumun kültürel yapısından bir kesim halk, mezhepsel olarak toplumun genel mezhepsel dokusundan ayrışmaktadır. Sözü edilen ayrışan

* Asya'daki yerleşik ve kadim bir sosyal yapı olan İran platosu için kullanılan 'tarımsal' kavramı, bu platonun merkezinde bulunan çorak iklime rağmen sosyal yaşamın tarıma dayalı üretim tarzı örüntüsüne içkin bir sosyal yapı olduğu anlamına gelmektedir. Bu bağlamda sadece İran platosuna ait ve buradan başak coğrafyalara taşınan Qanat ve Kariz(kehriz) su taşıma sistemlerinin en çorak bölgelerdeki varlığı yeterli olsa gerek (Katuzian M. A., 2001).

kesim; Sünni mezhepli Güney Batı Azerbaycan*, Kürdistan, Sistan ve Belucistan, Gülistan/Türkmen, Zerdüşd din mensupları, Hristiyanlık, Grigorian ve Asuri Ermeniler, Yahudilik ve alt uzantıları(Sameriler), Yarsayan/Yaresanan/Yarsanan** ve diğer sosyal etnik kitlelerinden oluşmaktadır. Şi'a mezhebine bağlı etnik gruplar ise Azerice, Farsça ve Arapça (Huzistan, Buşehr, Hormozgan) konuşan bölgeler ile Kermanşah Kürtleri ve İlam Kürtleri, Lor, Bahtiyari ve Kaşkaylar'dır.

İran'ın etnik ve mezheplere göre oransal dağılımlarının paylaşıldığı çeşitli uluslararası araştırma merkezlerinin raporları söz konusu olmasına rağmen, kesin verilerin ortaya konulması -hem geçmişte hem de günümüzde rejimin izlediği politikalar gereği- çok da olanaklı değildir.

Çizilen bu çerçeveden bakıldığında takdirde, köken olarak antik İran'ın kültür birliği ortamı içerisinde Kürtler, Türkmenler, Beluciler, Huziler*** ve Huzestan'ın Araplar, Lorlar, Taleşiler, Tapuriler, Maziler, Gilekiler, Azeri Türkleri vs. "azınlık" niteliği olmayan etnik gruplardır. İkincil bağlamı içerisinde mezhepsel açıdan farklılaşan sosyal bireylerin azınlık konumunda olmaları söz konusu olamayacağı aşikardır. Dolayısıyla, çok dinli ve mezhepli niteliği taşıyan İran'ın antik yerleşik kültürel örüntüsü, özgün bir toplumsal yapı gerçekliğini sergilemektedir.

İran'da Sünni kitleler, Hanefi ve Şafi mezhebine mensup olup, İran'ın siyasi coğrafi sınırları çevresinde yaşamaktadırlar. Hanefilerin bölgesi doğu Horasan'dan başlar ve İran'ın doğu sınırı

* Batı Azerbaycan Eyaleti'nin güney 'bölgesi' şehirlerinden Nakade, Miyandoab, Mahabad, Sardeşt, Selmas, Bukan, Çaldıran, Piranşehr... kast edilmektedir. Ayrıca İran'ın Batı Azerbaycan Eyaleti'nde Urumiye, Selmas, Khoy'da Sünni Türkler yaşamaktadırlar. Bu Türkler geçmişte Mahabad'da Piranşehr ve Eşnuye'de yaşamışlardır.

** Zerdüştlük, Manilik, Yahudilik, Hristiyanlık, Hinduizm dini, İsmaililik ve İmamîyelik mezhepleri ile Dürzi ve Nusayri fırkalarından etkilenen eklektik bir 'din' niteliğinde olan Haq-Elahi/Ehl-i Haq, Ali-Allahî inancının taraftarlarına denilmekte ve İran'ın farklı coğrafi ortamların yerel söyleyişlerinde; Lori'de Yarsayan, İlçî kentinde konuşulan Uramani Kordi'de Guran, Gonabad'da Yaresan, Kermanşah ve Batı Kordestan'da Yarsanan/Yarsanan denilmekte dinselini Beni Haşim Şi'aliği, Horasan Aleviliği ve Anadolu Aleviliğinden uzakta temel ilkeleri yardımlaşma anlamına gelen 'Yari' kavramını oluşturan 'Paki'/arınmışlık, 'Rasti'/doğruluk, 'Nisti'/yok oluşluluk ve 'Yari'/Yare/yardımlaşım olarak anlamlandırılmaktadır (Tahiri, 2009).

*** Dilleri Farsça, Aramice ve Arapça'dan farklı özgün bir dil olduğu ve Huzistan'ın Araplar tarafından istila edildikten sonra gerilemeye rağmen halen Huzistan eyaleti Şadegan, Bavi, Haftkel, lali, Hoveyze, Şuşter gibi şehir ve bu şehirlere bağlı köylerde Huziler tarafından konuşulmaktadır. Huzilerin yaşam tarzı ve gelenekleri itibarıyla Yahudi sektlerinden Samarailer ile benzerlikleri tartışılmaz ve birçok köyde konuşulmaktadır (Eshpuler, 1985).

boyunca devam eder, güneyde Belucistan eyaletine kadar uzanır. Devamı güney İran'da, Hormozgan eyaleti, Fars körfezi adaları ve sahilinden Lenge limanına kadar olan bölgeyi kapsamaktadır. İran'ın kuzey sınırları; Hazar denizinin doğusunda Türkmen Hanefi mezhepli kitlelerin yerleşim bölgeleri başlar ve Horasan'ın kuzey batısında bitmektedir. İran'ın batı sınırındaki şafiilerin yerleşim bölgesi, Kürdistan eyaletinden başlar ve Azerbaycan eyaletinin güney batısına kadar uzanmaktadır.

İran'ın doğu sınır bölgelerindeki Sünniler, Pakistan ve Afganistan Sünnileriyle coğrafi bağlılıkları vardır. İran'ın kuzey doğu Sünnileri ise, Orta Asya Sünnileri ile aynı coğrafyayı paylaşmaktadırlar. İran'ın güney Sünnileri, Fars körfezi sahili boyunca, Emirlikler ve Suudi Arabistan ile aynı coğrafi konumu paylaşmaktadırlar. İran'ın batı sınırları, Kürdistan'ın Sünnileri ile Kuzey Irak'ın Sünnileriyle aynı coğrafyada buluşmaktadırlar.

Bu alışmada İranlı Sünni gruplar arasından Beluciler ve Kürtlerin dış politika üretme sürecindeki rolleri ve İran'ın dış politika üretme sürecine Sünni etnik grupların bakış açısı incelenecektir. Beluciler ve Kürtlerin Sünni gruplar arasında sayıca en fazla olmaları nedeniyle araştırmanın nesneleri olarak seçilmişlerdir. Ayrıca bu iki grup seçilerek çalışma alanının sınırlandırılmış verilerin yeteri düzeyde toplanabilmesi ve daha derinlemesine analizi amaçlanmıştır.

1979'dan başlanarak günümüze kadarki süreçte İran'ın dış politikasında söz konusu etnik-mezhepsel farklılıkların etki gücü analiz edilecektir. Bu araştırma kapsamında İran'ın devrimden sonra oluşturulan yeni anayasasında açıkça ortaya konulan dış politika çerçevesinde değerlendirilen başlıklar da aynı şekilde söz konusu grupların dış politikanın belirlenmesindeki etki gücüne ilişkin önemli ipuçları vermektedir.

İran'ın dış politikasına bakıldığında İşlam birliğinden söz edilmektedir (Muşirzade, 2006). Bu da aslında devrim ihracına önemli bir işarettir. İran'ın anayasasında belirlenen çerçevede şekillendirilen i politikasına baktığımızda ise resmi olarak İran'ın şii İşlam anlayışına dayalı bir yönetime sahip olduğu görülmektedir. Siyasi ve kültürel politikalarını da buna göre kurgulamaktadır. İran'ın anayasasında yalnızca şii bir adayın dini lider olabileceğinin belirtilmiştir. Farklı mezhepten olan grupların İran siyasetinde yeri ve İran siyaseti içinde ne kadar başarılı olabilecekleri ve şimdiye kadar ne ölçüde kabul gördükleri ve bu grupların mevcut rejimine karşı yaklaşımları bu çalışmada analiz edilecektir. Söz konusu farklı etnik ve

mezhepsel grupların Şii İslam anlayışının hâkim olduğu bir eğitim sisteminden (lise ve üniversite eğitimi) geçirilerek İran'ın çeşitli kritik noktalarında özellikle dış politika belirleme aşamasında etkinlik gösteren kurumlarda hâkim Şii anlayışına göre ortaya koymuş oldukları çıktılar üzerinde durulacaktır.

Devrimin ardından oluşturulan Şii İslami bir kimliğe sahip yeni rejime yönelik Sünni grupların yaklaşımı incelenecektir. Özellikle devrim ihracı noktasında iç politikayı ilgilendiren yönüyle farklı mezhepsel grupların varlığı göz önünde bulundurulduğunda bu gruplar üzerinde nasıl bir hakimiyet kurulduğu ve ne tür ilişkiler geliştirildiği sorgulanacaktır. Devrim ihracının gerçekleştirilmesi için öncelikle iç dinamiklerden kaynaklanabilecek problemlere yönelik çözüm önerilerinin ne olduğu irdelenecektir. İran'ın komşu ülkelerinin Sünni Müslüman ülkeler olması ve İran içerisinde farklı etnik gruplardan Sünni grupların bulunması olası problemlere çözüm önerilerini zorunlu kılmaktadır.

Ayrıca İran'ın Sünni komşu ülkeler ile ilişkilerine bakıldığında kendi bünyesindeki Sünni halk kitleleriyle komşu ülkelerin ilişkisi noktasında attığı adımlar ve aynı şekilde Şii halk gruplarını barındıran Sünni çoğunluğa sahip komşu ülkelere dair izlediği dış politikalar ortaya konulacaktır.

II. Çalışmanın Varsayımları

Çalışma kapsamında Sünni Beluciler ve Kürtler şeklinde sınırlandırılarak belirlenen etniksel-mezhepsel ağırlıklı perspektif ve komşu ülkelerle olan ortak siyasal coğrafi yoğunluğunun etkinliğinin gerçekliği açısından, İran'ın toplumsal yapısı ve geo- stratejik konumu göz önüne alındığında, mevcut rejimin söz konusu Sünni grupların varlığından bağımsız bir dış politika üretmesinin olanaksız olduğu ortadadır. Bu noktada yeni bir model (İslam Cumhuriyeti) olarak kurulan İran'ın 1979'dan bu yana dönemsel olarak dış politikasındaki değişimler dikkat alınarak Sünni etnik varlığın dış politika belirleme sürecinde etki gücü kendini ortaya koyabilmektedir.

1979'da devrim gerçekleşikten sonra kurulan yeni siyasal yapı dış politika belirleme hususunda Şii İslam anlayışının kodları doğrultusunda hareket edilmiştir. İran İslam Cumhuriyeti kimliği rejimin stratejik adımlarında her zaman belirleyici olmuştur. Dış

politikadaki dönemsel değişim ve farklılıkların nedenleri üzerinde durulduğunda etnik ve mezhepsel etki göz ardı edilmemelidir.

Öte yandan İran'ın mevcut dış politikasında görünürlüğe sahip olan İranlılık, İslam kimliklerine farklı yaklaşımlar söz konusudur. Sünni gruplar için İranlılık kimliği birleştirici bir çatı görevi görmektedir. İranlılık kimliği Sünni gruplar için tarihsel ve kültürel bir perspektifle anlamlandırılmaktadır.

Sünni gruplar için İran'ın dış politikasında izlenen İslam kimliği ise İslam'ın tüm mezheplerini içine alan bir tutumun yerine ağırlıklı olarak Şii İslam anlayışına dayalı bir kimliktir. Bu yönde bir tutumun sonucu olarak İranlılık kimliği, İslam kimliğine nazaran daha fazla desteklenmektedir.

Ayrıca İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikası belirlenirken ülke içerisindeki ulusal güvenlik ve ulusal bütünlüğün sağlanması noktasında da Sünni etnik grupların önemi büyüktür. Sünni etnik grupların özellikle İran'ın sınır bölgelerinde yaşıyor olmaları İran'ın ulusal güvenliği açısından kritik bir etkiye sahip olmuştur. Komşu ülkeler ile ilişkilerde İran'ın sınırlarındaki Sünni etnik gruplar önemli rollere sahiptirler. Benzer şekilde İran'ın iç politikasında da İran'da ulusal uyumun sağlanabilmesi için Sünni etnik gruplar arasındaki ilişkiler belirleyicidir. Zira Sünni etnik grupların hem birbirleri olan ilişkilerinde hem de Şiiler ile olan ilişkileri İran'ın hem iç hem de dış politikasının belirlenmesi konusunda çeşitli fırsatlar ve tehditler ortaya çıkmaktadır.

III. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modelinin ne olduğu, verilerin toplanma ve analiz edilme sürecinde hangi yöntemlerin kullanıldığı ve araştırma sürecine dair bilgilere yer verilmiştir. Gerçekleştirilen mülakatlara katılan kişilerin sahip oldukları özellikler doğrultusunda çalışma grubunun tanımlanmasıyla birlikte araştırma için gerekli verilerin toplanmasının ardından kullanılan veri toplama yönteminde oluşturulan temalara ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

III.I. Veri Toplama ve Analiz Teknikleri

Bu araştırmada sosyal bilimlerde veri toplama maksadıyla sıklıkla kullanılan görüşme yöntemi ile çalışmanın sorunsalı olan konuya dair veri toplanmıştır. Tarama modelleri geçmişteki ya da şu andaki bir durumu var olduğu biçimiyle betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan gruplar ile kendi koşulları içerisinde görüşülerek, var oldukları biçimiyle tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma kapsamında yüz yüze görüşme vasıtasıyla elde edilen veriler daha sonra içerik analizi yöntemi ile birlikte analiz edilmiştir.

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu araştırmada; İran'ın dış politikasında Sünni etnik grupların karakteristiğini tanımlayıcı ve çözümleyici olmasına zemin hazırlayan içerik analizi ile veriler tahlil edilirken, hem görüşme esnasında yöneltilen açık uçlu sorular ve iki yanıtı seçeneğe sahip (evet, hayır) sorular ile elde edilen yanıtlar oluşturulacak çeşitli alt başlıklarla değerlendirilmiştir.

Araştırmada özellikle söz konusu etnik ve mezhepsel grupların üyeleri ile gerçekleştirilen mülakatlar ile problemin yalnızca uluslararası ilişkiler özelindeki boyutu değil sosyolojik olarak da bir çözümlemesine imkân verilmiştir. Ayrıca İran'ın dış politikasında söz sahibi olan Dini lider, Cumhurbaşkanı, Dışişleri Bakanı ve diğer kurumların ortaya koydukları söylemler, dış politikaya ilişkin ortaya konulan birincil ve ikincil kaynaklar doküman inceleme yöntemi ile analiz edilerek çalışmaya dahil edilmiştir.

III.II. Araştırmanın Katılımcıları*

Bu araştırma kapsamında görüşmelere katılan katılımcılar aşağıda sıralanan özellikler göz önünde bulundurularak belirlenmişlerdir;

- İran vatandaşı olmak
- Uluslararası ilişkiler ya da yakın alanlarda araştırmalar, çalışmalar yapmak
- Görüşmenin katılımcısı erkek ya da kadın olabilir (Bu noktada herhangi bir sınırlama yapılmamıştır)

* Görüşme gerçekleştirilen katılımcılara dair bilgiler ile görüşme biçim ve tarihleri EK 1.'de belirtilmiştir.

-Görüşmenin katılımcıları araştırmanın sorunsalları gereğince Sünni mezhebine bağlı olmalıdır.

-Yine çalışmanın sınırlılıkları ile ilişkili olarak görüşmeye katılanların Beluci ve Kürt olmaları gerekmektedir.

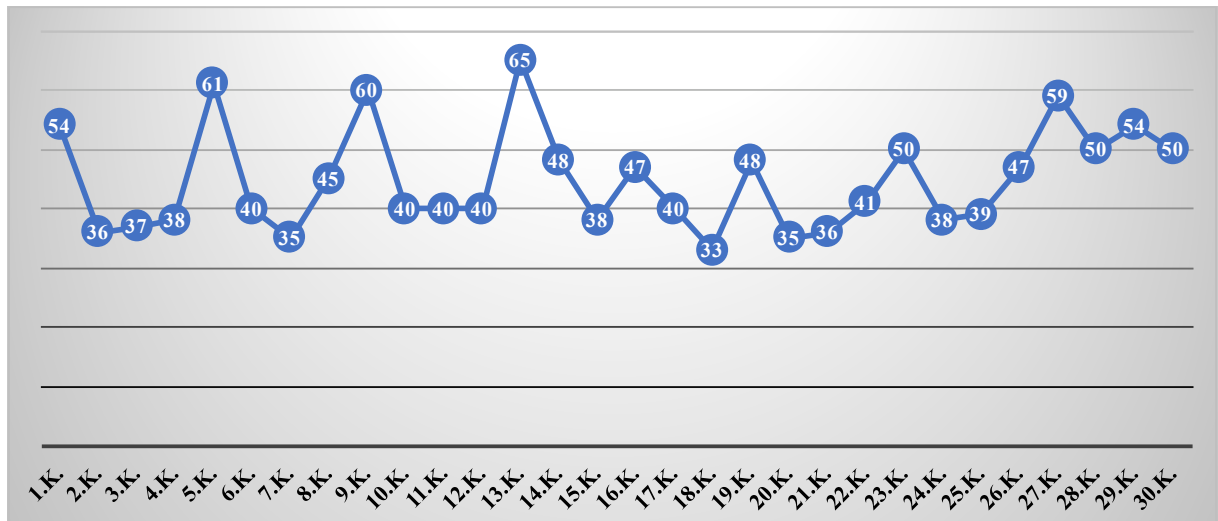
Yukarı belirtilen özelliklere uygun olarak toplam 30 katılımcı ile gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların cinsiyet, yaş, iş/meslek, yaşadığı yer gibi sosyodemografik özelliklerinin bilgileri ise aşağıdaki gibidir;

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dağılımları

Değişkenler	Görüşme
CİNSİYET	Erkek
	Kadın
	Toplam

Yukarıdaki Tablo 1.'de belirtildiği gibi görüşmelerin katılımcılarının cinsiyet değişkenine göre dağılımını incelendiğinde görüşme gerçekleştirilen toplam 30 katılımcıdan 29 tanesinin erkek olduğu, yalnızca 1 tanesinin ise kadın olduğu görülmektedir.

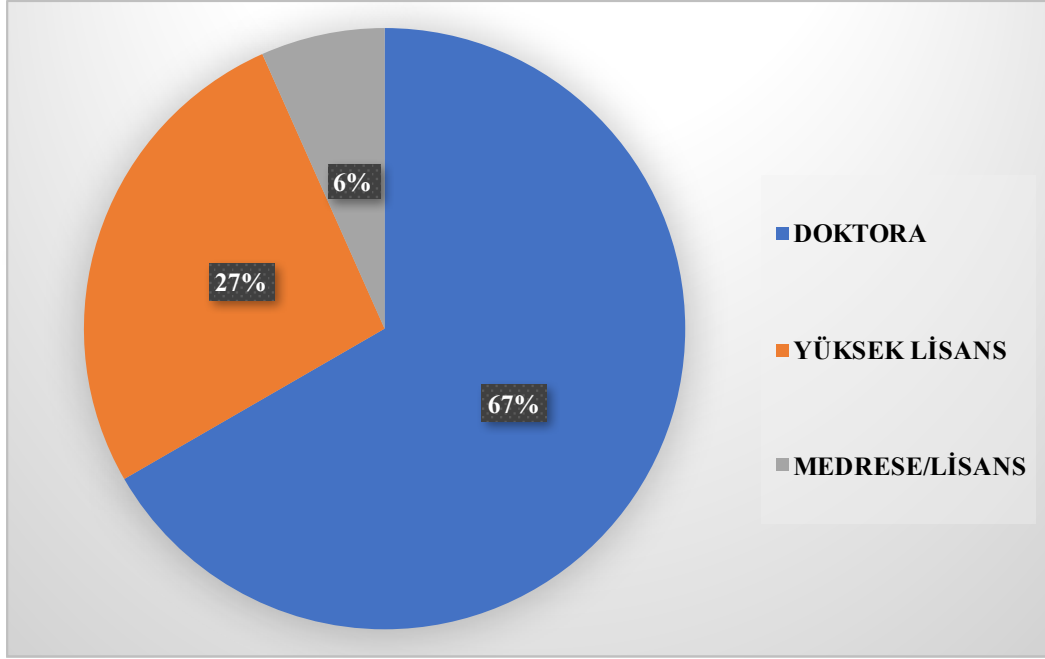
Grafik 1. Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımları

Katılımcıların yaş aralığı 33-65 yaşları arasında değişkenlik göstermektedir. 33 yaşında olan 1 katılımcı, 35 ve 36 yaşlarından 2'ser katılımcı, 37 yaşında 1 katılımcı, 38 yaşında olan 3

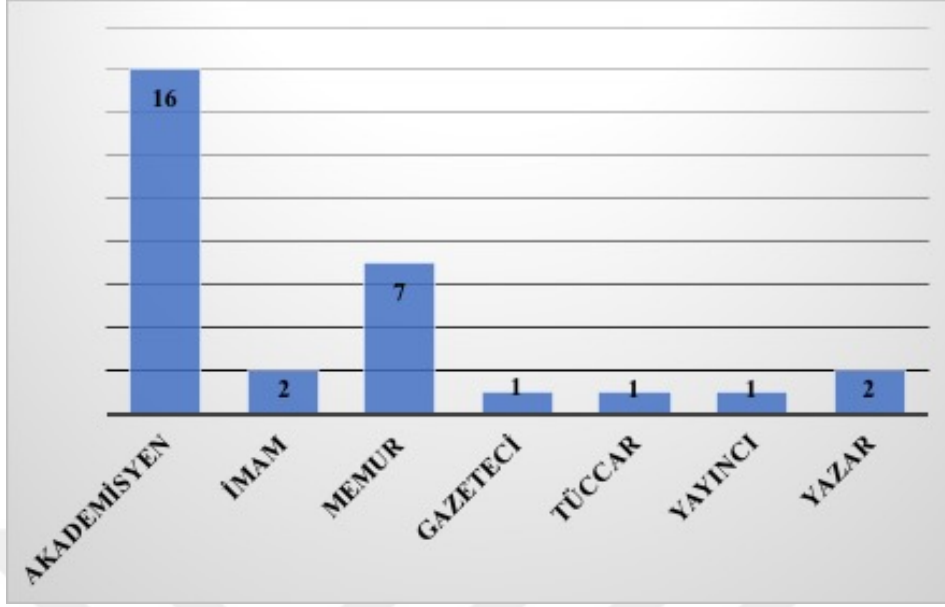
katılımcı, 39 yaşında olan ise 1 katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. 40 yaşında olan 5 katılımcı söz konusu iken, 41 ve 45 yaşlarından olan 1'er katılımcı, 47 ve 48 yaşlarından 2'şer katılımcı, 50 yaşında olan 3 katılımcı, 54 yaşında olan 3 katılımcı, 59-60-61 ve 65 yaşlarından ise 1'er katılımcı ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Grafik 2. Katılımcıların Eğitim Durumları

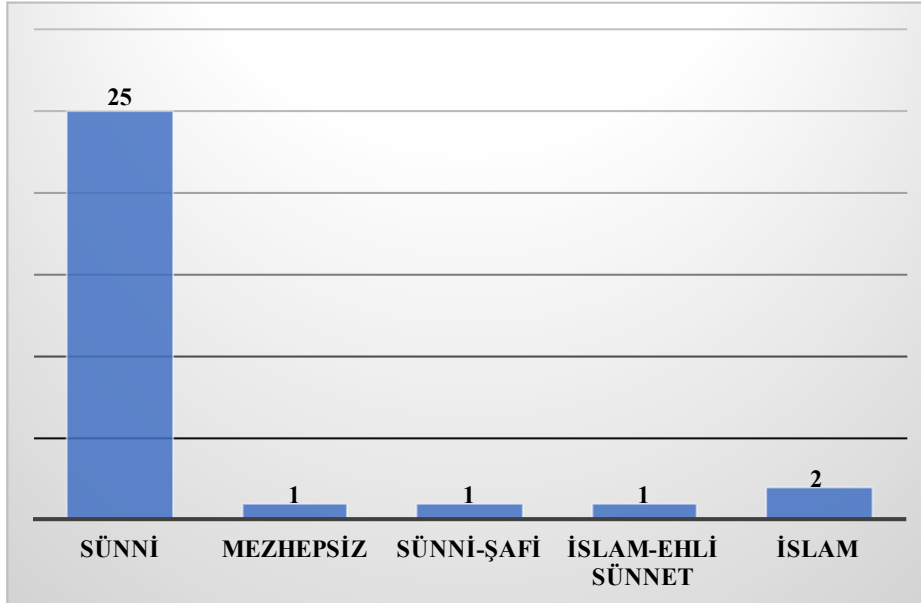
Görüşmeye katılanlar arasından %67'lik bir kesimi oluşturan 20 kişi doktora ve üstü eğitim düzeyine sahipken; %27'lik kesimi oluşturan ise yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. Ayrıca görüşme gerçekleştirilen 2 kişi ise İran'daki medreselerde lisans düzeyine denk gelen kurumlarda eğitim almışlardır.

Grafik 3. Katılımcıların İş/Meslek Bilgileri

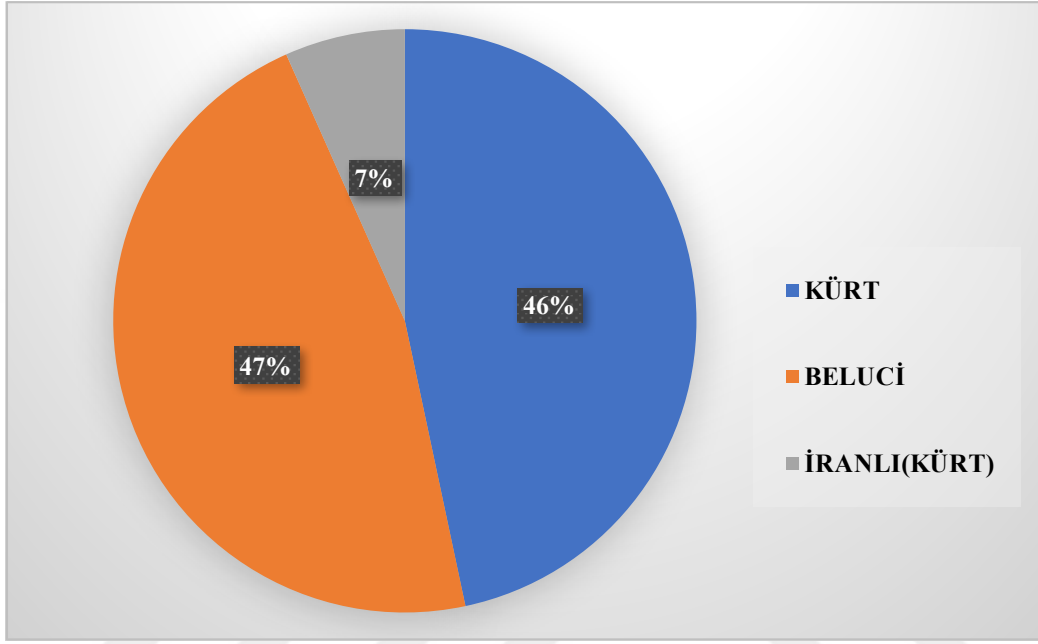
Görüşmenin katılımcılarından 16 kişi akademisyen olup, 7 kişi ise devlet kurumlarında memuriyet görevinde olduklarını belirtmişlerdir. 2 katılımcı iş/meslek sorusuna yazarlık yanıtını verirken; 2 kişi ise İmam olduğunu ifade etmiştir. Arda kalan 3 Katılımcının ise 1'i gazeteci, 1'i tüccar, 1'i ise yayıncı olduğunu belirtmiştir.

Grafik 4. Katılımcıların Mezheplerini İfade Etme Biçimleri

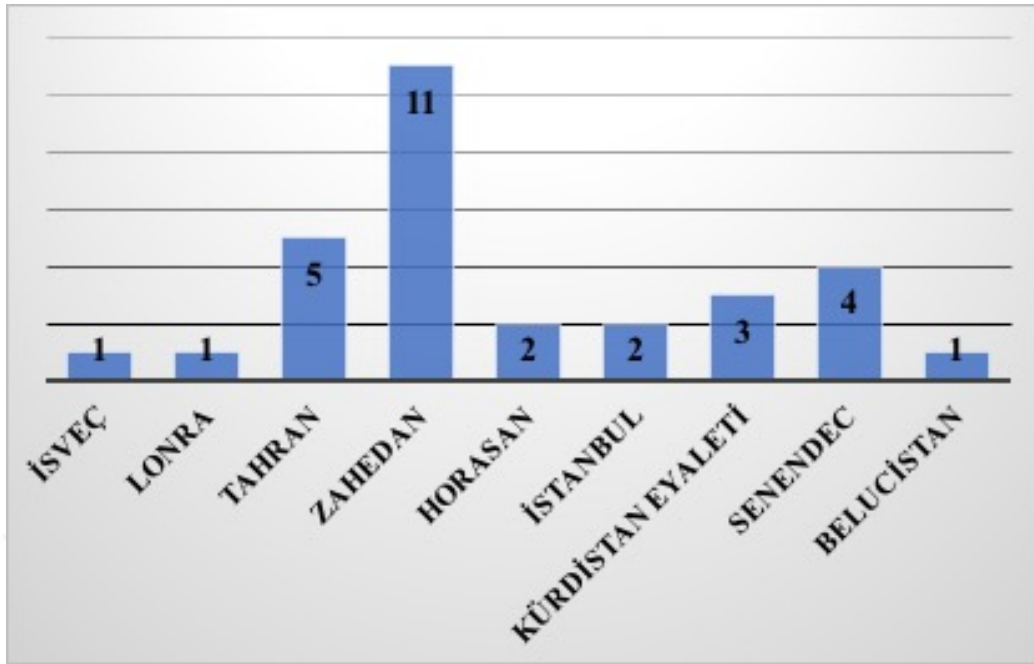
Katılımcılardan 25 tanesi din/mezhep bilgisinin tespiti için yöneltilen soruya “Sünni” yanıtını vermiştir. 2 Katılımcı yalnızca “İslam” yanıtını vermiş; arda kalan Katılımcılar ise 1’i “mezhepsiz”, 1’i “Sünni-Şafi”, 1 kişi ise “Mezhepsiz” yanıtını vermiştir.

Grafik 5. Katılımcıların Etnik Gruplarını İfade Etme Biçimleri

Katılımcıların etnik kökenlerinin ne olduğu tespit edilirken verilen yanıtlara bakıldığında %47’lik oranı oluşturan katılımcılar “Beluci” olduklarını belirtmişlerdir. %46’lık kesim içerisinde yer alan katılımcılar ise “Kürt” olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca 2 Katılımcı ise etnik sorusuna “İranlı (Kürt)” şeklinde cevap vermişlerdir.

Grafik 6. Katılımcıların Yaşadıkları Yer Bilgileri

Katılımcıların yaşadıkları yerin tespiti için yöneltilen soruya 9 farklı yer bilgisi verildiği görülmektedir. 11 kişi “Zahedan”da yaşadığını belirtirken; 5 kişi “Tahran”da; 4 kişi ise “Senendec”te yaşadığını ifade etmiştir. Ayrıca 3 kişi yaşadığı yer için “Kürdistan Eyaleti”; 2 Katılımcı “Horasan”; 2 Katılımcı ise “İstanbul” yanıtını vermiştir. 1 Katılımcı “İsveç” yanıtını verirken; 1 Katılımcı “Londra”; 1 Katılımcı ise “Belucistan”da yaşadığı bilgisini paylaşmıştır.

III.III. Veri Toplama: Yarı Yapılandırılmış Görüşme

Katılımcının çeşitli konularda sözlü ve sıklıkla da yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler aracılığı ile katılımcılara/deneklere cevap almak amacıyla sorular yönelterek gerçekleştirilen bir veri toplama tekniğidir (Tavukçuoğlu, 2002). Gerçekleştirilen görüşmede amaç daha çok Katılımcının katılımcılarının belli konulardaki deneyimleri ve bu deneyimleri nasıl anlamlandırıp, aktardıklarını tespit ederek, katılımcıların taşıdıkları kültürel, ideolojik, politik, sosyolojik özelliklerin verilen cevaplar üzerinden analizi mümkün hale getirmektir.

Katılımcının katılımcıları ile bireysel olarak araştırmaya veri toplamak amacıyla görüşülmüştür. Araştırma kapsamında çalışmanın konusu hakkında derinlikli bilgiye sahip olabilecek uzman ve önderler ile görüşmeler gerçekleştirilirken ise yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak önceden

belirlenmiş olan sorular yöneltilirken katılımcının vereceği yanıtlar ile ilişkili olarak ise diğer alt soruların da sorulmasına imkân tanınmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile gerçekleştirilen mülakatta katılımcılara yöneltilen sorulara aşağıdaki Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu'nda ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

III.IV. Görüşme Formu

Merhaba, ben Mohammad Rigiderakhshan. İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Bölümü doktora öğrencisiyim. İran'ın dış politikasına Sünni etnik gruplardan Beluci ve Kürtlerin rolü ile dış politika üretme süreçlerine bakış açıları ile ilgili olarak araştırma yapmaktayım. Sizinle araştırma konum hakkında mülakat yapmak istiyorum. Zira benimle paylaşacağınız görüşlerinizin çalışmama önemli katkılar sunacağı kanısındayım.

Araştırma süresinde benimle paylaşacağınız kişisel verilerinizin, isminizin gizli tutulacağı ve isminizin araştırma raporuna dahil edilmeyeceği hususunda sizi temin ederim. İzininiz olursa şayet görüşme esnasında ses kayıt cihazı kullanarak görüşmeyi kayıt altında tutmak istiyorum. Bu ses kayıtlarının tarafım ve danışmanım dışında kimse tarafından dinlenmeyeceği konusunda da sizi temin ederim.

Görüşmemiz yaklaşık 40-45 dakika sürecektir.

Sormak istediğiniz ya da açıklık getirmemi istediğiniz bir nokta yoksa eğer görüşmeye başlayabiliriz.

Görüşme Soruları

Cinsiyet:

Yaş:

Eğitim:

İş:

Mezhep:

Etnik:

Yaşadığı Yer:

- 1- İran'daki Sünni etnik grupların İranlılık ve milli (ulusal) kimliğine bakış açısını değerlendirir misiniz?
- 2- İran'daki Sünni etnik grupların İslam kimliği ile devrim ve devrim ihracı kimliğine bakış açısını değerlendirir misiniz?
- 3- Sünni etnik grupların İran'da ulusal uyuma etkisi ve bu süreçteki rolü nedir?
- 4- İran'daki Sünni etnik grupların İran'ın dış politikadaki Ümmetçi (İslam birliği) yaklaşımını nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 5- Ulusal uyum ve bütünlüğün sağlanması konusunda Sünni etnik grupların üstlendikleri roller nelerdir?
- 6- Ulusal güvenlik noktasında Sünni etnik grupların üstlendikleri roller nelerdir?
- 7- Sünni etnik grupları mevcut rejim ile yakınlaştıran ve uzaklaştıran unsurlar nelerdir?
- 8- Sünni etnik grupları birbirlerine yakınlaştıran ve uzaklaştıran unsurlar nelerdir?
- 9- Söz konusu etnik grupların İran'ın dış politika üretme sürecinde oluşturdukları fırsatlar ve tehditler nelerdir?

III.V. Toplanan Verilerin Analizi: İçerik Analizi

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilen veriler analiz edilmesinde nitel veri analiz yöntemi olan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinin sözlü, yazılı çeşitli özelliklerdeki materyallerin sistematik bir biçimde analiz edilmesi sürecinde kodlama yöntemi ile birlikte nicelleştirme işleminin yapıldığı (Krippendorff, 1984, s. 13) göz önünde bulundurulduğunda nesnellik ve sistemlilik açısından araştırma verilerinin analizi için uygun yöntem olduğu anlaşılmaktadır.

Elde edilen verilerin analizine geçilmeden önce görüşme sırasında kayıt altına alınan veriler yazıya aktarılarak analiz edilmeye hazır metinlere dönüştürülmüştür. İçerikleri temalar halinde tahlil edebilmek için görüşme metinleri üzerinden kod listesi oluşturularak analiz için uygun veri sınıflandırmaları yapılmıştır. Oluşturulan içeriksel değişkenler; temalar ve kodlar şeklinde Tablo 2. 'de ayrıntılı bir biçimde yer verilmiştir.

Görüşme metinleri üzerinden çıkarımların mümkün hale gelebilmesi için betimlemeler ve yorumlar arasındaki bağ dikkate alınmış ve söz konusu bağlar üzerinden inşa edilen kod listesine uygun kavramsal çerçeve oluşturularak veriler tanımlanıp, yorumlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca iki seçenekli yanıtlara sahip olan sorular aracılığı ile de araştırmanın konusu olan İran'ın dış politika kimliklerine ilişkin katılımcıların yaklaşımları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kodlar ve temalar oluşturulurken, geliştirilen kodlar satır, cümle ve paragraflar şeklinde etiketlenerek içerik analizine hazır hale getirilmiştir. Böylelikle verilerin nicel hale getirilmesine uygun alt yapı oluşturulmuştur. Ayrıca çeşitli ifadelerin tekrar edilme durumları ise SPSS programında hazırlanan sıklık (frekans) analizleriyle yer verilmiştir.

Araştırma kapsamında görüşmelerin içerik analizi sonucunda elde edilen veriler ilişkili oldukları temalar altında herhangi bir değişikliğe uğratılmadan, yorumlamaya yer verilmeden doğrudan alıntılar yapılarak çalışmaya dahil edilmiştir. Katılımcılara ilişkin ayırım gözetilmeden bir numaralandırma yapılarak kodlanmış biçimde, görüşme gerçekleştirilen katılımcılar, 1.K., 2.K., 3.K., ... şeklinde kısaltma yapılarak sıralanmıştır.

Tablo 2. İçeriksel Değişkenler: Temalar ve Kodlar

a. Temalar	b. Kodlar
a.1. İranlılık Kimliği	b.1. Pehlevi Dönemi İlişkisi b.2. Ulusal Çıkarlar b.3. Farsçılık b.4. İranlılık-Şiilik Karşılaştırması b.5. İranlılık Kimliği Dış Politikada Görünür Mü? Evet, Hayır
a.2. İslam Kimliği	b.1. Dezavantajlı Bir Kimlik Olarak İslam b.2. İslam Kimliği ve Şiilik İlişkisi: Şiilik Etkili, Hem İslam Hem Şiilik Etkili, İslam Etkili b.3. İslam Kimliği Dış Politikada Görünür Mü? Evet, Hayır b.4. İslam Kimliğine Yaklaşım: İslam Kimliğini Destekliyor, İslam Kimliğini Desteklemiyor
a.3. Ulusal Güvenlik	b.1. Sünnilerin Yaşadıkları Bölgeler: "Sınır" İfadesinin Kullanım Sıklığı b.2. Sünnilerin Üstelendikleri Roller: Irak-İran Savaşı Süreci

a. Temalar	b. Kodlar
a.4. Ulusal Uyum	b.1. Ulusal Uyuma Etki Eden Faktörler: Mehzep, Etnik, Kültür, Siyaset b.2. Ulusal Uyum Konusunda Dikkat Çekilen Farklılıklar: Mezhepsel, Etnik, Kültürel, Siyasal b.3. Merkeze Yakınlaşma ve Uzaklaşma b.4. Sünni Ve Şiiler Arasındaki Birliğin Sağlanma Durumu: Evet, Mümkün Hayır, Mümkün Değil Belki b.5. Mezhepsel Gruplar Arasındaki İlişkide Belirleyici Olan Etkenler: Velayet-i Fakih Şiiliğin Resmileşmesi Mezhebin Siyasallaşması Rejimin Siyaseti Kutsallara Saygı/sızlık Mezhepsel Ötekileştirme Sünni Liderlerin Etkinliği
a.5. Sünni Etnik Gruplar Arasındaki İlişki	b.1. Sünni Etnik Grupları Birbirine Uzaklaştıran Unsurlar: Merkeze Uzaklık, Dil, Etnik, Rejimin Siyaseti, Radikalleşme b.2. Sünni Etnik Grupları Birbirine Yakınlaştıran Unsurlar: Mezhep, Öteki Olma, Siyasal Tercihler, Adil Yönetim, İranlılık, Etnik

IV. Çalışmanın Kuramsal Çerçevesi

Uzun yıllardır fark edilen işaretleri olan fakat özellikle Soğuk Savaş'la birlikte küresel ölçekte bir etki gösteren ayrılıkçı milliyetçi çatışmalar, uluslararası ilişkiler disiplini de derinden etkilemiştir. İnşacılık teorisinin öncü isimlerinden olan Alexander Wendt'e göre etnik, kültürel ve dinsel çatışmaların hâkim olduğu bu atmosferde birey merkezli ve materyalist geleneksel teoriler uluslararası ilişkilerde meydana gelen bu değişimleri anlamlandırmada yetersiz kalmıştır (Wendt, 1999, s. 4).

Böylelikle yirminci yüzyılın son yıllarında İnşacılık teorisi uluslararası ilişkiler ve dış politika belirleme kurallarının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğinin anlaşılmasına yol açmıştır. İnşacılık kavramını literatüre kazandıran Nicholas Onuf olurken, Alexander Wendt bu kavramı geliştirerek 1990'lı yıllarla birlikte uluslararası ilişkiler disiplini de mevcut teorik yaklaşımlara bir alternatif olarak sunmuştur. İnşacılık teorisinde uluslararası politikaların açıklanabilmesi noktasında kültürel, sosyal yapılara kaynaklık ederken İngiliz Okulu'nun uluslararası topluma ilişkin yaklaşımlarından faydalanılmıştır (Linklater, 2013, s. 123-153).

İnşacılık teorisi, realist teorisinin temel kavramlarının sorgulanmasına yönelmiştir. Örneğin; güç, ulusal çıkar ve güç dengesi kavramlarını eleştirirken, uluslararası ilişkiler ve dış politikanın yeni analizlerle kültürel ve toplumsal boyutlara yoğunlaşarak ağırlık tanımıştır. Bu anlamda devlet kimliğinin önceliğine karşı, sosyal grupların etnik ve mezhepsel kimliklerinin siyasete etkisi ve rolünün katkısına değinilmiştir.

Alexander Wendt uluslararası ilişkilerde, tüm kuramcılarının gücün öneminin farkında olduklarını ifade ederek, ilişkilerin güç odaklı olarak şekillendiği görüşünün yalnızca realist kuramcılara özgü olmadığına dikkat çekmektedir. Wendt, devletin çıkarlarının düşünsel faktörlerce oluşturulduğunu ve bu düşünsel faktörlerin ise maddi gücün temelini oluşturduğunu söyleyerek, realistlerin gücü kaba maddi kuvvetten ibaret saydıklarını ileri sürmektedir (Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi, 2016).

İnşacılık teorisi uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde etkinliği giderek artan bir teori olmasına rağmen tek bir inşacılık teorisinden söz edilememektedir. Jeffery T. Checkel, inşacılık teorisini üçe ayırmaktadır; yorumlayıcı, geleneksel ve eleştirel/radikal inşacılık. Daha çok Avrupa'da öne çıkan yorumlayıcı inşacılık kuramı, söylemler üzerine yoğunlaşır ve daha çok "neden"

sorusu üzerine eğilen rasyonalist yapısal realizm ve neoliberalizm teorilerin aksine “nasıl” sorusunu sorarak tümevarım yöntemi ile devletin kimliğini yeniden inşa etmektedir. Eleştirel/radikal inşacı kuram da yorumlayıcı inşacılıkta olduğu gibi söylemlerin önemini vurgulamaktadır ve dilin iktidar üzerindeki tahakkümüne eğilmektedir. Daha çok Amerika’da tartışılma imkânı bulan geleneksel inşacılık ise pozitivizm ve post-pozitivizm arasında bir köprü inşa etmeyi hedeflemektedir. Geleneksel inşacılık, uluslararası ilişkilerde meydana gelen kimlik eksenli değişiklikler karşısında kimlik ve kuralların etkisini incelemektedir (Checkel J. T., 2004, s. 230-231).

Reus-Smit, inşacılık teorisini bütüncül, sistemik ve aktör-merkezli olarak ayırarak üç başlıkta incelemiştir. Devletler arasındaki etkileşime odaklanan sistemik inşacı teori, sistem düzeyinde bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Devletlerin iç dinamikleri göz ardı edilerek devletlerin uluslararası politikadaki etkileşimlerine odaklanma söz konusudur. Bütüncül inşacılık teorisi hem ulusal hem de uluslararası politikaya odaklanmaktadır. Devletin kimlik ve menfaatlerini bir bütün olarak inceleyen bütüncül inşacılık, devlet ile uluslararası sistemin etkileşimini incelemektedir. Aktör-merkezli inşacı teori ise, sistemik inşacılıktan farklı olarak, merkeze devletlerin iç yapısını koyarak, uluslararası politikadaki etkileşimi ikinci planda bırakmıştır. Devletlerin kimlikleri ve menfaatleri arasındaki ilişkiye eğilen aktör-merkezli inşacılık teorisi, devletlerin dış politikalarındaki değişimleri, iç yapıdaki faktörleri dikkate alarak açıklamaktadır (Reus-Smit, 2013, s. 285-314). Stefano Guzzini ise inşacılık teorisini epistemolojik yönden bilginin sosyal inşası olarak, ontolojik açıdan ise sosyal gerçekliğin inşası şeklinde ifade etmektedir (Guzzini, 2000, s. 147).

İnşacılık teorisi, sosyal kimlikler ve toplumsal eğilimlerin sosyal kurumların oluşumuna yaptıkları etkiyle bu kurumların gelişip yayılmasını sağlamaktadır. Analitik ve öncesinde anlatıldığının tersine çıkarlar, toplumsal ilişkilerin çıktısı oluşu itibarıyla, sadece devletler arasındaki işleyiş, iş birliği veya aralarındaki çatışmaya endeksli olmadığı gibi, güç dağılımı ile bağlantılı da değildir (Gevam, 2007, s. 91-104).

İnşacılık yaklaşımına göre; devlet kavramına özgü yapı ve kurulumuna vurgu yapmanın yanı sıra, devlet kimliği, sadece psikolojik veya bireysel bir sorun değildir, aynı zamanda ilişkisel bir husustur. Devletin kimliği, toplumsal bir sürecin içinden, diğer devlet aktörlerinin birbirleriyle etkileşimleri sonucu belirir, evrilir ve değişebilir. Kimlikler, kurulu bir yapısal içkin koşullara ve karşılıklı işleyişlere bağlı kurumsallaşırlar. İnşacılık teorisine göre kültürel

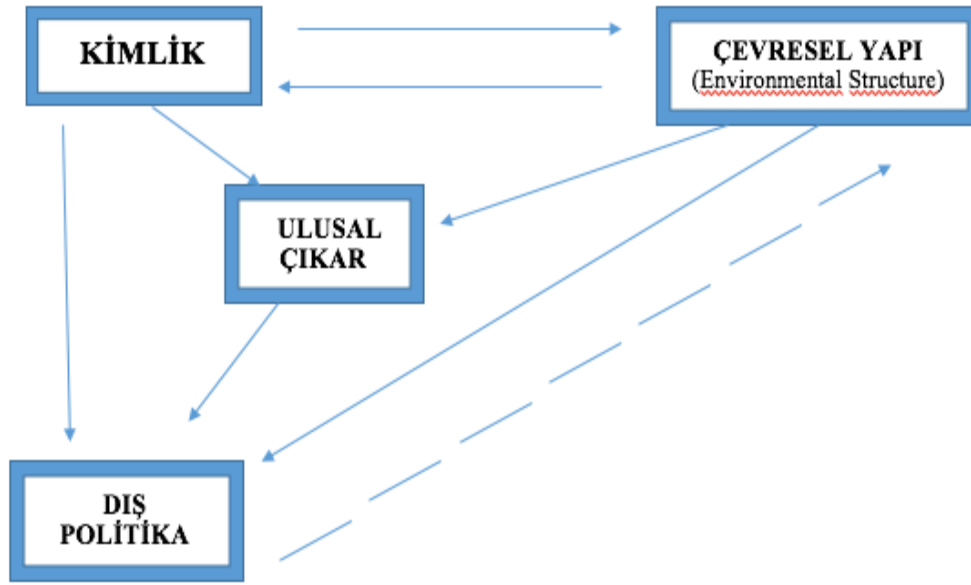
unsurlar ulusal çıkarlara şekil vermektedir (Hopf, 1998). Dolayısıyla kimlikler ulusal çıkarların kökenlerini oluşturmaktadır (Wendt, 1992, s. 391-425).

Çoğunlukla ulusal kimlik ve devletlerin kimliği, diğer uluslar ve devletlerle bağlantılı olarak oluşmaktadır. Devletlerin kimliği, kültürel, toplumsal, tarihsel ve politik koşullarına bağlı değişebilmektedir. Dolayısıyla bu kimlikler sürekli olarak birbirleriyle etkileşim ve iletişim içinde bulunmakla birlikte, uluslararası krizler ve sert değişimlerin yaşandığı dönemlerde, sözü edilen etkileşim ve iletişim daha çok yoğunluk kazanır (Keremi, 2004, s. 1-37).

İnşacılık teorisine göre; toplum yapısı içerisinde kaçınılmaz etkenlerden etnisite ve ırk, devlet erkinin yapısı ve anlayışına içkin etkilenmektedir. Dolayısıyla, etnik çatışmaların kökenleri, toplumların ekonomik ve politik pratiklerinde yer almaktadır. Toplumsal çatışmaların kaynağı ise, ekonomik ve politik bağlamda, “seçkin” olarak kimlikleşen kesimlerce yaygınlaştırılmaktadır. Ancak, sosyal anlamda seçkin kimliği içsel ve değişmez olmadığı gibi, sadece ekonomik çıkar ve politik güç edinmenin aracı niteliğindedir (Biersteker & Weber, 1996).

İnşacılık teorisine göre, devletlerin dış politikadaki davranışlarını belirleyen temel faktör kimliktir. Devletlerin menfaatleri kimlikleri ile bağlantılı olarak şekillenmektedir. Yani diğer bir ifadeyle, menfaatlerin temelini oluşturan temel unsur kimliklerdir. İnşacıların bu bakış açılarından yola çıkılarak İran’ın ulusal kimliğinin kökenlerinin ne olduğu, İran’daki Sünni etnik halkın buna bakışı ve Sünni etnik halkın bu kimliğin oluşturulmasındaki rolü inşacılık teorisinin üzerinde durduğu iç yapıdaki faktörler üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmada inşacılık teorisinin kavramlarıyla, Sünni etnik kitlelerin özelliklerinin İran’ın dış politikasına ne yönde etki ettiği irdelenecek ve siyasi aktörlerin davranışları analiz düzeyi olarak ele alınacaktır. Bu bağlamda Sünni etnik kitlelerin İran dış politikası üretimindeki rolü ve dış politika üretme sürecine bakış açıları çalışmanın ana konusunu oluşturacaktır.

Şekil 1. Kimlik ve Dış Politika Arasındaki İlişki

Kaynak: Peter Katzenstein, The Culture Of National Security: Norms and Identity in World Politics, New York: Columbia University Press, 1996, s.53.

Kimlik ve dış politika arasındaki ilişki incelendiğinde çevresel yapı ile kimlik arasında birbirlerine karşılıklı doğrudan etki ettikleri görülmektedir. Kimlik ve çevresel yapı, ulusal çıkarların belirlenmesine doğrudan etki ederken ulusal çıkarlar ile dış politikanın belirlenmesinde etkili faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kimlik, ulusal çıkarlar ve çevresel yapı birlikte dış politikayı şekillendirirken, dış politikanın ise belli durum ve şartlarda çevresel yapı üzerinde etkili olabileceği görülmektedir. Dış politikanın etkide bulunabildiği unsur çevresel yapı olurken; çevresel yapı aynı zamanda hem ulusal çıkarların hem de kimliğin şekillenmesinde rol oynamaktadır.

İnşacı teoriye göre kimlikleri oluşturan devletlerin bünyelerindeki bazı unsurlar arasındaki ayrımlardır. Bu ayrımlar dost/düşman şeklinde olabileceği gibi ben/öteki şeklinde de yapılabilmektedir. İnşacılar, ben ve ötekiye dair bakış açısının inşa ettiği kimliklerin sosyokültürel yapıyı oluşturduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu yaklaşımla öteki inşa edilmeden kimlikten söz etmek olası değildir. Ben ve öteki arasındaki ilişkinin sonucunda kimliklendirmeden söz edilebilmektedir. (Waltz, 2015, s. 56) Buradan yola çıkılarak İran'da iç

politikada ötekileştirilen Sünni halkın dış politika noktasında nasıl bir role sahip oldukları incelenecektir.

V. Literatür Taraması

İran'ın dış politikasının karakteristik özelliklerini anlamak için çok sayıda kitap ve makale kaleme alınmıştır. Bu çalışmaları teorik bakış açılarına göre üç başlıkta sıralamak mümkündür;

- 1- İran'ın dış politikasını İran'ın anayasasına göre analiz edenlerin başında; Menuçer Muhammedi (Siyaset Khareciye Cumhuriye İslami kitabında), Cevad Mensuri (Nezeri Be Siyaset Cumhuriye İslamiye İran), Ahmed Bekhşayeşi Erdistani (Usule Siyaset Khareci Cumhuriye İslami İran) ve Muhammed Cevad Laricani (Dershaye Siyaset Khareci) gibi isimler gelmektedir.
- 2- Realist ve neorealist teoriye göre analiz edenler arasında ise; Seyyid Muhammed Kazım Seccadpur (Siyaset Khareci İran kitabında değindiği üzere), Emir Muhammed Hacı Yusufi (Siyaset Khareci Cumhuriye İslami İran), Mahmut Seriyulkalem (Siyaset Khareci Cumhuriye İslami İran), Seyyid Hüseyin Seyfzade (Siyasete Khariciye İran) ve Ruhullah Ramazani (İndependence Without Freedom: Iran's Foreign Policy) gibi isimler karşımıza çıkmaktadır.
- 3- Uluslararası alandaki yeni teoriler ile İran'ın dış politikasını analiz etmeye çalışanlardan arasında İran'ın dış politikasını özellikle İnşacılık teorisine göre analiz etmeye çalışan isimlerin başında Humeyra Muşirzade, Degani Firuzabadi, Rahman Kahramanpur, Ahmet Negibzade, Ebul Kasım Tahiri, Nasır Adıyan gibi isimler gelmektedir.

Bu çalışmada üçüncü grubu oluşturan İnşacılık teorisi üzerinden İran'ın dış politikasını açıklamaya çalışan teorisyenler referans alınacaktır. Ayrıca İran'ın dış politika kimliğini konu edinen çalışmalardan faydalanılacaktır.

İran'ın Ulusal Kültürünün Dış Politikasına Etkileri (Tesire Ferhenge Milli Ber Siyasete Khariciye Cumhuriye İslami İran) başlıklı kitapta Ahmed Negibzade (2002), İran'ın dış politikasını kimlik ve kültür üzerinden açıklamasıyla İnşacılık teorisine yakın bir yaklaşım sergilemektedir. Rahman Kahramanpur (2015), *İran ve Ortadoğu'da Dış Politika Kimliği*

(Huviyet ve Siyasete Harici Der İran ve Havermiyane) başlıklı eserini on yıllık bir kimlik ve dış politika çalışmasının sonucunda kaleme almıştır. Yazarın amacı, bir devletin kendi kimliğini, kendi dış politikasını oluştururken nasıl kullanacağı üzerinedir. İlk olarak özel bir kimliğin inşası, ardından ise bu kimliğin nasıl zirveye taşındığını araştırmıştır. Ülke içerisindeki ve bölgesel çatışmalar sürecinde bu kimliğin nasıl değiştiği ve kendini dış politikada nasıl gösterdiği sorusuna yanıt aranmıştır. Yazar, özellikle İran'da devrim ihracı ve neoİslamic gruplar* üzerine araştırmalar yapmıştır.

İnşacılık, Kimlik, Dil ve İran'ın Dış Politikası (Sazengari, Huviyet, Zeban ve Siyasete Hariciye İran) adlı makalede İbrahim Mutteki ve Hucceti Kazımı (2017), inşacılık teorisine göre İran'ın dış politikasını analiz etmeye çalışılmışlardır. Fakat yalnızca teorik çerçeveye dair bilgiler yer almıştır, pratiğe dair örneklerle yer verilmemiştir. Özellikle İran İslam Devrimi konuşmalarına ve İran devrimiyle oluşan kimliklerden söz edilmemiştir.

İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının İnşacılık Teorisine Göre Analizi (Tahlile Siyasete Hariciye Cumhuri İslami İran Ez menzere Sazengari) başlıklı makalede Humeyra Muşirzade (2006), İran'ın dış politikasını İnşacılık teorisine göre analiz etmiştir. İran'ın dış politikasını teorik çerçevede İran devrim ihracı ve İslami kimliği üzerinden açıklamıştır. Adalet ve Mustazaf** kavramları üzerinden teorik bir tartışmada bulunmuştur fakat pratikteki karşılıklarını açıklamamıştır. *İran İslam Cumhuriyeti'nin Dış Politikasında Kimlik ve Ulusal Çıkar* (Huviyet ve Menfaat der Siyasete Khariciye Cumhuri İslami İran) başlıklı kitap bölümünde Dehghani Firuzabadi (2009), İnşacılık teorisi üzerinden İran'ın dış politikasını analiz etmiştir.

Devrim Muhafızları (Muhafazakârlar) Döneminde -Ahmedi Nejad Dönemi- İran'ın Dış Politikası (Siyasete Kharici Cumhuri İslami İran der Devrane Usulgerayi) başlıklı kitapta Seyyed Jalal Dehghani ve Vahid Nouri (2012), İran'ın dış politika kimliğini Ahmedi Nejad dönemi ile sınırlandırarak incelemişlerdir. Söz konusu dönemde nükleer diplomasi, İsrail'e karşı politikalar, Latin Amerika, Afrika ve Asya'ya yönelik sürdürülen politikalar İnşacılık teorisine göre analiz edilmiştir.

* ıslahat yanlısı, reformcu gruplar

** mustazaf; mazlum ve mustekbir ise zalim anlamına gelmektedir. İran Anayasası'nın 152. ve 154. Maddelerinde zalimlere karşı mazlumların korunacağı bir dış politika izlenmesi gerektiği olduğu ifade edilmiştir.

İran'ın Dış Politikası- Stratejik Çerçeve (Siyasete Harici Cumhuri İslami İran Charçupha ve Cehetgiriya) başlıklı kitapta Ali Rıza Ezgendi (2016), devrimin ardından değişen İran'ın dış politikasını siyasi ve ekonomik alanlar üzerinden incelemiştir. İran'ın devrim öncesi realist bir dış politikası, devrimden sonra idealist* bir dış politika benimsediğini söylemektedir. Azghandi'ye göre İran'ın dış politikası stratejik ve ulusal çıkarlardan uzaklaşarak ideolojik bir dış politikaya dönüşmüştür. Yazar, İran'ın dini ve ideolojik unsurları kendi dış politikasında kullandığını ileri sürmektedir.

Telhami ve Barnett, *Identity and Foreign Policy in the Middle East* başlıklı kitapta İran kimliğinin üç unsurdan oluştuğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlar İran'ın tarihine dönülerek temellendirilen ve Rıza Şah ile Musaddık dönemlerinde ön plana çıkmaya başlayan, İran İslam kimliğini önemli ölçüde öteleyen milliyetçilik; adaletin sağlanmasını amaçlayan ve 1960 ile 70'lerde Ali Şeriatî'nin yeniden tanımlanmaya başladığı Şii İslam Kimliği ve İranlıların savaşlar sonucunda maruz kaldıkları sömürgecilik faaliyetlerine karşı ön plana çıkmaya başlayan anti-emperyalizm şeklinde sıralanmıştır (Telhami & Barnett, 2002).

Hamid Algar, *Religion and State in Modern Iran* başlıklı kitabında modern İran'da meşrutiyetten başlanarak devlet ve din ilişkisini ele almış ve dış politikaya yönelik değerlendirmesinde ise iç faktörler üzerine inşa edilen bir dış politika profili çizmiştir (Algar H. , Religion and State in Modern Iran , 1969).

Ervand Abrahamian ise *Iran Between two Revolution* başlıklı kitabında 1906'dan önce başlayarak iç ve dış politikadaki değişikliklerin Meşrutî devrime nasıl zemin hazırladığına değinmiştir. İç ve dış faktörler ile gizli dinamikleri ele alırken basın, orta sınıf, işçi sınıfı, aydınlar üzerinden geniş kapsamlı bir irdelemeye gitmiştir. Ayrıca Kaçar dönemi ve Pehlevî dönemi iç ve dış politikaları ile 1979'da gerçekleşen devrime nasıl bir süreçten gidildiğinin resmini çizmektedir (Abrahamian, Iran Between two Revolution, 1981).

* Şii düşünce doğrultusunda bir politika- Armanha Engelab

Mahmut Seriyulkalem İran'ın dış politikasına ilişkin kaleme aldığı eserlerinde** İran'ın dış politikasında görünürlük kazanan karakteristik özelliklerinin itikadi, ideolojik olduğunu ileri sürmektedir. Mahmut Seriyulkaleme göre, İran'ın dış politikası dini kimlik üzerine inşa edilmiş bir ideolojiye dayanmaktadır.

Mecid Edibzade, *Zeban, Goftehan ve Siyasete Kharici* başlıklı eserinde İran'ın dış politikasını analiz ederken postmodernist bir yaklaşım ile dış politikada iktisat ve jeopolitiğin önemli faktörler olduğunu kabul ettiğini belirterek, İran örneğinde özellikle devrimden sonra kültürün dış politika üzerinden en etkili kimlik olduğunu ileri sürmüştür.

Keyhan Berzger, *Siyaset Khariciye Cumhuri İslami İran Der Khavermiyane: Beyne Hevadise 11 Semptember 2001 ve Tevulate Arabi 2011* başlıklı kitabında Amerika'daki 11 Eylül saldırılarının, daha sonraki süreçte Amerika'nın Irak ve Afganistan işgalleri ve İran'ın Batılı güçler ile nükleer antlaşmalarının İran'ın yakın dönemdeki dış politikası üzerindeki en etkili gelişmeler olduğunu ifade etmiştir. Keyhan Berzger'e göre İran'ın dış politikasının en önemli amacı İran'ın bölgede ulusal güvenliğinin korunması ve Ortadoğu'da Amerika ile müttefiklerinin olası tehditlerine karşı İran için başarılı sonuçlar verecek pozisyonlar yaratmaktır. Berzger ayrıca, İran'ın dış politikasının temelini kendi güvenliğini garanti altına almak olduğunu savunmuştur.

Ali Rıza Ezgendi, *Siyaset Khariciye Cumhuri İslami İran* başlıklı eserinde İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasının devrimden günümüze değin iki temel kimlik üzerinden hareket ettiğini belirtmiştir. Ezgendi, bu kimliklerin İslam ve İranlılık kimlikleri olduğunu belirterek, İslam ve İranlılık kimliklerinin süreç içerisinde inişli çıkışlı bir yol aldıklarını ifade etmektedir.

** Mahmut Seriyulkalem'in İran'ın dış politikasına ilişkin kaleme aldığı makale ve kitapları şu şekilde sıralayabiliriz; *Siyaset Khariciye Cumhuri İslami İran: Baznegeriye Nezeri ve Paradayme Ehtelaf*, İran ve Cehani Shoden, *Siyaset Khariciye Cumhuri İslami İran: Gabiliyet ve İmkane Tegir*, Mefume Gudret ve Emelkerd Der *Siyasete Kharici*; *Mugayeseye Çin ve İran*

1. BÖLÜM: TARİHSEL SÜREÇTE İRAN DIŞ POLİTİKASI

Çalışmanın bu bölümünde İran'ın tarihsel olarak farklı devletler döneminde dış politikasındaki değişim ve dönüşümler üzerinde durulacaktır. Tarihsel arka plana ilişkin genel bir çerçeve çizildikten sonra ise İran İslam Cumhuriyeti ile birlikte İran'ın nasıl bir dış politika karakteristiğine sahip olduğu ifade edilmiştir. İran'ın anayasasında belirlenen çerçeve doğrultusunda İran İslam Cumhuriyeti dış politikasının temel esaslarının neler olduğu belirtilmiştir.

Ayrıca İran İslam Cumhuriyeti dış politikasının kimlik karakteristiği ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur. Bununla birlikte İran'ın dış politikası ile ilişkili kurumların neler olduğu ve sözü edilen kurumların hangi görevleri yerine getirdiği, birbirileri ile olan astlık ve üstlük ilişkileri, dış politika kararları konusunda etki güçleri üzerinde durulmuştur.

1.1. Tarihsel Arka Plan

Din-siyaset ilişkisi özelinde Şii anlayış, batının kutsal imparator nosyonlarını ilk İslami nosyonlarla buluşturmaya amaçlayan bir anlayış olarak şekillenmektedir. Böylelikle Şii hükümler teorinde monarşik mutlakiyet fikri kendisini göstermektedir (Özkan, 2018, s. 33-40). Bazı Şii düşünürlerde, İran edebiyatında ve tarihine bakıldığında Safevilerle birlikte Şah'ın, İmam'ın temsilcisi ve bundan kaynaklı olarak da Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi olduğu düşüncesine yer verilmiştir (Eşref, 2016).

Şii devlet teorisinde el-Kuleyni'nin el Kafi ilmed-Din (Din'de Kifayet) eserinden kaynakla, ilk İmam'ın devleti hariç, Hz. Muhammed'in ardından kurulan hiçbir devlet meşru sayılmamaktadır. Şii inancının temellerinde, Şiilerin geçmişten bu yana muhalefette kalmalarının ve bir azınlık olmanın oluşturduğu bilinçle liderlik kişiliğinde ve makamında sosyal, siyasal ve ilahi olanı birlikte karşılayabilecek bir doktrin ortaya koydukları görülmektedir (Şeriati, Bazşinasiye Huviyeti İrani-İslami, 1983).

Hız. Ali dönemindeki teokratik düzen, gayyubetin ardından ulaşılmaz bir ideal haline gelmiştir. Onikinci İmam Muhammed el-Mehdi'nin kaybolması yahut vefat etmesiyle "gaib imam" düşüncesi yani gayyubet dönemi, Şiî liderler tarafından davalarını güçlendirmek amacıyla dini bir hareket noktası olmuştur. 9. yüzyılın sonlarıyla birlikte ise İmamiye Şiîliği şekillenmeye

başlamıştır (Güleçyüz, 1995). İmamiye Şiiliğinde Hz. Muhammed'in vefatının ardından Hz. Ali ve soyunun Allah tarafından imamete getirildiği bir otorite anlayışının hâkim olduğu inanç söz konusudur.

Bu bakış açısı sonucunda Şii ve Sünni ayrımı ortaya çıkmış ve günümüze kadar süregelmiştir (Gafuri, 2012, s. 109-125). Bu ayrım İslam dininin gereklilikleri açısından yapılan bir ayrım değildir. İlk ayrım Hz. Muhammed'in temsil ettiği liderliğe kimin geçeceği noktasında baş göstermiştir. Daha sonrasında ise fıkhi konular başta olmak üzere bazı diğer konularda da farklılıklar görülmüştür. Şii siyasi düşünce daha idealist bir yaklaşıma* sahipken Sünni düşünce yapısı daha realist bir yaklaşıma sahiptir. Sünnilik ve Şiilik ayrımı üzerine çok sayıda araştırma yapılmıştır.

Henry Corbin, *An Islam Iranian* kitabında İranlıların Batını ve irfani düşüncelerinin Şii düşüncesi ile bir bütün haline geldiğini söylemektedir (Corbin, 2012). Ali Şeriatî'ye göre ise İranlıların dini İslam olsa bile kültürleri Zerdüştlük, Sasani ve İranlılık olmuştur (Şeriatî, 1983, s. 48).

Şii fırkaları** Safevi Devleti'nden önceki süreçte özellikle İran'da az sayıda kalmıştır. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinin ardından İran'da bir gecede Safeviler Şiiliği İran'ın resmi mezhebi haline getirmişlerdir. Bunun sebebi, Safevilerin, geniş sınırlara ulaşan Osmanlı'nın gücünü kendi topraklarında sınırlamak için bir tür tedbir almak istemeleriyle ilgilidir. Safeviler yine benzer bir gerekçe ile İran topraklarında Şiiliği etkin kılmak için Lübnan'dan Şii din adamları getirtmişlerdir (Lengrudi, 2018, s. 121-127). Hz. Hüseyin'in Şerhbanu*** ile evlenmesinin ardından imamların soyu artık ari**** ırk olmuştur. Nasyonalist/milliyetçi İranlılara göre bu evliliğin sonucunda imamlar artık aryan olmuşlardır (Cottam, 2017, s. 164).

'Yeni Müslümanlar' (İranlılar), İslam'ın geniş bir coğrafyaya yayılması için çok çaba sarf etmişlerdir. Araplardan daha önce ulaştıkları sınırların da ötesine geçmişlerdir. İranlılar İslam'a çeşitli noktalarda kendi kültürü ile içselleştirerek Araplardan farklı olarak yeni bir yorum getirmişlerdir. (Moftekheri, 2013, s. 93-111)

* Şiilerin "kayıp imam"ı beklmeleri idealist bir yaklaşıma sahip olduklarının önemli bir göstergesidir.

** Fırka: Siyasi ve itikadi mezhepler için kullanılan ifade. (Bkz. TDV. İslam Ansiklopedisi, 13. Cilt, s.35)

*** Sasani İmparatorluğunun son kralının kızı

**** Aryan ırk; günümüz İranlıların soyunu ifade etmektedir.

İran’da İslam’dan önce mezhepsel ve etnik bir kimlik olan Zerdüşt İranlılık kimliği söz konusu olmuştur. İslam’dan sonra ise bu kimlik Şii İranlılık olarak değişmiştir. Din normal şartlarda milliyetçilik ile karşıt bir yerde durur. Fakat İran örneğinde milliyetçiliğin ve dinin içselleştirilerek adeta bir bütün haline getirildiği görülmektedir. (Hobsbawm, 1990, s. 137)

*İrani bir İslam’a** baktığımızda kadim İran kültürünü, geleneğini görmek mümkündür. Yalnızca ateşe tapma inancı terk edilmiştir. Safevi dönemiyle birlikte Şiilik İran üzerinden bilinirlik kazanmıştır. İran İslam dünyasında Şii kimliğin temsilcisi konumuna gelmiştir (Eşref, 2016, s. 100). İran’ın ulusal kimliği tarihin neredeyse her döneminde dinsel duruşa sahiptir. Murteza Muttaharri, Ali Şeriatî ve Mehdi Bazergan İran’ın ulusal mezhepsel bir kimlik temsiliyetinden yana olmuşlardır. Muttaharri’ye göre ılımlı bir milliyetçilikten söz etmiştir. İnsanlar arasında sosyal dayanışmaya dayanan bir ilişki ön görmüştür. Muttaharri bu tür bir milliyetçiliğin İran’ın ulusal kimliği ile uyuştuğunu ifade etmiştir (Muttaharri, 1978, s. 62-67).

Ali Şeriatî, millet ve milliyetçiliği kültür üzerinden tanımlamıştır. Bununla birlikte kültür üzerinden yaptığı ayrışmayı mezhep ile de ilişkilendirmektedir. Şeriatî’ye göre yüzyıllar öncesine bakıldığında da İran’ın kimliğinin İslamsız ya da İslami kimliğin İranlılık olmayacağı görülmektedir. Şeriatî’ye göre, bu iki unsur İran’ı-İslami, İran kimliğini oluşturmaktadır. Kültürel ve ulusal yozlaşmanın önüne ancak İran’ın milliyetçi ve Şii unsurları bir araya getirildiği takdirde geçilebilir (Şeriatî, 1983, s. 72-73).

Şah’ın devrilmesi ve yeni bir sistemin kuruluş aşamasında Bazergan (1981) ise milliyetçi ve İslami unsurların ayrışmasının İran’ın kadim kimliğini yok edeceğini ifade etmiştir. İran’ın İslamsız ya da milliyetçi olmayan kimliğini öne sürenlerin İslam devrimi muhaliflerinin ileri sürdükleri görüşleri olduğunu belirtmiştir (Bazergan, 1981).

İran’ın da içinde bulunduğu Mezopotamya olarak ifade edilen coğrafyada toplumsal temelli inançsal yapı, kurumların değişimi ve yeni oluşumlarıyla beraber "devlet" anlayışının kutsal temelli bir yapıya bürünerek gelişmesine zemin hazırlamıştır. Günümüzde bu sisteme bağlı yapı hala varlığını devam ettirmektedir. Mezopotamya’da laik bir devlet sistemine sahip ülkelerde

* Ahmed Eşref’in de “Huviyete İrani ez Dorane Bastan Ta Payane Pehlevi” adlı eserinde Şiilik yerine kullandığı “İrani İslam” ifadesini ilk olarak Henry Corbin kullanmıştır. Corbin, “İrani İslam” tanımlaması ile İran’ın gelenek ve adetlerinin etkisinde kalan bir İslam anlayışını ifade etmektedir (Corbin, 2012).

de devletin kutsal olduğu inancının devam ettiğini söylemek mümkündür. İran'da ise bu yapı değişime uğramamıştır. Tarih boyunca İran'ın toplumsal ve siyasi yapısı din ile iç içe olmuştur. Öyle ki İran milliyeti oluşumu dini kimlikle eş değer sayılabilmektedir (Fekri, 2007, s. 27).

1.2. İran İslam Cumhuriyeti'nin Dış Politikasının Esasları

1979'da kitlesel bir halk hareketi neticesinde gerçekleşen İran İslam Devrimi'nden sonra kurulan yeni anayasal yapının dış politikası da yeni kurulan siyasal yapının taşıdığı temel özelliklere paralel olarak yeniden inşa edilmiştir. İran İslam Cumhuriyeti devletinin anayasasında İran'ın dış politikasına ilişkin esaslar açıkça ifade edilmiştir. Devrimin ardından geçen kırk yıl boyunca da bu esaslarda herhangi bir değişikliğin görülmesi söz konusu olmamıştır. Değişen yalnızca dönemsel olarak dış politikadaki söylemler olmuştur.

İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasında kırk yılı aşkın bir süredir değişmeyen esasların başında uluslararası ilişkilerde devletlerin yerine milletler ile ilişki kurmayı tercih etmek gelmektedir. İran, uluslararası sistemde yine devletler yerine çeşitli örgütsel yapılar ile ilişkiler kurmayı benimsemiştir. İsrail ile mücadele etmek ve Filistin'deki İslami Hareketin desteklenmesi İran İslam Cumhuriyeti Devleti'nin dış politikasındaki birincil hedefleri arasında gelmektedir. Ayrıca Amerika ile mücadele ve Amerika'nın bölgedeki varlığına karşıtlık da dış politikada öncelikli siyasetlerindendir.

İran İslam Cumhuriyeti aynı zamanda Birleşmiş Milletlerin veto sistemini kabul etmemektedir. Devletler ile ilişkilerde siyasal ilişkiler ve ekonomik ilişkiler birbirlerini olabildiğince etkilemeden devam ettirilmeye çalışılır. Öte yandan, bazı analistlere göre İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasında devletler ile ilişkilerde ideolojik çıkarlar, ticari ve iktisadi çıkarlara tercih edilmektedir. Devletler arasındaki ilişkilerde siyasal adalet ön planda tutulmaktadır. İran ayrıca güçlü ülkelerin dış politikalarında izledikleri politikalar ile kendisi arasında mesafe koymaya çalışmaktadır (Seriylkalem M. , İran ve Cehanishoden, 2007).

İran'ın dış politikasına ilişkin belirtilen esasların İran'ın anayasasına dayalı olması, İran'da farklı hükümetlerin iktidara gelmesinin dış politikada herhangi bir değişiklik meydana getirilememesine de zemin hazırlamaktadır. İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikası ve ekonomik ilişkileri uluslararası sisteme doğrudan bir bağlılık göstermemektedir. Çünkü İran, devrim ardı süreçte dış politikasında ve ekonomik ilişkilerinde Batılı ülkelerden uzaklaşarak

farklı alanlarda etkinlik göstermeye başlamıştır. İran'ın ekonomisinin petrole bağlı olması ve daha bölgesel olması sebebiyle, İran uluslararası ekonomiye bağlılık göstermemektedir (Seriulkalem M. , 2008, s. 21-40).

İran İslam Cumhuriyeti'nin güç yaklaşımı daha çok ideolojik bir çerçevede değerlendirilebilmektedir. Bu yüzden İran'ın dış politika kararları ve izlenen stratejiler ideolojik özellikler taşımaktadır. Bu yaklaşımın kökeni ise İran İslam Devrimi'ne dayandırılmaktadır. Örneğin, İran'ın anayasasında da İsrail'e karşıtlığın belirtilmiş olması, dış politikada da doğrudan İsrail karşıtlığını gerektirmektedir. Benzer şekilde ekonomik ve siyasal olarak güçlü ülkelerin tahakkümü altına girmemek de yine anayasada belirtildiği üzere ideolojik bir yaklaşımla takip edilmektedir. Dolayısıyla İran İslam Cumhuriyeti egemenliğinin korunması, mevcut dış politikanın korunmasıyla doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir (Seriulkalem M. , 2007).

İran İslam Cumhuriyeti'nin siyasal yapısının ulusal güvenlik ve meşruiyeti İran'ın dış politika esasları ile ilişkilidir. İran'ın İslami Hareketlere verdiği destek ve Batı karşıtlığı da yine anayasasında belirttiği ilkelerin bir gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır. İran'ın anayasal yapısında belirlenen bu esaslar İran'ı diğer Müslüman ülkelerden de farklı kılmaktadır. Bu durum çeşitli paradoksları da beraberinde getirmektedir. İran, uluslararası ekonomik sistemlere dahil olması durumunda kendi siyasal meşruiyeti ve kimliği ile ters düşecektir. Uluslararası sisteme dahil olunmadığı müddetçe de teknolojik, ekonomik ve siyasal birçok alanda mahrumiyetlerle karşılaşmaktadır. (Seriulkalem M. , 2008, s. 21-40).

1.3. İran'ın Dış Politikasının Kimlik Karakteristiği

Uzun bir süredir yalnızca dış değişkenlere bakılarak süreci yorumlama yoluna gidilmiş olursa da yeni nesil araştırmacılar iç dinamikler üzerinden konuyu incelemeye çalışmaktadırlar. Bu yeni bakış açısı, iç dinamiklerin dış politikaya şekil veren temel unsurlar olduğunu belirtmektedir. İran'ın dış politikasını yalnızca dış etkenler üzerinden analiz etmek isabetli olmayacaktır. İran'ın dış politikasında ulusal anlamda en önemli unsur milli kimlik şeklinde beliren İranlılık kimliğidir. İran'ın sahip olduğu kimlik sahip olduğu çeşitli kaynaklardan beslenmektedir (Dehghani & Nouri, 2012, s. 69).

Bu kimliğin kökeni İran halkının sahip olduğu sosyolojik, kültürel, siyasal değerlere dayanmaktadır. Bu değerler, İran halkını diğer topluluklardan ayıran en önemli unsurlardır. İran'ın dış politikasının köklerini besleyen temel faktörler; tarihi, jeopolitiği, İslam dinine bağlı Şii mezhebi ve İran devrim söylemleridir. Bu çalışmada öncelikle bu faktörler derinlemesine incelenecektir. Sözü edilen faktörlerin İran'ın dış politikasına doğrudan etki ettiği görülmektedir. Dünya sistemini değiştirme isteği ve devrimin ihracı düşüncesi de yukarıda sıralanan temel faktörlerin birer yansımasıdır.

İran İslam Cumhuriyeti'nden söz edildiği zaman, öncelikle İslam sıfatı ile İran'ın dış politikasında normlar ve değerlerin kendini gösterdiğini görmekteyiz. Şunu söyleyebiliriz ki; İslami kimlik 1979'da kurulmuş olan İran İslam Cumhuriyeti'nin temel kimliğidir. Amaçları, stratejileri, faydaları belirleyen temel unsur İslam kimliğidir (Museffa & Novruzi, 2010, s. 21-23). İran İslam Cumhuriyeti rejimi İran'ın İslami kimliğini, İslam kültürü, İslam fıkhi (İslam hukuku), İslam ahlakı gibi faktörler belirlemektedir. İslami bir bakış açısı, dünyayı algılamaya çalıştığında uluslararası sistemi uluslara göre ayırmamaktadır. İleri sürülen yaklaşıma göre, dünya iman edenler nazarında ayrıştırıldığında iki kısımdan söz edilmektedir; dar'ul küfür ve dar'ul İslam şeklindedir. Gelecekte de İslam Ümmeti birliği kurulacağı ideali söz konusudur. İslam ümmeti birliğinin kurulması İran'ın dış politikasının önde gelen amaçlarından (Museffa & Novruzi, 2010, s. 21-23).

Rahman Kahramanpur'a göre, İran'ın dış politika kimliğini liderlerin konuşmalarında, İslam devrimi ideolojisinde, İslam Cumhuriyeti'nin stratejik kararlarında görebilmekteyiz. Kahramanpur, İran'ın dış politika kimliğini oluşturan unsurları; siyasal Şii İslam, Velayet-i Fakih, kültürel bağımsızlık, yerli faktörler, halkın devrimi benimsemesi, anti-emperyalizm ve anti-batıcılık, adalet talepkarlığı şeklinde sıralamaktadır (Kahramanpur, Huviyet ve Siyasete Harici Der İran ve Havermiyane, 2015). Firuzabadi'ye göre İran'ın dış politika kimliğini oluşturan unsurlar İran tarihi, İran'ın jeopolitiği, İslam dini özelinde Şii mezhebi ve İran İslam Devrimi söylemleridir (Dehghani & Nouri, 2012, s. 70).

İran'ın dış politika kimliğine etki eden İslami unsurları İran'ın anayasasında da açıkça görebilmekteyiz. Anayasanın 152. Maddesinde tüm Müslümanları dış güçlere karşı savunmak gerektiği belirtilmiştir. Anayasanın 154. Maddesinde tüm dünyada mazlumlara destek verileceği ifadesi yer almaktadır. Anayasanın 11. Maddesinde ise tüm Müslümanların tek bir ümmet oldukları ve İran İslam Cumhuriyeti Devleti'nin tüm Müslümanları tek çatı altına

toplamakla mükellef olduğu belirtilmiştir. (İran, 1989). İran İslam Cumhuriyeti Anayasasının 3., 57., 146., 82., 153. Maddelerinde de benzer ifadeleri görebilmekteyiz.

İbrahim Mutteki ve Hucceti Kazımi'nin aktardığına göre ise İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politika kimliğini oluşturan unsurlar; İranlıların tarih bilinci, İslamcılık ve İslami fıkhi kavramlar, çağdaş İranlıların tarihi tecrübeleridir (Mutteki & Kazımi, 2007, s. 209-237). İran İslam Devriminden sonra mollaların* siyasi arenada söz sahibi olmaları İran'ın dış politikasında belirgin olan İslami kimliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Mollalar, dış politika kimliğine etki edecek faktörlerin İslami kimliğe uygunluğu konusunda karar verici mercidir. İç politikada da benzer durum söz konusudur. Örneğin; mollaların ehli kitap olarak kabul ettiği farklı inançtan gruplar mecliste temsiliyet hakkına sahip olabiliyor iken; yine mollaların ehli kitap olarak kabul etmediği gruplar (Bahailer, Yaresanlar) mecliste temsiliyet hakkına sahip değildirler.

İran'ın iç politikasında, resmi olarak Şii İslami bir yönetime sahip olduğu görülmektedir. Siyasi ve kültürel politikalar da buna göre kurgulanmaktadır. Dış politikada öne çıkan bir kimlik olan İslam Ümmeti anlayışının iç politikada bir paradoksa dönüştüğü görülmektedir. Çünkü dış politikada ümmetçi bir yaklaşım söz konusu iken iç politikada Şii İslam kimliğinin ön plana çıktığı söylenebilir. Mesela İran'ın anayasasına göre yalnızca Şii bir adayın Cumhurbaşkanı olabileceği belirtilmiştir (Kahramanpur, 2015, s. 178-179). İran Anayasasının 115. Maddesinde yer aldığı üzere İran'da Cumhurbaşkanlığına aday olabilecek kişinin İran'ın resmi mezhebine yani Şii mezhebine bağlı olması gerekmektedir. Bu durum ise dış politikada iddia edildiği gibi mezhep farkı gözetmeksizin tüm İslam dünyasını kucaklamak, korumak misyonlarıyla uyumlu bir tablo sergilememektedir.

Hosseinbor (1984)'a göre, İran'da 1979'dan sonra devrimciler azınlıkları cezbetmek istemişlerdir. Fakat resmi mezhebin Şii İslam anlayışı olmasının ardından Sünni bir halk olan Beluciler rejime karşı muhalefet etmişlerdir (Hosseinbor, 1984, s. 171). Aynı tepkiyi Sünni Kürtler de vermişlerdir. İran'da resmi mezhebin Şiilik olmasından dokuz gün sonra Sünni Kürtler Kürdistan Bölgesinde Negde şehrinden devrimci gruplara karşı ayaklanmaya başlamışlardır (Celayipur, 2001). Sözü edilen süreçte İran'da yeni kurulan rejim ile Kürtler arasındaki ilişkiler Türkiye'deki basın-yayın organları tarafından da "*İran'da Son Söz Kimin*

* Ruhaniler, din alimleri

Olacak?” şeklindeki ifadeler ile yer verilerek, İran’ın yönetsel olarak istikrarın sağlanamadığı bir ülke profili çizilerek aktarılmıştır (Özkan, 2019, s. 1282-1299).

Hamid Ahmedi’ye göre, İran İslam Devrimi’nin ardından İran’ın iç politikasında Şii İslam kimliğine ön plana çıkmaya başlamasıyla özellikle Caferi Şiiiliğinin resmi mezhep olmasıyla Sünni etnik gruplar devrime karşı olumsuz bir bakış açısına sahip olmaya başlamışlardır (Ahmedi H. , 2003, s. 52-55). Devrimin ardından, İran’ın hem dış politika kimliğinin belirlenmesi noktasında hem de iç politikada Sünnilerin pasifize edilmeleri sebebiyle Sünni azınlıklar ve rejim arasında rahatsızlıklar ve hoşnutsuzluklar baş göstermiştir (Kylmcka, 2002). Anayasada da belirtildiği üzere belli makamlara yalnızca Şii mezhebine mensup İranlıların gelebilecek olması Sünnilerin pasifize edilişlerinin en önemli göstergelerindendir. Öte yandan Gerges (2005)’a göre ise, Şii İslam anlayışı milliyetçi bir bakış açısıyla İran’da birleştirici güç olmuştur. İran’da liderlerin söylemlerinde de milliyetçi bakış açısını görmek mümkündür (Gerges, 2005, s. 357). Ayrıca dönemin marşları incelendiğinde de milliyetçi yaklaşım ve söylemler ön plana çıkmaktadır. Irak-İran Savaşı bu durumun en önemli tetikleyicisi olmuştur.

1.4. İran’ın Dış Politikası İle İlişkili Kurumlar

İran’ın dış politikasını şekillendiren iki tür yapıdan söz edilebilir. Bu yapıların bir kısmını resmî kurumlar oluştururken diğer kısmını gayri resmi örgütsel yapılar oluşturmaktadır. Resmî kurumların hangileri olduğu, görev ve sorumlulukları ayrıntılı olarak İran’ın Anayasası’nda belirtilmiştir. Gayri resmi kurum ve kuruluşlar* ise kendi arasında iki grup altında toplanabilmektedir. Gayri resmi gruplara Merace’ye Taklit, Cuma İmamları, siyasi partiler, dini medresler (hozeye ilmi qom), besic, Bonyade Şehit, Bonyade Mustezefan, Komiteye İmdade İmam Humeyni, Takribe mezayip gibi kuruluş ve grupları gösterebiliriz.

Resmi kurum ve kuruluşlar ise Nehade Rehberi (Velayet’i Fakih Kurumu), Kuvve’ye Mucriye (Yürütme), Kuvve’ye Mugennene (Yasama), Mecme’ye Teşhise Meslehet Nizam (Düzenin Yararını Teşhis Konseyi), Şoraye Aliye Emniyeti Milli (Ulusal Güvenlik Konseyi), Kuvveye Gezaye (Yargı), Niruhaye Müselle (Silahlı Kuvvetler) şeklinde sıralayabiliriz.

* Anayasada dış politika konusunda görev ve sorumluluğa sahip olmayan kurum ve kuruluşları ifade etmektedir.

1.4.1. Velayet’i Fakih Kurumu (Nehade Rehberi)

İran’da mevcut siyasal yapının işleyişini anlayabilmek için öncelikli olarak Velayet’i Fakih teorisini anlamak gerekmektedir. Zira İran’daki mevcut anayasal yapı Velayet’i Fakih teorisi üzerine inşa edilmiştir.

Velayet’i Fakih teorisi Şiiliğin İmam’ın yokluğu dönemi olarak ifade ettiği gayyubet döneminde siyasi ve dini otoritenin kimin elinde olacağı meselesinin açıklığa kavuşturulmaktadır. Bu teoriye yeni bir yorum getiren Ayetullah Humeyni, geliştirdiği yaklaşımını 1970’te Necef’te bulunduğu dönemde verdiği derslerde üzerinde durmaya başlamıştır. Velayet’e Fakih; İslami Devlet adıyla verdiği derslerde Ayetullah Humeyni, siyasi otoritenin, gücün din alimlerinde toplanması gerektiğini belirtmiştir (Algar H. , 1981, s. 47-49).

1979 İran İslam Devrimi sonrasında kurulan İran İslam Cumhuriyeti devleti ise Ayetullah Humeyni’nin geliştirdiği Velayet’e Fakih teorisi temel alınarak anayasal yapı oluşturulmuş ve gerçekleştirilen referandum ile birlikte ise İran Anayasası’ndaki yerini almıştır. Devlet ve halkın yönetimini elinde bulunduran Velayet’e Fakih kurumu, 1989’da gerçekleştirilen bazı düzenleme ve değişikliklerle yeni bir forma kavuşturulmuştur. Ayetullah Humeyni’nin vefat etmesinden kısa bir süre sonra İran Anayasası’ndaki değişiklik sonucunda Veli’ye Fakih’in taklid merciinde bulunması gerektiği yönündeki şart kaldırılmıştır. Bu şartın kaldırılmasıyla birlikte Velayet’i Fakih kurumunun başı olan Veli’ye Fakih’in görevi daha siyasal nitelikler kazanmaya başlamıştır.

İran Anayasası’nın 107. maddesinde ifade edildiği gibi Veli’ye Fakih, üyelerinin halkın oyu ile seçilerek oluşturulduğu Uzmanlar Şurası (Şoraye Khobregan) tarafından belirlenmektedir. İran’ın Anayasası’nda Velayet’i Fakih, dini liderin görev ve sorumluluklarına ilişkin 2 madde bulunmaktadır. Bunlar İran Anayasası’nın 110 ve 57. Maddeleridir. Bu maddelerde Veli’ye Fakih’in İran’ın genel siyasetlerinin belirlenmesi ve belirlenen siyasetlerin uygulanması, gözetmesinden sorumlu olduğu belirtilmektedir.

İran’ın dış politikasına dair karar ve stratejilerin belirlenmesinde Veli’ye Fakih, Düzenin Yararını Teşhis Konseyi ile birlikte hareket etmektedir. Dış İşleri Bakanlığı’nın alınan kararları uygulama aşamaları da yine Veli’ye Fakih sürecin takipçisi konumundadır. Velayet’i Fakih

Kurumu'nun bir diğerk görevi ise savaş ve barış sũreçlerinin başlayıp sonlanmasında karar verme yetkisine sahip olmaktır. Irak-İran Savaşı sũrecinde savaşın ilanını yapan kurum Velayet'i Fakih Kurumu olmuştur. Ayrıca Amerika'nın Afganistan ve Irak mũdahaleleri sũrecinde tarafsızlık durumu da yine Velayet'i Fakih kurumu tarafından ilan edilmiştir.

Veli'ye Fakih aynı zamanda İran'daki silahlı kuvvetlere başkomutanlık görevini yerine getirmektedir. Aynı zamanda silahlı kuvvetlerde komutanlık görevini yapacak kişilerin kim olacağı konusunda da atama ve görevden alma yetkisine sahiptir. Veli'ye Fakih ayrıca şoraye Aliye Emniyeti Milli (Ulusal Gũvenlik Konseyi)'nin aldığı kararları onaylama yetkisine sahiptir. Referandum kararı alma ve referandum kararlarını onaylama konusunda da yine Veli'ye Fakih yetki sahibi olarak karşımıza çıkmaktadır. İran'da meclisin kararıyla milletvekillerinin 2/3'ũnũ onayı alındıktan sonra referandum kararı alınabiliyorken, İran Anayasası'nın 110. Maddesinde belirtildiğı üzere Veli'ye Fakih alınan referandum kararını red ve kabul etmek gũcũne sahiptir.

İran İşlam Cumhuriyeti'nin ilk Anayasası olan 1979'daki anayasaya gũre yasama, yũrũtme ve yargı erklerinin birbiri ile ilişkilerinde etkin role sahip olan Cumhurbaşkanlığı kurumu iken, 1989 yılında gerçekteştirilen değışiklik ile birlikte yasama, yũrũtme ve yargı arasındaki ihtilaflı durumları çũzme de Veli'ye Fakih'in gũrevleri arasına girmiştir. Yasama, yũrũtme ve yargı birbirlerinden bağımsız olarak hareket etmele birlikte her ũç erk ũzerinde sũz sũyleme yetkisine sahip olan da Veli'ye Fakih'tir. İran'da dış politika ve iç politikadaki tıkanıklıklarda sorunların çũzũmũne yũnelik yetkiye Veli'ye Fakih sorumluluk sahibidir. Dũzenin Yararını Teşhis Konseyi ise Veli'ye Fakih'e danışmanlık gũrevini yerine getirmekle yũkũmlũdũr.

Cumhurbaşkanlığı gũrevine gelen kişiyi onaylamak ve gũrevden almak yetkilerine de Veli'ye Fakih sahiptir. Aynı zamanda Cumhurbaşkanı her konuda Veli'ye Fakih'e karşı sorumludur. Velayet'i Fakih kurumu (İkhtiyarat'e Hukumeti) mutlak otoriteye sahip bir kurum olarak İran'daki Anayasasının bile uestũnde yetkili merci olarak karşımıza çıkmaktadır. Veli'ye Fakih'in otoritesine dair İran'ın yakın geçmişinde birçok gelişme ũrnek olarak gũsterilebilir. Ȗrneğın, Selman Rũřdi olayında Ayetullah Humeyni'nin Selman Rũřdi'nin Ȗldũrũlebileceğine dair fetva vermesi, Hacc olayında Ayetullah Humeyni'nin Hacc'a hacı gũndermeme kararı alması ve Mısır'ın Camp David Anlaşması'nı imzalaması ũzerinde İran'ın Mısır ile ilişkilerinin kesilmesi konusunda Veli'ye Fakih olan Ayetullah Humeyni'nin otoritesi ağıkça

görülebilmektedir. İran'ın nükleer anlaşması noktasında da yine karar verici merci Velayet'i Fakih kurumu karar vermektedir.

Velayet'i Fakih kurumunun, Veli'ye Fakih'in belirtilen görev ve yetkilerinin yanında kültürel, sosyal ve ekonomik alanlardaki birçok özel ve kamu kurum ve kuruluşları üzerinde söz hakkına sahip olması da İran'da en yetkin makamın Veli'ye Fakih olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

1.4.2. Kuvve'ye Mucriye (Yürütme)

Yürütme erki ve bağlantılı olduğu ya da bünyesinde bulunan organların dış politika ile ilişkileri üzerinde durulduğunda öncelikli olarak dışişleri bakanlığı, savunma bakanlığı, istihbarat bakanlığı, Kültür ve İslami Rehberlik bakanlığı gibi bakanlıklarının dış politika ile ilişkileri dikkat çekmektedir.

Ayrıca yürütmenin başı olan cumhurbaşkanının görev ve sorumlulukları incelendiğinde İran'ın dış politikası üzerindeki etki ve yetkileri göz önünde bulundurulduğunda yürütme erki ve dış politika arasındaki ilişki belirginlik kazanmaktadır.

1.4.2.1. Kabine

İran'da kabinenin sunmuş olduğu yasa teklifleri İran'ın dış politikasını iki yönüyle etkileyebilmektedir. Öncelikle devletin izleyeceği genel stratejilerin nasıl olması gerektiği belirlenir, ardından ise ülkenin yıllık bütçesine ilişkin genel hatlar belirlenmektedir. Bütçenin belirlenmesinde savunma vb. konularda ayrılacak miktar, ülkenin izleyeceği dış politika noktasında da doğrudan etkili bir faktördür. İstihbarat bakanının ülke içinde ve dışındaki başarılı faaliyetleri de dış politika üzerindeki tehdit ve fırsatlar noktasında önem arz etmektedir.

Ayrıca İran'ın gelirinin büyük bir kısmı petrol kaynaklarından sağlandığı için Petrol bakanının petrolün ihracı konusundaki rolü İran'ın ekonomisi için hayati öneme sahiptir. Petrol bakanının OPEC'te İran'ın temsilcisi olması nedeniyle de dış politika açısından önemli bir değişkendir. Zira petrol yalnızca ekonomik bir dinamik değil aynı zamanda ülkeler arasında stratejik olarak da kilit rol oynamaktadır.

Kültür ve İslami Rehberlik Bakanlığı (Vezaret'e Erşad ve Sazmane Ferhang ve İrtibatate İslami) ise uluslararası kültürel ilişkilerin kurulmasında birincil sorumluluğa sahip olan bakanlıktır. Ayrıca dışişleri bakanlığının basın yayın organları ve kültürel çalışmalar konusundaki kaynaklarını yönetmek konusunda da Kültür ve İslami Rehberlik Bakanlığı yetki sahibidir.

1.4.2.2. Dışişleri Bakanlığı

Dışişleri bakanlığı, Veli'ye Fakih ve diğer üstün karar alma yetkisine sahip mekanizmaların inisiyatifleri doğrultusunda belirtilen çerçevede dış politikaya dair kararların oluşturulması ve bu kararların uygulanması noktasında sorumlu olan kurumdur. İran Anayasası'nda 1989 yılında gerçekleştirilen düzenleme ve değişikliklerin neticesinde Cumhurbaşkanlığının dış politika konusunda etkinliğinin arttığı görülmektedir. Böylelikle Rafsancani, Hatemi, Ahmedinejad dönemlerinde dış politikada farklı yaklaşımlar görülmeye başlanmıştır. Dış politika noktasında sınırları belirleyici temel faktörün 1979'da oluşturulan anayasa olması da belirtilen dönemlerdeki farklı yaklaşımların yalnızca belli ölçülerde dış politikada değişiklik yaratmasına sebebiyet vermiştir. Bu noktada belli değişimler gözlemlenmekle birlikte özün sabit kaldığını söylemek mümkündür (Mozaffari, 1999, s. 27).

Dışişleri bakanlığının asli görevi dış politikayı ihya etmek ve alınan kararları uygulamak olmakla birlikte, İran'ı düşünsel boyutta ve insani boyutta uluslararası alanda temsil etmek gücünü arttırmaktır. Dışişleri bakanlığı, bünyesindeki kamu görevlilerinin siyasal, ekonomik ve kültürel alanlar başta olmak üzere diğer birçok alanda görev ve sorumluluklarını belirleyip, süreci yönetmekle yükümlüdür. Siyasal alandaki ilk amaç, İran'ın dış politikasındaki hedeflere ulaşmaktır. Devletlerin temsilcileri ile ilişkiler geliştirerek, ileriye dönük adımlar atmak, İran ile diğer ülkeler arasındaki problemlerin çözümü ve uluslararası örgütler ile iyi ilişkiler kuracak faaliyetlerde bulunmak da yine dış işleri bakanlığının bünyesindeki görevlilerin öncelikli görevlerindendir.

Dışişleri Bakanlığı ekonomik alanda İran ve diğer ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler için diplomatik ilişkiler geliştirmeye çalışılır. Ayrıca İran ve diğer ülkeler arasındaki ihracat ve ithalat, ortak ekonomik komisyonlar kurmak, ekonomik iş birliklerine zemin hazırlamak ve özel firmalar arasındaki ilişkiler konusunda katkı sağlamak da yine dış işleri bakanlığı görevlilerinin üzerinde çalıştıkları alanlardandır.

Kültürel alanda ise İran İslam Devrimi'nin amaç ve ideolojisinin uluslararası alanda elçiliğini yapmak dışişleri bakanlığının görevleri arasındadır. Uluslararası kültürel antlaşmalar için faaliyetlerde bulunmak, diğer ülkelerde İran kültür merkezleri kurmak, İran'ın dili, tarihi ve kültürünü tanıtıcı fuarlar, etkinlikler, organizasyonlar düzenlemek de dışişleri bakanlığının sorumlulukları arasındadır.

İran İslam Cumhuriyeti'nin ulusal çıkarlarını korumak ve yurtdışındaki İranlıların resmi konulardaki işlerini yürütmek, yabancılara vize vermek, yurtdışındaki İranlı şirketlerin, firmaların hak ve hukuklarını, menfaatlerini korumak da dışişleri bakanlığının İran dışındaki konsoloslukların sorumluluğundadır.

Dışişleri bakanı, dış politika konusundaki sorunları araştırmak ve problemleri çözmek konusunda birincil sorumlu kişidir. Yurtdışındaki temsilcilerinden bilgi toplamak, gerçekçi verilerin elde edilmesini sağlamak ve uluslararası sistemi ve uluslararası sistemdeki değişimleri takip etmek, tahlil etmek de dışişleri bakanının görevlerindendir.

1.4.3. Cumhurbaşkanı (Reise Comhur)

İran'da Cumhurbaşkanı dört yılda bir yenilenen seçimlerde halkın oyu ile göreve gelmektedir. Bir İranlının Cumhurbaşkanlığına aday olabilmesi için erkek ve ayrıca İran'ın resmi mezhebi olan Oniki İmam Şiasına bağlı olması gerekmektedir. Adayların belirtilen şartları taşıyıp taşıyamaması noktasında ise Koruyucular Şurası tarafından gerçekleştirilen değerlendirme neticesinde karar verilebilmektedir.

İran halkına, İslami Şura Meclisi'ne ve Veli'ye Fakih'e karşı sorumlu olan Cumhurbaşkanı, idari ve bütçe, plan konularında doğrudan sorumlu olarak kabul edilirken; Veli'ye Fakih'in yetkisi dışındaki yürütmeye ilişkin görevlerden de sorumlu kabul edilmesi, bakanlar kurulunun başında olması, Ulusal Güvenlik Konseyi (Şura'ye Ali Emniyet'e Melli) ile Devrim Yüksek Kültür Meclisi (Reyaset'e Şura'ye Engelenab'e Eslami) gibi kurumların başkanlıklarını da yürütmesi nedeniyle Veli'ye Fakih'ten sonra en yetkili kişi olarak görülmektedir.

Cumhurbaşkanının ikincil dereceden yetkili olması hem iç politikada hem de dış politikada anayasaya uygun çerçevede kararlar alabilmesine zemin hazırlamıştır. Cumhurbaşkanı aynı

zamanda Veli'ye Fakih'in önerisi ile dışişleri bakanının, istihbarat başkanının ve savunma bakanının kim olacağı konusunda karar verme konusunda yetkili mercidir. Söz konusu makamlara gelecek kişiler, İran'ın dış politikası açısından önemli rollere sahiplerdir (Firuzabadi S. C., 2009). Cumhurbaşkanı İran'ın imzalayacağı uluslararası antlaşmaları da imzalamak konusunda yetkilidir. Cumhurbaşkanı ayrıca büyükelçilerin kimler olacağı konusunda da söz sahibi kişidir*.

1.4.4. Kuvve'ye Mugennene (Yasama): İslami Şura Meclisi (Mecles'e Şora'ye Eslami) ve Koruyucular Şurası (Şora'ye Negahban)

Dış politika konusunda alınan kararların İslami gerekliliklere uygunluğunun denetlenmesi ve belirlenmesi konusunda yasama erki birincil sorumluluk sahibi olarak karşımıza çıkmaktadır. İslami Şura Meclisi (Mecles'e Şora'ye Eslami) ve Koruyucular Şurası (Şora'ye Negahban)'nın görev ve yetkileri göz önünde bulundurulduğunda yasamanın İran'ın dış politikası üzerindeki etki gücü açıkça ortaya çıkmaktadır.

Yasama erki olan meclis, İran İslam Cumhuriyeti'nden önceki siyasal yapı içerisinde Milli Meclis şeklinde ifade ediliyor iken, devrim ardı süreçte İran Ayetullah Humeyni'nin emri üzerine meclisin adı İslami Şura Meclisi şeklinde değiştirilmiştir. Bu meclise üyelerin seçiminde İran vatandaşı olan ve 15 yaşını dolduran her İranlı oy kullanabilmektedir. İslam Meclisi'ne seçilen 290 üye, 4 yıl boyunca mecliste vekillik görevini yerine getirmekle yükümlüdür. Meclis'e farklı din ve mezheplerden temsilciler de seçilebilmektedir. Ermeni Hristiyanlar*, Asuri, Keldani Hristiyanlar, Zerdüştler ve Museviler birer temsilci ile İslami Şura Meclisinde temsil edilme hakkına sahiptirler.

Bakanlar kurulundaki bakanların tamamı için güvenoyu verme yetkisini elinde bulunduran İslami Şura Meclisi, Bakanlar kurulunun işleyişini devam ettirebilmesi için güvenoyu verebilir ve İran Anayasası'nda belirtilen çerçevede sorunların çözüme kavuşturulması için de kanun koyabilme yetkisine sahiptir. İslami Şura Meclisi'nin Cumhurbaşkanı, bakan ve bakanlar kurulu için gensoru önergesi verme yetkisine sahip olması da Meclise yürütme karşısında güçlü bir pozisyona getirmektedir.

* Irak, Suriye ve Lübnan'daki büyükelçilerin kim olacağı konusunda ise Veli'ye Fakih Kudüs Silahlı Kuvvetlerinden (Niruhaye Kuds'e Sıpah) danışmanlık alarak karar vermektedir.

* Güneydeki ve kuzeydeki Ermeni Hristiyanlar

İran'ın anayasasına göre kanunlar yapmak yetkisine sahip olan İslami Şura Meclisi, dış politika konusundaki kararları onaylayan kurumdur. İslami Şura Meclisi ayrıca, Cumhurbaşkanının imzaladığı uluslararası antlaşmaları onaylamak ya da reddetmek yetkisine sahiptir. İran'ın sınırlarında olası değişiklikler konusunda da karar verici merci yine İslami Şura Meclisi'dir. Uluslararası kurumlardan borç almak ve vermek konusunda ve dışişleri bakanlığı için ayrılacak bütçenin belirlenmesinde de İslami Şura Meclisi'nin onayı gerekmektedir. Yabancı müsteşarların, uzmanların istihdamı noktasında karar vermek İslami Şura Meclisi'nin yetkilerindendir.

İslami Şura Meclisi'nin bünyesindeki Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Komisyonu ise dış politikayı ilgilendiren gelişmelerde dışişleri bakanı ve istihbarat teşkilatı başkanı ile birlikte hareket ederek yürürlüğe girecek kararların alınması için çalışmalar yürütmektedirler. Aynı zamanda dış işlerin takibinde yani diğer ülkeler ile İran arasındaki ekonomik, sosyal, kültürel birçok alandaki ilişkiler de yine bu komisyon bünyesinde gerçekleştirilen çalışmalar ile şekillenmektedir. İslami Şura Meclisi aynı zamanda Ulusal Güvenlik Komisyonunun güvenlik ve dış politikaya dair aldığı kararların da hukuki süreçlerini takip etmesi sebebiyle de dış politika süreçlerinde etkin rol almaktadır (Halili, 2008, s. 69-95).

Temel görevi İran'da anayasal yapı ile din arasındaki ilişkiyi düzenlemek olan Koruyucular Şurası, halkın oyu ile göreve gelen Meclis'e meşruluk kazandırma gücüne sahip olması nedeniyle İran'daki anayasal yapıda din egemenliğinin halkın egemenliğinin üstünde tutulduğunu açıkça göstermektedir (Lake, 1982, s. 148). Koruyucular Şurası'na 6 yıllık bir süre için üyeler göreve getirilmektedir. Fakat üyelerin yarısı ilk 3 yılın ardından çekilen kura sonucunda değiştirilmekte ve yerlerine yeni üyeler getirilmektedir. Meclisin yapacağı kanunları İran Anayasasına ve İslam'a uygunluğunu denetlemekle görevli olan Koruyucular Şurası, aynı zamanda İran'ın dış politikasında belirlenen amaçlara göre hareket edilip edilmediği noktasında da önemli yetkilere sahiptir. Koruyucular Şurası ayrıca, İran Anayasası'nda da işaret edildiği üzere, halk oylamalarını, seçimleri denetlemekle ve Cumhurbaşkanı, İslami Şura Meclisi ve Uzmanlar Şurası üyeliklerinin seçimlerinde de nezaret etmek görevlerini yerine getirmektedir.

Koruyucular Şurası ve İslami Şura Meclisi dışında Düzenin Yararını Teşhis Konseyi (Mecme'e Teşhis'e Meslahat'e Nezam)'nin de dış politika üretme süreçlerinde önemli rolleri vardır. Koruyucular Şurası ve İslami Şura Meclisi arasındaki sorunları çözmek amacıyla 1988 yılında

siyasi danışma kurulu olarak oluşturulan Düzenin Yararını Teşhis Konseyi, 1989 tarihli anayasa değişikliği sonrasında ise İran'ın milli çıkarlarının İslam dininin hükümleriyle ilişkisini sağlamak, uygunluğunu denetlemekle yükümlü anayasal bir kurum pozisyonuna gelmiştir.

Dini liderin atamış olduğu daimî ve geçici üyeler ile yasama, yürütme ve yargıdan altı din alimi üyenin de katılımından oluşan Düzenin Yararını Teşhis Konseyi'ne başkanlık etme görevi ise Cumhurbaşkanıya aittir. Kendi bünyesinde oluşturduğu komisyonlar ile görevlerini yürüten Konsey, aynı zamanda İran'ın iç ve dış politikasında atılacak adımların belirlenmesi hususunda da dini lidere danışmanlık yapmak görevini yerine getirmektedir.

Yasama, yürütmenin yanında yargının da İran'ın dış politika üretme süreçlerine etki etmektedir. İran'da toplumsal adaletin sağlanması ve bireysel hakların koruma altına alınması hususunda görevli olan yargı (Kuvveye Gezaye) erkine başkanlık edecek kişi İran Anayasası'nın 157. Maddesinde belirtildiği üzere dini lider tarafından atanıp, görevden alınabilmektedir. Yürütmenin gerçekleştirdiği faaliyetleri denetme göreviyle sorumlu olan yargı, aynı zamanda gerekli görüldüğünde Cumhurbaşkanı ve bakanları yargılama yetkisine de sahiptir. Yargı aynı zamanda mahkemelerin gerçekleştirdiği yargılamaların İran yasalarına uygun olarak yapılıp yapılmadığını denetlemektedir.

Yargının İran'ın dış politikasına etkisi ise; yargı erkinin başında bulunan yetkili, üyesi olduğu kurum ve kuruluşlar ile dış politika üretme süreçlerine dahil olmaktadır. Zira yargı başkanının İran'ın dış politikası üzerindeki doğrudan etkili iki kurum olan Ulusal Güvenlik Konseyinin ve Düzenin Yararını Teşhis Konseyinin üyesi olması yargı ve dış politika arasındaki ilişkiyi belirginleştirmektedir.

1.4.5. Şoraye Aliye Emniyeti Milli (Ulusal Güvenlik Konseyi)

Ulusal Güvenlik Konseyinin en önemli görevlerinden biri İran İslam Devrimi'nden sonra kurulan anayasal yapıyı muhafaza etmektir. Ayrıca İran'ın ulusal bütünlüğünü korumak ve İran'ın ulusal çıkarlarını sağlamak konusunda sorumluluklara sahiptir. Ulusal Güvenlik Konseyinin birincil görev ve sorumlulukları incelendiğinde İran'ın dış politikasında hedeflenen amaçlarına ulaşmasına zemin hazırlayacak görev ve sorumluluklar olduğu görülmektedir.

Ulusal Güvenlik Konseyi güvenlik ve savunma noktasında alınan kararları incelemekle yetkili olmakla birlikte, maddi ve manevi imkanların İran içindeki ve dışından gelebilecek tehditlere karşı kullanılmasını sağlamakla da görevlidir. Ulusal Güvenlik Konseyi ayrıca güvenlik, siyasi ve istihbarat alanlarındaki çalışmalar ve araştırmalar arasında ilişkileri sağlamak ve düzenlemekle yükümlüdür. İran'ın nükleer konusundaki programlarını da düzenleyen ve takip eden kurum Ulusal Güvenlik Konseyi'dir.

Ulusal Güvenlik Konseyi üyeleri arasında Cumhurbaşkanının, yasama, yürütme ve yargı başkanlarının, İran'ın silahlı kuvvetlerinin komutanı, işleri bakanı, istihbarat bakanı ve dışişleri bakanı gibi dışişleri konusunda önem arz eden kişilerin olması da Ulusal Güvenlik Konseyinin dış politika konusundaki kritik rolünü açıkça ortaya koymaktadır. Bazı kritik süreçlerde Ulusal Güvenlik Konseyine doğrudan dini lider (Veliye Fakih) de katılmaktadır.

Ulusal Güvenlik Konseyi, İran'ın dış politikası ile ilgili olarak politika oluşturma, karar alma ve alınan kararların uygulanması açısından önem arz etmektedir. Özellikle son yıllarda bölgedeki krizlerde, örneğin Amerika'nın Afganistan'ı işgali ve aynı şekilde Irak'a girmesi durumunda İran'ın tarafsızlığını ilan etmesi de yine Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından alınan bir kararın neticesidir. Ayrıca İran'ın nükleer anlaşmaları ve müzakerelerin yapılması da yine Ulusal Güvenlik Konseyi'nin kontrolündedir. Üyelerinin devletin en üst kademelerinden gelen yetkililer olması İran'ın hem iç politika süreçlerinde hem de dış politika süreçlerinde takip edilen politikaların belirlenmesinde konseyin etkin gücünü ortaya koymaktadır. İran'ın nükleer anlaşmaları sürecinde müzakereleri yürüten yetkililerin kim olacağının kararı da yine Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından alınmaktadır. Hasan Ruhani, Ulusal Güvenlik Konseyine başkanlık ettiği süreçte konseyin çalışmaları ve müzakerelerdeki başarılı diplomasisinin sonucu olarak İran'a dair nükleer konusundaki ithamların önüne geçildiğini ileri sürmüştür. Ayrıca İran'ın nükleer konusundaki hukuki hak ve yetkilerini de güvence altına aldıklarını belirtmiştir (Ruhani, 2012, s. 83).

1.4.6. Niruhaye Müselle (Silahlı Kuvvetler)

İran'ın silahlı kuvvetlerinden olan İran Devrim Muhafızları (Sıpahe Pasdaran) öncelikli olarak İran'ın ulusal güvenliği, ulusal bütünlüğünü korumakla görevlidir. Ayrıca İran Devrim Muhafızları İran'ın dış politikasında takip edilen amaçların hayata geçirilmesi konusunda da

önemli rollere sahiptirler. Özellikle devrimden sonraki ilk yıllarda devrimin ihracının gerçekleştirilmesini sağlamakla görevli olmuşlardır.

İran’da silahlı kuvvetler özellikle İran Devrim Muhafızları (Sepah) yerine getirmekle yükümlü oldukları önemli üç görevleri vardır. Bunların ilki İran devrim ihracını sağlamak için uygun zemini hazırlamaya çalışmaktır. Devrim Muhafızları ayrıca bölgede lider ülke konumuna gelmesini sağlamak ve büyükelçiliklerde görev alacak güvenlik kuvvetlerinin yetiştirilmesi ve atanması görevlerini yerine getirmekle yükümlüdür. Devrim Muhafızlarının sıralanan görevleri göz önünde bulundurulduğunda belirlenen dış politikanın uygulanma aşamasında önemli vazifeler yerine getirdikleri anlaşılmaktadır.

Sıralanan bu görevlerle birlikte Devrim Muhafızları yurt dışından satın alınacak silah vb. savunma amaçlı teçhizatın sağlanması konusunda da gerçekleştirilecek anlaşmalarda söz sahibidir. Bölgedeki diğer ülkelerin silahı güçleri ile yapılacak görüşmelerde de yine Devrim Muhafızlarının aktif olarak rol aldığı bilinmektedir (Süleymani & Dehgani, 2014, s. 71-100).

Devrim Muhafızlarının en yüksek makamından ve İran ordusunun başında görev yapan silahlı kuvvetler komutanı, İran’ın Ulusal Güvenlik Konseyi’nde bilhassa dış politikaya dair kararların değerlendirilmesi ve alınması süreçlerinde etkilidirler. Anayasanın 143. ve 150. maddelerinde belirtildiği üzere İran’ın silahlı kuvvetlerinin görevi yalnızca İran’ın iç güvenliğinin sağlanması ve korunması değildir, “Allah yolunda cihad etmek için ve yeryüzünde İslam’ın hakimiyeti için görevlidir”. Dolayısıyla İran Devrim Muhafızlarının en önemli rolünün devrimi ihracı hususunda olduğu anlaşılmaktadır.

2. BÖLÜM: İRAN'DA SÜNNİ ETNİK GRUPLARIN TARİHSEL ARKA PLANI VE DIŞ POLİTİKADA KARAR ALMA SÜREÇLERİNE ETKİLERİ

Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan İran'da Sünni Etnik Gruplar başlıklı bu bölümde öncelikle İran'daki Sünni etnik grupların tarihlerine ilişkin bilgi verilmektedir. Daha sonra ise İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasından günümüze kadar ki süreçte İran'daki Sünni etnik grupların siyasal temsiliyet güçlerinin nasıl olduğu, Sünni etnik gruplara ait ibadethaneler, yayınevleri, basın yayın organlarına dair veriler paylaşılmıştır.

Ayrıca çalışmanın sınırlılıklarında belirlendiği üzere İran'daki Sünni etnik gruplardan olan Beluci ve Kürtler üzerine yoğunlaşarak Belücilerin ve Kürtlerin dil, kültür tarih, edebiyat, yaşadıkları coğrafyaya dair demografik özelliklerine yer verilmiştir. Bununla birlikte Belücilerin ve Kürtlerin mevcut siyasal yapı ile olan ilişkileri, iç ve dış politikada üstlendikleri rollerin ve sahip oldukları etkilerin üzerinde durulmaktadır.

2.1. İran'daki Sünni Etnik Grupların Tarihi

Devletlerin kendi bünyelerindeki mezhepsel gruplara ilişkin siyasetleri kendi kimlik ve tarihinin üzerine inşa edilmektedir. İran'da tarih boyunca iktidarlar dini gruplar ile ilişkilerinde özel strateji ve siyasetler takip edilmiştir. Örneğin Gürkanlı İmparatorluğu döneminde Timur Gürkani Sünni mezhebinin Hanefi fırkasına bağlıdır ama Şam'ı fethederken Hz. Hüseyin'in Yezid'in neslinden intikamını almak için Şam'ı fethettiği ileri sürülmektedir (Fransevi, 2003). Nadir Şah döneminde ise İslami gruplar arasında birliğin sağlanması yönünde bir strateji izlenmiştir (Aronva & Eşrafyan, 1978).

Safevi döneminden önce İran'daki yönetimler Sünni mezhebe bağlı olmuşlardır. Bu yüzden Sünniler diğer mezhepsel gruplara nazaran daha güçlü konumdadırlar. Fakat 1. Şah İsmail'den sonra ise İran'daki resmi mezhep Caferi Şiiliği olmuştur ve Şiiliğin ön plana çıktığı bu siyaset günümüze kadar da devam etmiştir. Sünni etnik gruplar ise azınlık olarak kalmışlardır (Kadiyani, 2005).

İran'ın tarihinde ilk kez Şiilik Safevi devleti döneminde (1501-1736) İran'ın bütününe yayılmaya çalışılmıştır. Safevi döneminde Şah İsmail özellikle Sünni karşıtı bir politika takip etmiştir. 1. Şah İsmail'in emri ile Kızılbaşlar zor kullanarak Sünnileri Şiileştirmeye

başlamışlardır (Vaizi, 1970). 1. Şah İsmail'in bu siyaseti Sünnilere karşı bir düşmanlık mahiyeti taşımak maksadıyla değil; Safevi iktidarının varlığını sürdürmek, diğer egemen güçlerin hakimiyetine girmemek için izlemek zorunda kaldıkları bir siyaset şeklinde de yorumlanmıştır (Caferiyan, 2000, s. 25). 1. Şah İsmail İran'ın siyasal birliğinin Şiilik üzerinden sağlanabileceğine inanmış ve İran'ın dış politikasında Sünni olan Özbekler ve Osmanlılara karşı siyasetler izlemiştir. Hatta 1. Şah İsmail savaşları mezhepsel çatışmalar şeklinde ifade edilmiştir (Serefrazi, 2014, s. 76-93).

Şiilik resmi mezhep olduktan sonra İran'daki Sünni ulema Osmanlı Devleti'ne sığınmak durumunda kalmıştır. Osmanlı ve Safevi devletleri arasındaki ilişkilerin seyrinde, siyasi ihtilaflarda bu ulemanın rolü oldukça önemlidir. Özellikle din alimi olan İdris Bitlisi gibi isimler ve İran'ın sınır bölgelerindeki Sünni grupların liderleri Osmanlı- Safevi savaşına zemin hazırlamışlardır. Fezlullah Ruzbehan Khonci İsfahani de saray ahalisini savaşa hazır hale getiren isimlerden olmuştur (Kasimi & Tahiri, 2016, s. 44-64).

1. Şah İsmail'in muhalif Sünniler üzerindeki baskıcı siyasetinin iki yüz yıllık Safevi iktidarı döneminde inişli çıkışlı bir hal almıştır. Yalnızca kısa bir dönemde 2. Şah İsmail döneminde Sünnilere yönelik bu siyaset değişmiştir. 2. Şah İsmail Sünniler ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Hatta 2. Şah İsmail'in bu siyaseti kimi yazarların 2. Şah İsmail'in de Sünni olduğunu ifade etmeye başlamalarına sebebiyet vermiştir (Valter, 1992, s. 119). Son Safevi hükümdarı Şah Sultan Hüseyin ise Sünnilere karşı baskıcı siyasetlere yeniden başlamış ve İran'daki Sünni Afganların Şah'a karşı ayaklanmaya başlamalarına ve Safevi döneminin son bulmasına sebep olmuştur (Algar H. , 1999, s. 59).

Nadir Şah ise Afganlıların hükümdarlığına son vermiş ve İran'da yeni bir dönem başlatmıştır. İran'da mezhepler arasındaki birliğe dayalı bir siyaset takip eden Nadir Şah, Sünni grupların hak ve hukukunu gözetme konusunda önemli adımlar atmıştır (Shehbani, 2005, s. 54). Nadir Şah orduya çeşitli Sünni etnik gruplardan; Afganlar, Beluciler, Özbekler, Türkmenler ve Azerilerin de dahil edildiği bir ordu kurmuştur. 12 bin Afgan; 20 bin Azerbaycan'dan ve 40 bin Sünni Özbek ve Türk Nadir Şah'ın kurduğu orduda yer almıştır (Mervi, 1985, s. 837-840).

Sünnilerin sınır bölgelerde yaşamaları Nadir Şah'ın siyasetleri üzerinde etkili olmuştur. Ayrıca Osmanlı ile ihtilafların son bulmasını istemesi de yine Sünni gruplara yönelik siyasetinde belirleyici role sahip olmuştur (Abdi, 2015, s. 33-45). Nadir Şah'ın izlediği siyaset Zendiye

döneminde de devam ettirilmiştir. Zendiye hükümeti görünürde Şii mezhebe bağlıdır fakat izlenen siyasetler diğer dönemlerde olduğu gibi yoğun olarak Şiilik etkisinde kalmamıştır. Zendiye döneminde devlet ve mezhepsel gruplar arasında çatışmalara rastlanmamaktadır (Asıf, 1974, s. 322). Kacar dönemine gelindiğinde ise mezhep eksenli politikaların takip edilmediği görülmektedir. Bu dönemde Sünni ve Şii gruplar arasında çatışmalarından söz etmek mümkün değildir (Algar H. , 1999, s. 80).

Muhammed Khan Kacar devlet ile ulema arasında güçlü bir bağ kurmayı amaçlamıştır. Kendisinin sonra gelen Feth Ali Şah, Muhammed Şah ve Nasıruddin Şah eski İran'ın geleneksel Şahlık dönemini referans alan siyasetler izlemişlerdir. Saltanatlarını mezhep üzerinde değil, İran'ın tarih ve geleneği üzerine konumlandırmışlardır (Mugessıgi, 2003, s. 239-272). Kacar döneminde halk da yönetici kadrolar gibi İran'daki Sünni gruplara karşı iyi ilişkiler içerisinde olmuşlardır. Safevi dönemindekine benzer bir tutumu Kacar döneminde görmek mümkün değildir (Malcolm, 2001, s. 695-696).

Pehlevi dönemine gelindiğinde İran'da modernleşme sürecinin etkisi ve güçlü bir merkezi hükümetin varlığını sürdürebilmesi için İranlılık kimliğine, İslam öncesi nasyonalist kimliğe bir dönüş görülmektedir. İranlılık kimliğinin ve modernleşmenin ön plana çıkarılmaya başlanması ile ulema ve devlet arasındaki ilişkide de bir uzaklaşma görülmeye başlanmıştır. Din ve siyaset arasındaki mesafenin açılması İran içerisindeki mezhepsel ilişkiler üzerinde de hissedilir olmuştur. Ulema ve devlet arasındaki çatışmadan ulemanın, din alimlerinin galip gelmesiyle birlikte ise, anayasal yapının topyekûn değişimi gerçekleşmiştir (Rigiderakhshan, 2011).

İran İslam Cumhuriyeti'i döneminde olduğu gibi İran'da İslam tarihi boyunca en etkin olan mezhepsel grupların başında Sünniler gelmektedir. İran'daki Sünni gruplar, Hanefi ve Şafi fırkasına mensuptur. Hanefilerin bölgesi doğu Horasan'dan başlar ve İran'ın doğu sınırı boyunca devam eder, güneyde Belucistan eyaletine kadar uzanır. Devamı güney İran'da, Hormozgan eyaleti, Fars körfezi adaları ve sahilinden Lenge limanına kadar ki bölgeyi kapsamaktadır. İran'ın kuzey sınırları; Hazar denizinin doğusunda Türkmen Hanefi mezhepli kitlelerin yerleşim bölgelerinde başlar ve Horasan'ın kuzey batısında bitmektedir. İran'ın batı sınırındaki Şafiilerin yerleşim bölgesi, Kürdistan eyaletinden başlar ve Azerbaycan eyaletinin güney batısına kadar uzanmaktadır.

İran'ın doğu sınır bölgelerindeki Sünnilerin, Pakistan ve Afganistan Sünnileriyle coğrafi bağılıkları vardır. İran'ın kuzey doğu Sünnileri ise, Orta Asya Sünnileri ile aynı coğrafyayı paylaşmaktadırlar. İran'ın güney Sünnileri, Fars körfezi sahili boyunca, Emirlikler ve Suudi Arabistan ile aynı coğrafi konumu paylaşmaktadırlar. İran'ın batı sınırları, Kürdistan'ın Sünnileri ile Kuzey Irak'ın Sünnileriyle aynı coğrafyada buluşmaktadırlar. Türkler (Azeri), Araplar ve Farsların ayrıştıkları nokta mezhep değil dildir. Fakat belirtildiği gibi Beluciler Türkmenler ve Kürtler Sünni mezhebine mensupturlar. (Ahmedi H. , 2017, s. 44)

İran'da etnik grupların nüfus dağılımına baktığımızda Farslar İran'ın merkezinde ve kuzeydoğuda yer almaktadırlar. Dilleri Farsça'dır ve çoğunluğu Şii'dir. Azeri Türkleri, yoğun olarak Batı Azerbaycan, Doğu Azerbaycan, Erdebil ve Zencan Eyaletlerinde yaşamaktadırlar. Ayrıca İran'ın neredeyse her bölgesinde Azeriler küçük gruplar haline yaşamaktadırlar. İran ordusundaki ve idari sistem içerisindeki görevleri nedeniyle ve bazıları da ticaret ile uğraşmaları sebebiyle İran'ın neredeyse her bölgesinde Azerilerle karşılaşmak mümkündür.

Kürtler, İran'ın kuzeybatı ve Kürdistan (Kordistan) eyaleti ve İlam eyaletinin yoğun olarak yaşamaktadırlar. Kirmanşah eyaleti ve Batı Azerbaycan Eyaleti ve İran'ın Kuzeydoğusunda Horasan'da yaşamaktadırlar. Ayrıca Doğu Azerbaycan Eyaletinde de yaşayan Kürtler vardır. Dilleri Kürtçe, mezhepleri ise Sünniliktir*. İstisna olarak Kirmanşah'taki Kürtlerin büyük çoğunluğu, İlam eyaletinde ise Kürtlerin bir kısmı Şii'dirler. Aralarında Katolik Hristiyanlar da bulunmaktadır.

Lorlar, Loristan ve İlam eyaletlerinde, İran'ın batısına yerleşmişlerdir. Dilleri Farsça'ya çok yakın olan Lori'dir. Neredeyse tamamına yakını Şii'dir. Beluciler, Sistan ve Belucistan eyaleti, Kirman eyaletinde (Kenuç, Nermaşir, Bem, Rigan, Rudbar, Belucap, Menucan... şehirlerinde), Horasan eyaletinde (Neybendan, Serekhs, Taybad, Serbişe şehirlerinde), Tahran'da (Şehrin güney kesimlerinde), Golistan Eyaleti'nde (Özellikle Aliabad şehrinde), Fars Körfezi'nde (bölgede bulunan adalarda) ve Laristan, Ciroft, Mahan, Baft, Sircan, Şehdat, Törbetecam gibi şehirlerde yaşamaktadırlar. Dilleri Belucce'dir. Mezhepleri Sunni'dir**. Türkmenler, Golistan eyaletinde ve Horasan Eyaletinin kuzeybatısında yaşamaktadırlar. Dilleri Türkmençe'dir.

* Şafi fırkasına bağlıdır.

** Hanefi fırkasındandır.

Sünni mezhebindendirler. Ayrıca Gilan Eyaletinde yaşayan Taleşiler (Talış) de Sünni mezhebine bağılıdırlar.

Araplar, Hozistan Eyaleti'nde İran'ın güneybatısına yerleşmişlerdir. Dilleri Arapça'dır. Bir kısmı Sünni, bir kısmı ise Şii'dir. Bu gruplar dışında Yahudiler, Hristiyanlar*, Zerdüşter de İran'daki azınlıklar arasındadırlar. Daha çok büyük şehirlerde yaşamaktadırlar. Tahran Eyaleti, Merkezi Eyaleti, Batı Azerbaycan, İsfahan, Simnan, Yezd ve Kirman'da yaşamaktadırlar. Azınlıkların nüfusuna ilişkin resmi hiçbir kayıt bulunmamaktadır. İran devletinin hem Pehlevi döneminde hem İslam Cumhuriyeti döneminde siyasi nedenlerden dolayı açıklanmamıştır (Ladiye & Fuladi, 2003, s. 13).

2.2. İran İslam Cumhuriyeti'nde Sünni Etnik Grupların Eğitim, Siyaset ve İstihdam Alanlarında Mevcut Durumu

İran İslam Devrimi'nden sonraki süreçte özellikle yeni siyasal yapının kurulmaya çalışıldığı dönemde Ayetullah Humeyni sıklıkla İran'daki Sünni etnik gruplara seslenerek Sünniler ve Şiiler arasındaki birliğe vurguda bulunmuştur. Ayetullah Humeyni, Şiiler ve Sünniler arasında birliğin sağlanması gerektiği, Sünni ve Şiilerin kardeş olduklarını ifade ederek, "İslam Devletinde tüm etnik gruplara adalet ile yaklaşılabileceğini" belirtmiştir. Ayetullah Humeyni ayrıca ayrımcılığı ortadan kaldıran yaklaşımın İslam'ın bir gerekliliği olduğuna da dikkat çekmiştir (Humeyni İ. , 1984, s. 77-97).

Ayetullah Humeyni'nin İran'daki Sünni etnik gruplara yönelik birleştirici ifadelerine rağmen İran'da kurulan yeni siyasal yapı içerisinde anayasada da belirtilen belli esaslar göz önünde bulundurulduğunda** Sünni etnik grupların ülke içerisindeki etkinlikleri ve hakları noktasında çeşitli sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır (Negibzade, 2006, s. 199). İran'daki bu durum Şii etnik gruplar için bir avantaj oluştururken, Sünniler açısından dezavantajlara sebebiyet vermiştir.

İran'daki Sünni etnik grupların günümüzdeki mevcut durumları göz önünde bulundurulduğunda belli oranda siyasal katılımın önünün açıldığı görülmektedir. Ayrıca Sünni

* Asuriler, Koldaniyalar (çoğu Katoliktir), Ermeniler (Ortodoks)

** Örneğin Sünni bir İranlının Dini lider ya da Cumhurbaşkanı olamaması gibi esaslar.

etnik grupların sahip oldukları ibadethanelerin, eğitim kurumlarının, kültürel faaliyetler noktasındaki etkinlikleri ve sahip oldukları basın yayın organları niceliksel ve niteliksel olarak incelendiğinde Sünni etnik grupların mevcut durumuna çıkarımların yapılabilmesi mümkün hale gelmektedir.

Bu bağlamda İran’da devrimden sonra kurulan yeni siyasi yapı (1979’dan günümüze değin) içerisinde mecliste milletvekilliği görevinde bulunan Sünni vekiller aşağıdaki tabloda sıralandığı gibidir (Boroujerdi & Rahimkhani, 2018);

Tablo 3. İran İslam Devrimi’nden Sonra (1979’dan Günümüze)

İran’da Milletvekili Olan Sünniler

Kaynak: Mehrzad Boroujerdi; Kourosh Rahimkhani, Postrevolutionary Iran: A Political Handbook, Syracuse: Syracuse University Press, 2018.

Meded Azerkiş
Muhammed Naim Eminiferd
Ali Muhammed Babahas
Yusuf Besencide
Ahmed Damani
Nezermuhammed Didgah
Muhammed İsak Medeni
Kerim Fettapur Medane
Negdi Golçeşme
Seyyid Abdullah Huseyni
Seyyid Fettullah Huseyni
Abdulkerim İrannejad
Celal Celalzade
Abdulcebbar Keremi
Umid Kerimiyan
Ahmed Hasahmedi
Şehram Kusegeravi
Hodavehkşe Korde Temendani
Hiadeytullah Mir Muradzei

Ali Muhammed Muradi
Şahab Nadiri
Muhammed Kasım Osmani
Muhammed Rauf Kadiri
Abdurrahman Rahimi
Abdurrahim Recebi
Muhamed Rıza Seccadiyan
Muhammed Şaberani
Atrek Teyyar
Alim Yarmuhammedi
Ahmed Ta'i
Muhammed Kerimiyan
Abdulkerim Ahmednejad
Maksud Ezemi
Rahman Behmeneş
Abdulaziz Dadger
Muhammed Keyyum Degani
Abdulaziz Dovleti
Abed Fettayi
Muhammed Şerif Fettuyi
Fehraddin Haydari
Seyydi İmad Huseyni
Abdulkerim Huseyinzade
Yakub Cedbar
Akhter Muhammed Kerazeyi
Muhammed Kerimiyan
Ali Hurremtayi
Osman Ahmedi
Muhammed Seyyid Erbabı
Bayram Geldi Bermek
Mohsin Bikleri
Asıl Dase

Muhammed Basıd Dorrazeyi
Seyyid Mehdi Ferşadan
Peyman Foruzeş
Enver Habibzade
Seyyid Ali Huseyni
Seyyid Mesud Huseyni
Ahmed Cebbari
Abdulaziz Cemşidzeyi
Muhammed Ali Keremi
Nasır Kaşani
Resul Hızri
Ali Kord
Celal Mahmudzade
İkbal Muhammedi
Mensur Muradi
Mahmud Nigehban Selami
Muhammed Ali Pertovi
Hamid Kadirmerzi
Celil Rehimi Cehanabadi
Abdullah Restigar
Seyyid Maruf Semedi
Abdullah Sorabi
Gerçe Teyyar
Bahauddin Edeb
Ahmed Alipur
Rahman Namcu
Mustafa Muhammedi
Salar Muradi
Ramir Nurgulipur
Hamid Rıza Peşeng
Yagmure Gulizade
Hudabekhşe Reisi
Fehraddin Rızazei

Emin Şehbani
Abdullah Suri
Naz Muhammed Velipur
Ahmed Behrami
Kadir Şerifzade
Ann'e Muhammed Kusegeravi
Bağır Kord
Nimetullah Menuçeri

İran'da milletvekili olan Tablo 3. 'te yer verilen isimler Kürdistan Eyaleti'nden Seggız ve Bane, Goderve ve Degulan, Merivan ve Servavat, Senendec şehirlerinden seçilmişlerdir. Batı Azerbaycan Eyaleti'nden ise Urumiye, Mahabat, Bukan, Piranşehir ve Serdeşt, Negde ve Eşneviye şehirlerinden Sünni milletvekilleri seçilmiştir. Sistan ve Belucistan Eyaleti'nden ise Zahedan, Khaş, Seravan, Çabahar, İranşehir şehirlerinden Sünni milletvekillerinin seçildiği görülmektedir. Ayrıca Gülistan Eyaleti'nden ise Münudeş ve Kelale; Kirmanşah Eyaleti'nden ise Pave şehrinden Sünni milletvekili seçilirken, Horasan Eyaleti'nden ise Khoaf şehrinden Sünni milletvekili seçildiği görülmektedir (hajij.com, 2017).

Bu isimlerin yanında ayrıca İran'da dini liderin seçilmesi hususunda yetkiye sahip olan Meclis'e Khobregan (Uzmanlar Meclisi)'in güncel üyeleri arasında ise 3 Sünni yer almaktadır. Bu isimler; Mevlevi Nezi Ahmedî Selami (Belucistan'dan), Mamosta Abdurrahman Khudayi (Kürdistan'dan) ve Mamosta Esamuldin Müçtehidî (Senendec'ten) şeklindedir (Sultani, 2014, s. 193).

İran Anayasası'na göre Sünni mezhebine bağlı İranlılar dini lider, Cumhurbaşkanı, Meclis başkanı, Yargıtay başkanı (Kuvveye Gezayi), Meclis'e Khobregan (Uzmanlar Meclisi) başkanı olamamaktadırlar. Ayrıca Koruyucular Şurası (Şora'ye Negahban), Düzenin Yararını Teşhis Konseyi (Mecme'e Teşhis'e Meslahat'e Nezam), İslami Şura Meclisi (Mecles'e Şora'ye Eslami)'nde Sünni üye bulunmamaktadır.

İran'da Sünnilerin dini eğitimlerini aldıkları en büyük medreseleri Zahedan şehrinde bulunmaktadır. Dar'ul Ulume Mekki isimli medresenin 3 binin üzerinde kız ve erkek öğrencisi bulunmaktadır. Sistan ve Belucistan Eyaleti'nde ise yaklaşık 22 bin öğrenci ise 220 medresede

eğitim almaktadırlar. Sistan ve Belucistan Eyaleti'nde Sünnilere ait 5 bin mescid bulunmaktadır. 313 tane ise camii bulunmaktadır*. Ayrıca 733 tane erkek Sünni din görevlisi ve 500 tane ise kadın Sünni din görevlisi görev yapmaktadır. Bununla birlikte 234 tane ise daimi Cuma İmamı ve 272 tane ise geçici Cuma İmamı görev yapmaktadır (Sultani, 2014, s. 103-104).

Tablo 4. İran'da Sünnilere Ait İbadethaneler

Kaynak: Abdulzahir Sultani, Ehli Sünnete İran (Fırsetha ve Çaleşha), Senendec: Aras, 2014, s.103-104.

Bulunduğu Şehir	Sünnilere Ait İbadethaneler (Camii ve Mescid Sayıları)
Belucistan	3546
Kürdistan	1768
Batı Azerbaycan	1465
Hürmüzgan	1032
Gülistan	1017
Horasan	746
Kirmanşah	341
Buşehr	106
Gilan	89

İran genelinde ise 10 bin mescid bulunmaktadır. Bu mescidlerin 3546 tanesi Belucistan'da yer almaktadır. 1768 tanesi Kürdistan Eyaleti'nde yer alırken; 1465 mescid ise Batı Azerbaycan'da bulunmaktadır. 10 bin mescidin 1032 tanesi Hürmüzgan'da bulunurken; 1017 tanesi ise Gülistan'da yer almaktadır. 746 mescid Horasan'da iken; 341 mescid ise Kirmanşah'ta, 106 mescid de Buşehr'de bulunmaktadır. 89 mescid Gilan'da yer alırken; diğer şehirler olan Kirman ve Huzistan'da da mescitlere rastlanmaktadır.

Ayrıca Tahran, Elborz, Hamedan, Simnan gibi şehirlerde ise Sünnilere ait camii ya da mescid bulunmamaktadır (sunnionline, 2019). Mescidlerden daha küçük yapıdaki namazhaneler bu şehirlerde yer almaktadır. Öte yandan İran'da Sünnilere ait ehl-i Sünnet ve ehl-i Sünnetin

* İran'da Cuma namazlarının kılındığı büyük ibadethanelere camii adı verilirken; daha küçük ibadethanelere ise mescid adı verilmektedir.

fırkalarına dair akidevi, fıkhi meseleleri konu edinen kitaplar yayınlayan 20 yayınevi bulunmaktadır. Önde gelen yayınevlerini şu şekilde sıralamak mümkündür;

Tablo 5. İran’da Sünnilere Ait Yayınevleri

Kaynak: Abdulzahir Sultani, Ehli Sünnete İran (Fırsetha ve Çaleşha), Senendec: Aras, 2014.

Yayınevi	Bulunduğu Şehir
Neşr’e Ehsan	Tahran
Geverbam	Zahedan
Şeyh’ul İslam	Torbet’e Cam (Horasan)
Avaye İslam	Torbet’e Cam (Horasan)
İlaf	Şiraz
Hafız Ebru	Taibat
Huseyni Esl	Urumiye
Heremeyn	Zahedan
Faruk’e Ezem	Zahedan

Sünnilere ait yayın evlerinin ağırlıklı olarak Zahedan’da yer aldığı görülmektedir. Zahedan dışında Horasan, Tahran, Şiraz ve Urumiye gibi şehirlerde de Sünnilere ait yayınevlerine rastlanmaktadır. İran’da Sünniler tarafından yayımlanan önde gelen dergileri ise Felsnameye Nedaye İslam, Neşri’ye Islah, Neşri’ye Bıraderi, Neşri’ye Rah’e Ma, Neşri’ye Morvaridi Mehr şeklinde sıralayabilir (Sultani, 2014, s. 123-127).

İran’da ayrıca Sünnilerin etkin olduğu Fakülte ve bölümler de bulunmaktadır. Örneğin Tahran Üniversitesi bünyesindeki İlahiyat Fakültesi’nde Şafi Fıkhi bölümündeki lisans, yüksek lisans ve doktora programlarında öğrenim gören öğrenciler ve eğitim veren akademisyenler Sünnidir. Hanif Fıkhi ve Şafi Fıkhi’ne ait kürsülere Mezaib’i İslami Üniversitesi’nde de yer almaktadır. Kürdistan Üniversitesi’nde Şafi Fıkhi bölümü bulunmaktadır. Benderabbas ve Zahedan Üniversitelerinde de benzer bölümlere rastlanmaktadır.

2.3. Beluciler: Dil, Tarih ve Siyasal Hareketleri

Beluciler, İran'da yaşayan en eski tarihe sahip topluluklardandır. Sasanilerin son dönemlerinde ve İslam'ın İran topraklarına gelmesiyle İran'ın kuzey ve kuzeybatısından güney bölgelere doğru göç etmişlerdir. Ardından ise Kirman'a yerleşmişlerdir (Ahmedi H. , Kovmiyet ve Kovmiyergerayi der İran, 2017). Arapların İran'a yönelik saldırılarında, Arap orduları Kirman'a yaklaştıklarında ise Beluciler Kirman'dan göç ederek İran'ın güney bölgelerine doğru yerleşmeye başlamışlardır. Selçuklu döneminde ise Moğolların İran'a saldırılarından sonra Beluciler güneydoğudan Sind ve Pencap bugünkü Pakistan'a kadar göç etmek zorunda kalmışlardır (Wirsing, 1992, s. 3). İran'daki Beluciler, Sistan ve Belucistan Eyaleti'nde yaşamaktadırlar. Bu bölgeye Ahameniş İmparatorluğu (M.Ö. 331-550) döneminde Mekkuran denilmekteydi. Mekkuran Kirman ve Belucistan'ı içine alan büyük bir bölgedir (Baluch, 1958, s. 17).

Bu bölge için tarih boyunca yaklaşık on beş farklı isim kullanılmıştır; Yegma'i, Maka ifadesini; Herodot ve Abbase Mokhbir, Mekya ve Mikyan ifadelerini kullanmışlardır. Diyakonof, Parikanyan ifadesini, Sayks, Pirniya ve Korzen ise Kedrvesiyah ve Kedroziya ifadelerini Belucistan bölgesi için kullanmışlardır. Bartold ve Eldic, İktofai ve serzemini mahi kharan* ifadelerini kullanmışlardır. Marcopolo ise Keskumuran ifadesini kullanmıştır (Emiri S. R., 2006). Beluciler bugünkü İran sınırları dışında Pakistan'da, Afganistan'da, Türkmenistan'da, Birleşik Arap Emirlikleri'nde, Tanzanya, Kenya ve Uganda'da yoğun olarak yaşamaktadırlar (Ahmedi E. B., 2012, s. 76-85).

İran sınırları içerisindeki Sistan ve Belucistan bölgesinin yüzölçümü, 420,178 km²'dir. Sistan ve Belucistan Eyaleti, Kuzeyde Afganistan'a, Güney'de Umman Denizi'ne kadar Doğu'da Pakistan sınırlarına kadar, Batı'da Kirman ve Horasan'a kadar uzanmaktadır (Mollazei, 2001, s. 3-14). Beluciler'in dili olan Beluççe, Hint-Avrupa dil ailesi grubundandır. Farsça, Arapça, Urduca, Türkçe, Peştuca ve Sanskritçe dillerinden kelimeler Beluççe'ye geçmiştir. Beluççe dili İran'ın İslam'dan önceki eski dilleri olan Pehlevi dili**, Avesta dili ve Medce dillerine çok yakındır. Bu yüzden eski Farsça kitabelerindeki kelimeleri günümüz Beluci dilinde görmek

* Balık yiyenler bölgesi

** Orta Farsça

mümkündür fakat günümüz Farsça'sında bu kelimelere rastlamak mümkün değildir (Mahmad, 1982, s. 20-21).

Beluc kelimesinin kullanıldığı en eski kaynak, 10. yüzyılda kaleme alınan Şahname'dir. Firdovsi'nin eseri olan Şahname'de İran ordusunun Turanlılar ile mücadelesinde en savaşçı ve cesur olarak ifade ettiği grup Belucilerdir (Firdovsi, 1964, s. 164). Belucistan, Sasani döneminde Sind topraklarında bağımsız bir bölge olmuştur. Sasani imparatorluğu bünyesinde konfederasyonvari bir yönetime sahip olan Beluciler için benzer durum Eşkani'ler döneminde de devam etmiştir. Sasani hükümdarı Erdeşir Babekan ülkeyi 33 bölgeye ayırmış ve Belucistan da bu bölgelerden birisi olmuştur.

Kaçarlar döneminde ise İran Belucistanı Kalat Hanlığı'nın hâkimiyetinden çıkarak devlet ile aralarında sınır tespitinde bulunulmuştur. Ardından iki Belucistan arasında çıkan sınır anlaşmazlıklarından sonra İran'la Pakistan arasında imzalanan antlaşmayla sorun çözüme kavuşturulmuştur (Qureshi, 1992, s. 428). Kaçarların son döneminde Belucistan ve diğer birkaç eyalet merkezden bağımsız olarak hareket etmeye başlamışlardır. Pehlevi dönemine gelindiğinde ise Belucistan yeniden merkeze bağlı hale getirilmiştir. Hem Rıza Şah döneminde hem de Muhammed Rıza Şah döneminde Belucistan'da söz sahibi olan Hanlar ile görüşülerek mecliste temsilcilere sandalye verilmiştir*.

1978'e gelindiğinde devrim sürecinde İran Belucistan'ında geniş çaplı ayaklanma ve hareketlenmelere rastlanmamaktadır. Merkezdeki gelişmeler izlenmiştir. Devrim sürecinde merkezi yönetimin zayıf kalmasının oluşturduğu boşluktan faydalanılarak yeni siyasi partilerin kurulduğu görülmektedir. Mevlevi Abdulaziz Mollazade liderliğinde İttihade Müslimin partisi kurulmuştur. Bu parti İran'ın Sünni Beluciler'inin sözcüsü konumundadır. Mevlevi Abdulaziz Mollazade ilk etapta İslami bir Cumhuriyet kurulması için referanduma gidildiğinde bölgedeki Sünnileri İslami bir Cumhuriyet'in kurulmasına destek vermeleri yönünde örgütlemiştir. Hatta Humeyni ile görüşerek yeni kurulacak devleti desteklediklerini ifade etmiştir. Fakat yeni Anayasanın kabulü için referanduma başvurulması söz konusu olunca Şii mezhep, resmi mezhep olarak kabul edileceği için Abdulaziz Mollazade tutumunu değiştirmiş ve Sünni kitlelere anayasa referandumuna katılmamalarını önermiştir**.

* Örneğin Emanullah Khan Rigi, Rigi aşiretini temsilen mecliste devrim sürecine kadar Belucistan'ın vekili olmuştur.

** Bu dönemde anayasa referandumuna karşı ayaklanan halk ve ordu karşı karşıya gelmiştir.

Sol gruplar da yeni partiler kurmuşlardır. Mühendis Rahmet Hosseinbor liderliğinde Sazmane Demokratik Marksist ideolojiye sahip, Merdome Belucistan Partisi kurulmuştur. Ayrıca Kanune Siyasi Ferhengiye Halk'e Beluc Partisi söz konusu dönemde kurulmuştur. Öte yandan Bağdat'ta 1970'lerin başında Baas Partisi'nin destekleri ile kurulan ve Şah'a muhalefeti ile dikkat çeken Cepheye Azadi Bakhşe Belucistan partisi de bu dönemde etkinlik gösteren siyasi partilerden olmuştur* (Ahmedi H. , 2017, s. 118-119). Hosseinbor, devrimin ardından Bazergan hükümeti döneminde Belucilerin sisteme dahil edilmesi noktasında çaba sarf edildiğini belirtmektedir. Fakat İslam devriminin ardından yeni kurulan devletin resmi dini Şii İslam olarak anayasaya girdikten sonra, Beluciler devrime ve yeni hükümete karşı muhalif bir pozisyona geçmişlerdir (Hosseinbor, 1984, s. 171).

Şii İslam anlayışının resmi mezhep olarak kabul edilmiş ve buna bağlı olarak yeni kurulan devletin dış politika kimliği olmaya başlaması İran'ın geçmişten bu yana etkinlik gösteren milli kimliği ile çatışmaya başlamıştır (Ahmedi H. , 2003, s. 52-55). Will Kymlicka ise devrimin ardından başlayan gruplar ile devlet arası uyumsuzlukları, yeni kurulan devlet içerisinde azınlıkların söz sahibi olmamasına bağlamaktadır (Kymlicka, 2002, s. 78). Philips Salzman ise, Mevlevi Abdulaziz Mollazade'yi engin bilgi sahibi olarak tanıtarak Belucilerin kendisine olan tabiiğinden söz etmektedir (Salzman, 1975, s. 186-195). Belucistan tarihi boyunca Khanların (Hanların) liderlik ettiği topraklarda devrimin ardından söz sahibi olan kesim Sünni dini liderler olmuşlardır (Spooner, 1971, s. 187).

Sünni dini liderlerin, tıpkı merkezdeki Şii din adamlarının Şiiler üzerindeki gücü gibi Sünni Belucistan halkı üzerindeki etki gücü çok yüksektir. İttihade Müslimin partisinin de halk tarafından benimsenip desteklenmesindeki en önemli unsur, liderinin aynı zamanda bir dini lider olmasıdır. Sünni liderlerin bölgedeki etkisi o kadar yüksek olmuştur ki Sünnilik bir tür siyasi kimliğe dönüşerek, Şii merkeze karşı ayaklanmalara sebebiyet vermiştir (Hosseinbor, 1984, s. 171).

Mevlevi Abdulaziz'in vefatından sonra bölgede nüfuz sahibi dini lider 1987 yılında Mevlevi Abdulhamid İsmailzei olmuştur. Mevlevi Abdulhamid, İran'daki Sünnilerin bir sözcüsü olarak

* Cepheye Azadi Bakhşe Belucistan partisinin Şah ile karşı karşıya gelmesinin sebebi, o dönemde Şah'ın Kürtleri önceleyen politikaları olmuştur.

İran'ın dini lideri, Cumhurbaşkanı ve bakanlar ile Sünni halkın istek ve talepleri konusunda görüşmeler gerçekleştirmiştir. Halk özellikle Sistan ve Belucistan Eyaletinde milletvekili ve belediye başkanı seçimlerinde Mevlevi Abdulhamid'in işaret ettiği adaylara oy vermiştir**.

Hatemi dönemiyle birlikte yani reformistlerin İran siyasetinde etkin rol oynamaya başlamalarının ardından, Sünni gruplar Mevlevi Abdulhamid'in desteklediği reformistlere seçimlerde oy vermeye başlamışlardır. Müslüman ülkeler de Mevlevi Abdulhamid'i İranlı Sünnilerin temsilcisi olarak birçok platforma davet etmektedirler. Örneğin Türkiye, Pakistan, Suddia Arabistan'da düzenlenen programlara davet edilmiştir. İran'da merkezde radikal Şii politikalar ve Sünnilerin ötekileştirilmeye başlanmasıyla İranlı Sünniler tarafından rahatsızlıklar dile getirilmeye başlanmıştır.

2003'e gelindiğinde, İran'ın doğusunda İran-Pakistan sınırında Cundullah (Cumbeşe Mugavemete Milliye İran) adıyla silahlı bir örgüt, Şii hükümete karşı Sünni halkın haklarını savunmak için ortaya çıkmıştır. Bu grup, ordu ve merkeze bağlı idarecilere yönelik silahlı saldırılar ve intihar eylemleri gerçekleştirmiştir. Rejim ile mezhepsel kaynaklı problemler baş gösterince benzer bazı diğer gruplar (Furkan grubu, Ceş'ul adl vb. gruplar) ortaya çıkmıştır. İran rejimi ise bu tür grupların Arap ülkeleri; özellikle Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri tarafından desteklendiğini ifade etmektedir.

Mevlevi Abdulhamid ise, Hamanei'ye göndermiş olduğu son mektupta* İranlı Sünnilerin ülke içerisindeki ötekileştirilmesi ve diğer bazı sorunların çözümü talebinde bulunmuştur (Dushuki, 2017). Fakat Hamanei sorunların pratikteki çözümüne ilişkin adım atmayınca, benzer sorunları Irak'ta bulunan Şii dini lider Ayetullah Sistani'ye gönderdiği mektupta da belirtmiştir (Mehmuri, 2018).

2.4. Kürtler: Dil, Tarih ve Siyasal Hareketleri

Kürtler, İran'ın batısında Kürdistan Eyaleti, Batı Azerbaycan, Kirmanşah ve İran'ın kuzeydoğusunda Horasan Eyaleti'nde yaşamaktadırlar. Kürtler, Şah Abbas döneminde Özbeklerin saldırılarını önlemek için Şah'ın emriyle Kürdistan'dan Horasan'a göç etmişlerdir.

** Bu durum İran'da güncelliğini hala devam ettirmektedir. Gerçekleştirilen mülakatlarda da katılımcılar söz konusu durumu destekleyici ifadelere yer vermişlerdir.

* Mektubun içeriğinde ön plana çıkan konuların başında Sünnilerin istihdamı, mezhepsel farklılaştırmaların önüne geçilmesi, Tahran'da Sünniler için cami inşa edilmesi isteği gelmektedir.

Kürtler Medlerin soyundandır. Medler, Partlar (Arşaklılar) ve Farslar İran'ın aryan ırklarıdır. Medler İran'ın batı ve kuzeybatısında (Azerbaycan Eyaleti, Kirmanşah ve Kürdistan Eyaleti), Partlar İran'ın doğusunda, Farslar ise merkezde ve İran'ın güneyinde yaşamışlardır (Ahmedi H. , 2017, s. 77-83). Kürtçe dili de Farsça gibi Hint-Avrupa dil ailesindendir. Kürtçe dili üç lehçeye ayrılmaktadır; Kormançi, Sorani ve Zazaca* (Kennane & Adamson, 1969, s. 9).

Ahameniş imparatorluğu dönemi başta olmak üzere Eşkaniler ve Sasaniler döneminde Kürtler bugünkü İran sınırlarındaki Kürdistan Eyaletinde yaşamışlardır. Ahameniş, Eşkaniler ve Sasaniler için de ordunun önde gelen savaşçı grupları olmuşlardır. Safevi döneminde Osmanlı ile İran arasındaki savaşta bazı Sünni Kürtler, Osmanlıya destek vermişlerdir. Çaldıran Savaşı'nın ardından ise Zagros Dağlarının batısı** Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Kaçar Dönemine gelindiğinde merkezin zayıf olması nedeniyle Kürdistan Eyaletini merkeze bağlı Kürt beylikleri kontrol etmişlerdir. Meşrutiyet döneminde ise Şah'a destek verilerek ayaklanmalara dahil olunmamıştır (Ahmedi H. , 2017, s. 84-88).

Cottam, tarihin, dilin ve kültürün Kürtleri İranlılara yakınlattığını fakat mezhepsel farklılığın Kürtleri İranlılardan ayırttığını ifade etmektedir. Şiiler için Şii kimliğin İran'da ulusal bir kimlik oluşu, Şii olmayanlar için özümsenebiler bir kimlik olamamıştır (Cottam, Nasyonalizm der İran, 2017, s. 74). İran'da yaşayan Kürtlerin büyük kısmı Sünni mezhebin Şafi fırkasına mensuplardır. Küçük bir kısmı*** Şii mezhebine mensuplardır (Derviş, 2008, s. 117-144).

1.Dünya Savaşı'yla birlikte Osmanlı'nın çöküşü, 1917'ye gelindiğinde ise Rusya'da gerçekleşen devrim ile İran'ın Azerbaycan ve Kürdistan Eyaletleri üzerindeki Osmanlı ve Rus hakimiyeti son bulmuştur. Bu dönemde İran'da merkezin güçlü olmayışından da faydalanarak İsmail Ağa Simko****, Kürdistan Eyaletinin başına geçmiştir. Simko, bölgede Kürt eyaletinin bağımsızlığı için İngiltere ve Fransa ile 1919-1921 yılları arasında ilişkiler kurmaya başlamıştır. 1921'de Rıza Şah, güçlü bir ordu ile Simko liderliğinde başlatılan bu bağımsızlık girişimine son vermiştir (Koochra, 1998, s. 60-72).

* Kürtlerin bir kısmı bu lehçeye Maço Maço, Türkler Zazaca, İranlı Kürtler ise Gorani demektedirler. Zaza lehçesini Türkiye'de Kızılbaşlar, Irak'ta Kakiler, İran'da ise Zagros bölgesinde yaşayan Eramanlar konuşmaktadırlar.

** Bu bölgede yoğun olarak Kürtler yaşıyordu.

*** Özellikle Kirmanşah ve İlam'da yaşayan Kürtler

**** İran'da Kürtler için ilk bağımsızlık isteyen ve bu bağımsızlığı ilan etmek için ilk siyasi hareketleri başlatan kişidir.

Rıza Şah döneminde nasyonalist/milliyetçi bir kimliğin ön plana çıkarılmaya çalışılması sonucunda ilk kez kimlik çatışmaları başlamış* (Celaipur, 1996, s. 60), Simko'un bağımsızlık isteğinin ardından devrime kadarki süreçte Sünni Kürt gruplarca iki isyan daha söz konusu olmuştur. Bunlar Muhammed Reşid Khan ve Gazi Muhammed önderliğinde başlatılmışlardır. Muhammed Reşid Khan öncülüğünde başlatılan isyan 2. Dünya Savaşı dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde İran Sovyet ve İngiliz işgali altında olduğu için Kürdistan bölgesinde hakimiyet boşluğu oluşmuştur. Bu boşluktan istifade edilerek isyanlar başlatılmıştır. Muhammed Reşid Khan, Bane ve Merivan şehirlerini de ele geçirerek Irak sınırına kadar dayanmıştır. İsyancılar ile başlayan bağımsızlık hareketine 1942'de son verilmiştir (Arfa, 2008, s. 107-112). Bu isyanın ardından baş gösteren bir diğer isyan ise Gazi Muhammed önderliğindeki 1945-46 yıllarındaki isyandır. Gazi Muhammed, Mabad'da bağımsızlık ilan etmiştir**.

İranlı Kürtlerin ilk siyasal örgütü Komele Jiyan Kürdistan (Cemiyete İhyaye Kürdistan)'dır. Komele, 1942'de Mabad'da kurulmuştur. Bu örgüt, Irak Kürtlerine göre İva partisinin*** bir koludur (Nadiri, Hizbi Demokrate Kordistan, 2015, s. 36-37). Gazi Muhammed öncülüğündeki bir heyet, Sovyetlere giderek çeşitli tavsiyeler almışlardır ve sonrasında 1945 yılında Mabad'da Demokrat Kürdistan Partisi (Hizbi Demokrate Kürdistan) 'ni kurmuşlardır.

1947'ye gelindiğinde İran ile Sovyetler arasındaki antlaşma ile Sovyet ordusu Azerbaycan ve Kürdistan eyaletlerinden çıkmıştır. İran ordusu Azerbaycan ve Kürdistan eyaletlerinde Azerbaycan Demokratik Partisine son vermiştir. Parti liderleri ise Sovyetlere sığınmıştır. Gazi Muhammed ise İran ordusuna teslim olmuştur (Ahmedi H., 2017, s. 96-97). Devrim sürecine gelindiğinde Kürdistan Eyaletinden Şah'a karşı ayaklanmalar ve protestolar başlamıştır. Şah'ın fermanı ile ayaklanmalar bastırılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte Kürt siyasi partiler özellikle Hizbi Demokrat Kürdistan aktif olmaya başlamıştır. Devrimin ardından ise özerklik talebinde bulunmuşlardır (Bedii, 2013, s. 95-120).

* Rıza Şah nasyonalist kimliği etkili kılmak adına Kürtlerin alt kültür ögesi olan unsuları (giysiler, konuşulan lehçe) yasaklamıştır. Ayrıca başka bölgelere göçlerini de yasaklamıştır.

** 1941'den 1946'ya kadarki süreçte Kürdistan ve Azerbaycan eyaletleri Sovyetlerin işgali altındadır.

*** İva Partisi, Irak Kürdistanında etkinlik gösteren siyasi bir partidir. Komünist ve nasyonalist Kürtler kurmuşlardır.

Devrim gerçekleştirildikten kısa bir süre sonra Hizbi Demokrat Kürdistan yeleri Kum'a Humeyni'yi ziyarete giderek, Kürdistan ve azınlık haklarına ilişkin görüşmelerde bulunmuşlardır. Abdurrahman Gasımlu*, Humeyni ile görüştükten sonra gazetecilere yaptığı açıklamada Humeyni'nin Kürdistan 'da gerçekleşen çatışmalara dair mezhep ve milliyetin belirleyici ve üstün unsurlar olmadığı şeklindeki sözlerine yer vermiştir. (Nadiri, 2015, s. 240) “İşlam'da dil, mezhep ve etnik farklılıklar önemli değildir. Müslümanların tamamı Sünniler de şiiler de kardeş ve eşittirler. Devrimin ilk gününden beri her fırsatta İşlam'da Kürt, Türk, Fars, Belu, Lor, Türkmen... olmanın bir önemi olmadığını söyledim. Ve İşlam Cumhuriyeti Devleti hepsi için adildir.” (Humeyni R. , 1983, s. 17).

Devrimden sonra da her ne kadar problemlerin zleceği şeklinde açıklamalar yapılmışsa da sorunlar bir zme kavuşturulamayıp, çatışmalar devam etmiştir. Hatta Irak-İran Savaşı devam ederken Irak'ın silahlı gruplarınca desteklenen bazı radikal Kürt gruplar** da zaman zaman İran ordusu ile çatışmıştır (Emiri S. R., 2006, s. 174).

* Devrimden sonraki süreçte Ayetullah Humeyni ile görüşen Hizbi Demokrat Kürdistan'ın başkanıdır.

** Özellikle PEJAK çatışmalarda etkinlik göstermiştir.

3. BÖLÜM: İRAN'IN DIŞ POLİTİKA KİMLİĞİNİ OLUŞTURAN FAKTÖRLER

İran'ın dış politikasını oluşturan İranlılık, İslam, Jeopolitik ve Şii Hilali, İran Devrimi ve devrim ihracının dış politika belirleme sürecindeki etkileri bu bölümün önemli bir kısmını oluşturacaktır. İranlılık kimliğinin geçmişten bu yana İran için ifade ettiği anlamsal değişimlerle birlikte güncel politikadaki etkisi tespit edilmeye çalışılacaktır.

Ayrıca İran'ın üzerinde bulunduğu jeopolitik konum ve bu konumun doğurduğu stratejik yönelimler özellikle Şii Hilali üzerinden tartışılacaktır. Bununla birlikte devrim ardı süreçte İran'ın izlemeye başladığı politikalar özellikle İslam kimliği ile ilişkisi üzerinde durularak irdelenecektir. Söz konusu süreçte devrim ihracı noktasında izlenen politikalar ve bu politikaların sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel boyutları incelenecektir.

3.1. İranlılık Kimliği

İran sözcüğü, İran'ın krallıklar dönemine işaret etmektedir. İran krallıklarının hükümlerliğini ifade eden İranşehr kavramı ise Sasani döneminden gelmektedir. “İranlılık” ise bir kan bağı üzerinden gelen tanımlama değil; üzerinde yaşanan topraklar ile bağlantılı bir kavramdır (Eshref, Gnoli, & Shehbazi, 2017, s. 100).

“İranşehr”* kavramı bölgenin coğrafyasını temsil eder; bu bölge Fırat ve Ceyhun (Amuderya) nehirleri arasını kapsayan bölgedir. Bu bölgeye bu isim Sasaniler İmparatorluğu döneminde verilmiştir. İranşehr bölgesinin sınırları Zerdüşt olan Keridir tarafından yazılan kitabe de görmek mümkündür. İranşehr sınırları Pars, Part, Khuzistan, Mişan, Asuristan, Adyaben,

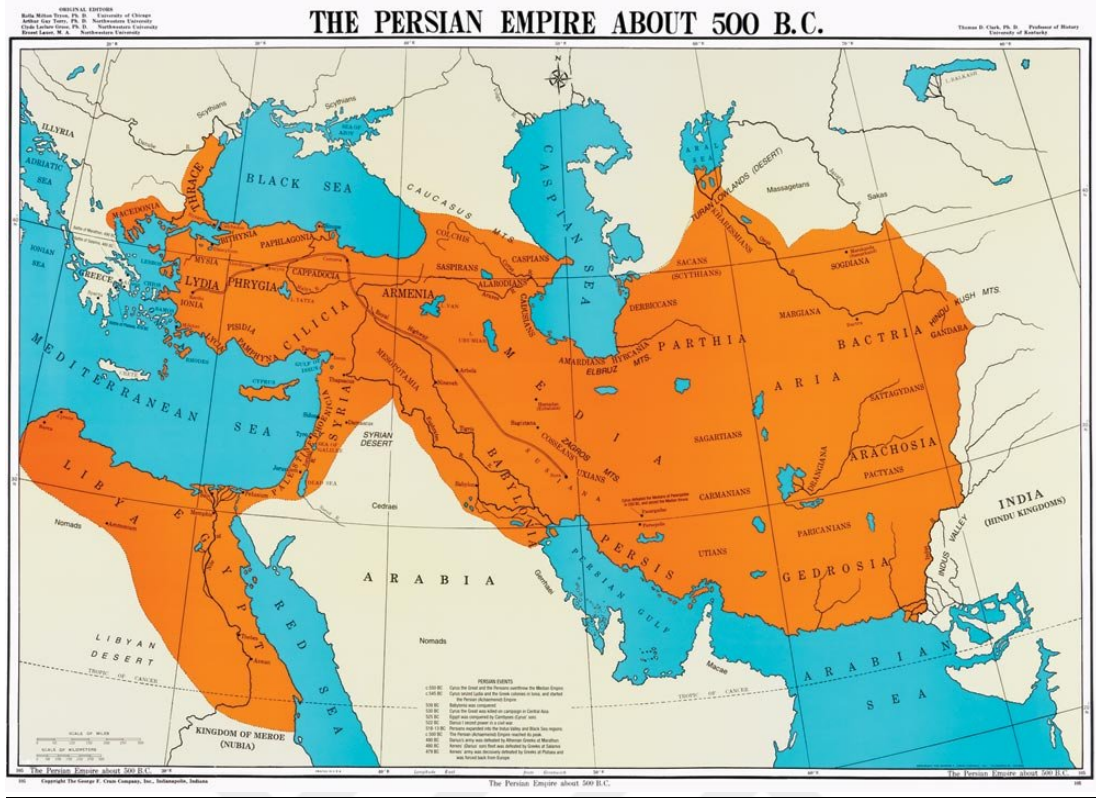
* “İranşehr dendiğinde günümüz İran'ının oldukça ötesinde geniş bir coğrafyadan söz etmek mümkündür. Bu bağlamda Şehristanhaye İranşehr olarak bilinen Pehleviçe metin bir siyasi coğrafya ve kısa şehir tarihi kitabı değerinde ve bütün Sasani coğrafyasını içermektedir. Sasani İmparatorluğu'nun mülkünün nerelere uzandığını aktaran metnin geç antik dönemde yazıldığı ve yapılan bazı düzenlemelerden sonra 8. yüzyılda son halini aldığı kabul edilmektedir.” İranşehr ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Şahrestanihaye Eranşahr: A Middle Persian Text on Late Antique Geography, Epic, and History, İnK. Terc. Touraj Daryaee (Costa Mesa, CA: Mazda Publishers, 2002), ss.1-7, 13-25; Ayrıca İranşehr kavramıyla ilgili olarak Cevad Tebatebayi kapsamlı çalışmalarda bulunmuştur. Tebatebayi, *Zevale Endişeye Siyasi Der İran ve Deramedi Ber Tarikhe Enişeye Siyasi Der İran ve Millet, Devlet ve Hukumete* Ganun başlıklı kitaplarında İranşehr kavramına dair değerlendirmelerde bulunmuştur.

Aturbadegan, Spahan, Rey, Kerman, Segistan, Gorgan, Merv, Eri (Erat), Eberşehr, Turistan, Mekkurana ve Kuşan-Peşaver'e kadar uzanmaktadır (Daryae, 2018, s. 99-108).

Kavram olarak İranşehr, Avesta'nın kutsal metinlerinden kaynaklanan bir ideolojinin yansımasıdır. Avesta'da İranlıların dünyasının Orta Asya olduğu geçmektedir. Sasani İmparatorluğu döneminde destanlar ve kutsal mekanlar İran platosunda doğudan batıya geçmiş iken, Azerbaycan Sasani döneminin Zerdüştlük inancının merkezi konumuna gelmiştir. Kutsal ateş olan atsur-geşnsep bu bölgede kurulmuştur.

Zerdüş'tün doğum yerinin ise Rey şehri olduğu belirtilmiştir. Sasani döneminde mitlerin yoğunluk kazandığı bölge Sistan'ı işaret etmektedir. Kadim kahramanlar ve kutsal şahsiyetlerin merkezinin adresi ise Fars havzası sayılmaktadır. Akhameneş döneminden kalan tarihi yapılar; Nakhshe Rüstem, Takhte Cemshid gibi İran'ın mitlerinin bir araya toplandığı mekanlar olmuşturlar (Daryae, 2018, s. 99-108).

İran uygarlığı, 7 bin yıllık arkaik bir geçmişe sahiptir ve Med İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Akhameneş İmparatorluğu, en güçlü ve geniş hakimiyet alanına sahip imparatorluk olmuştur. Kurosh'un krallık döneminde imparatorluğun sınırları kuzeyde Kafkas Dağları ve Hazar Denizi'ne kadar; batıda ise Dardanel Boğazı'ndan Akdeniz'e ve Kuzey Afrika'ya kadar; güney sınırları ise Arabistan ve Umman Denizi'ne kadar uzanmıştır. Doğu'da ise Sind Nehri ve Hindikuş Dağları'na kadar olan bölgeyi kapsamıştır (Firuzabadi & Nuri, 2012, s. 75).

Şekil 2. Akhameneşi İmparatorluğu Sınırları*

Kaynak: <https://e-tutor.blogspot.com/2017/09/3.html?m=1> (Erişim Tarihi: 03.09.2017)

İran kimliği Sasani İmparatorluğu'nda önce siyasal tarafı olan bir kimlik olmamış, yalnızca dilsel, etnik ve dinsel olarak ifade edilen bir kimlik olmuştur. Sasani İmparatorluğu ve Zerdüştlüğün etkisi ile İran kimliği siyasal yönü ağır basan bir kimliğe dönüşmüştür (Eshref, Gnoli, & Shehbazi, 2017, s. 50-56). Söz konusu kimlik dönüşümü bir çeşit tarihsel-dinsel ve tarihsel-siyasal bağlamı içerisinde gelişen eklektik bir kimliklenme süreci söz konusu olmaktadır. Nitekim, Sasani İmparatorluğu döneminde tarihsel ve kültürel bir İran kimliği söz konusu olmuştur. Bu kimlik alt –ulusal bir kimliktir (Eshref, Gnoli, & Shehbazi, 2017, s. 147).

İran kimliğini oluşturan temel iki unsur; Farsça dili diğeri ve krallık kurumunu barındırmaktadır. Belirtilen bu unsurlar çoklu yazar ve düşünür tarafından ayrıksı biçimlerde dillendirilmektedir; Mutteheri, İran ve İslam'ın İran kimliği olduğunu ifade etmiştir. Shahrukh

* Med ve Akhameneşi imparatorlukları dönemi sınırları ile ilgili olarak ayrıca bkz; The Cambridge Ancient History, Volume IV, Persia, Greece and the Western Mediterranean c.525 to 479 B.C. Edited By John Boardman F.B.A., Cambridge University Press, 2008; ve The Cambridge History of Iran, Volume II, The Median and Achaemenids Periods, Edited By Ilya Gershevitch, Cambridge University Press, 2008

Meskub, tarih ve dilin İran kimliğini oluşturan asıl unsurlar olduğunu belirtmiştir. Abdulkerim Suruş'a göre ise İran kimliğinde üç temel faktör belirleyici olmuştur. Bunlar; İranlılık kültürü, İslami kültür ve modernitedir (Recai, 2003, s. 48-71). Hamid Ahmedi'ye göre İran'ın milli kimliği krallık tarihi mirası, Fars dili ve edebiyatı, İran'ın dinlerinden olan Zerdüştlük ve Şii İslam'dır (Ahmedi H. , 2005, s. 83-84). Nikkie Keddie ise üç unsuru İran kimliğinin belirleyici olarak ifade etmiştir. Bunlar; İran plato coğrafyası, Farsça dili ve Şii mezhebidir (Keddie, 2002).

Bu temel üzerine inşa edilmiş olan İranlılık kimliğine yönelik kuram ve yaklaşımlar içerisinde kimliği oluşturan asli unsurların ayrıksılığı sadece İran kültürünün sürekliliği bağlamında değerlendirilebilir. İran'ın kültürel sürekliliği, özgürlüğü İran'ın Sasani hanedanlığının son dönemlerinde gelişen edebiyat akımının İbni Mugeffe, Rudeki, Ferdovsi, Fekhraddin, Eshed Gorgani, Khakhani, Nizami Gencevi, Hafız gibi şair ve yazarları aracılığı ile günümüze kadar uzanabilmiştir. Sasani döneminde öğütler, İslamiyet döneminde ise siyasetnameler bu kültürün önemli taşıyıcıları olmuştur (Negibzade, 2006, s. 105-111).

İranlılık kavramının anlamlandırılması, yalnızca nasyonalizm kavramı ile özdeşleştirmek olası değildir. İranlılık, İran'ın tarihsel süreçte egemenlik kapsamı ve yaygın etkinlik alanını bağlamında anlaşılabilir. Zira bu tarihin bilinmesi “bugünün milliyetçiliği”nin anlaşılmasına zemin hazırlayacaktır. İran'ın 20.yüzyıl edebiyatına bakıldığında bu egemenlik kapsamı ve yaygın etkinlik alanının tarihsel arka plana dayandırıldığı görülmektedir. İran'da basın yayın organları incelendiğinde de petrolün ulusallaştırılması hedeflenen Musaddık dönemine kadar sürekli olarak İran'ın tarihteki başarılarından söz edilmiştir. Çoğu yayınlarda İran'ın tarihine göndermede bulunulan yazılara rastlamak mümkündür (Cottam, Nasyonalizm Der İran, 2017, s. 21-22).

Belirtilen çerçevede İranlılık kimliğinin tarihselliği ve güncelde yaygın siyasi edebiyattaki konumu, tarihsel nasyonalizmin temelinde tarihsel farkındalık*, kültürel farkındalık**, ırksal farkındalık ve dilsel farkındalık yatmaktadır (Cottam, 2017, s. 21-28).

* Nadir Şah'ın Hindistan'ı fethi, Şahname'de mitleşen pehlivanları İranlıların tamamının biliyor olması; tarihi bilgiye sahip olma durumudur.

** İran'da Fars edebiyatı sadece bu alanla ilgilenen kesim tarafından değil tüm halk tarafından bilinmektedir. Hafız'ın, Sadi'nin, Ferdovsi'nin, Mevlana'nın, Nizami ve Hayyam'ın eserleri İran'ın neredeyse her bölgesinde bilinmektedir.

İrksal farkındalığa göre İranlı tarihçiler Hint-Avrupa ari ırkından olduklarını ileri sürmektedirler. Rıza Şah (1925-1944) döneminde ari ırkın önem ve etkililiğini İran'ın dış politikasında kendini göstermiştir. Bunun etkisiyle 2. Dünya Savaşı döneminde Hitler ile yakın ilişkiler geliştirilmiştir. Hatta 1936'da Alman devleti İranlıların ari ırktan olduklarını kabinelerinde kabul etmişlerdir (Şirazi, 2016). Dilsel farkındalığa göre ise, İran'da yerel lehçeler ve diller olsa da İran'da ortak dil Farsça'dır. Konuşulan diğer diller Kürtçe, Beluççe gibi diller Antik Pers halkının konuştuğu dilden türemiştir. İran özellikle kendini Araplardan ve diğer komşularından ayrı bir yere konumlandırmak için tarihi ve dilini ana eksek olarak belirleyerek arkaik kültürü içerisinde dil ve tarihe sarılmaktadır.

İran uygarlığının süreklilik arz etmesindeki en önemli unsurlar; şehirleşme konusunda sahip oldukları hafıza, dini olarak sahip oldukları usul ve nizam biçimi; ticaret-madencilik deneyimi; yol ve su kanallarının inşasına ilişkin özgün yaklaşım; komşu yaşam alanları ile siyasal ve ekonomik bağlamda sürdürülen ilişkilerdir. Bu unsurlar kadim İran'ın sahip olduğu uygarlık ve toplumsal özellikleridir (Shuheyb, 2014, s. 85). Değinilen etmenler temelinde geliştirilen irdelemeler, kesintiye uğramamış tarihsel bir süreklilik arz etmektedir. İran tarihi boyunca din faktörü kültürel, siyasal ve düşünsel boyutlarda sürekli olarak etkili bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla İran kültürü oluşum sürecinden başlayarak süreklilik arz eden, dinsel bir özellik taşımaktadır.

Sasani İmparatorluğu ile Arap akımlarının karşı karşıya gelmeleri neticesinde Sasanilerin yenilgiye uğramaları, Arap İslamiyeti'nin İran'a taşınması süreci başlamıştır. Böylelikle iki yüzyıl boyunca İran, Arap İslam etkisi altında kalmıştır. Bu ektetik karşılaşma ve etkileşim ortamında çok sayıda bilim insanı, düşünür, sanatçı yetişmiştir. Örneğin; İbni Mugaffe, İbni Sina, Ömer Hayyam, İbni Heysem, Hacı Nizam'ül Mülk Tusi, Hacı Nasirüddin Tusi, Hacı Reşidul'din, Fezlullah Hamedani ve İslam dünyasında önde gelen mütefekkir ve siyaset adamları yetişmiştir (Shuheyb, 2014, s. 85).

Sözü edilen yaklaşık iki yüzyıllık sürecin getirileri ardıl yaklaşık 15. Yüzyılın son çeyreğine kadar İran kültürünün kesintisiz etkinliğini sürdürdüğü bir dönem olmuş ve Safevi hanedanlığı ile birlikte ise İran'ın siyasal tarihinde yeni bir tarihsel ve kültürel kimliklenmenin başlangıcına zemin hazırlanmıştır.

Safevi döneminde İran Şiileştirme temelinde sürdürülen kimliklendirme çabaları ile İran tarihinin yeniden canlandırılması hedeflenmiştir. Bu farklılık İran'ı diğer Müslümanlardan farklı kılmıştır. Fakat bu farklılık beraberinde tehditleri de getirmiştir. Doğu'da Özbekler, Batı'da Osmanlı tehdit arz etmeye başlamıştır. Ale Buyeh Hanedanlığından gelen Şiilik anlayışı ile Arap İslam etkisinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ale Buyeh Hanedanlığından çöküşü ile ise İran'da Selçuklu etkisi bu dönüşüm sürecine üstün gelmiştir (Semihi, 2018, s. 51-54).

18. yüzyılda Avrupa'da ulus devletler ortaya çıktığında bu devletler için devlet, ulusal sınırlar ve bu sınırlar içerisinde yaşayan halk unsurları birincil öneme sahip olmuştur. Diğer bir deyişle devlet, ülke ve halk bir ulus devletin temellerini oluşturmaktadır. Ulus devlet ile ulusçuluk/nasyonalizm arasında doğrudan bir bağ söz konusudur. Zira nasyonalizm belli sembol ve görüşlerle hangi siyasi topluluğa ait olduğunu öne sürmektedir (Ekberi, 2015, s. 58).

Nasyonalizm kavramı, “milliyetçilik” kavramı şeklinde çevrilerek ilk olarak İran'a Kacar döneminde seyahatnamelerle* gelmiştir. Bu yeni ulus devlet mantığı ve yeni hükümet modellerine bu seyahatnamelerde değinilmiştir. Mirza Melkom Khan'ın bu dönemde kaleme aldığı yazılar incelendiğinde bu yeni devlet ideolojisinin ve modern devletlerin nasıl kurulabileceğinin tartışıldığı görülmektedir. Ayrıca İran'da Mirza Yusuf Mustesharul Dovle neşrettiği Yek Kelime yani “Tek Kelime” şeklinde çevrilen risalesinde, Celaluddin Mirza'ye Gacar “Nameye Khusruvan” eserinde, Mirza Abdurrehim ise Ahmed adlı kitabında millet kavramını dil ve ulusal tarih üzerinden yeni bir tanım getirmişlerdir. Mirza Fethali Akhunzade, Mirza Aga Khane Kirmani gibi diğer aydınlar ise ulus devlet düşüncesini nasyonalizm** şeklinde tarif etmişlerdir (Ekberi, 2015, s. 59-74).

Kacar döneminde Eski Yunan tarih kaynaklarından (Heredot, Xenophon ve Plutarkhos'un eserleri) Farsça'ya çeviriler yapılmaya başlanmıştır. Bu çevirilerin etkisiyle İranlılar eski Med

* Mirza Khusro'nun Seyehatnamesi, Mirza Abdulteyf Khane Shushteri'nin Raporları.

** Aynı dönemde dinsel kesim halkın egemenliği kavramını dinsel, gelenek ve inanca karşı buldukları nedeniyle aynı tarih, dil ve siyasal mekânı paylaşan insanlar üzerinden geliştirilen nasyonalizmin karşılığını aynı siyasal mekân üzerinde aynı dini paylaşan insanları anlamlandıran milliyetçilik kavramını geliştirmişlerdir.

tarihi ve Akhamaneshi'yan tarihini yeniden gündeme taşımaya başlamışlardır. Nasyonalizm unsuru böylelikle görünürlük kazanmaya başlamıştır (Ahmedi H. , 2004, s. 67).

İran'da nasyonalizm akımı Meşrutiyet devrimi sürecinde (1905-1911) yayılmıştır. Pehlevi döneminde (1925-1978) ise resmi bir milliyetçiliğin varlığından söz etmek mümkündür. Meşrutiyet devrimi sürecinde önde gelen aydınları temel iki amacı ön plana çıkarmaktadır. Bunların ilki bağımsızlığı ve gelişmeye zemin oluşturacak modern bir ulus-devlet, diğeri ise siyaset ve ülke yönetimine müdahale gücüne sahip bir halkın vatandaşlığı fikridir. Bu yaklaşımlar Meşrutiyet devrimine nasyonalist bir karakter kazandırmıştır (Eshref, Gnoli, & Shehbazi, 2017, s. 197-205). Pehlevi döneminde ise Rıza Şah'ın nasyonalist politikaları neticesinde merkezden bir yönetim öncelenerek diğeri tüm bölgelerde Farsça dil eğitimi verilmeye başlanmıştır. Ayrıca demiryolları ile merkez ile çevre irtibatı da güçlendirilmeye çalıştırılarak söz konusu politikaların etkisiyle İranlılarda tarih ve kültür bilinci üst seviyelere çıkarılmıştır.

Pehlevi döneminde İran tarihi, kültürel mirası, Fars edebiyatı ve aryan ırk ön plana çıkarılmaya başlanmıştır. İran'ın milli kimliği dönemin İslam kimliğinin adeta önüne geçirilmiştir. İran İslam Devrimi'nin ardından ise tam tersi bir durum ortaya çıkmıştır (Beshiriye, 2004, s. 119-124). Pehlevi döneminde rejim, İran'ın ulusal kimliğini ideolojileştirerek siyasi iktidarına meşru bir zemin hazırlamaya çabalamıştır. İran İslam Devrimi ile birlikte kurulan yeni rejim ise İslam üzerine inşa edilmiş bir ideolojik yaklaşımla iktidarına milliyetçi meşru bir zemin hazırlamayı hedeflemiştir.

İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasındaki milliyetçilik kimliği İran'ın kadim geçmişinde sahip olduğu toprak bütünlüğünün sağlanması ve İran'ın eski güçlü imparatorluklarının gücüne erişerek bölgede lider konumuna gelmek şeklindedir. Ruhullah İslami, bunu gerçekleştirebilmenin yolunun ise Fars koalisyonunun* oluşturulmasından geçtiğini iler sürmüştür (İslami, 2013, s. 23-71).

Ayetullah Hamanei'in dini lider olmasıyla birlikte İran'da Şii siyasal İslamcılık ile milliyetçiliğin harmanlandığı bir dış politika izlenmeye başlanmıştır. Ayetullah Humeyni'nin

* Eski Horasan'dan Buhara ve Semerkand'a kadar uzanan topraklardaki Fars dilinin hâkim olduğu bölgeler bir koalisyonun oluşturulması fikri.

vefatının ardından İran İslam Cumhuriyeti'nin söylemlerinde milliyetçiliğin ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir. Humeyni döneminde ise iç siyasette özellikle Irak-İran Savaşı'na motivasyon noktasında milli argümanlar kullanıldığı görülmektedir (Elling, 2013, s. 80).

3.2. İran'ın Jeopolitik Öneminin ve Şii Hilali'nin İran'ın Dış Politikasına Etkisi

İran İslam Cumhuriyeti, 1648195 km² yüz ölçümüne sahiptir. Yani dünyadaki kara parçalarının 1/90 'ı oranındadır. İran, Hazar Denizi'nin 657 km'si, Umman Denizi'nin 784 km'sine ve Fars Körfezi'nin ise 1259 km'sine sınırı bulunmaktadır (Melekutiyan, 2005, s. 203-221). İran 8574 km sınıra sahiptir. Bu sınırların 3965 km'si kara sınırıdır. İran toplamda 15 bağımsız ülke ile komşudur. Çin ile Rusya'dan sonra en fazla komşu ülkeye sahip olan üçüncü ülkedir (Zareyi & Pilten, 2019, s. 491). Golkeremi, jeopolitik kavramını bir ülkenin sahip olduğu coğrafik özellikleri ile dünya siyasetiyle ilişkisinin belirleme sanatı olarak ifade etmiştir. Jeopolitik kavramında jeo coğrafyayı temsil ederken, politik olarak işaret edilen ise dış politika ve uluslararası siyasettir (Golkeremi & vd., 2019, s. 37-77).

İran coğrafi olarak Asya'nın güneybatısında yer almaktadır. Körfez ülkeleri, Ortadoğu, Kafkas ülkeleri, Orta Asya ve Hindistan Yarımadası bölgelerinin kesişim noktasında yer almaktadır. Fars Körfez güvenliği hem petrol kaynağına sahip ülkeler için hem de petrol tüketicileri için kritik öneme sahiptir. İngiltere'nin bölgeden çekilmeye başlamasıyla birlikte İran bölgede etkili güç olmaya başlamıştır. İran bölgenin güvenliği için bölgedeki tüm ülkelerin dahil olduğu bir iş birliği teşkilatı kurmayı önerirken, Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Teşkilatı'nın İran'ı dışarda bırakarak bölgede bir işbirliği kurmuş olması İran açısından kabul edilemez bir durum hatta tehdit olarak görülmüştür (Müctehidzade, 2011, s. 39-49). Dünya doğal kaynaklarının boğazı olarak ifade edilen Hürmüz Boğazı'nın denetimi İran'ın kontrolündedir. Dünyanın yer altı kaynaklarının %40 buradan geçmektedir. Hem ekonomik hem de güvenlik açıdan kritik önem taşıyan bir boğazdır (Golkeremi & vd., 2019, s. 37-77).

İran 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyılın başında Rusya ve İngiltere arasında tampon bölge görevi görmüştür. 1. Dünya Savaşı ve 2. Dünya Savaş sırasında jeopolitik öneminden dolayı İran, işgallerle karşı karşıya kalmıştır. 2. Dünya Savaşı'nın ardından ise Sovyetlerin Komünizmi yaymalarının önüne geçmek Batı ile iş birliği neticesinde bir tür set görevi görmüştür. Amerika, Vietnam'daki başarısızlığıyla birlikte ise bölgede bir strateji değişikliğine giderek İran'ı bölgede kendi jandarması pozisyonuna getirmiştir. İran İslam Devrimi'nden sonra ise İran

Amerika ile işbirliğine son bulmuştur. Bununla birlikte Amerika bölgede İran, Çin, Rusya ve Hindistan gibi ülkelerin işbirliğinin önüne geçmeye çalışmıştır (Melekutiyani, 2005, s. 203-221).

Her devlet kendi varlık nedenini ortak bir dil, din, kültür, tarih veya medeniyete dayandırmaktadır. İranlılar için ise İslamiyet'ten Zerdüştlük halkı ortak bir paydada buluşturmuştur. İslamiyet'in gelişiyile birlikte ise Zerdüştlük yerini İslamiyet'e bırakmıştır. Fars dili ve edebiyatı da halkın ortak değeridir. Ferdovsi, Sadi, Hafız, Khayyam, Etti, Nezami, Cami, Mevlâna gibi önde gelen isimler İranlılar için önemli kültürel bağlardır (Melekutiyani, 2005, s. 203-221).

İran, tarihten bu yana coğrafi olarak sınırlarını doğal bir korunmaya kaynaklık edecek unsurlarla oluşturmuştur. Bu kimi zaman dağ sıraları kimi zaman nehir kimi zaman ise güçlü sığ ormanlar olmuştur. Fiziksel sınırları belli bir coğrafya ile sınırlı olsa da kültürel olarak bu sınırlar daha geniş bir coğrafyada etkinlik göstermiştir. İran, fiziki sınırları ile sınırla kalmayıp çok geniş sınırlara sahip olan kültürel bir havza oluşturmuştur (Negibzade, 2006, s. 64).

Coğrafik konumu gereği yeraltı kaynaklarının merkezinde yer alan İran'ın jeopolitiği için bu yeraltı kaynakları önemli bir değişkendir. Bu yeraltı kaynakları ile İran kendi ulusal çıkarlarını gerçekleştirme konusunda önemli bir güce sahiptir (Paul, 2007, s. 2-6). İran yer altı kaynaklarının bulunduğu coğrafik alanda yer almanın yanında aynı zamanda bu kaynakların transferinin sağlanması noktasında da önemli bir yerde bulunmaktadır. Körfez ülkeleri ile Hazar gibi iki önemli yer altı kaynağı bölgelerinin tam arasında yer almaktadır. İran, doğalgaz kaynakları açısından Rusya'dan sonra dünyadaki ikinci büyük rezervlere sahip ülkedir. Petrol rezervleri açısından ise OPEC üyesi ülkeler arasında ikinci sırada yer almakta, dünyada ise dördüncü sıradadır (Golkeremi & vd., 2019, s. 37-77).

İran'ın jeopolitiği açısından en önemli yeraltı kaynağı fırsatları doğalgaz ve petroldür. Bu enerji jeopolitik İran'ın ulusal güvenliğini içerde ve dışarda etkilemektedir. Zira bunlar İran'ın dış politikasının olumlu ve olumsuz gelişmelerin vuku bulmasında etkili olmaktadır (Seccadpur, 2006, s. 124-125). Doğal kaynakları kontrol etmek bağımsızlık ve ulusal güvenlik üretici ve tüketici ülkeler için son derece önemlidir. Doğal kaynaklar, bir ülke için halkın refahını yükseltmek, ulusal menfaatler noktasında güç elde etmek için, uluslararası sistemde etkili bir aktör olmak için önem arz etmektedir (Muve'ediyani, 2008, s. 100).

İran, uluslararası sistem karşısında kapalı bir ekonomiye sahiptir. Ekonomisinin içe kapalılık özelliğinden dolayı İran, sahip olduğu jeopolitik gücünü kullanamamaktadır ve bu jeopolitik gücünden sınırlı oranda faydalanabilmektedir (Golkeremi & vd., 2019, s. 37-77). Bununla birlikte Amerika'nın İran'ın doğalgaz ve petrol sanayisine yönelik uyguladığı ambargo sebebiyle İran sahip olduğu yer altı kaynaklarının gücünden tam anlamı ile faydalanamamaktadır. Amerika'ya göre İran'dan doğalgaz transferi İran'ın ekonomik ve stratejik gücünü arttırmaktır ve bu yüzden potansiyel bu gücün önüne geçmeye çalışmaktadır (Rebi'iniya & vd., 2018, s. 1-26). İran İslam Cumhuriyeti rejimine karşı olan ülkeler, özellikle İsrail ve Amerika, İran'ın Avrupa Birliği ülkeleri ve Japonya ile olası işbirliklerinin önüne geçmeye çalışmışlardır. Ayrıca İran'a hem yabancı sermaye girişini engellemeye çalışılmış hem de İran'ın Amerikan doları ile ticaret yapması engellenmiştir (Seriylkalem M. , 2017, s. 101-139).

3.3. Şii Hilali

Çoğu akademik çalışmalar ve siyasal yaklaşımlara göre İslam ülkelerinin dış politikasında öncelikli olarak iki temel etkene yoğunlaşılmalıdır. Bunlar; coğrafi konum ile çevre ve İslam anlayışının dinsel etkisidir. İran'ın İslam coğrafyasına özgü coğrafi konumu ve Ortadoğu coğrafyasında bulunuşuyla dinsel-İslami sosyal bir kimliğe sahip olması kaçınılmaz görünmektedir (Müctehidzade, 2011, s. 144).

Mezhepsel temelli birbirinden farklı İslami eğilim anlayışlarından kaynaklı ülkeler arasındaki ilişkilerde dış politika üretiminde 'İslami' yaklaşımlar belirleyici unsur olmamaktadır. Nitekim İran İslam Devrimi'ni takip eden süreçte kurulan İran İslam Cumhuriyeti, İslami-Şia motifli dış politikalarla İslam coğrafyası ülkelerle olan ilişkilerinde İslami unsurların etkinleşmesi için zemin hazırlamaya yönelmiştir. Bu çerçevede ilk adım olarak İran Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nü desteklemek amacıyla İsrail elçiliğini kapatarak burayı FKÖ'ye tahsis etmiş ve diğer İslam ülkelerindeki çeşitli İslami hareketlere yardımı yeğlemiştir.

Bu bağlamda İslami anlayışlarda birliğini sağlamak ve ulus devletlerinin kuruluşu sürecinde dilsel ve ırksal öğelere dayalı millileştirilen İslami coğrafyanın yeniden İslami birliğe ulaşmasına çaba göstermiştir. Çünkü bu İslami anlayışa göre dilin, rengin, ırkın hiçbir önemi

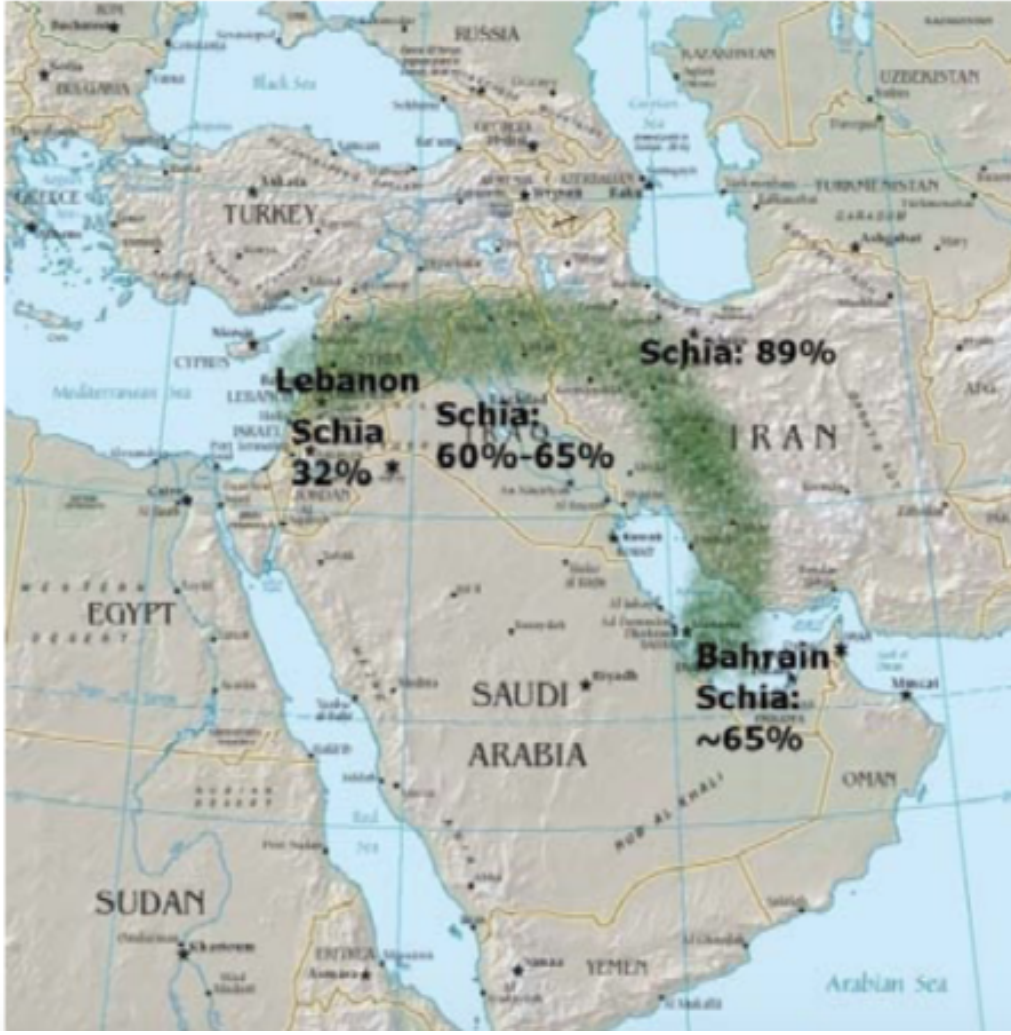
yoktur. Bu farklılıkları bir arada tutan güç İslam birliğidir. Yalnızca Müslüman olmayanlar bu dairenin dışında kalmaktadırlar (Nekheyi, 1998, s. 177). Millileşme ile birlikte ortaya çıkan kimlikler Müslüman ülkeleri birbirinden ayırmıştır. İran devrimden sonra İslam birliğini göz önünde bulundurarak kendi dış politikasına yön vermiştir. Yani İran’da İslam birliği ilkesi esas alınarak dış politikası belirlenmiştir.

İran İslam Cumhuriyeti, İslam coğrafyası ve uluslararası düzeyde İslami inanış ve yaklaşımlarının ideolojileştirme çabası içinde olduğu gözlemlenebilir bir gerçekliktir. İslam ideolojisi çerçevesini belirleyen kimi unsurlar* bu sürecin ana teması ve yöneliminin belirleyicisi olmuştur (Zencani, 2005, s. 171).

İran’ın jeopolitiğinden söz ederken üzerinde durulması gereken önemli bir diğer belirleyici faktör ise Şii jeopolitiğidir. Direniş ve hegemonya jeopolitiği kavramlarının diyalektiğinden oluşan Şii jeopolitiği, bir yandan mevcut duruma ilişkin bir memnuniyetsizliği ortaya koyarken Şiilerin toplumsal ve kişisel kimliklerini yeniden tanımlanmalarına yönelik eleştirilen bir anlatıdır. Şii jeopolitiği ayrıca bölgedeki güç dengesinin mevcut halini koruma amaçlı olarak egemen jeopolitiğin yapısal söylemi olarak karşımıza çıkmaktadır (Rigiderakhshan, 2020, s. 390-410).

Şii nüfusa bakıldığında, Doğu Asya’nın güneyinden Avrupa’ya kadar uzanan bir coğrafyada yayıldığı görülmektedir. İslam coğrafyasının %15’lik kısmını oluşturan Şiilerin en kalabalık oldukları ülkeler İran, Pakistan, Hindistan, Irak, Türkiye şeklinde sıralamak mümkündür (Nasr, 2007, s. 287).

* İslam’a bağlı norm ve değerlerin değişmezliğinden söz edilmektedir.

Şekil 3. Şii Hilali

Kaynak: <https://www.heise.de/tp/features/Nein-im-Nahen-Osten-kaempfen-nicht-Sunniten-gegen-Schiiten-4438994.html?seite=all> , (Erişim Tarihi: 20.06.2019)

Şiilerin bölgedeki önemli bir aktör olmalarına kaynak oluşturan sebep Ortadoğu'daki bulundukları konumların sahip oldukları jeopolitik ve jeostratejik önemdir. Şiilerin sahip oldukları coğrafi konum bölgede stratejik, ekonomik ve politik koridor olma özelliklerine sahiptir. Çünkü Şiiler, dünya petrol rezervlerinin %75'ini içinde barındıran Ortadoğu'nun en büyük petrol rezervlerinin merkezinde yer almaktadırlar. Şii nüfusun çoğunluğu oluşturduğu İran, Irak ve Azerbaycan dünya petrol rezervlerinin %30'una hakimdir. Suudi Arabistan'ın Doğu tarafındaki Şiileri de hesaba katılması durumunda bu oran %50'ye kadar çıkmaktadır (Zergami & vd., 2014, s. 197-214).

Şiiler tarihi süreç içerisinde şu an sahip oldukları konuma diğer hiçbir dönemde sahip olamamışlardır. Bugün İran ve Irak'ta mutlak yönetimi ellerinde tutmanın yanında Afganistan ve Lübnan'da yönetime ortak konumdadırlar. Bununla birlikte bölgedeki yeni gelişmelerin yanı sıra Ortadoğu'daki Şii dirilişi ve onların demokratik seçimlere aktif katılımları bölgedeki güçlerinin giderek artmasını da beraberinde getirmiştir (Gardner, 2019).

Öte yandan Irak tecrübesi, Şiilerin sahip oldukları dini kimliklerini politik açıdan ele almalarına yol açmış ve bölgede siyasallaşmaları ile sonuçlanmıştır. Böylelikle sahip oldukları demografik üstünlüklerini politik güce dönüştürmeleri için de bir zemin oluşmuştur. Bu durumla birlikte pan-şiiilik ya da Şii Hilali'nin oluşmasına ortam hazırlayan gelişmelere rağmen Şii toplumların tek bir lideri de söz konusu değildir (Broning, 2008, s. 60-75).

Aynı şekilde Şii dünyasında tek bir yönetimden bahsetmek de mümkün değildir. Dolayısıyla Ortadoğu'nun yeni jeopolitiğinin tasarımı Şii Hilali ya da Şii toplumların birliği aşağıdaki nedenlerden dolayı gerçeklikten uzak görünmektedir (Mugeddem, 2012, s. 29-62);

- Şii Hilali'nden söz edilirken Şiilerin İran'dan Lübnan'a kadar olan siyasi coğrafyanın uzunluğundan bahsedilmektedir. Bununla birlikte İran, Irak, Suriye, Lübnan (Hizbullah) ve Filistin'deki Hamas hesaba katılmaktadır.
- Suriye'de yönetim, nüfusun %15 oranını oluşturan Şii Alevi azınlığın elindedir. Fakat Suriye'nin milli yapısı hiçbir zaman Şii Hilalin bir parçası olarak algılanmamaktadır. Diğer taraftan Suriye devleti de yalnızca kendi milli çıkarını savunma doğrultusunda adımlar atmaktadır. Suriye, geçmişte de olduğu gibi ABD'nin baskı ve müdahaleleri söz konusu olduğunda İran ve Hizbullah'a yaklaşmaktadır. Diğer koşullarda geçmişte İsrail ile bile gizli müzakerelere hazır olduğu bilinmektedir (Mugeddem, 2012, s. 29-62).

Hamas'ın aldığı pozisyona bakıldığında ise siyasi, ekonomik ve tanınma noktasında ablukada olduğu için İran ile yakın ilişkilere sıcak bakan dini bir örgüt olduğu gerçeği ön plana çıkmaktadır. Diğer yandan, Irak ve Lübnan Şiileri ise İran ile iş birliklerinin genişlemesine rağmen, bu iki ülkenin sahip oldukları demografik özelliklerinden dolayı, Sünniler ile birlikte yaşıyor olmaları ve ayrıca ülkelerinin toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini öncelikledikleri için Şii Hilali'nin oluşması yönünde bir isteklerinin olduğunu ileri sürmek mümkün değildir.

Ayrıca Bahreyn Şii'leri ise rejimin kendilerine uyguladığı siyasi baskıdan dolayı siyasi arenada görünürlüklerinden söz edilememektedir (Mugeddem, 2012, s. 29-62). Şii'ler tek parça halinde ele alınabilecek bir topluluk değildir ve ortak bir kaderi paylaştıkları söylenemez. Sosyolojik ve ekonomik durumları, politik tavırlarındaki farklılıklar Şii topluluklarında bölünmeleri beraberinde getirmiştir.

Arap ülkeleri arasındaki siyasi sınırlar ve güvenlik temelli sorunlardan dolayı da Şii'ler arasında bölünmeler görülmüştür. Ayrıca Şii'lerin sosyal kimlik elde etme süreçlerinde mezhebe bağlılıkları konusundaki farklılıklar da söz konusudur. Böylelikle radikal, muhafazakâr, ılımlı ve seküler Şii gruplar varlık göstermeye başlamışlardır. Bu farklı özellikler taşıyan Şii gruplar, Batı'nın monolitik olarak değerlendirmelerinin dışında bir refleks göstererek ortak tutumlara bağlılıkta, dini taassup noktasında, Batı ve ABD ile etkileşim açısından kendileri arasında bir ihtilaf söz konusudur (Daveri, 2007, s. 165-200).

İran'ın Şii mezhebinin merkezi olması tartışmasız kabul gören bir konum olmakla beraber İran'ın liderlik edeceği bir Şii mezhebi oluşturma noktasında bir realiteden söz etmek mümkün değildir. Şii'lerin Velayet-i Fakih konusundaki görüş ayrılıklarından dolayı da İran tarzı bir devletin oluşması ve Şii'lerin siyasallaşmaları gibi bir durumun oluşması da olası görünmemektedir. Şii Hilali'nin oluşmasına mâni olan diğer unsurlar ise; milliyetçilik ve Şii topluluklar arasındaki siyasi ayrılıklardır (Terhalle, 2007, s. 69-83). Bununla birlikte Şii'ler için öncelikli kimlikleri ulusal kimlikleri, sonrasında ise İslami ve Şii kimliğe önem vermektedirler. Bundan dolayı Şii entelektüeller çoğu zaman yerli değerlere olan bağlılıklarını göstererek kendilerine yöneltilen suçlamaların önüne geçmeyi hedeflemişlerdir (Füller & Franke, 2006, s. 66-68).

Şii'lerin Müslüman ülkelere siyasi ve maddi yönden bağlılıkları, örgütlenme konusundaki yetersizlikler, tüm Şii'ler üzerinde etkili olan ortak bir liderin olmayışı ve İran ile eşgüdümlü politikalarının olmaması gibi faktörler göz önünde bulundurulduğunda Şii Hilali birliğinin oluşması bugün için mümkün görünmemektedir.

Öte yandan Şii gücün merkezi konumunda olan İran ile Sünni kanadın merkezinde yer alan Suudi Arabistan arasındaki ekonomik potansiyel karşılaştırıldığında, Suudi Arabistan'ın Şii Hilali'ne karşı "*Sünni Dolunayı*" oluşturma ihtimali daha yüksektir. Cemali'ye göre, Suudi Arabistan'ın ekonomik gücü göz önünde bulundurulduğunda İran'ın Ortadoğu'da Şii Hilali

oluşturma açısından gerekli güce sahip olmadığı görülmektedir (Cemali, 2009, s. 75-95). İran askeri yönden bölgede büyük bir orduya sahip olsa da Şii Hilali'ni oluşturmak için gerçekleştirebileceği her türlü askeri müdahale ABD'nin çıkarları ile çatıştığı için İran'ın etki alanında kırımlar görülmektedir. Örneğin, İran'ın Irak, Yemen, Suriye ve bölgenin diğer ülkelerinin iç işlerine askeri müdahalede bulunmaktan alıkonulması da bununla ilişkilidir.

İran'ın Ortadoğu'da Şii Hilal'inin oluşması ya da Şii gruplar arasında birliğin sağlanması düşüncesi, İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politika kimliğinde Şii Hilali olarak ifade edilmenin yanında ayrıca bir direniş jeopolitiğinin takviyesi ve muhafaza edilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

3.4. İran'ın Dış Politikasında Dinsel Kimlik: İslam / Şia

İran'da din ve devlet özdeşliğinin Pers İmparatorluğu'nun din ve devletin iç içe oluşundan kaynaklanmaktadır. İran'da din ile siyasetin birbiriyle iç içe geçebilmesinin ve tabandan buna bir karşı çıkışın olmayışı İran'ın tarihi tecrübeleriyle de ilişkilidir.

Çünkü İran'da İslamın Hanefilik, Şafilik ve Şiilik yaygınlığı ve daha öncesinde ise Zerdüş inancının egemen alması benzer süreçleri beraberinde getirmiştir. Her iki inanç sisteminde de benzer ritüeller mevcuttur. Örneğin; halifelik kurumuna karşı imamet kurumuna bakılacak olursa bu makam meşruluğunu Tanrı'dan almaktadır. Yani egemenliğinin temeli ve meşruiyeti Tanrı'dan gelmektedir. Aynı şekilde Ahamaneş Krallığı döneminde de Darius kendi gücünün kaynağı olarak Auramezda (Tanrı) yı işaret etmektedir (Negibzade, Tesire Ferhenge Milli Ber Siyaset Khariciye İran, 2006, s. 93).

İslam coğrafyasında ve İran'da mezhepleşme dönemi Abbasiler ile başlamıştır. Çoğunluk Sünni mezhebine bağlıdır. Fars Eyaleti ve Irak Eyaleti Şafilik fırkasına dahil olmuşlardır. Horasan ve Azerbaycan Eyaletleri ise Hanefiliği benimsemişlerdir. Bazı küçük eyaletler ise Şii mezhebi ve Zeydilik'i kabul etmişlerdir. Fakat Safeviler ile birlikte mezhepsel coğrafyada değişiklikler görülmeye başlanmıştır. Ve Şiilik benimsenmeye başlanmıştır (Ekberi, 2015, s. 20-21). Safeviler Osmanlı ile Özbeklerin Gürkani İmparatorluğunun etkisi altında pasifize olmaktan kurtulmak için Şiiliğin resmi mezhep olması yönündeki kararı alırken politik bir tutumla hareket etmişlerdir. Fakat bu süreçte bazı aşiretlerin örneğin Belucileri ve Kürtlerin

özellikle Sünni olarak kalmalarını desteklemişlerdir. İran'ın sınırlarının güvenliğini sağlamak amacıyla böyle bir karar aldığı anlaşılmaktadır.

Şii mezhebi Safevi döneminde resmiyet kazanmış, böylelikle Safevi döneminde Şiilik bir sembole ve kültürel kimliğe dönüşmüştür. Şiilik bir mezhep olmanın yanında siyasal, sosyal alanda yol gösterici niteliğe sahiptir. İslamiyet'ten önce Sasaniler döneminde de dini kurumlar ön plana çıkmıştır. Safeviler Şiiliği, Sasaniler ise Zerdüştlüğü egemenliklerine meşrutiyet kazandırmak için bir dayanak olarak kullanmışlardır (Negibzade, Tesire Ferhenge Milli Ber Siyaset Khariciye İran, 2006, s. 93-167). Richard Fray göre İslam dininin anlayışı kültürel İran anlayışı ile buluştuğunda İran'ın kültürel ortamında İran'a özgü ayrıksı özellikler taşıyan İslami dinsel bir anlayışın geliştiğinden bahsedilebilir (Fray, 1997, s. 19).

Safevi döneminde İran'ın kültürünü ve tarihine ilişkin bazı unsurlar reddedilmemiştir. Şii hadisçiler Nevruz gibi bazı önemli kültürel öğeleri İslami bir arka plana dayandırarak meşruluk kazandırmışlardır. Nevruz tıpkı Ramazan ve Kurban Bayramı gibi kabul edilmiştir. Nevruz, Hz. Hüseyin'in son Sasani kralının kızı ile evlenmesinin bayramı olarak belirtilmiştir (Eshref, Gnoli, & Shehbazi, 2017, s. 147). Safevi döneminde Şii mezhebi ile bağlantılı olan bu Şii kimlik İranlıların kendilerini Araplardan ayırmak için önceledikleri bir kimlik olmuştur (Moteggi & Pustinçi, 2012, s. 172).

Safevi döneminde özellikle Şah İsmail'in öngördüğü Şiileşme projesi doğrultusunda İslam dini-Şiizim İran'ın tarihsel arka planı ile birleştirilerek kültürel bir din anlayışı geliştirilmiştir. Bu İslami-Şiizm anlayışı Safevi Şialığı olarak nitelendirilmesi kaçınılmaz bir gerçekliktir. Safevi Şialığı kimliklenmesi İslam'ın Raşidin hulefası dönemindeki 'Alevilik' ve 'Benihaşemilik' Şialığından farklı bir bağlamda geliştiği de tarihsel bir gerçekliktir. Nitekim bu dinsel-kültürel anlayış devrim öncesi Pehlevi döneminde kadar varlığı ve etkinliğini korumuş ve Safevi Şialığının devrimden sonraki Şialık kimliklenme sürecinde etkin olmasını sağlamıştır.

İran'da Şahlık rejimi alaşağı edilerek mustazaf bir hükümet kurmak için İslami bir ideoloji benimsenmiştir. Yani devrimciler rejime karşı mustazafların da desteğini alabilecekleri bir hareketle dönemin mevcut rejimine karşı koymak istemişlerdir (Katuzian N. , 1981, s. 6-7).

İran Devrimi'nin özelliği Şii siyasal İslam bakış açısının bir ürünü olmasıdır. Söz konusu siyasal İslam yaklaşımı neticesinde ortaya konan "İslam Devrimi" söylemleri üzerinden yeni

bir kimlik inşa edilmiştir. Bu yaklaşıma göre İslam'da siyaset ve din birbirinden ayrı değildir. Dolayısıyla hükümet İslam'ı fıkha göre kurulmalı ve halk bu kurallara göre yönetilmelidir. Böylece toplum da bu İslami hükümet idealine göre inşa edilir. Bu sistem içerisinde yönetime ilişkin karar mercileri din görevlileridir. Ve bu din görevlileri İslam'ı bakış açısına göre diğer kimlikleri tanımakta ya da reddetmektedir. Örneğin; İran'ın Milli Meclis'inde azınlıklar (Ermeniler, Yahudiler, Zerdüştler) temsil edilme hakkına sahiplerdir. İslami hükümetin tanımadığı azınlıklar ise temsiliyet hakkına sahip değildirler. Örneğin; Bahailer temsiliyet hakkına sahip değildirler.

Hatta eğitim konusunda da İslami kültür ve kimlik doğrultusunda hazırlanan bir müfredatla genç nesil yetiştirilmektedir. Devlet, gayr'ı İslami bakış açılarını ilk öğretim ve lise düzeyinde yer vermemektedir. Öğrenciler ilk öğretimden başlayarak İslam'ı emir ve yasakları öğrenmeye başlamaktadırlar. Sünni gruplar da Şii İslami yaklaşıma göre eğitim almaktadırlar. Bu yaklaşım yalnızca okullarda değil diğer birçok kurumda da hakimdir. Radyo televizyon üst kurulu, çeşitli sivil toplum kuruluşları, kültürel alanda faaliyetler sürdüren örgütler de benzer yaklaşım içerisindeyler (Kahramanpur, 2015, s. 168-179).

İran Anayasasında 57. ve 110. maddelerinde göre İran'ın dış politikasında söz sahibi olan Veliye Fakih'tir. İran'ın dış politikasına yönelik bu kurum hem pratikte dış politikaya yön vermektedir hem de ilkeleri belirlemektedir. Ayrıca Velayet-i Fakih kurumuna bağlı kurumlar da bu noktada son derece önem arz etmektedirler. Bu kurumlara Sazmane Tebligat İslami, Sazmane Ferheng ve İrtibatate İslami, Sazmane Hac ve Ziyaret, Mecmeye Dar'ul Teghibe Mezahibe İslami, Camiyet'ul Mustafa, Mecmeye Caniye Ehle Beyt, Kometeye Emdade İmam Khumeyni* örnek olarak sayabiliriz (Kahramanpur, 2015, s. 230-232).

İran İslam Cumhuriyeti'nin anayasal yapısının belirlenmesinde Ayetullah Humeyni'nin görüşleri etkili olmuştur. Ayetullah Humeyni'nin Velayet-i Fakih teorisi ile devrimci bir ideoloji olarak Şahlık rejimine karşı geliştirilmiştir. Humeyni'nin Velayet'e Fakih yaklaşımında göre saltanat kurumu gayr'ı İslami olarak değerlendirmiş ve İran'ın içerisinde bulunduğu çaresizlikten söz edilmiştir. Bu durumdan kurtuluşun anahtarı olarak ise Kur'an'a göre yapılandırılmış İslami bir devlet kurma şeklinde olacağını belirtmiştir. Dolayısıyla Şahlık

* Kometeye Emdade İmam Khumeyni sadece Müslüman ülkelere değil tüm ihtiyaç sahiplerine yardım amaçlı olarak kurulmuştur.

rejimine son verilmesine kaynaklık oluşturacak unsurun İslam'a dayalı bir düşünce yapısında var olduğunu ileri sürmüştür (Ezgendi, 2016, s. 44-45).

Devrim sonrası süreçte kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal tüm faktörler İslam birliği ilkesi göz önünde bulundurularak anayasada yer verilmiştir. Hatta İran'ın dış politikası İslam birliği için atılacak adımlar üzerinden şekillenmiştir. İran'ın esas aldığı İslam fıkına göre, ülkeler ayırt edilirken ulus devlet olmaları üzerinden değil dar'ül İslam ve dar'ül harb şeklinde bir ayrıma gidilmektedir*. Bu bakış açısında göre gelecekte İslam birliği kurulacak ve dünya dar'ül İslam ve dar'ül harb olarak ikiye ayrılacak. Ve dar'ül İslam, yani İslam birliği dünyada galip gelecektir. Bu yaklaşım İran'ın dış politikasında en önemli faktörlerin başında gelmektedir. İran Devrimi'nin ihracının altındaki felsefi yaklaşım da bu yöndedir (Muşirzade, 2006).

Dünya ülkelerini ikiye ayıran bakış açısı dar'ül İslam ve dar'ül harb, sosyalist ve kapitalist dünya ayrımına benzetilmektedir. Müslümanların ve Müslüman olmayanların ayrımının yapıldığı, dar'ül İslam ve dar'ül harb anlayışına göre; mustazaf ve mustekbir**, iyi kötü, Müslüman kâfir gibi ayrımlar giderek kurumsallaşmış olduğu Negibzade tarafından ileri sürülmektedir (Negibzade, 2006, s. 236).

İran'ın dış politikasında belirleyici olan bu yaklaşım uluslararası sistemin karşısında yer almaktadır. Günümüz sisteminde ulus devletler üzerinden sınırlardan söz edilirken İran'ın önelediği faktörler daha gelenekseldir (Kerimiferd, 2009, s. 155-190). İran devrimden sonra İslami ideolojik bir ülke olduğu için dış politikasında etkili olan faktörler İslami terminolojiden beslenmektedir (Negibzade, 2006, s. 246).

İran Devrimi öncesi dönemde ulusal/nasyonal/ modern kimliği, tarihsel ile bağdaştırılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla İslam'a ilişkin herhangi bir unsura gönderme veya temellendirme söz konusu olmamıştır. Oysa ki devrim ardı dönemde kurulan yeni siyasal rejim, ülkenin ulusal kimliğini İslami bir kimliğe dönüştürme çabası içine girmiştir. Hatta bazı siyasetçiler

* İslam düşünce ve topluluğunun hâkim olduğu Dar'ül İslam toprakları ve Müslüman olmayanların hâkim oldukları Dar'ül Harp topraklarıdır. Bu bakış açısından hareketle Dar'ül Harp bir savaş alanıdır ve başarı elde edilene kadar da mücadeleye devam edilmelidir.

** mustazaf; mazlum ve mustekbir ise zalim anlamına gelmektedir. İran Anayasası'nın 152. Ve 154. Maddelerinde zalimlere karşı mazlumların korunacağı bir dış politika izlenmesi gerektiği olduğu ifade edilmiştir.

milliyetçiliği ümmetçiliğin karşısında konumlandırmışlardır. Yani bu milli kimlik, İslami kimliğin karşısındadır (Müctehidzade, 2008, s. 127).

Devrim sonrası İran'ın iç ve dış politikasına yön veren siyasal kimlik, İslami anlayış üzerinde yükselmiştir. Bu bağlamda 'dindar aydınlar' olarak ifade edilen sosyal katmanlar ön plana çıkmakla sözü edilen siyasal süreçte söz sahibi olmuşlardır (Negibzade, 2006, s. 114). İran'ın ulusal kimliği, devrimden sonra İslamcı düşünürlerin de etkisi ile İslamileştirilmeye çalışılmıştır. Örneğin Seyyid Kutub, Eb'ul Ala Mevdudi, Reşid Rıza gibi isimlerin görüşleri İslami karakteristiğe sahip bir devrimin gerçekleşmesinde etkili olmuşlardır. Bu düşüncenin bir yansıması olarak da İran, İslam Devrimi'nin ardından diğer Müslüman ülkelerdeki İslami Hareketlere destek vermiştir. Devrim sürecinde etkili olan isimler devrimden önce Irak, Lübnan ve Körfez ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmuş ve bunlardan çeşitli konularda etkilenmişlerdir (Ahmedi H. , 2005, s. 83-84). Ayetullah Humeyni'nin İslam'ı önceleyen siyasetleri bölge ülkeleri ile ilişkiler kurma açısından olumlu bir süreci beraberinde getirirken, Irak-İran Savaşı ve ardından Ayetullah Humeyni'nin vefatıyla bu durum yerini mezheplerin ön plana çıkmaya başladığı ilişkilere bırakmıştır.

Micheal Foucault, devrim ile birlikte geleneksel İslami düşüncelere siyasette rol vermek için gerçekleştirildiğini söylemiştir. İran'da devrimi gerçekleştiren gruplara bakıldığında İslami bir hükümet üzerine konuştuklarında amaçladıklarının yalnızca dünyevi yönü olan bir hareket değil; manevi noktalara dair de beklentiler üzerine inşa edilmeye çalışılan bir hareket olduğu görülmektedir. Yani devrimi gerçekleştirdiklerinde maddi ve manevi unsurları göz önünde bulundurmaya özen göstermişlerdir (Foucault, 1999, s. 28-42).

İran İslam Cumhuriyetinin en fundamentalist yaklaşımı, İran Devrimi'ni diğer Müslüman ülkelere yayma/ihrac isteginde kendini ortaya koymaktadır. Kendi siyasal Şii İslam yaklaşımının ihracını hedeflemektedir. Kendi etki alanını genişletmek ve güvenliğini garanti altına almak için devrim yaygınlaştırma/ihracını planlamıştır. Devrim ihrac stratejisi aslında İran İslam Cumhuriyeti Devleti'nin yeni kimliğinin ihracıdır. Devrimcilere göre İslam dünyaya yayılmasının yanı sıra devrim ihracı bir noktada İslam'ın dünyaya yayılması şeklinde yorumlanmaktadır. Devrim Şii nüfusa sahip ülkelere yönelik değil; tüm Müslüman ülkelere ihrac edilmek istenmiştir. İran İslam Cumhuriyeti devrim ihracı için devrimden sonraki ilk on

yıl içerisinde bazı stratejiler izlemiştir*. Siyasal İslami hareketlere destek vermiştir ve Müslüman hükümetler ile sıkı ilişkiler geliştirmeye çabalamıştır.

Ayrıca İran'ın dış politika ilkeleri arasında devrim ihracı Batı'nın inşa ettiği uluslararası sisteme karşı çıkmaktır. İran bunun için Batı'nın Ortadoğu ülkelerine yönelik silahlı müdahalesine karşı mücadele içinde olmuştur. Örneğin 1980'lerde Libya'ya ve Suriye'ye yakınlaşmıştır. Hatta 1990'da Kuzey Kore'ye; 2000'lerde ise Küba, Venezüella ve diğer Latin Amerika ülkeleri ile yakınlaşmıştır. İran, İsrail'i ise Batı dünyasının Ortadoğu'daki bir uzantısı olarak görmekte ve İsrail ile sürekli mücadele halindedir. Öte yandan Batı'nın bölgesel müttefikleri ülkelere karşı da bir güvensizlik içerisinde. Örneğin; Ürdün, Fas, Tunus gibi ülkelere temkinli yaklaşmaktadır (Kahramanpur, 2015, s. 217-230).

3.5. Devrim İhracının İran'ın Dış Politikasında Yeri

1979'da İran Devrimi ile İran İslam Cumhuriyeti rejimi kurulmuştur. Böylece İran'da kurulan yeni rejimle birlikte dış politikada da köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Bu süreçte yalnızca yeni bir siyasal yapı değil yeni siyasi aktörler de ortaya çıkmıştır. Yeni dönemin siyasi aktörleri uluslararası sisteme yönelik güvensiz ve temkinli bir bakış açısına sahip olmuşlardır. Bu değişikliklerle birlikte İran'ın dış politikası önceki dönemin tam tersi bir yaklaşıma sahip olmuştur ve sonraki süreçte devrim ideallerinden ve Şii düşünceden beslenen bir dış politika izlenmeye başlanmıştır. Yeni rejim kendini İslami bir cumhuriyet olarak tanımlamıştır ve dini, tarihsel ve ideolojik unsurları harmanlayarak bir dış politika belirlemiştir. İdealist bir bakış açısının sonucunda ortaya konan İran İslam Cumhuriyeti dış politikası realist bir uluslararası sistem ile ilişki kurmak durumunda kalmıştır (Ezgendi, 2016, s. 10-11).

İran İslam Devrimi'ne yönelik ortaya konan tezlere göre devrim iç dinamiklere bağlı olarak gerçekleşmiştir. Bu iç dinamikler siyasal, sosyolojik, ekonomik ya da psikolojik şeklinde farklı argümanlarla savunulmuştur. Bazı tezlere göre ise İran İslam Devrimi dış unsurların etkisiyle meydana gelmiştir. Geçiş sürecindeki ülkeler ise diğer ülkelerin sömürgeci olmaktan kurtulmak için devrim gerçekleştirilmiştir. Küba, Meksika, Nigaragua ve İran gibi ülkelerde gerçekleşen devrimler buna örnek olarak gösterilmektedir (Ramazani R. , 2002, s. 20).

* İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nın 11. Maddesinde İslam birliğini sağlamak için Müslüman ülkeler ile birlik ve koalisyon noktasında çaba göstermesi gerektiği yer almaktadır.

Devrimi gerçekleştiren gruplar, dış güçlerin İran'ın iç politikasına ve bölgedeki etki güçlerine müdahale etmeyi amaçlamışlardır. Bu bakış açısının bir sonucu olarak Amerikan Büyükelçiliği işgal edilmiştir. Şah rejiminin ortaya koyduğu dış politikanın tam aksi olarak batı taraftarlığına son verilmiş ve karşı gelinmiştir. Bu yaklaşımın önemli bir diğer nişanesi ise İran İslam Cumhuriyeti ile birlikte İran'ın benimsemiş olduğu “Ne Doğu, Ne Batı” politikasıdır. “Ne Doğu, Ne Batı” söylemi İran'ın dış politikasında Batı'ya ya da Doğu'ya bağımlı bir dış politika izlenmeyeceği anlamına gelmektedir. Dış politikada bağımsızlık vurgusunun önemli ibarelerinden olan bu söyleme göre Batı ya da Doğu'nun dış politikada Amerika ya da Sovyetlerin takipçisi olunmaya ifade edilmiştir. Ekonomik, siyasi ve ideolojik bir bağımlılığın olmayacağı belirtilmiştir (Ezgendi, 2016, s.43). İran İslam Devrimi Batının bölgedeki hegemonyasını olumsuz anlamda etkilemiştir. Bununla birlikte bölgedeki İslami Hareketler ise etkinlik kazanmaya başlamışlardır (Moteggi & Pustinci, 2012, s. 44).

1991'e kadar iki kutuplu dünyanın son bulmasıyla birlikte tek bir gücün hâkim olmasının neticesinde İran'ın dış politikasında da değişiklikler görülmeye başlanmıştır. Böylece İran, Amerika karşısında Rusya ile daha yakın ilişkiler geliştirmeye başlamıştır (Chubin, 1997, s. 248). John Esposito, İran'ın dış politikasının inişli çıkışlı olduğunu ifade etmiştir. İran, İslam Devrimi gibi bir devrimin diğer ülkelerde gerçekleştirilmesini sağlayamamıştır, fakat devrim ihracı politikasının etkisi ile diğer Müslüman ülkelerdeki İslami Hareketler (Lübnan'daki Hizbullah, Türkiye'deki Hizbullah, Irak'ta Hizbul'dave, Ürdün'de Hizbul'tahrir) ivme kazanmaya başlamıştır (Esposito, 2004, s. 17-19).

İran İslam Devrimi, Ortadoğu'daki siyasi ve güvenlik dengelerini değiştirmiştir. Ortadoğu'da muhafazakâr ülkeler (Suudi Arabistan, Saddam Hüseyin döneminde Irak) İran İslam Devrimi'nden sonra İran'ı bir tehdit olarak görmeye başlamışlardır. Bu yüzden İran ile Arap ülkeler arasında bir çekişme başlamıştır (Moteggi & Pustinci, 2012, s. 230-231).

Ervand Abrahamian'a göre ise İran İslam Devrimi'nden sonra Ortadoğu'daki radikal İslami Hareketler güç kazanmaya başlamıştır. Bu devrim söz konusu hareketler için bir model olarak görülmüştür. Müslüman ülkelerdeki İslami gruplar yükselişe geçen hareketler olarak ön plana çıkmıştır (Abrahamian, 1993, s. 85). Türkiye'deki İslami gruplar da İran'daki gelişmelerden doğrudan etkilenmiştir. Türkiye'de yeni bir rejimin kurulması yönündeki görüşlere ve dönemin mevcut rejiminin eleştirildiği yazılara 1980-1990 yılları arasında yayımlanan dergilerde sıklıkla

yer verilmiştir (Özkan, 2020, s. 83). Ayrıca İran’da devrimin ardından kurulan yeni siyasal yapının Türkiye için de bir rol model olabileceği görüşü savunulmuştur (Özkan, 2019, s. 1282-1299).

Francis Fukuyama Soğuk Savaş’ın bitimiyle birlikte liberal demokrasinin kazandığını söylese de Samuel P. Huntington ise Medeniyetler çatışmasının başladığını ileri sürmüştür. Veli Nasr ise Huntington’un tezinden yola çıkarak bu çatışmayı İslam’daki kutuplaşma yani Sünni ve Şii kutuplar olarak ifade etmiştir (Nasr, 2006, s. 58-74). Ehteshami ise Batı’nın kendini her zaman bir öteki üzerinden var ettiğine vurgu yaparak, komünizm yerine artık Siyasal İslam’ı konumlandığını söylemiştir (Ehteshami, 2002, s. 160-245).

İran’ın dış politikasında bazı dönemlerde Batı’ya yakınlaşmalara rastlanmaktadır. Aynı şekilde bazı süreçlerde ise Doğu ile bir yakınlaşma söz konusu olmuştur. Örneğin; Musaddık döneminde İngiltere’ye karşı sergilenen tutum dikkat çekicidir. İran petrollerinin millileştirilmesi sürecinde İngiltere’nin İran üzerindeki hem siyasal alanda hem de ekonomik alandaki nüfuzuna son vermek için bir karşı çıkış sergilenmiştir. Muhammed Rıza Şah döneminde ise Sovyetlerin 2. Dünya Savaşı sürecindeki İran’a yönelik saldırılarının bir sonucu olarak Batı ile yakınlaşmaya başlanmıştır. Bu tecrübelerin bir sonucu olarak ise İran İslam Cumhuriyeti dış politikasında “Ne Doğu ne Batı” şeklinde ifade edilen dış politikada bağımsızlığın önemli bir nişanesi olan bu yaklaşım benimsenmiştir (Muhammedi, 1988).

İran’da gerçekleşen devrimde milliyetçilik ve Şii mezhebi iç içe geçmiştir. Bunun bir sonucu olarak İran’da milliyetçi kimliğe sahip olan dış politikanın bazı karakteristik özellikleri devrimden sonra da devam ettirilmiştir. Dolayısıyla bölgedeki siyasal değişiklikler üzerinde devrimin önemli rolü olmuştur. Çünkü İran, geçmişten bu yana bölgede etkin güç olma idealini sürdürmüştür. Devrim ile birlikte ortaya koyduğu dış politikada da bunu gözlemlemek mümkündür. Özellikle devrim ihraç politikası bu yaklaşımın önde gelen göstergelerindendir (Moteggi & Pustinçi, 2012, s. 224).

Pehlevi döneminde İran’ın tarihine dayandırılan bir milliyetçilik anlayışı hâkim olmuşken devrime giden süreçte ise özellikle Ali Şeriatî’nin ortaya koyduğu söylemlerin etkisi ile din, toplum nezdinde daha etkili bir faktöre dönüşmüştür (Suruş, 1998, s. 119). Devrimin ardından İslamcı grupların etkin güç haline gelmesi ve devrim sürecindeki Marksist, liberal, milliyetçi diğer grupların ikinci planda kalmasına sebebiyet vermiştir. Kurucu güce sahip olan İslamcı

gruplar böylece yeni kavramları ön plana çıkararak oluşturulan yeni rejimin karakteristiğini de belirlemeye başlamışlardır. Devrimden sonraki ilk yıllarda “İslam Birliği”, “İslam Cumhuriyeti”, “İslam Ümmeti”, “Ümmet Birliği” gibi kavramlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Böylelikle devrimden önce etkin olan İran’ın milliyetçi kimliği yerini İslam kimliğine bırakmıştır.

Irak-İran Savaşı sürecinde ise milliyetçi kimlikten faydalanılmaya çalışıldığı söylenebilir (Beshiriye, Zevale Hoviyete Siyasi, Gurube İdeolojiye Hoviyetsaz, 2009). Irak-İran Savaşı sürecinde İran’da milliyetçilik güçlenmeye başlamıştır. İran- Arap tarihine göndermelerde bulunulmuştur. Örneğin Sasani dönemindeki İran-Arap savaşları gündeme getirilerek İran halkı savaşa motive edilmeye çalışılmıştır (Kahramanpur, 2015, s. 252). Aynı şekilde özellikle Rafsancani döneminde İran daha milliyetçi refleksler göstermeye başlamıştır. Rejim mevcut konumunu güçlendirmek için İslam kimliğinin yanında milliyetçi kimliği de ön plana çıkarmaya başlamıştır (Negibzade, 2006, s. 240).

İran’ın devrim ihraç siyasetine destek yalnızca ülke içerisindeki radikal gruplarca desteklenmemiştir, aynı zamanda ılımlı grupların da devrim ihracına destek verdikleri görülmektedir. Devrim ihracı yalnızca yeni kurulan rejimin siyasal ideolojik yaklaşımının bir sonucu değil “Ne Doğu ne Batı” politikasının da bir gerekliliğidir (Moteggi & Pustinçi, 2012, s. 43).

Crane Brinton, devrimin anatomisini ortaya koyarken radikalizmin devrimlerin doğasında var olduğunu altını çizmiştir. Devrim süreçlerinde radikalizmin aktiflik kazanarak mevcut durumun değiştirildiğini ifade etmiştir. Bunun sonucu olarak ise yalnızca iç politikada değil dış politikada da radikalizme ilişkin unsurlar görünürlük kazanmaya başlamaktadır. Ve geçmişten bu yana tüm devrimler, taşıyıcısı olduğu fikirleri dünyaya hâkim kılmak istemişlerdir (Brinton, 1984). Uluslararası sistemde güç sahibi olan aktörlerin İran’ı kendi emelleri doğrultusunda kullanışlı hale getirmek istemesine karşı toplumda bir tür karşı çıkış, radikalizm görülmeye başlanmıştır (Bill, 1972, s. 89).

Devrim ihracı, ister kutsal gayelerle ortaya konan hareketlerin girişimlerinde ister dünyevi temelli amaçlar ile örüntülü girişimlerde olsun, her iki durumun da sonunda ortaya çıkan radikalizmdir. İran İslam Devrimi neticesinde ortaya konana radikal yaklaşımlar da bu noktada istisna değildir. Amerika müdahale ile demokrasiyi egemen kılmak istemiştir, aynı şekilde

Sovyetler de benzer tutum içerisinde olmuştur. Körfez ülkeleri, Lübnan, Azerbaycan ve Türkmenistan'a bakıldığında İran'ın yoğun etkisi açıkça görülmektedir. İran bu ülkelerdeki faaliyetleriyle İslam'ı etkin kılmayı amaçlamıştır (Esposito, 2004, s. 55-56).

Graham Fuller ve Rahim Franke, İran'da yaşanan sürecin aslında modernleşmeye bir tepki olarak mevcut durumu kökten değiştirmeyi amaçlayan bir devrim olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehid edilişinin hafızalarda canlı tutulmak istenmesindeki amaç, Şiiler için adalet ve hürriyet temsiliyeti şeklinde olmuştur (2006, s. 66-68). Geçmişten bu yana diri tutulmaya çalışılan adalet ve hürriyet isteği dünya sistemi içerisinde gelenekleri ile bağdaşmayan düzenlere yönelik de bir başkaldırıyı beraberinde getirmiştir. Devrim de aslında bir noktada bunun bir sonucudur.

Devrim lideri Ayetullah Humeyni ise İran İslam Devrimi'nin ardından dış politika hedeflerinin İslam'ın dünya ülkeleri üzerindeki nüfuz alanını genişletmek olduğunu belirtmiştir. Ayetullah Humeyni ayrıca "Amerika'nın köleleri İran'ın yeni dış politikası ile bir imparatorluk kurmayı hedeflediğini söylüyorlar. Biz bundan korkmuyoruz" şeklinde ifadeler kullanarak Siyonizm, Kapitalizm ve Komünizm gibi ideolojilerin savunucusu devletleri yerle bir edeceklerini, dünyada İslami bir rejimi hâkim kılacaklarını vurgulamıştır (Khumeyni, 1999, s. 238).

Şii inancına göre Mehdi'nin yer yüzüne inmesiyle aslında İslam tüm dünyada hakimiyetini ilan edecektir. Ve İran devrimi ihracı da aslında Mehdi'nin tüm dünyada İslam'ı hâkim kılacağı inancı üzerine temellendirilmiştir (Negibzade, Tesire Ferhenge Milli Ber Siyaset Khariciye İran, 2006, s. 233). Ayetullah Humeyni'ye göre devrim ihracının asıl amacı küresel güçler ile mücadele alanı oluşturmaktır (Ramazani A. K., 1985, s. 72). Ayetullah Humeyni ayrıca devrim ihracının aslında bir noktada cihad gibi tüm dünyayı kapsayıcı bir perspektif ile ortaya konulduğunu ifade etmiştir (Moteggi & Pustinçi, 2012, s. 75).

İran'ın devrim ihracı politikası aslında bir tür Batı karşıtlığının ve emperyalizm karşıtlığının ürünüdür. Devrimden sonra da iç politikada etkinlik gösteren grupları bu bakış açısı ortak bir paydada buluşturmuştur. Buna bağlı olarak devam eden bir dış politika izlenmiştir (Edibzade, 2009, s. 145). Devrim ihracındaki amaç yeni bir toprak ele geçirmek değil, farklı coğrafyalarda devrimin taşıyıcısı olduğu ideolojiyi hâkim kılmaktır (Dehshiri, 1999, s. 7-32).

İran Anayasasının 19. maddesi İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikası ile ilgilidir. Bu maddelerden 8 tanesi ise devrim ihracına ilişkindir (Ezgendi, 2016, s. 63-67). Dolayısıyla İran İslam Cumhuriyeti için dış politikadaki temel belirleyici faktör devrim ihracıdır. Richard Nixon'un doktrinine göre Şah döneminde İran, bölgede Amerika'nın jandarması rolündedir fakat devrimden sonra durum değişmiştir. İran devrimden sonra bölgede kendi ideolojisinin savunucusu olarak bölgede nüfuz sahibi olmayı hedeflemiştir. İran'ın müstakil bir dış politika izlemeye başlaması Amerika'nın bölgede Araplar ile İran'ın aleyhine bir koalisyon kurmasına zemin hazırlamıştır (Moteggi & Pustınç, 2012, s. 234).

Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Teşkilatı'nın kuruluşuna bakıldığında da aslında bir noktada İran'ın bölge güvenliği açısından söz sahibi olmasının önüne geçmek için atılan bir adım olduğunu söylemek mümkündür. İran'ı bölgede pasifize etmeyi amaçlayan bu birliğe karşı ise İran dış politikasında devrimi ihraç etme yoluna gitmiştir (Müctehidzade, 2011, s. 144).

Irak-İran Savaşı'nın ardından İran devrim ihraç söylemlerini sınırlamaya başlamıştır fakat devrimin ardından kurulan rejimin doğasında bu ideolojiyi ihraçtan söz etmek mümkündür (Moteggi & Pustınç, 2012, s. 101). Ayetullah Humeyni'nin vefatından sonra ise idealizmden realizme geçiş görülmektedir. Irak-İran Savaşı sürecinde İran, ideolojinin etkin olduğu idealist dış politika yaklaşımının yanında, ülkeler arası güç ve nüfuz dinamiklerini göz önünde bulundurarak ilişkiler geliştirdiği realist bir tutum benimsemiştir. Devrim ihracı ikinci plana alınırken, Avrupa ve Arap ülkeleri ile de ilişkiler geliştirmeye çabalamıştır (Ramazani A. K., 1985). Atılan adımlar ulusal çıkarlar göz önünde bulundurularak atılmaya başlanmıştır. Komşular ile sorunsuz bir dış politika hedeflenmiş (Shah, 2001, s. 61).

4. GÖRÜŞMELERDEN ELDE EDİLEN VERİLER VE ANALİZLERİ

Çalışmanın bu bölümünde yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılara yöneltilen tematik sorular aracılığı ile İran'ın dış politika üzerinde etnik grupların rolleri ve dış politika üretme sürecine bakış açıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın sınırlılıklarında da belirtildiği üzere Sünni Beluci ve Kürtler ile gerçekleştirilen görüşmelerle Sünni etnik grupların İran'ın dış politikasını şekillendiren kimliklere yönelik yaklaşımları analiz edilmiştir.

Çalışmanın dayandırıldığı teorik yaklaşımın eleştiril teoriler arasında yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda uluslararası politikanın esas yapısının maddi değil, sosyal temellere dayandığı ve bu temellerin aktörlerin yalnızca eylemlerinde değil, çıkarlarına ve kimliklerine de şekil verdiği varsayımları ön plana çıkmaktadır (Wendt, 2005, s. 201). Eleştirilen teorisyenlerin yaklaşımına göre, toplumların, birein veya devletlerin içinde yer aldıkları sistemle etkileşimleri dikkate alınmalıdır. Aktörlerin taşıdıkları kimlik özellikleri ve eylemleri arasında üzerinde durulması gereken bir ilişki söz konusudur. Edward Lock, eleştirel teorinin insanları eylemleri konusunda düşünmeye, eylemlerini ve yaşam biçimlerini şekillendiren faktörler üzerinde durmaya yönettiğini ifade etmektedir (Lock, 2004 , s. 14-16).

Bu bağlamda inaşıcılık teorisi göz önünde bulundurularak Sünni etnik grupların rejim ile ilişkilerinin anlaşılır kılınması ve sürdürülen politikalara yönelik bakış açılarının tespit edilebilmesi için mülakatlarda katılımcılara yöneltilen sorular kendi aralarında sınıflandırıldığında temel 6 başlık karşımıza çıkmaktadır.

Bu başlıklar;

- Sünni Etnik Grupların İranlılık Kimliğine Yaklaşımları,
- Sünni Etnik Grupların İslam Kimliğine Yaklaşımları,
- Ulusal Güvenlik Konusunda Sünni Etnik Grupların Roller,
- Ulusal Uyum ve Bütünlüğün Sağlanması Hususunda Sünni Etnik Grupların Yaklaşımları,
- Ulusal Uyum Ve Bütünlüğün Sağlanmasında Tehditler ve Fırsatlar,
- İran'daki Sünni ve Şiiler Arasındaki İlişkiler

şeklinde sıralanmakta ve her bir başlıkta kendi alt kodları ile oluşturulan içeriklere sahiptir.

Belirlenen her bir temada katılımcıların İran'ın dış politikasına Sünni Beluci ve Kürtlerin etkileri konusundaki görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Sünni Beluci ve Kürtlerin birbirleri ve mevcut rejim ile olan ilişkileri konular üzerine de yoğunlaşarak, Sünni etnik grupların iç politikadaki rolleri ile dış politikadaki etkileri arasında ilişki kurulması amaçlanmıştır.

4.1. Sünni Beluci ve Kürt Katılımcıların İranlılık Kimliğine Yaklaşımları

İnşacılık teorisinin en önemli vurgusu uluslararası ilişkilerin sosyal bir alan olarak görülmesi gerekliliği ve devletlerin ise birer sosyal varlık oldukları düşüncesidir. Bu bağlamda uluslararası normların, kurumların, kuralların, bilişsel ve düşünsel unsurların siyasi rollerine dikkat çekilmektedir. İnşacıların en temel çıkış noktalarından biri de uluslararası ilişkiler alanına tarihsel ve toplumsal bir bakış açısı getirmeleri olmuştur. Sosyal dünyanın ortaya çıkması ve oluşmasında düşünsel faktörlerin kurucu rolüne dikkat çeken inşacılar, toplumsal bir niteliğe kavuşmuş olan düşüncelerin dünya politikasındaki rolüne işaret etmektedirler (Küçük, 2009, s. 776-777).

Yine inşacıların ısrarla dikkat çektikleri gibi devletler daima mantıklı olacaklardır fakat bu kendilerinin geçmiş tecrübelerini hiçe sayacakları anlamına gelmemektedir. Tarihe bu nedenle hayati bir önem atfedilmektedir. Bunun yanı sıra neo-liberallerin ve neo-realistlerin “çıkar” ve “güç” gibi maddi faktörlere dikkat kesilen uluslararası ilişkiler çözümlemelerine “düşünce” gibi soyut faktörlerin de dahil edilmesi gerekmektedir. Zira düşünceyi oluşturan inanç sistemleri ve algılar dış politika yapım süreçlerini ciddi oranda etkilemektedir.

Kültürel ve etnik toplumlar, güçlü tarihi köklere sahip olmaları nedeniyle çeşitli efsane ve mitler üzerinden geçmişle bağlarını canlı tutabilmektedirler. İran'da İranlılık kimliğinin kökenlerini de tarihi efsane, mitler ve çeşitli ritüeller oluşturmaktadır. İranlılık, ortak bir geçmişe ve kültüre sahip olan İranlılar için tarihselliğin ve kültürel öğelerin günümüze değin devam etmesine kaynaklık eden bir kimliktir (Eshref, Gnoli, & Shehbazi, 2017, s. 147).

İran'da Sünni etnik grupların İranlılık kimliğine bakış açılarının tespiti açısından katılımcılara yöneltilen soruya verilen yanıtlar incelendiğinde, Pehlevi döneminde İranlılık kimliğinin daha görünür olduğu, İranlılık denildiğinde akıllara “Farslılık”/Farsçılık” geldiği, devrimden sonra ise İranlılık'tan ziyade Şiilik kimliğinin dış politikada belirleyici olduğu ve devrim sonrası

süreçte İranlılık kimliğinin taşıdığı anlam ve temsiliyeti itibariyle değişkenlik gösterdiği şeklindeki değerlendirmeler ön plana çıkmaktadır.

Görüşmelere katılanların İranlılık kimliğine yönelik yaklaşımları kendi ifadelerine doğrudan yer verilerek dış politika konusunda alınan kararların, izlenen politikaların İranlılık kimliği ile nasıl ilişkilendirildiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Katılımcılar çeşitli olay ve durumlar ile İranlılık kimliğini ilişkilendirerek görüş bildirirken, 11. Katılımcı ve 7. Katılımcı görüş beyan etmemiş; 13. Katılımcı ise İranlılık kimliği hakkında “Bu konuda fikrim yok” yanıtını vermiştir.

Eğitim, kültür, içinde bulunulan sosyal ve ekonomik şartlara bağlı olarak birey, belli bir dönemde kimliğini oluşturan faktörlerden belli bir kısmını ön plana çıkarırken, diğer unsurları ise arka plana itebilmektedir. Bir başka durumda ise kimliği oluşturan faktörlerin ilgili tercih sırasında köklü değişiklikler söz konusu olabilmektedir. Buna zemin hazırlayan durum kimliğimizin hangi unsurlarının bizler için daha fazla tehdit oluşturduğu ile ilgilidir. Yani bu durumu eylemlerimizden bağımsız olarak düşünemeyiz. Bu yaklaşıma göre ulusal kimliğinin tehdit altında olduğunu düşünen bireyin ulusal aidiyetini ön plana çıkarması kaçınılmazdır. Zira kimliği oluşturan unsurlar arasında belli bir hiyerarşi olsa bile, bunun bir değişmezliği yoktur. Zaman içinde değişim, dönüşüm geçirebilir ve farklı davranış kalıplarının meydana gelmesine zemin hazırlayabilmektedir. Bu yüzden kimlik söz konusu olduğunda dinamizmden söz etmek yerinde olacaktır. Kimlik, değişime açıktır ve daima yeniden düzenlenen çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Iver Neumann bu nedenlerden dolayı kimliklerin “muğlak” sayılmaları gerektiğini ileri sürmektedir (Neumann, 1999, s. 19).

Kimlik meslesinde ön plana çıkan bir diğer nokta ise karşılaştırmadır. Zira insanlar kendilerini diğer bireylerle ya da gruplarla sıklıkla karşılaştırabilmektedirler. Söz konusu karşılaştırma süreci bireyin kendisinin sosyal kimliğinin gelişimine etki ederken, aynı zamanfa ait olunan grubun karşılaştırıldığı diğer gruplara kıyasla “daha iyi” olduğu sonucuna varıldığında bireyin aidiyet duygusu, sosyal kimliğine bağlılığı güçlenmektedir. Bir başka deyişle, “Her kimlik, ‘öteki’ içselleştirilerek inşa edilir. Hele bu başkası/öteki tehdit oluşturursa ya da tehdit olarak algılanırsa, işte o zaman onun rolü, salt tanımlama işlevinin ötesinde, kimliği kuvvetlendirme şeklinde cereyan eder. Aslında, dış tehdidin (başkasının) varlığının tehdiye maruz kalan ya da tehdidi algılayan toplumsal birimin kendi kimliğini kuvvetlendirdiği fazlasıyla bilinen bir durumdur.” (Övet, 2007, s. 95). Bireyler kendilerini ve ait oldukları grupları daima olumlu

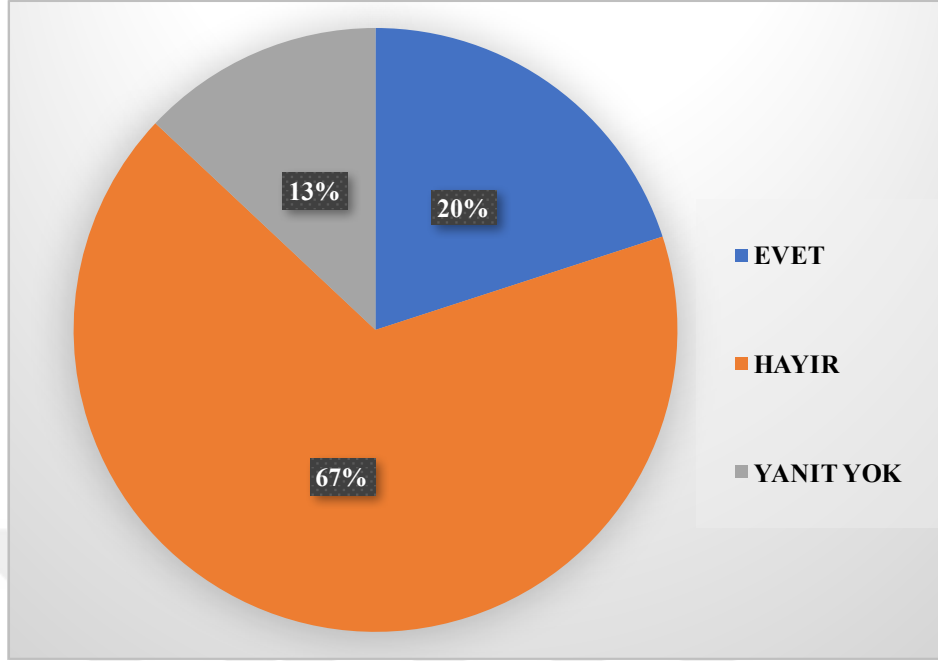
olarak görme eğiliminde oldukları için, karşılaştırma neticesinde elde edilen sonuçların objektifliği ile ayrıca tartışılabilir.

Öte yandan toplumlar da tıpkı bireyler gibi ortak bir dili, dini, etnik kökeni ya da kültürü paylaştığı benzerleri arasında kendilerini daha güvende hissedeceklerdir. Oluşturduğu psikolojik etki göz önünde bulundurulduğunda neredeyse biyolojik bir gereklilik arz eden kimlik, gündelik yaşantının faydalı bir unsuru olarak da karşımıza çıkmaktadır. “Ben” ve “öteki” üzerinden yapılan kimlik kategorizasyonlarıyla, ulusal, sınıfsal, etnik ya da cinsel şeklindeki unsurlar ile kendilerini ve çevrelerini farklı kimlik gruplarına ayıran insanlar gündelik hayatı böylelikle daha basite indirgemektedirler (Mercer, 1995, s. 229-252).

4.1.1. İran’ın Dış Politikasında İranlılık Kimliğinin Belucilere ve Kürtlere Göre Görünürlüğü

İranlılık kimliğinin İran İslam Cumhuriyeti’nin dış politikasında görünürlüğüne ilişkin Sünni etnik grupların görüşlerinin ölçülebilmesi için katılımcılara çeşitli sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların İranlılık kimliğinin İran’ın dış politikasında görünür olup olmadığı yönündeki değerlendirmeleri incelendiğinde, katılımcıların %67’si İranlılık kimliğinin İran’ın bugünkü dış politikasında görünür olmadığını ifade ederken; %20’lik bir kesim ise İranlılık kimliğinin İran’ın dış politikasında görünür olduğu yönünde görüş paylaşmıştır. Katılımcıların %13’lük kesimi ise İranlılık kimliğinin İran’ın dış politikasında görünürlüğüne konusunda “Fikrim Yok” yanıtını vermişlerdir.

Grafik 7. İranlılık Kimliğinin Dış Politikada Görünürlüğü

Katılımcıların İranlılık kimliğinin dış politikadaki görünürlüğü, İranlılık kimliğinin ilişkilendirildiği kavramlar ve tarihsel arka plan, İranlılık kimliğine dair değerlendirmeleri aşağıda başlıklandırılarak değerlendirilmiştir.

4.1.2.İranlılık Kimliği ve Pehlevi Dönemi İlişkisi

Katılımcıların verdiği yanıtlar incelendiğinde, katılımcılar İranlılık kimliğinden söz ederken sıklıkla Pehlevi dönemine göndermede bulundukları görülmektedir. İran İslam Cumhuriyeti dönemi dış politika karakteristiği ile Pehlevi döneminde takip edilen dış politikanın özellikle İranlılık kimliği hususunda farklılıklar taşıdığı şeklinde değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Katılımcıların özellikle Pehlevi döneminin İran'ın yakın geçmişi olması nedeniyle de İranlılık kimliği konusunda atıfta bulundukları bir dönem olduğu görülürken, aynı zamanda İran'ın Pehlevi dönemi öncesi tecrübeleri üzerinden de İranlılık kimliğinin geçerliliği üzerinde durulmuştur. Zira İranlılık kimliği, Pehlevi dönemi öncesinde de taşıdığı tarihselliğin etkisi ve kültürel öğelerin İran toplumu içerisindeki etkinliğinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Eshref, Gnoli, & Shehbazi, 2017, s. 223).

Katılımcılar Pehlevi döneminde İranlılık kimliğinin önem verilen birincil kimlik olduğu yönünde görüş bildirmiş ve İran İslam Devrimi ardı süreçte bu durumun değiştiğini ifade etmişlerdir. Pehlevi döneminde İran'ın dış politikası İranlılık olarak özdeşleştirilebiliyorken; İran İslam Cumhuriyeti döneminde ise İranlılık kimliğinin yerini İslam kimliğinin aldığı belirtilmiştir.

İranlılık kimliğinin yalnızca bir sembol olduğu görüşünü ileri süren 2. Katılımcı, İranlılık kimliğinin İran'ın dış politikasında etkin bir kimlik olmadığını belirtmiştir. Bu bağlamda 2. Katılımcı tarafından, İranlılık kimliğinin görünür olmamasının gerekçesi olarak ise “dış politikanın uluslararası kurallara göre şekillendiği” yönünde bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirme dış politika üzerinde uluslararası konjonktürün etkin bir faktör olduğunu görüşünü ön plana çıkarmaktadır.

Pehlevi döneminde İranlılık kimliğinin daha baskın bir kimlik özelliği taşıdığını ifade eden katılımcılar devrim sonrası süreçte Şiilik eksenli bir dış politika izlendiği ve İranlılık kimliği ile karşılaştırıldığında daha görünür olduğuna işaret etmişlerdir. Pehlevi dönemi ve İran İslam Cumhuriyeti döneminde İranlılık kimliğinin değişimine ilişkin 20. Katılımcı, “İranlılık kimliği İran'ın dış politikasında Pehlevi döneminde çok önem verilen bir kimlik olmuştur. Ama İran İslam Cumhuriyeti döneminde bu kimliğe çok az önem verildiği görülmekte.” şeklindeki ifadelerle yer verilmiştir. Görüldüğü üzere İranlılık ile Pehlevi dönemi arasında doğrusal bir ilişki ön plana çıkmaktadır.

Ayrıca İran'ın dış politikasında İranlılık kimliğinin Muhammed Rıza Şah Pehlevi'nin dış politikasında daha etkili bir kimlik olduğunu ileri sürülerek, İranlılık kimliğinin 1979 İran Devrimi ardından, artık eskisi gibi ön planda olmadığına ve içinde bulunulan sürece, “Bu durum devrimden bugüne kadar inişli çıkışlı bir sürece sahip olmuştur. İran'ın dış politika üretme sürecinde İslam kimliği “Şii bakış açısı”nı görebilmekteyiz. Bu kimlik İranlılık kimliğinin daha üstündedir.” (3.K.) şeklinde dikkat çekilmiştir.

Katılımcıların da işaret ettiği üzere İran'da modern milliyetçilik gücünü kadim İran kimliğinden almaktadır. Bu bakış açısı İran'ın İslam'dan önceki tecrübelerine referans vermektedir. Bu yaklaşıma taraf olan katılımcılara göre İslam, Arap kültürü şeklinde algılanmakta ve bir karşı çıkış söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla İran'ın kültürel değerlerine atıfta bulunulurken, İranlılık fikrine meşru bir arka plan oluşturmak için İslam öncesi İran'a göndermeler

yapılmaktadır. Devrimden sonrası süreçte ise bu bakış açısının tam aksinin iddia edildiği görülmektedir. Özellikle Irak-İran Savaşı sonrasında hem iç politikada hem de dış politikada Şiilik temelli bir yaklaşımla hareket edildiği görülmektedir.

İranlılık kimliğinden uzaklaşıldığı takdirde İran'ın dış politikasında fayda sağlamanın mümkün olmayacağı da 18. Katılımcı tarafından “İranlılık kimliği İran'ın dış politikasında çok etkili olamayan zayıf bir kimliktir, Pehlevi dönemi ile karşılaştırdığımızda. Bu yüzden yani İranlılık kimliğinden uzak olunması nedeniyle İran'ın dış politikası İran'a fayda sağlamamıştır.” şeklinde ileri sürülmüştür. Pehlevi dönemine kıyasla İslam Cumhuriyeti rejimiyle birlikte İranlılık kimliğinin etkinliğini kaybettiği görüşü söz konusudur.

Pehlevi dönemine atıfta bulunarak İranlılık kimliğine dair olumlu bir perspektif sunan katılımcıların bir diğer gerekçesi olarak ise Pehlevi dönemiyle birlikte aşiretlerin, kabilelerin etkisi minimize edilerek bunun yerine modern ulusal bir yaklaşımın benimsenmiş olmasına işaret edilmektedir. Dolayısıyla İranlılık kimliğinin gücünü belli bir gruptan ya da kabileden değil; aksine homojen bir ulus devletten almakta olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

İranlılık kimliğinin ulusal çıkarları koruyan, milli sembol ve kültürün öncelediği bir kimlik olduğuna dikkat çekilerek, Pehlevi döneminde İranlı olmak ile İran İslam Cumhuriyeti döneminde İranlı olmak arasındaki farklar üzerinde durulmuştur. Her ülke gibi İran'ın da kendi ulusal çıkarlarına uygun bir dış politika belirleyebileceğine işaret edilmiştir; “Kendi milli sembollerini, kültürünü ön plana çıkardığı bir dış politika kimliği... Bu kimlik elbette ki İranlılık kimliğidir.” (19. K.). Ekonomik, siyasal ve sosyal problemlerden dolayı İranlılık kimliğinin İran'ın dış politikasında istenen başarının gösterilemediğine değinen 19. Katılımcı, İranlılık kimliğini İranlı olmanın getirileri ile bağdaştırarak şu şekilde ifade etmiştir; “Şah dönemi ile karşılaştırdığımızda İranlı olmanın getirileri ya da avantajlarının o dönemdeki gibi olmadığını görüyoruz. Günümüzde dünyada en önemli şeylerden biri bir milletin pratikleridir, sloganların bir anlamı yok. Millet çaba harcamalıdır bunun için sadece rejimden beklememeli her şeyi.”

Pehlevi dönemine işaret edilerek İranlılık kimliğine yönelik olumlu bir yaklaşım sergilenirken, 23. Katılımcı ise İranlılık kimliğinin ırksal bir zemin üzerinden varlık kazandığına ve İranlılık kimliğinin etkinlik kazanması durumunda din, mezhep ya da akidenin önemini yitireceğine, İran'ın dış politikasında İranlılık kimliğinin yalnızca İran'ı yüceltmek ve İranlılığı ırksal olarak

yükseltmek anlamına geldiğini ileri sürmüştür. “Din, mezhep, akide çok önemli değildir bu kimlikte ve bu durumu yani böyle bir kimliği Pehlevi döneminde görmek mümkündür.” diyen 23. Katılımcı, İran İslam Cumhuriyeti döneminde ise mezhebin daha ön plan tutulan bir kimlik olduğunu belirtmiştir.

Ayrıca Pehlevi döneminde güçlü bir İran’ın uluslararası sistemde görünür olduğunu ileri süren katılımcılar bu duruma zemin hazırlayan faktörün, İran’ın bugün içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal sorunların devrimden sonra kurulan yeni rejimin ön plana çıkardığı dinsel kimliğe bağlamışlardır. Zira bu iddiayı savunan katılımcılar Pehlevi döneminde başlatılan modernleşme fikrini ve sürecini desteklemektedirler.

Benzer bakış açısı 28. Katılımcı tarafından paylaşılmıştır. “İranlılık kimliği İran’ın dış politikasında Pehlevi döneminde İran’ın en ön plandaki siyaseti olmuştur.” Sözlerine yer veren 28. Katılımcı, “Ben bir Sünni olarak bu kimliğe karşıyım çünkü biz Müslümanız. Bizim birincil kimliğimiz Müslümanlıktır. İslam’ın esaslarına göre hareket edilmelidir. İranlılık ulusal bir temel üzerine inşa edilmiş.” şeklindeki ifadeler ile İranlılık kimliğine karşı bir tutum sergilemiştir. Görüldüğü üzere İranlılık kimliği ile İslam kimliği birbirine zıt iki kutup şeklinde konumlandırılıp; İranlılık ırksal bir kimlik olarak, İslam ise mezhepsel bir kimlik şeklinde anlamlandırılmıştır.

Öte yandan Pehlevi döneminde İranlılık kimliğinin gücünün temeli millete dayandırılırken, etniksel, aşiretsel ya da kabilesel güçler etkisiz kalmıştır. Devrimden sonra ise rejimin yaklaşımı “devlet-millet” yerine “devlet-ümme” şeklinde köklü bir değişikliğe uğramıştır. Siyaset arenasında da ulusalcı sloganların yerini ümmetçi söylemler almaya başlamıştır. Katılımcılar İranlılık kimliğinin tüm etniksel farklılıkları ortadan kaldırarak bir bütün oluşturduğunu; bunun aksine ümmetçiliğin ise dinsel bir “öteki” inşa ettiğini ileri sürmüşlerdir.

İranlılık kimliğinin yalnızca Pehlevi döneminde değil, devrim sonrası süreçte Devrim Konseyi Geçici Hükümeti ve Anayasal Cumhuriyet Döneminde de İran’ın dış politikasında görünür bir kimlik olduğuna dikkat çekilmiş ve yakın zamanda da Mahmud Ahmedinejad’ın Cumhurbaşkanlığı döneminde de baskın bir kimlik olarak gözlemlenebildiği belirtilmiştir; “İranlılık kimliği Pehlevi döneminde İran’ın dış politikasında çok ön planda olduğunu biliyoruz. Devrimden sonra Mehdi Bazergan Geçici hükümet döneminde de bu durumun devam ettiğini görüyoruz. Hatta Beni Sadr’ın Cumhurbaşkanı olduğu dönemde de benzer durum söz

konusu olmuştur. Daha sonra ise Ahmedinejad döneminde İranlılık kimliğinin İslam kimliğinin önüne geçtiğini görüyoruz” (26.K.). İranlılık kimliği ile İran’daki farklı görüşlere sahip grupların bir arada tutulmasının hedeflendiği görüşü ileri sürülmüş, İranlılık kimliğinin ulusalcılar için İran’ın kadim tarihine eski büyük imparatorluklar dönemine bir özlem anlamına geldiği, İranlılık kimliğinin İran’ın ulusal çıkarlarının korunması anlamı taşıdığı belirtilmiştir. İslam kimliği ön plana çıkarılmaya çalışıldığında bile toplumsal düzeyde İranlılık kimliğinin daha etkili olduğu görüşü şu örnekle savunulmuştur (26. K.); “İranlılık kimliğindeki maksat ulusal düşünenleri, laikleri vs. de İran bütününe içine almaya çalışmak da var. Mesela Kasım Süleymani gibi isimler İran’da sadece dindar kesimler için değil diğer tüm gruplar için bir kahraman gibi görülmektedir. Ayrıca İran ne zaman Amerika ve diğer ülkelerle karşı karşıya gelse İran’ın karşı koyuşlarını tüm gruplar alkışlıyorlar.”. Görüldüğü üzere belli dönemlerde dindar ya da seküler, birbirinden farklı ideolojik görüşlere sahip İranlılar için dinsel bir temsil özelliği olan isimler veya gruplara toplumsal düzeyde ayrılmaya gidilmeden destek verilmektedir.

İran İslam Cumhuriyeti döneminde İslamcı bir kimlik ile dış politikanın belirlendiği üzerinde duran 30. Katılımcı, İranlılık kimliğinin Mahmud Ahmedinejad ve Hasan Ruhani dönemlerinde ön plana çıkan bir kimlik olduğunu ileri sürmüştür. İran İslam Cumhuriyeti’nin dış politikasında İranlılık kimliğinden ziyade devrimci İslamcı bir kimlikliğin söz konusu olduğunu belirten katılımcı, Ahmedinejad ve Hasan Ruhani dönemlerinde ise tıpkı Şah döneminde olduğu gibi İranlılık kimliğinin daha ön plana çıkmaya başladığına değinmiştir. Bu durumu ise iki neden üzerinden açıklamıştır; “biri devrim sürecinde İranlılık ve milliyetçiliğin çok önem taşımamasıdır. Çünkü o dönemde Ümmetçilik daha önemli olmuştur. Zaten halkın dinden, mezhepten uzaklaşmasının bir sonucu olarak Ahmedinejad ve Ruhani dönemlerinde İranlılık kimliği ön plana çıkarılmıştır. Bir diğer neden ise bölgede İran İslami devletler ile çatışmaya girmiştir ve bundan dolayı İranlılık kimliği önemsenmeye başlanmıştır.”. Katılımcının da ifade ettiği üzere bölgesel çatışmalarda ve bölgesel sorunlar haiz olduğunda halkı bir arada tutmak ve ortak bir bilinç oluşturmak adına İranlılık kimliğine başvurulduğu sonucuna varılmaktadır.

30. Katılımcının belirttiği gibi Mahmud Ahmedinejad ve Hasan Ruhani, belli dönemlerde İranlılık kimliğini ön plana çıkarmışlardır. Mahmud Ahmedinejad döneminde tarihi mekanlar önemsenmiş ve söylemlerde tarihi figürlere dikkat çekilmiştir. Bunu dönemin dizi ve filmlerinde görmek de mümkündür. Hasan Ruhani ise bölgede İran’ı gücü ve konumu hususunda, İran’ın geçmişteki gücü ve etkinliğine dikkat çeken bir perspektif çizmiştir. Irak,

Suriye gibi ülkelere karşı izlediği dış politikasında ve bu ülkelerde etkili olan gruplarla ilişkilerini de geçmişte sahip oldukları nüfuz üzerinden açıklamıştır.

Katılımcıların İranlılık kimliği çerçevesinde ifade ettikleri bakış açısına göre İranlılık kimliğine her İran vatandaşı kendini diğer vatandaşlarla eşit görürken; İranlı olmayanlar, komşular söz konusu olduğunda kendilerini “öteki” hissettikleri sonucuna varılmaktadır. Ayrıca diğer hiçbir farklılığa ya da İranlılık kimliğini zayıflatacak bir kültüre, düşünceye yer verilmemesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. İranlılık kimliğinin ülkedeki diğer tüm kimliklerin üstünde, ulusal bir kimlik şeklinde kabul edilmesi gerektiği savunulmuştur.

4.1.3. Beluciler ve Kürtler Açısından Ulusal Çıkarlar ve İranlılık Kimliği İlişkisi

İnşacılara göre, devletlerin de tıpkı bireyler gibi korudukları çıkarları vardır ve bu çıkarlar devletlerin ortaya koyacakları davranışların belirlenmesinde yön vericidirler. Sosyal inşacıların başında gelen Wendt de devletlerin bireysel özellikler taşıyormuş gibi algılanmasını desteklemektedir (Wendt, 2004, s. 289-316). Wendt’e göre çoğu kişinin yalnızca kurum ya da yapı olarak ifade ettiği devletleri gerçek birer aktörmüş gibi konumlandırmak, anlamlandırmak tahlili kolaylaştıracak faydalı bir metafor ortaya koymanın ötesinde bir anlam taşımaktadır. Zira karar verici mekanizmalar daima “ulusal sorumluluk”, “ulusal çıkar” ya da “ulusal ihtiyaç” gibi kavramları ön plana çıkarmakta ve böylelikle de devletler yalnızca birer metafor manasında değil, gerçek birer aktör olma niteliğine kavuşmaktadırlar.

Dolayısıyla buna göre milyonların bir arada varlık göstermelerinin kurumsal bir ifadesi olan devletin çelişkili eylemlerde bulunması da imkân dahilindedir. Buna rağmen devletlerin amaçlarını ve olası adımlarına dair öngöründe bulunmak bireylere oranla daha kolaydır; çünkü tüzel bir kurumda norm ve ilkeler genellikle yazılı olma eğilimindedirler ve sıklıkla resmi açıklanamalar aracılığı ile süreçlere dair adımlar açıklık kazanmaktadır. Went’in dikkat çektiği bir diğer husus ise, tüzel kişilerin kendi içlerindeki çeşitli mekanizmaları etkili hale getirerek, çevreleri ile ilişkilerini daha geniş alanlara yayma potansiyeline sahip olmalarıdır (Wendt, 1999, s. 221-223).

Bu bağlamda katılımcıların verdikleri yanıtlar üzerinden devletin bir aktör olarak ulusal çıkarları korunmasında ya da ulusal sorumlulukların yerine getirilmesinde benimsedikleri tutumların nasıl yorumlandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Görüşmelerin katılımcılarının

İranlılık kimliğine ilişkin görüşleri incelenirken, İranlılık kimliğinin İran'ın dış politikasında ulusal çıkarların korunması ve öncelenmesi arasında doğrudan bir ilişki kurulduğu görülmektedir. Katılımcılar, İranlılık kimliğinin ulusal çıkarların korunması ve İran'da ulusal refahın artmasına hizmet eden bir kimlik olduğu yönünde görüş bildirerek, İranlılık kimliğine yönelik olumlu bir yaklaşım sergilemişlerdir.

Katılımcılara İranlılık kimliğine dair sorular yöneltilirken çalışmanın önceki bölümlerinde de üzerinde durulduğu gibi İranlılık kimliği, İran'ın kadim geçmişinde kültürel ve siyasal olarak nüfuz ettiği topraklara yeniden nüfuz etmek ve İran'ın eski güçlü imparatorluklarının gücünü yumuşak bir güce çevirerek bölgede yeniden lider konuma gelmek şeklinde tanımlanmış ve söz konusu kimliğe dair katılımcıların görüşlerini paylamaları istenmiştir. Katılımcıların verdiği yanıtlar incelendiğinde İranlılık kimliğine farklı anlamların yüklenerek ya da farklı özelliklerinin daha ön plana çıkarılarak değerlendirmelerde bulundukları görülmektedir.

İranlılık kimliğinin belirleyici olduğu bir dış politika ile ulusal refahın sağlanması hususunda İran halkı için fayda sağlayacağı şeklindeki görüş 4. Katılımcının, “Eğer İranlılık kimliği İran'ın çıkarları, menfaati ve geleceği için ortaya konan bir düşünce üzerine inşa edilmişse, memleketin, halkın sıkıntılarını çözmek, halkı rahata kavuşturmak maksadıyla önceleniyorsa bu çok iyi bir strateji, çok iyi bir siyasettir ve elbette böyleyse destek vermeliyiz.” (4.K.) şeklindeki sözler ile desteklenmiştir. Katılımcıların işaret ettiği üzere İranlılık kimliği, İran içerisinde birliğin sağlanması ve sorunların çözülmesi açısından desteklenebileceği sonucuna varılabilmektedir.

Benzer görüş, 5. Katılımcı tarafından da “Günümüz İran'ın dış politikasında İranlılık kimliğinin ön planda olduğunu söyleyemeyiz. Ama bana göre İranlılık kimliği sayesinde İran'ın ulusal çıkarları daha iyi sağlanabilir. İranlılık kimliği halk arasında birlikteliğin sağlanması açısından da daha etkili olabilir. İranlılık kimliği daha realisttir.” (5.K.) şeklindeki ifadeler ile desteklenmiştir. Katılımcının da ifade ettiği gibi İranlılık kimliği real politik sürece ayak uydurma konusunda daha gerçekçi ve uluslararası koşulların dikkate alınarak değerlendirildiği bir perspektif sunmaktadır. Bundan dolayı katılımcılar, İranlılık kimliğini daha realist bir kimlik şeklinde yorumlamışlardır.

Katılımcıların da işaret ettiği üzere İranlılık kimliğinin etkisiyle daha realist bir tutumla hareket edildiği, İslam kimliğinin etkisiyle ise daha idealist bir dış politikanın benimsendiği sonucuna

varılmaktadır. Pehlevi döneminde İran'ın ekonomisi bu sebeple daha güçlü iken, günümüzde İslam kimliğinin etkisiyle iktisadi alanda çeşitli problemlerin yaşandığı ileri sürülmüştür.

8. Katılımcı da yine İranlılık kimliğinin ulusal çıkarlar konusundaki önemine işaret etmiş, İran'ın dış politikasının temelinde ülkenin, milletin ulusal çıkarlarına odaklanmak, ülkenin istiklal ve istikbali için çalışmak olduğunu belirtmiş ve “Bu manada İranlılık kimliği verilen kararların halkın lehine karar vermek demekse şayet, ben bunu İran'ın dış politikasında görüyorum.” değerlendirmesinde bulunmuştur. Katılımcının ifadeleri, İranlılık kimliği ile halkın çıkarlarının gözetilmesi arasında doğrudan bir bağlantı kurulduğu, ilişkilendirmenin yapıldığını göstermektedir.

İranlılık kimliği ile ulusal bütünlük arasında bağ kuran 16. Katılımcı, İranlılık kimliğinin İran içerisindeki tüm grupların birlikte hareket etmelerine zemin hazırlayabilecek bir kimlik olduğuna, “İranlılık kimliği ulusal çıkarlar için ve diğer partiler, etnik grupların hepsinin siyasette aktif olarak rol almalarına izin vermekse ya da bir sadece bir parti etkin olmazsa ya da tüm etnik gruplar ile siyasal, kültürel ve ekonomik olarak ilişkilerin devam ettirilmesi, uluslararası alanda başarılı ilişkiler geliştirmek anlamına geliyorsa bu kimlik içerdeki ulusal bütünlük ve bütünleşmeyi de destekler. İranlılık kimliği ülke içindeki tüm grupların birlikte hareket etmeleri anlamına gelmektedir.” (16.K.) sözleri ile dikkat çekmiştir. 21. Katılımcı da İranlılık kimliği etnik gruplar arasındaki herhangi bir farklılığın, ayrılığın olmaması anlamına geldiği takdirde İran'ın ulusal çıkarları için önemli fırsatlar doğurabileceğini belirtmiştir.

İranlılık kimliği çerçevesinde sürdürülen dış politika ile İran'ın ulusal çıkarlarının korunamadığı ve ülke içerisindeki etnik grupların memnuniyetini sağlayamadığına işaret eden 27. Katılımcı ise, “İranlılık kimliği İran'ın dış politikasında maalesef İran'ın ulusal çıkarları ve diğer etnik grupların memnuniyetini karşılayamamıştır. Mesela İran taa Afrika'daki Şii gruplara destek olurken, hemen yakınındaki ari ırk olan Medlerin torunları olan Kürtlere referandum sürecinde destek olmadı.” (27.K.) şeklindeki ifadelere yer vermiştir.

27. Katılımcının değerlendirmeleri İranlılık kimliği ile ulusal çıkarlar ve etnik grupların memnuniyetinin sağlanamadığı yönündedir. Dolayısıyla İranlılık kimliğini desteklemeyen taraflar açısından etnik ayrışmalar sebebiyle hoşnutsuzlukların ortaya çıkabildiğini göstermektedir. Zira ileri sürüldüğü üzere Afrika'daki Şii gruplara destek olunurken, tarihsel bir yakınlık hissedilen etnik gruplara destek verilmediği süreçler yaşanmıştır.

İranlılık kimliğine ilişkin 14. Katılımcı ve 24. Katılımcı İranlılık kimliğinin “Farsçılık” kimliği olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Pehlevi döneminde İran’ın dış politikasında görünür olan İranlılık kimliğinin İran İslam Cumhuriyeti döneminde belli oranda değişime uğramış olmasına rağmen yine “Farsçılık” şeklinde algılandığı ileri sürülmüştür. Katılımcılar, “Farsçılık” şeklinde konumlandırılabilen bir dış politika kimliği ile ulusal bütünlüğün sağlanmasının mümkün olmadığı yönünde görüş beyan etmişlerdir.

İranlılık kimliğinin İran’daki tüm halkın haklarını koruduğunda, ülkenin menfaatinin ulusal çıkarının diğer ülkeleri olumsuz anlamda etki etkilemediğine ve mezhepsel gruplar ile etnik gruplar arasında ihtilaflara sebebiyet vermediğinde benimsenebilir bir kimlik olacağına değinen 14. Katılımcı, İranlılık kimliğinin İran İslam Cumhuriyeti’nin dış politikasında “Farsçılık” kimliğine dönüştüğünü, “Maalesef şu an İranlılık kimliği saymış olduğum bu özellikleri taşıyor. En önemlisi de İranlılık kimliği Farsçılık kimliliği anlamına geliyor ve bu durumda ulusal bütünlüğe karşı bir durumdur.” (14.K.) şeklindeki sözler ile ileri sürmüştür. “Farsçılık” ile İranlılık arasında ayrım/fark koymayan 14. Katılımcı, bu tutumun ulusal bütünlüğe zarar verebileceğine dikkat çekmiştir.

Pehlevi döneminde özellikle “Farsçılık” anlamına gelen bir İranlılık kimliğinin ön plana çıkarıldığını belirten 24.Katılımcı, İran İslam Cumhuriyeti ile birlikte ise bu kimliğin Şii kimliğe dönüştüğünü, İranlılık kimliğinin İran’ın dış politikasında Farsçılık anlamına geldiğini ifade etmiştir. İranlılık kimliğinin tam olarak Pehlevi döneminin dış politikasını anımsattığını söyleyen 24. Katılımcı, Devrimden sonra bu kimliği görebilmenin çok mümkün olmadığını, İranlılık kimliğinin yerine “Şii kimliğin” daha fazla ön plan olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.

4.1.4. İranlılık Kimliği ve Şiilik Karşılaştırması

Görüşme metinleri incelendiğinde katılımcıların, İran İslam Cumhuriyeti rejiminin kurulmasıyla birlikte İran’ın dış politikasında İranlılık kimliğinin yerini Şiilik eksenli bir İslam kimliğinin aldığı hususunda görüş beyan ettikleri görülmektedir.

İranlılık kimliğinin yerini “mezhepçilik” eksenli bir kimliğin aldığını ileri süren 6.Katılımcı “mezhepçilik” yerine İranlılık kimliğinin ön plana çıkarılmasının ulusal çıkarlar açısından daha

faydalı olacağını şu sözler ile ifade etmiştir; “İranlılık kimliği bizim dış politikamızda etkili olmaya başlarsa bu çok önemli ve etkili bir strateji olur. Eğer İranlılık kimliği öncelenirse İran’ın ulusal çıkarı için çok faydalı olur.” 6. Katılımcının değerlendirmesi İranlılık kimliği ile ulusal çıkarlar arasında doğrusal bir bağlantı olduğu görüşünü yansıtmaktadır.

1979’da devrim ile birlikte İran’ın dış politikasında İranlılık kimliğinin görünür olmadığını 9. Katılımcı, “İran’ın dış politikasında devrimden sonra İranlılık kimliğini görmemekteyiz. Devrimden bugüne kadar İran’ın dış politikasında sadece mezhep ön planda olmuştur. Bu mezhep kimliğiyle ise İslam birliği sloganı ortaya atılmıştır.” (9.K.) ifadeleri ile belirtmiştir. 22. Katılımcı ise Şii grupların yararına olan bir dış politika kimliğine sahip olduğunu, “Benim bakış açım göre İran’daki dış politikada İranlılık kimliğinden söz edilemez. Asla bu rejim için İran ve İranlılık önem arz etmiyor. Bu rejim için Şii ideolojinin yükselmesi, ön plana çıkması önemlidir. Her nerede Şiilik ideolojisi ve menfaati söz konusuysa İran’ın dış politikası o yöne yönelmekte. Mesela bunu Lübnan’da, Irak’ta hatta Afganistan’da desteklenen Şii gruplara destekte görebiliriz.” (22.K.) şeklindeki sözler ile belirtmiştir. İslam kimliğine yönelik kimi katılımcılar İslam Birliği değerlendirmesi ve benzetmesinde bulunurken, bazıları göre ise bunun bir Şii mezhepsel kaygıların, önceliklerin ön planda tutulduğu dış politika kimliğinin olduğu çıkarımında bulunmuşlardır.

İranlılık kimliğinin İran İslam Cumhuriyeti döneminde yerini Velayeti Fakih’in görüşünün etkili olduğu bir dış politika izlemeye başladığını belirten 25. Katılımcı ise, “Gerçek şu ki İranlılık kimliği meşrutiyyetten beri İran’ın dış politikasının temelini oluşturmakta. Ama İran İslam Cumhuriyeti ideolojik bir rejim olması nedeniyle bu temeli zayıflatmış ve zaman zaman kendi ideolojik amaçları için özellikle Velayeti Fakih için feda etmiştir.” (25.K.) şeklindeki ifadeleri ile İranlılık kimliğinin yerini Velayeti Fakih görüşü üzerinde temellendirilen bir dinsel kimliğin aldığı sonucuna varılmaktadır.

İranlılık kimliğinin bir sembolden ibaret olduğunu ve herhangi bir gerçeklik taşımadığını belirten 29.Katılımcı ise, Pehlevi döneminde İranlı olmanın prestij sağlayan bir kimlik olduğunu şu sözler ile ifade etmiştir;

“İran’ın dış politikasında İranlılık kimliğinin bir gerçekliği yok. Eğer İranlılık kimliğini mezhepsel bir duruş olarak ifade edersek işte o zaman İranlılık kimliğinden söz edebiliriz. Her ülkenin dış politikası o ülkenin ulusal çıkarları için

belirleniyor. Bundan dolayı da İran'ın dış politikası çünkü İran'ın dış politikası İran'ın çıkarlarını, menfaatini doğru tespit edip bu yönde bir politika olamadı. Mesela önemli bir gösterge; İran içindeki halkın refahı artmadı ve İran dışındaki halk İranlı olduğu için saygınlık sahibi olamıyor. İranlı olmak hatta bazı durumlarda sorunlar yaşanmasına bile neden oluyor. Pehlevi döneminde ise tam tersi bir durum yaşanmıştır. İranlı olmak ülke dışındaki İranlılar için bir prestijdi. İran'ın dış politikasında mezhebin itibarı arttırılmaya çalışıldı ve bu durum kimi ülkeler tarafından olumlu da karşılandı. Bu itibar kazandırma durumu İran için ciddi bir maliyet oldu. Bu çerçevede İran ve İranlılık mezhep eksenli ele alınabilir. Bu manada İranlı olmak yani İran vatandaşı olmak, İran'ın resmi mezhebine mensup olmaktır aslında. Buradan hareketle İran dışındaki Şiiler de İranlı olarak tanımlanabilir. Bu durumun tam tersi olarak ise bu tanımlaya göre İran içerisindeki Sünniler ya İranlı olarak ifade edilemiyor ya da mahrumiyetler ile karşılaşılabilir. İdeolojik bir dış politika ancak belli bir süre izlenebilir. Örneğin Sovyetleri anımsayın. Güç bittiğinde, krizler belirdiğinde bu dış politikalar başarısız olmaktadır.” (29.K.).

İranlılığı bir üst kimlik şeklinde konumlandıran 29. Katılımcı, İranlılık ile tüm mezhepsel etnik grupların bir çatı altında tutulabildiğini ileri sürmüş ve Pehlevi döneminde İranlılık kimliğinin ülke menfaatlerinin korunması hususunda fayda sağladığını belirtmiştir. Diğer katılımcıların da ifadeleri ile benzerlik gösteren bu değerlendirmede, İslam Cumhuriyeti rejimi ile Pehlevi rejimi dönemleri ekonomik temelli bir karşılaştırma yapılarak kimliklerin refahın sağlanması açısından önemlerine dikkat çekilmiştir.

İran'ın dış ve iç politikasındaki kararların İran'ın ekonomik ve siyasi yönden karmaşaya neden olduğu ve buna gerekçe olarak ise yanlış siyasi kararların İranlılık kimliği nedeniyle alındığı 10.Katılımcı tarafından, “İran'ın içinde ekonomide, siyasette vs. hepsinde bir karmaşa söz konusudur. Bunun nedeni yanlış siyasi kararlardır. Bunun temelinde ise İranlılık kimliği vardır. Çünkü İranlılık salt ulusallığı temsil ettiği dönemlerde İran içindeki mezhepsel gruplar için bütünleştirici olmamıştır. Aksine ayrıştırıcı özellikler gözlemlenmiştir.” (10.K.) şeklindeki sözler ile ileri sürülmüştür. İranlılık kimliğinin yalnızca etnik bir kimlik olarak görüldüğü dönemlerde ülke içindeki etnik gruplar için sorun teşkil ettiğine dikkat çeken 10. Katılımcı, İranlılık kimliğine bütünleştirici bir özellik atfetmemiştir. Katılımcıların bakış açıları incelendiğinde İranlılık kimliğinin kimi taraflarca bütünleştirici bir üst kimlik şeklinde

konumlandırıldığı görülürken; kimi Sünni etnik katılımcılar için ise ayrıştırıcı, etniksel farklılıklar üzerine inşa edilmiş bir kimlik olduğunu şeklinde değerlendirmelerin yapıldığı saptanmıştır.

İran'ın dış politikasını İnşacılık teorisine göre tahlil eden 11. Katılımcı İran'ın dış politikasında İranlılık kimliğinden ziyade daha çok mezhebin belirleyici olduğu bir dış politika kimliğinin ön plana çıktığını, “İran'ın dış politikasını uluslararası ilişkiler teorilerine göre analiz ederken en iyi açıklayan teorinin inşacılık teorisi olduğunu görüyoruz. İnşacılık teorisine göre İran'ın dış politikası İranlılık kimliğinden ziyade mezhep temelli ve mezhep hegemonyası hakimiyetinde devam ettirilmektedir. Hatta mezhepsel etki o kadar yüksektir ki İranlılık kimliğini görmek çok zordur.” şeklinde açıklamıştır.

İranlılık kimliğinin özellikle İran'daki Belüci Sünniler tarafından nasıl algılandığı ve İranlılık kimliğine karşı yaklaşımı değerlendiren 12. Katılımcı, İran'daki Sünni Belüciler için İranlılık kimliğinden ziyade İslam kimliğinin toplumsal anlamda daha geniş bir desteğe ve karşılığa sahip olduğunu belirtmiş ve bu yüzden İslam kimliğinin hem sosyal hem siyasal hem de kültürel alanda İranlılık kimliğinden daha etkin olduğunu ileri sürmüştür. 12. Katılımcı ayrıca, “Çok az kişi İranlılık kimliğine teveccüh ediyor ve bunların düşünceleri toplumu çok az etkilemektedir. Bu yüzden İran'daki Beluci Sünniler İran'daki İslam kimliğini daha fazla desteklemektedirler.” ifadelerine yer vermiştir.

Katılımcının ifade ettiklerinden de anlaşılacağı üzere Ümmetçi bir bakış açısına göre Şiiilik temelli değil kapsayıcı, birleştirici bir İslam anlayışı benimsenerek, İranlılık kimliğinin yerine yeni ve bütünleştirici bir dinsel kimliğin Sünni etnik gruplar üzerinden daha etkili olduğu belirtilmiştir.

İranlılık kimliğinin İran ve diğer ülkeler arasındaki ilişkilerde olumlu anlamda belirleyici bir güce sahip olduğuna dikkat çeken 15. Katılımcı, “İran'ın dış politikası dünya ile iyi bir vaziyette olursa ekonomik, sosyal, kültürel olarak geliştiğine şahit olacağız. İranlılık kimliği çok önemli bir yaklaşımdır ama dediğim gibi diğer ülkeler ile iyi ilişkilere sahip olunursa bu olumlu sonuçlar görülebilir.” (15.K.) ifadelerini paylaşmıştır. İranlılık kimliği ile uluslararası arenada olumlu ilişkilerin geliştirilebileceğine dair görüş bildiren 15. Katılımcıya göre, İranlılık kimliği uluslararası ilişkilerin kurulması aşamasında etkin bir role sahip olabilecektir.

İranlılık kimliği ve İslam kimliği arasındaki ilişkiye değinen 17.Katılımcı, her iki kimliğinde İran'da iktidara gelen farklı siyasal yapılar için farklı özellikler atfedilerek kullanıldığını, bölgedeki gelişmelere ve iç siyasetteki isteklere paralel olarak kimi zaman İranlılık kimliğinin ön plana çıkarıldığı, kimi zaman ise İslam kimliğinin daha etkin hale getirildiğini ifade etmiştir. 17. Katılımcı söz konusu kimlikler ve dış politikadaki görünürlükleri için şu değerlendirmede bulunmuştur; “İranlılık bazı dönemlerde ulusal karakter taşıırken, İslam ise Şii bir karaktere ve bazen de birleştirici bir kararktere sahip olmuştur. Ama İran'ın dış politikasına genel olarak bakıldığında İranlılık kimliği hiçbir zaman galip gelen bir role sahip olmamıştır. Yani en üst seviyedeki kimlik olmamıştır. Daima İslam kimliğinin altında olmuştur.” Katılımcının da ifade ettiği üzere İslam kimliği aslında Şiilik temelli bir özellik taşımakta ve İranlılık kimliğinin ise adete İslam kimliğinin gölgesinde kaldığı görüşü ortaya çıkmaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti rejiminin kurulduğu günden bu yana, İran'ın devrimi ihraç etmek ve Şii mezhebi İslam coğrafyasında güçlü kılmak adına bir politika izlediğine değinen 1.Katılımcı, İran İslam Cumhuriyeti ile birlikte İran'da kesinlikle İranlılık kimliğinin etkin olduğu bir politikanın güdülmediğini,

“İran İslam Cumhuriyeti kurulduğu günden beri yani 1979'dan sonra, İran İslam devrimini ihraç etme sloganıyla ve Şii mezhebini İslam dünyasına yaymak istemiştir. Devrim ihracı için Irak'taki Şiileri Saddam Hüseyin hükümetinin aleyhine harekete geçirmiş ve bu yüzden İran ile Irak arasında 8 yıl boyunca savaş yaşanmıştır. Ardından ise Suriye ve Lübnan'a müdahaleler başlamıştır. Ayrıca yine aynı yaklaşımla Bahreyn ve Yemen'e de müdahalelere başlamıştır. Pakistan ve Afganistan'da da İran'ın müdahalesi söz konusu olmuş ve yeni radikal, tekfirci gruplar mesela Pakistan'daki Sahabe Ordusu, Afganistan'da Taliban gibi gruplar ortaya çıkarak İran'ın müdahalesine karşı binlerce Şii'yi öldürmüşlerdir. İslam Cumhuriyeti rejimi hiçbir zaman İranlılık bakış açısını gütmemişlerdir. Bu rejim sadece Irak'tan Lübnan'a uzanan bir Şii Hilali kurmak gayesinde olmuştur.” (1.K.) şeklindeki ifadeler ile savunmuştur.

İranlılık ve Şiilik karşılaştırması yapan katılımcıların değerlendirmelerine göre, Devrimden sonra Şii ve Sünniler arasında bir ayrıma gidildiği; İranlılık kimliğinin yerine Şiiliğin konulmaya çalışıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Oysa İranlılık kimliğinin muhtevası göz önünde bulundurulduğunda farklılıkları bir arada tutucu, “ötekileştirme”ye gidilmeden etniksel,

dinsel, kültürel tüm öğeleri kapsayıcı bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Şii'lik temelli bakış açısı ise hem iç politikada “öteki” var etmektedir hem de aynı zamanda dış politikada benzer durum ile karşılaşmaktadır.

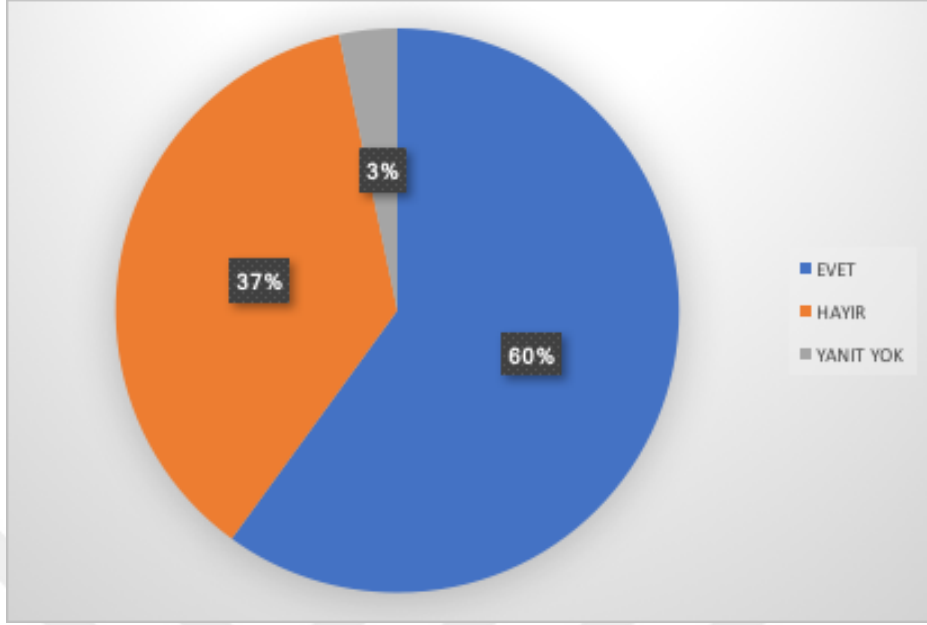
4.2. Sünni Beluciler ve Kürtlerin İslam Kimliğine Yaklaşımı

İran İslam Devrimi sonrası süreçte kurulan yeni anayasal yapının İslam esasları göz önünde bulundurularak oluşturulması ve kurulan yeni devletin “İran İslam Cumhuriyeti” şeklinde isimlendirilmesi İslam kimliğinin İran’ın iç ve dış politikalarının belirlenmesi konusundaki etkinliğinin önemli göstergeleridir. İran İslam Cumhuriyeti anayasası göz önünde bulundurulduğunda da belirlenen dış politikada İslami değer ve normların ağırlık kazandığı görülmektedir. İran İslam Cumhuriyeti’nin temel kimliği şeklinde ifade edilen İslam, dış politikanın belirlenmesinde de belirleyici olmuştur. (Museffa & Novruzi, 2010, s. 21-23).

Şii İslam anlayışı üzerinde kurulu olan İslam kimliği, İran Anayasasında da güvence altına alınarak, daha sonraki süreçte iç politikada Sünni etnik gruplar ile dış politikada ise Sünni etnik gruplarla ilişkili diğer Sünni Müslüman ülkeler ile sorunların oluşmasına sebebiyet verilmiştir (Ahmedi H. , 2003, s. 52-55). Kymck, devrimden sonra izlenen politikalar ile Sünni grupların belli ölçüde pasifize edildiğini, böylelikle de merkez ile çevrede yaşayan Sünniler arasında sorunların baş gösterdiğini belirtmiştir (Multiculturalism and Minority Right , 2002, s. 78).

Görüşme gerçekleştirilen katılımcılar, İran’ın dış politikasında İslam kimliğinin etkinliği konusunda çeşitli görüşler beyan etmişlerdir. Verilen yanıtlar göz önünde bulundurulduğunda katılımcıların %60’ının İslam kimliğinin İran’ın dış politikasında etkin bir kimlik olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Katılımcıların %37’sini oluşturan kesim ise İslam kimliğinin İran’ın dış politikasında etkin bir dış politika kimliği olmadığını ifade etmişlerdir. %3’lük bir kesim ise İslam kimliğinin dış politikadaki etkinliğine dair herhangi bir “Fikrim Yok” yanıtını vermişlerdir.

Grafik 8. İran'ın Dış Politikasında İslam Kimliğinin Görünürlüğü

Katılımcıların İslam kimliğinin dış politikada etkin olması ya da dış politikada İslam kimliğine ilişkin herhangi bir emare görememelerinin gerekçeleri ise Katılımcıların kendi ifadelerine doğrudan başvurularak aşağıda yer verilmiştir.

Katılımcılar, İran'ın dış politikasının karakteristik özelliklerinden olan İslam kimliğine ilişkin farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. İran'daki Sünni etnik grupların İslam kimliğine ilişkin görüşleri incelendiğinde belli bir kesimin İslam kimliğini olumlayan bir tutum sergilerken; belli bir kesimin ise ve İslam kimliğinin İran'ın dış politikasında görünür olmaması gereken bir kimlik olduğu şeklinde yaklaşım sergilemiştir.

İslam kimliğine karşı olumsuz şekilde değerlendirilebilecek ifadeler paylaşan katılımcılar, realpolitik açıdan İslam kimliğinin İran'a İran'ın dış politikasında fayda getirmeyeceğini belirtmişlerdir. Katılımcılar, İslam kimliğinin etkisi ile İran'ın ulusal çıkarlarının sağlanamadığını savunmuşlardır. Bununla birlikte bazı katılımcılar ise İran'ın dış politikasında İslam'ın yerine doğrudan Şii mezhebi görüşlerinin etkin olması sebebiyle İslam kimliğine karşı olumsuz bir tutum geliştiğini ileri sürmüşlerdir.

Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, 9. Katılımcı İslam kimliğine dair görüş beyan etmezken, 12. Katılımcı ise İranlılık kimliğine ilişkin soruya verdiği yanıtla işaret ederek, İran'daki Sünni

Belucilerin Şiiliğin ön plana çıkarılmadan toplumsal zemini ortak paydada buluşturacak İslam kimliğinin hâkim kılınması gerektiğini yinelemiştir.

İslam kimliğine yaklaşım tespit edilmeye çalışılırken katılımcılar, “İslam Kimliğini Destekleyenler”, “İslam Kimliğini Desteklemeyenler” ve “İslam Kimliği Değil Şiilik Mezhebi Daha Etkilidir” şeklinde farklı gruplara ayrılmıştır. “İslam Kimliğini Desteklemeyenler” grubunda yer alan katılımcılardan 1. Katılımcı ve 2. Katılımcı dışında kalan katılımcılar, İslam kimliğini desteklememelerinin nedeni -belli alt değişkenler içermekle birlikte- “İslam Kimliği Değil Şiilik Mezhebi Daha Etkilidir” görüşünü desteklemiştir.

30. Katılımcı ise diğer katılımcılardan farklı olarak İslam kimliği yerine Şiilik kimliğinin daha etkili olduğuna dikkat çekerken aynı zamanda sözü edilen karakteristiğe sahip kimliği destekler ifadeler yer vermiştir. 30. Katılımcının değerlendirmeleri göz önünde bulundurulduğunda Şiilik eksenli bir dış politikanın İran’a fayda sağladığı yönünde görüş bildirdiği saptanmaktadır.

Tablo 6. Sünni Etnik Grupların İslam Kimliğine Yaklaşımları

KATILIMCILAR	İSLAM KİMLİĞİNİ DESTEKLİYOR	İSLAM KİMLİĞİNİ DESTEKLEMİYOR
1.K.		X
2.K.		X
3.K.		
4.K.		
5.K.		
6.K.		X
7.K.		X
8.K.	X	
9.K.		
10.K.		
11.K.		
12.K.	X	

KATILIMCILAR	İSLAM KİMLİĞİNİ DESTEKLİYOR	İSLAM KİMLİĞİNİ DESTEKLEMİYOR
13.K.		X
14.K.		X
15.K.	X	
16.K.		
17.K.	X	
18.K.		
19.K.		
20.K.	X	
21.K.		X
22.K.		
23.K.		X
24.K.		
25.K.		X
26.K.	X	
27.K.		
28.K.	X	
29.K.		X
30.K.	X	

1.K., 2.K., 6.K., 13.K., 14.K., 21.K., 23.K., 25.K., 29.K kodlu katılımcılar İran'ın dış politikasında İslam kimliğinin görünürlüğü konusunda İslam kimliğini desteklemeyen bir yaklaşım sergilemişlerdir. Buna karşın 8.K., 12.K., 15.K., 17.K., 20.K., 26.K., 28.K., 30.K. kodlu katılımcılar ise İslam kimliğinin İran'ın dış politikasında özellikle desteklenmesi gereken bir dış politika kimliği olduğu şeklinde görüş paylaşmışlardır.

3.K., 4.K., 5.K., 9.K., 10.K., 11.K., 16.K., 18.K., 19.K., 22.K., 27.K. katılımcılar ise İran'ın dış politikasında İslam kimliğini destekleyen ya da karşı çıkan görüş bildirmemişlerdir. Sıralanan katılımcılar, yoğun olarak İran'ın dış politikasında ön plana çıkarılan kimliğin İslam değil, Şii mezhebini merkeze alan bir kimliğin ağırlık kazandığına dikkat çekerek, durum değerlendirmesinde bulunmuşlardır.

4.2.1. İslam Kimliğinin Sünni Etnik Gruplar Tarafından Desteklenmesi

İslam kimliğini destekler yönde görüş paylaşan Katılımcılar arasından 15. Katılımcı, İslam kimliğinin önemine dikkat çekmiş ve buna karşın İran'ın dış politikasında İranlılık kimliğinin daha görünür olduğunu belirtmiştir. 17. Katılımcı, İran'ın dış politikasının İslam kimliği ile karakter kazandığını, “Önceki sorduğu belirttiğim gibi İran'ın dış politikası İslam kimliği yaklaşımı ile kimlik kazanmaktadır.” sözleri ile dile getirmiştir.

İslam kimliğinin İran'ın dış politikasında öncelik verilen bir kimlik olduğu takdirde Müslüman ülkeler arasında bir birliğin mümkün hale geleceğini belirten 20. Katılımcı, İslam kimliği sayesinde İran'ın iç politikasında da etnik gruplar arasında adaletin sağlanacağını, “İslam kimliği İran'ın dış politikasında ön plana çıkarılarak, Müslüman ülkeler arasında birlik sağlansa, İran kendi içindeki Sünni ve Şiiiler arasında eşitlik, adalet sağlarsa İslam kimliği İran'ın iç ve dış politikasında faydalı bir kimlik olabilir.” şeklinde ifade etmiştir.

8. Katılımcı, İslam kimliğini neden desteklediğini, “İran'da devrimden sonra İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte İslam kimliği doğrudan seçilmiş oldu çünkü yeni kurulan rejim İslami bir ideolojiye sahip olmuştur. Bu İslami rejimin amacı diğer Müslüman ülkelerinin menfaatlerini de korumak ve onlara yardım etmek demektir. Bu istek ve amaç yeni rejim kurulduğu günden beri devam etmektedir.” ifadeleri ile açıklamıştır. 8.Katılımcı, İslam kimliğinin İran'ın dış politikasında kritik bir öneme sahip olduğunu,

“İran'ın sınır bölgelerinde Sünni nüfusun yaşıyor olması, İran'ın komşu ülkelerinin Sünni Müslüman nüfusa sahip olmaları, İran'ın dış politikasında İslam Kimliğinin yerleşmesi, İran'ın jeopolitik konumu bölge ve dünyadaki konumu gibi nedenlerden dolayı İran hem ülke içindeki siyasetinde hem de dış politikasında İslam birliği ilkesini takip etmelidir. İran'daki Sünni halklara nasıl davranılırsa, Sünni komşu ülkeler ile nasıl geçinirsek bunun karşılığını hem iç politikada hem de dış politikada göreceğiz. Bu yüzden iyi bir denge kurulmalı İslam birliği slogan olarak kalmamalıdır.” (8.K.) şeklindeki değerlendirmede bulunarak belirtmiştir.

İslam kimliği ile bölgedeki Müslüman ülkelerle iyi ilişkiler kurulacağı konusunda görüş paylaşan 8. Katılımcı, geliştirilecek bu ilişkilerin aynı zamanda iç politikaya da doğrudan

yansımalarının olacağını ifade ederken aslında ülke içerisindeki Sünni etnik gruplar ile olası sorunlarda komşu ülkelerin bu durumu kendi çıkarları için kullanabilecekleri riskine işaret edilmektedir. Zira görüşlerde katılımcıların bir kısmı, İran içindeki Sünni etnik grupların, komşu Sünni ülkeler tarafından etki altına alınabildikleri ileri sürülmüştür.

İslam kimliğinin İran İslam Devrimi'nden sonra ön plana çıktığını belirten 28. Katılımcı ise, İslam kimliğinin tüm Müslüman ülkelerin menfaatini gözettiğine, “İslam kimliği İran’ın dış politikasında İran İslam Devrimi’nden sonra ön plana çıkmıştır ve bu kimlik sadece İran halkının menfaatini değil diğer tüm Müslüman ülkelerin de menfaatini gözetten bir kimliktir. Ben bir Müslüman olarak İslam kimliğini destekliyorum ve savunuyorum. Çünkü İslam’ın faydasına olan bir dış politikadır.” sözleriyle değinmiştir.

İslam kimliğinin Müslüman ülkeler ile ilişkilerin iyileştirilmesi noktasında önemine işaret eden 26. Katılımcı, ayrıca İran’ın dış politikasında zaman zaman Şii İslam düşüncenin daha belirleyici olduğuna dikkat çekmiştir. 26. Katılımcı, İran içindeki ve dışındaki Sünni grupların Müslümanlar arasındaki birliktelikten yana oldukları için İslam kimliğine olumlu yaklaştıklarını şu sözler ile ifade etmiştir; “İslam kimliği ile İran’ın dış politikası eğer diğer İslami ülkeler ile iyi ilişkiler geliştirmek istiyorsa, tıpkı Avrupa Birliği gibi bir birliktelik kurmak amaçlanıyorsa bu tüm İslam ülkeleri için çok faydalı olurdu. Ama ne yazık ki İran’ın dış politikasında İslam kimliği zaman zaman Şii düşünce çerçevesindeki bir ideolojik tutum ve stratejidir. Tabi İran’ın içerisindeki ve dışardaki bazı Sünni gruplar da bu birlikteliği, İslam kimliğinin temsil ettiği birlikteliği savundukları için destek olmaktadır.”

4.2.2. Sünni Etnik Gruplara Göre “Dezavantajlı Bir Kimlik” Olarak İslam Kimliği

İslam kimliğine karşı çıkan ve İslam kimliğinin İran’ın dış politikasında dezavantajlı durumlar zemin hazırladığını ifade eden Katılımcılar, uluslararası konjonktüre ve küresel İslamifobiye dikkat çekmişlerdir. Olumsuz fikir beyan eden Katılımcılar özellikle dış politikadaki İslam kimliğinin için dolduran asıl unsurun Şiilik olduğunu belirtmiş ve bu kimlik ile yalnızca dış politikada değil iç politikada da İran açısından dezavantajlı durumlar oluştuğuna işaret etmişlerdir.

İslam kimliğinin İran’ın ulusal çıkarları açısından faydalı olmadığını belirten 5. Katılımcı, İslam kimliği yerine İranlılık kimliğinin yararlı olacağına şu sözleri ile dikkat çekmiştir; “İslam

kimliği hem İran'ın ulusal çıkarı için hem de İran halkı için çok da faydalı olduğu söylenemeyen bir kimliktir. Hatta zarar verdiği bile söylenebilir. İslam kimliği yerine İran'ın dış politikasında İranlılık kimliğinin öncelenmesini yeğlerdim. Zira ulusal çıkarlar açısından İranlılık kimliği, İslam kimliğinden daha fayda sağlayıcıdır.”. 5. Katılımcının ifadelerinden anlaşılacağı üzere İranlılık kimliği ile ulusal çıkarlar arasında bir ilişki söz konusudur ve ulusal çıkarların korunmasına katkı sağlayacak kimliğin de İranlılık olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

İslam kimliğinin diğer Müslüman ülkeler ile iyi ilişkiler geliştirilebilmesi noktasında önemine değinen 16. Katılımcı, radikalleşmenin doğuracağı sorunlara, diğer Müslüman ülkeler ile İslami dini ilişkilere destek olmak ve ortak bir paydada buluşmak için ve” mazlum Müslümanlara” destek vermek için İslam'ın doğru bir perspektif sunduğuna değinmiş ve radikal İslami düşünceyi diğer ülkelere ihraç etmek için bölgede çatışmalar çıkmaktaların sonlandırılması gerektiğine işaret etmiştir. Ayrıca, bu çatışmaların 20 senedir devam ettiği ve bu durumun aslında tüm dünyada da bir İslamafobiye neden olduğuna değinmiştir. 16. Katılımcı, sürecin böyle devam etmesi durumunda ise hem ulusal anlamda hem de uluslararası alanda sorunların ortaya çıkacağını belirterek, her zaman bölgesel, ulusal ve uluslararası alanda itidalli kararlar alınması gerektiğini ifade etmiştir.

10. Katılımcı, İran'daki İslami yaklaşımın İran iç politikasındaki etkisine ve İslam kimliğine ilişkin görüşlerine, “Din ve mezhebi siyasette, ekonomide her alanda ön plana çıkarırsanız tabi karmaşa daha da artar. Rejim iç siyasette iyi bir örnek olamadı, dış politikada nasıl örnek bir İslam kimliği sergileyebilir ki...Bana göre gerçek bir İslam hem dünyayı hem de İran'ı kurtarabilir ama İran'daki İslam ile bunun yapılabilmesi mümkün değil. Gerçek İslam yaşansa zaten Müslüman ülkeler arasında birliktelik sağlanabilirdi.” şeklindeki ifadeler ile yer vermiştir. İslam kimliği hakkında değerlendirmelerde bulunan 10. Katılımcı, Müslüman ülkeler arasındaki ithilafların, kötü ilişkilerin nedeninin İslam anlayışı üzerine inşa edilen bir dış politika kimliğinin benimsenmemesi olduğu görüşünü ortaya koymaktadır.

İran'daki İslam kimliği üzerinde etkili olan düşüncenin Şiilik olduğuna dikkat çeken 18. Katılımcı, bu tutumun İran'daki mezhepsel gruplar üzerindeki etkisine şu ifadeler ile değinmiştir; “İran'daki İslam kimliği siyasal İslam kimliğidir. Günümüze değin Şiilik düşüncesinin hâkim olduğu bir kimlik olmuştur. Bu yüzden İslam'ın tüm alt gruplarını içine alamamış daha dar bir şemsiye özelliğine sahip olmuştur.”. İran'ın dış politikasında görünürlüğe sahip olan kimliğin “siyasal İslam” kimliği olduğunu ileri süren 18. Katılımcı, bu

yaklaşım sebebi ile Sünni etnik grupların Şii gruplar ile ortak bir paydada buluşamadığını belirtmiştir.

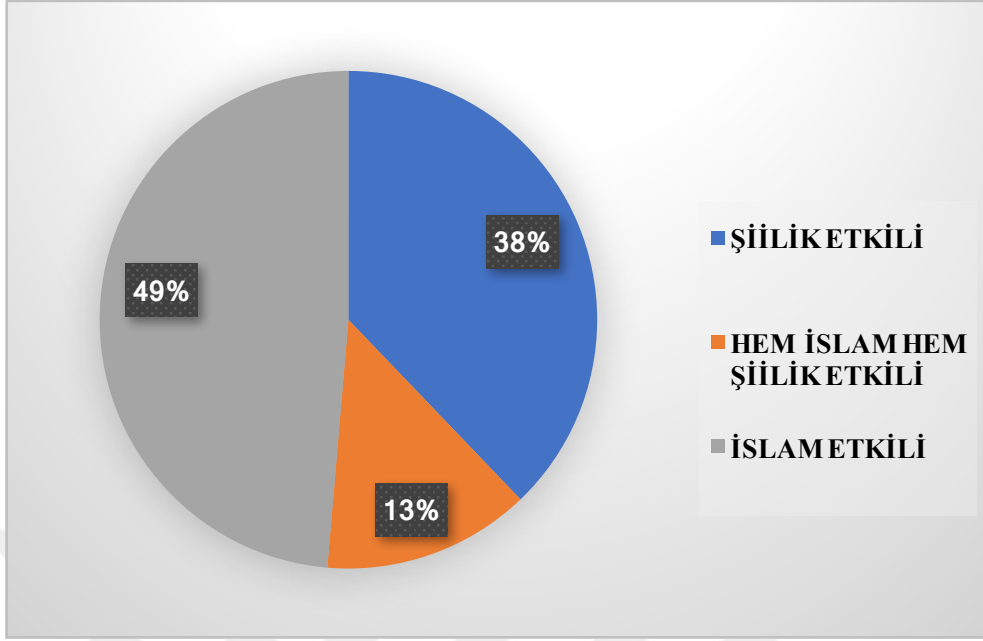
İran'daki İslam kimliği zahiren bazı konularda başarılı olduğunu, bazı Müslüman ülkelerdeki belli grupları ve hatta gayri Müslimleri bile kendi bünyesine çekebildiğini ifade eden 19. Katılımcı, İslam kimliği üzerinden elde edilen bu başarının geçici olacağına dikkat çekmiş ve İslam kimliğinin etkisiyle seküler grupların ise İslam'dan uzaklaştıklarını ileri sürerek, “İslam kimliği stratejileri içerdeki bazı seküler grupların İslam'dan uzaklaşmasına sebebiyet vermiştir. Bu gruplar (seküler gruplar) ülkenin sermayesinin, kaynaklarının diğer Müslüman gruplar için harcadığını ileri sürmektedirler.” açıklamasında bulunmuştur.

İslam kimliğinin devrimin ilk yıllarında taşıdığı özelliklerinden uzaklaştığını belirten 27. Katılımcı, ileri sürdüğü görüşlerini “İslam kimliği İran'ın dış politikasında mezhepsel oldu yani Şii bir kimliğe sahip oldu ne yazık ki. İslam kimliği devrim gerçekleştiği ilk yıllarda bu şekilde tanımlanmıyordu. İran Çin'deki Müslümanların, Çeçenlerin yaşadığı zulümlere sessiz kalıyor. Ama devrimin gerçekleştiği ilk yıllarda böyle bir sessiz kalma durumu göremezdiniz.” şeklindeki ifadeler ile savunmuştur. Katılımcının değerlendirmesi, İslam kimliğinin “Şiileşmesi” ile devrimin ilk yıllarında takip edilen dış politikanın yakalanamadığı, bütüncül bir İslami perspektif taşımadığı sonucuna işaret etmektedir.

4.2.3. İran'ın Dış Politikasında İslam Kimliği ve Şiilik İlişkisi

Katılımcıların İran'ın dış politikasında İslam kimliği ile Şiilik arasında doğrudan bağlantı kurdukları görülmektedir. Şiilik mezhebinin İran'ın mevcut siyasal yapısı içerisinde etkinliğinin dış politika kimliğine de yansıdığı şeklinde görüşler ileri sürülmüştür.

Grafik 9. Dış Politikada İslam Kimliği ve Şiilik İlişkisi

Katılımcıların verdikleri yanıtlar incelendiğinde İran'ın dış politikasında İslam kimliği ve Şiilik mezhebi arasındaki etkililik ölçümlendiğinde; katılımcıların %49'unun İslam'ın etkili olduğunu belirttikleri görülmektedir. Katılımcıların %38'i Şiilik mezhebinin daha görünür ve etkili bir kimlik olduğu şeklinde görüş bildirmişlerdir. %13'lük bir kesim ise İran'ın dış politikasında bazı durumlarda Şiilik mezhebinin daha etkili olduğu kimi zaman ise diğer mezhepleri de içine alan daha bütünsel bir İslami kimliğin izlendiğini belirtmişlerdir.

Şiilik kimliğinin ön planda olması nedeniyle değil, "İran İslam Cumhuriyeti rejiminin İslam ve Cumhuriyete ilişkin herhangi bir ibare içermediği"ni belirten 1. Katılımcı, İran içerisindeki farklı mezheplere yönelik uygulamalar konusunda rejimin muhalif Sünnilere karşı "tahammül göstermediğini" ileri sürmüş ve devrimin ilk yıllarında "İslam iş birliği ile hareket edilmeli" söylemlerin yoğunluk kazandığını ve bu bağlamda Ayetullah Muntazeri'nin "Vahdet Haftası"nı ilan ettiğini, böylelikle de tüm mezhepler arasında birliğin sağlanmasının amaçlandığını fakat "Vahdet Haftası"nın yalnızca bir slogan olarak kaldığını söylemiştir. 1. Katılımcı, "Ayrıca rejim kendi başkentine (Tahran'a) Ummul Guray Cihane İslam demiştir. İran'daki yaklaşık 20 milyon nüfusa sahip olan Ehl-i Sünnet'in başkentte bir cami bile yapmalarına izin vermemektedir. Buna ilaveten rejim 1980'lerde Pakistan ve Afganistan'daki Şiileri harekete geçirmeye başlamış ve bu fitne onların ölümüne sebep olmuştur. Afganistan'daki Şiileri Taliban, Pakistan'daki Şiileri ise Sahabe Ordusu öldürmüştür. Ayrıca

bu fitneyi Filistinli gruplar arasındaki ihtilaflarda da görmemiz mümkündür.” (1.K.) şeklinde görüş bildirmiştir. Vahdet Haftası’nın yalnızca söylem düzeyinde kaldığına delil olarak Tahran’da Sünniler için bir caminin inşa edilmemesi gösterilmiştir. Görüldüğü üzere bu durum Sünni etnik gruplar için özellikle ülke içerisindeki mezhepsel birlikteliğin ve adaletin sağlanması konusunda belirleyici olan önemli bir faktördür.

İslam kimliği ve Şiilik ilişkisine dair herhangi bir değerlendirmede bulunmayan 2. Katılımcı ise, “İslam kimliği, yalnızca İran’ın dış politikasında çok etkilidir. Uluslararası kurallara göre İslam kimliğine göre atılan adımların kabul görmemesine rağmen İran iç ve dış politikasında kendini açıkça hissettirmektedir. İran bu dış politika kimliği yüzünden uluslararası arenada başarı kat edememiştir.” değerlendirmesi ile İran’ın dış politikasında İslam kimliğinin İran’a uluslararası arenada başarı getirmediyi ileri sürmüştür.

Şii kimliğinin daha görünür olduğu üzerinde duran ve Şii karakteristiğe sahip olan kimliği destekler ifadeler yer veren 30. Katılımcı, Şiilik eksenli politikanın önemine, “İran’ın dış politikasında İslam kimliği ve İslami sloganlar çok çok geniş bir alana etki etmektedir. Bunun nedenlerinden birisi kendi amaçları ve siyasetlerinde başarılı olmak için İslam kimliğine ihtiyaç duyulmakta. Özellikle İran’ın içinde gücü elde tutmak için çok önemli. Bir diğer neden ise İslam kimliği daha doğrusu Şii kimliği İran’ın dış politikasında bölgede ve dünyadaki diğer Şiilere destek olmak için önem atfedilen bir dış politika kimliğidir. Mesela İranlılık önceden Husilerin kim olduklarını Yemen’in nerede olduğunu bilmiyorlardı. Ama artık İran’da bunları herkes biliyor. Üstelik bilen ve konuşanlar da sadece dindar olan İranlılar da değil. İran İslam Cumhuriyeti kendi stratejilerinde başarılı olmak için Suriye ve diğer ülkelerde daha mezhepçi sloganlar benimsemiştir. Ve bu yol ile Suriye, Lübnan gibi ülkelerde etkili oluyor. İran’ın bu ülkelerdeki varlığı İran’ın içindeki İslami gruplar tarafından memnuniyetle karşılanmakta. İran içindeki ulusalcı gruplar ise sözü edilen ülkelerde İran’ın ulusal çıkarı için bulunduğu ifade edilerek ikna edilmektedirler.” şeklindeki değerlendirmesi ile açıklık getirmiştir.

1979’da gerçekleşen İran İslam Devrimi’nin ardından İran’ın dış politikasında hâkim olan kimliğin İslam kimliği olduğunu belirten 3. Katılımcı, İran’ın önem verdiği İslam kimliğinin Şii bakış açısıyla şekillendiğini ve İran’ın bölgedeki politikalarının da bu bakış açısının etkisinde sürdürüldüğünü, “1979’da İran’daki devrimin İslami bir devrim olması nedeniyle İran’da devrimin lideri de mezhepsel özelliği ön planda olan bir şahsiyet olmuştur. 1979’dan beri İran’ın dış politika üretme sürecinde İslam kimliği hakimdir. İran İslam Devrimi liderleri

devrimden günümüze kadar İran'ı Şiilerin merkezi yapmayı amaçlamışlardır. Bu Şii bakış açısı ile kendini dünya mustazaflarının yardımcısı olarak konumlandırmışlardır. Bu strateji ile özellikle Şiilere destek olunmaktadır. Örneğin İran'ın Suriye'deki rolü... Suriye'ye destek vermek ve Suriye'nin istikrarını savunmak, Suriye topraklarındaki çatışmalara müdahale etmek İran'ın dış politikasındaki Şii kimliğinin etkisi ile gerçekleşmektedir.” ifadeleri ile belirtmiştir.

3. Katılımcının da işaret ettiği üzere, devrimin İslami bir karakteristik taşıması nedeniyle dinsel bir kimlik olarak İslam, 1979 sonrası dış politikada görünürlük kazanmaya başlamıştır. 3. Katılımcı Şii bir İslami kimliğin söz konusu olduğunun işareti olarak ise İran'ın Suriye'deki rolüne dikkat çekmiştir. Dolayısıyla Sünni etnik gruplarının mensuplarından bir kısmının İran'ın Suriye politikasını Şiilikle bağlantı kurularak anlaşılabilceği görüşünü ileri sürdükleri söylenebilir.

İran'ın Şii bir kimlik benimseyerek, Şii nüfusta artış sağlamayı hedeflediğini ileri süren 4. Katılımcı, “İran İslam Cumhuriyeti kendi dış politikasında Şii kimliğini çok öne çıkarmaktadır. Ve her zaman Şii kimliği ile hareket etmektedir. Hatta Şii kimliği, Şii nüfusunu arttırmak sadece Müslüman ülkelerde değil, gayri İslami ülkelerde örneğin bazı Afrika ülkelerinde faaliyetlerde bulunmaktadır.” şeklinde sözler ile savunmuştur.

“Eğer Şiiliği doğrudan İslam kimliği şeklinde ele alırsak İran'ın dış politikasında doğrudan İslam kimliğinin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Eğer Şiilik İslam'dan bir mezhep, fırka şeklinde kabul edilirse, İran'ın dış politikasında İslam kimliği değil, Şii kimliği etkilidir dememiz gerekir. Bu yüzden İran'ın dış politikasında İslam kimliği Şiiliktir.” şeklinde değerlendirmede bulunan 6. Katılımcı ise, İran'ın bölgedeki politikalarının da Şii bir bakış açısı ile belirlediğini savunmuş, bölgedeki ve İslam ülkelerinin içinde bulunduğu çatışmalarda, yani Suriye, Irak, Yemen, Filistin, Çin'deki Müslüman Uygurlar, Myanmar gibi meselelerde İran'ın attığı adımların İslam kimliği olarak değil Şii refleksli bir kimlik özelliği taşıdığını ileri sürmüştür.

İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasında “İslam kimliğinin yerine Şiilik kimliğinin öne çıkması” nedeniyle dış politikada başarısız olduğunu belirten 7. Katılımcı, Şii kimlik ön plana çıkarılarak Şiiliğin yayılmasının amaçlandığını savunmuştur. “İran'ın dış politikasında etkili olan Şiilik'tir ve bu kimlik ideolojik bir kimliktir. Şiiliği yayma gayesi gütmektedir. Ben bu Şii kimliği zaman geçtikçe hem başarısız oluyor hem de millet, rejim için ulusal çıkarların zarar görmesine neden oluyor.” değerlendirmesinde bulunan 7. Katılımcı, Şii karakteristiğe sahip bir dış politikanın ulusal çıkarlara fayda getirmediği görüşünü ileri sürmüştür. Ayrıca yer

verilen ifadeler dinsel kimliğe sahip rejimlerin aynı kimlik etkisinde bir dış politika izledikleri sonucunu da göstermektedir.

İslam kimliğinin devrim ihracı amacını gerçekleştirmek için takip edildiğini belirten 11. Katılımcı, bu kimliğin ise Şii bakış açısının etkisinde olduğunu ve bu özellikteki bir kimlik ile İran'ın dış politikasında başarılı olamayacağını, "Söylediğim gibi İran'ın dış politikasında en etkili kimlik İslam kimliğidir ve bu İslam kimliği devrim ihracı amacının gerçekleştirmek için etkilidir. İslam kimliğinin temelinde ise Şii bakış açısı etkilidir. Uluslararası sistemin yapısına, kurallarına göre bu İran'ın dış politikasındaki İslami kimliği ile amacına ulaşması çok kolay değildir. Tabi bu İran'ın stratejilerinin pasif olduğu anlamına da gelmiyor. İran bu amacına ulaşmak için çok çabaladı ve bu İslam kimliği çok maliyetli bir kimlik İran için." şeklinde belirtmiştir. Uluslararası sistem ile İran arasındaki sorunların dış politikada takip edilen İslam kimliği ile ilişkili olduğu yönünde görüş bildiren katılımcı, İslam kimliğinin bedeller ödenerek kazanılan bir kimlik olduğunu söylemiştir.

İran'ın dış politikasında etkili olan "Şii düşünce etkisindeki olan İslam kimliğinin" İran'ın bölge ülkeleri ile olan ilişkilerine etkisi konusunda, "İran'ın rejimi cihadi ve Şii karakteristi bir siyasetle Suudi Arabistan ise rekabet halindedir ve bu siyaset çok virangerdir. Yani her şeyi mahvedebilir, yerle bir edebilir. Suudi Arabistan Sünni ülkeleri temsil ederken, Şii ülkeleri ile ise İran temsil eder. Bu yüzden aralarındaki rekabetin son bulması mümkün görünmüyor. Suudi Arabistan'da Şiilere zulmedilirken, İran'da ise Sünnilere aynı muamele ile yaklaşılmaktadır." şeklindeki değerlendirmede bulunan 13. Katılımcı, İran'ı Şiilerin temsilcisi, Arabistan'ı ise Sünni ülkelerin temsilcisi olarak konumlandırmıştır. Yer verilen ifadeler İslam kimliğine "cihadi ve Şii" bir karakteristiğin atfedildiğini göstermektedir.

İslam kimliğinin "özellikle taşıdığı Şii karakteristik" nedeniyle İran'ın iç ve dış politikasında çeşitli sorunlara neden olduğunu ileri süren 14. Katılımcı, Şiiliğin ön planda tutulmasının neden olduğunu belirttiği sorunları şu şekilde sıralamıştır; "Eğer İslam kimliği yaklaşımı İranlılık kimliği için saydığım olması gereken özellikleri* taşırsa İslam kimliği ideal bir kimlik olabilir.

* 14. Katılımcının İranlılık kimliğine ilişkin yanıtı şu şekildedir; "Bu yaklaşım eğer İran'daki vatandaşların tümünün haklarını korur ve ayrımcılık yapmazsa, etniksel yaklaşılmazsa, uluslararası kurallara karşı gelinmezse, ülkenin menfaati ulusal çıkarı diğer ülkelerin çıkarlarına olumsuz anlamda etki etmezse ve mezhepler ile etnik gruplar arasında ihtilaf konulmazsa ve tabi insancıl bir yaklaşım olursa İranlılık kimliği iyi bir yaklaşımdır. Maalesef şuan İranlılık kimliği saymış olduğum bu özellikleri taşıyor. En önemlisi de İranlılık kimliği Farşlılık kimliliği anlamına geliyor ve bu durumda ulusal bütünlüğe karşı bir durumdur."

Fakat maalesef bu kimlik de saydığım özellikleri taşımamaktadır. Özellikle Şiilik yüzünden çok büyük problemler ortaya çıkmaktadır. Bu da ulusal adalet ve bütünleşme ile ters düşmektedir. Ve hem ülke içerisinde mezhepsel sorunlar ortaya çıkarmaktadır hem de İran ile diğer ülkeler arasında sorunlar sebebiyet vermektedir.”

İslam kimliğine ilişkin görüşlerini paylaşırken İslam kimliğini İranlılık kimliği ile karşılaştırarak görüşlerini paylaşan 21. Katılımcı, İslam kimliği ile aslında Şiilerin öncelikli tutulduğunu, “İran’daki İslam kimliği daha doğrusu Şii kimliği öncelikli olarak Şiiler içindir. İranlılık kimliğinde etnik gruplara eşit yaklaşma söz konusu iken; İslam kimliğinde (Şii Kimlikte) öncelikli olan Şiilerdir. İran’ın bugünkü dış politikasında önde gelen kimlik İslam kimliği (Şii Kimlik) dir. İranlılık kimliği ikinci plandadır.” ifadeleri ile belirtmiştir. Ön plana çıkan İslam kimliğinde Şii mezhebin daha fazla önemsendiğini ileri süren 23. Katılımcı, belli durumlarda Şiiliğin menfaatinin İslam’ın menfaatinin önünde geçtiğini, “İran’ın dış politikasında İslam kimliği değil Şii mezhep kimliği daha ön plandadır. Yani İslam değildir önemli olan mezheptir. Önemli olan Şiiliktir bu kimlikte. Bazı durumlarda mezhebi menfaat İslam’ın menfaatine tercih edilmiştir.” şeklindeki değerlendirmede bulunarak belirtmiştir. 25. Katılımcı da “İslam’dan çok Şiiliğin menfaatinin gözetildiğini” şöyle ifade etmiştir; “İran İslam Cumhuriyeti’nin dış politikasında Velayeti Fakih yaklaşımına göre ideolojik bir bakış açısı karşımıza çıkıyor. Buna göre Şii ideolojinin öncelik kazandığını görüyoruz. İran’ın dış politikasında bu İslam kimliği “Şiilik” ideolojik olan rejimin menfaati için kullanılmıştır İslam için falan değil.”

“Asla İslam kimliğini İran’ın dış politikasında göremezsiniz. Görebileceğiniz tek şey Şii ideolojisi. Bu ideoloji ile diğer ülkelere ve milletler üzerinde etki kurulmak isteniyor.” şeklinde görüş beyan eden 22. Katılımcı da 23. Katılımcı ve 24. Katılımcıların ifadelerini destekler bir yaklaşım sergilemiştir.

İran’ın bölgedeki ve diğer ülkeler ile başarılı ilişkiler geliştirememesinin nedenleri arasında takip edilen İslam kimliğinin mezhebi etkiler altında olmasını gösteren 29. Katılımcı ise şu sözlerle yer vermiştir;

“İslam kimliği eğer ideolojik anlamda ise kast edilen bu İslam, İran’da büyük ölçüde mezhebin etkisi altındadır. Dolayısıyla bu kimlik, bu tür bir dış politika stratejik bir siyaset geliştiremez. İdeolojik olduğu için. Çünkü İran’ın dış

politikasında mezhepsel bir refleks gözlemlendiği için bölgede ve dünyada belli grupların desteklendiği görülmekte. Bölge ve dünya ülkeleri ile stratejik, başarılı ilişkiler geliştirilemiyor. Bu yüzden bölgede ve dünyadaki ittifakların dışında kalıyor İran. İran'ın dış politikasını dünyada destekleyen tek ülke Rusya'dır. Rusya'nın ise bu desteğinin nedeni İran'ın dış politikasının kendine maddi getirisiidir.” (29.K.)

Katılımcıların İslam kimliğine dair yaptıkları değerlendirmeler, Sünni etnik grupların bir kısmı tarafından İslam kimliğine Şii bir karakteristik atfedildiğini göstermektedir. Sözü edilen kimliğin ise İran'ın ulusal çıkarlarına hizmet etmediği ifade edilirken, komşu Sünni ülkelerle sorunların temelinde de yine Şii karakteristiğe sahip bir dış politikanın izlenmesinin etkisi olduğu sonucuna varılmaktadır.

4.3. Sünni Etnik Grupların Ulusal Güvenlik Konusunda Roller ve Bakış Açıları

İnşacılığın dış politika tahlilinde önem atfettiği kimliğin, güvenlik ile olan ilişkisini yine İnşacılık üzerinden anlamlandırmak mümkündür. Bunun için ilk olarak güvenlik kavramının ne ifade ettiğini tanımlamakta yarar vardır. Uluslararası ilişkiler disiplini içinde realizm ve uzantıları için en önemli konulardan biri güvenliğin ne olduğu sorusuna yanıt bulabilmektir. Realistlere kıyasla daha yapıcı bir okuma yapan idealistlerin/liberallerin de iş birliğini mümkün hale getirebilmek için güvenlik konusu ile ilgilendirleri bilinmektedir (Smith, 2005). Güvenlik, evrensel olarak ihyitaç duyulan fakat tam anlamı ile ulaşılamayan, “tehditten uzak olma” durumuyla da ilişkilendirilen bir değerdir. Thomas Hobbes, bu imkânsız “mutlak güvenlik” arayışını derinlemesine ele alıp, tasvir etmiştir.

Kendisiyle ilişkili olan tehdit, dost, düşman vb. kavramlar gibi güvenlik de öznel kriterler vasıtasıyla belirlenmesi mümkün bir yapıya sahiptir. Tıpkı kimlik gibi güvenlik de bitmek bilmeyen bir ötekileştirme veya kendini diğerlerinden farklılaştırma süreciyle ilgilidir. Bir tehdidin söz konusu olabilmesi için öncelikle söz konusu toplumu tehdit eden ‘öteki’den ayrışması gerekmekte ve dairenin içinde kalan toplumla dairenin dışına itilen tehdit arasında adeta bir sınır üretilmektedir. Sözü edilen bu sınırın üretiminin durağanlığından ya da statikliğinden söz etmek mümkün değildir. Toplumun diğerleriyle ilgili algıları farklı biçimlerden süreç içerisinde yeniden üretilebilmektedir (Niva, 1999, s. 152).

Ülkelerin çıkarları ve algılanan tehditlerle ilişkili olarak değişkenlik gösteren güvenlik politikaları, dönemler arası belirgin farklılıklar taşımaları nedeniyle de son derece dinamiktirler. Sosyopolitik, jeopolitik ve ontolojik koşulların etkisiyle belirlenen güvenlik politikaları, 1990'lara gelindiğinde ise özellikle neoliberalizm etkisiyle jeoekonomik faktörler çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır.

Ulusal ve uluslararası güvenlik bütüncül bir yapı arz etmekte olduğu göz önünde bulundurulduğunda, İran'ın bölgesel ve ulusal güvenlik politikalarına etki eden faktörleri birlikte ele almak gerekmektedir. İran'ın ulusal güvenliğine etki eden dış faktörler arasında komşu ülkelerin içinde bulunduğu siyasal istikrarsızlıklar, işgaller ve Arap Baharı sonrası dönemde giderek daha da derinleşen mezhepsel çatışmalar gelmektedir. İran'ın ulusal güvenlik ve stratejilerine etki eden iç faktörlerin başında ise siyasi ve ekonomik sorunların mevcut anayasal yapıyı sorgulatmaya başlaması gelmektedir. Bu bağlamda İran'ın hem iç politikada hem de dış politikasında sorunları çözüme kavuşturabilmek için özellikle Devrim Muhafızları ile şekillenen asimetrik güç unsurlarını içeren bir güvenlik stratejisi takip etmektedir (Konukcu, 2018, s. 74-91).

İran'da ulusal güvenliği tehdit eden iç faktörler göz önünde bulundurulduğunda mevcut rejimin Şii İslam anlayışı üzerine inşa edilmiş olması ise özellikle ülke içerisindeki Sünni etnik gruplar ile rejim arasında çeşitli sorunların baş göstermesine zemin hazırlamıştır. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde bilhassa ulusal güvenlik noktasında da Sünni Beluciler ve Kürtlerin yaklaşımları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İran'ın ulusal güvenliği konusunda katılımcıların, İran'ın ulusal güvenliği açısından Sünnilerin üstlendikleri rollere ilişkin üç temel nokta üzerinde sıklıkla durdukları görülmektedir. Katılımcıların verdikleri yanıtlar kendi aralarında sınıflandırıldığında ise Sünni etnik grupların günümüzde ve geçmişte üstlendikleri roller, Sünni etnik grupların yaşadıkları bölgelerin ulusal güvenlik açısından yeri ve öneminin ne olduğu ve Sünni etnik gruplar üzerinden oluşturulabilecek olası tehditler ile çözüm önerilerinin neler olduğu gibi başlıklar ön plana çıkmaktadır.

Verilen yanıtlarda dikkat çeken bir diğer nokta ise Sünnilerin ulusal güvenlik konusunda özellikle Irak-İran Savaşı sürecinde üstlendikleri role göndermede bulunmalarıdır. Katılımcılar Sünnilerin ulusal güvenlik hususunda Sünnilerin sadakatine mutlaka yer verirken ayrıca çeşitli

küçük grupların neden oldukları tehditlere ve çözüm önerileri noktasında da görüş bildirmişlerdir. İran'ın ulusal güvenliği konusunda 12. Katılımcı herhangi bir görüş beyan etmezken* diğer tüm katılımcılar İran'ın ulusal güvenliğine ilişkin çeşitli noktalara temas etmişlerdir.

4.3.1. Sünnilerin Yaşadıkları Bölgelerin ve Kendilerinin Ulusal Güvenlik Konusundaki Önemi

Ontolojik güvenlik arayışındaki devletler de ülke içindeki ve dışındaki istikrarı sağlamaya çalışırken üzerine kuruldukları değerlerden vazgeçmemekte ve diğer devletler ile devam eden ilişkilerini geliştirerek daha istikrarlı ve güvenli bir ortam arayışındadırlar. Sözü edilen istikrar durumu kimi zaman olumsuz koşullardan da elde edilebilmektedir. Yani kimliğin de korunması temeline dayandırılarak elde edilmesi amaçlanan ontolojik güvenliğe gerektiğinde mevcut çatışmalardan faydalanılarak da ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Mitzen, İsrail ve Filistin gibi kimi devletlerin kendi istekleriyle “güvenlik ikilemini” sürdürdüklerini ifade etmektedir. İşaret edilen bu iddia realist söylemin devletlerin her zaman güvenlik ikilemini aşmaktan ve kurtulmaktan yana oldukları görüşüyle de karşı karşıya olan bir tezdır. Fakat çatışmanın nedeni ideoloji ya da din gibi soyut faktörler ise Henry Kissinger gibi realistler de bu çözümsüzlük durumunu neden sürdürmek istediklerinin ip uçlarını şu ifadelerle vermektedir; “Orta Doğu anlaşmazlıkları 17. Yüzyıl Avrupa’ sındakilere en çok benzeyenlerdir. Bu anlaşmazlıkların kökeni Atlantik bölgesinde ve Yeni Dünya’da olduğu gibi ekonomik veya Asya’da olduğu gibi stratejik değil, ideolojik ve dinîdir. Westphalia barış diplomasisinin vecizeleri burada uygulanamaz. Sorun özel bir şikâyetten çok, diğer tarafın meşruiyeti, yani varlığı olduğunda, uzlaşma ulaşılması zor bir şey hâline gelir.” (Kissinger, 2002, s. 17-18)

Dolayısıyla ontolojik güvenlik ihtiyacın, klasik anlamda ön planda tutulmaya çalışılan fiziksel güvenlik ihtiyacının önüne geçtiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Hakeza “öteki”yle olan çatışma üzerinden beslenilerek, “öteki”nin varlığı ile yeniden bir anlamlandırma süreci başlamakta ve böylelikle güvenlik ve istikrar bu sayede korunabilmektedir. Bu tür yaklaşımlar bazı

* Katılımcı konu hakkında yeteri bilgiye sahip olmadığını beyan ederek, bir sonraki soruyu yanıtlamıştır.

toplumların ve devletlerin bir “tehdit” ya da “düşman”a daima ihtiyaç duyulabileceği görüşünü ön plana çıkarmaktadır.

İran’da Sünni etnik gruplara karşı rejimin yaklaşımı göz önünde bulundurulduğunda da ontolojik olarak rejimin varlığını devam ettirebilmesi adına bir “öteki” inşa ettiği ve bu öteki üzerinden varlığını diri tuttuğu görüşüne varılabilmektedir. Bu bağlamda çalışma kapsamında katılımcıların verdikleri yanıtlardan da hareketle Sünni etnik grupların İran’ın sınır bölgelerinde yaşamaları İran’ın ulusal güvenliğinin sağlanması konusunda hayati bir öneme sahip olmalarına zemin hazırlamıştır.

Sünnilerin sınır bölgelerde yaşıyor olmaları katılımcılar tarafından üzerinde en sık durulan konu olmuştur. Bu bağlamda katılımcıların Sünni Beluci ve Kürtlerin sınır bölgelerde yaşadıklarını ifade ettikleri yanıtlar sıklık (frekans) analizine tabi tutularak katılımcıların “sınır” ifadesini ne sıklıkla kullandıklarına, ““Sınır” İfadesinin Kullanım Sıklığı” başlıklı aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 7. "Sınır" İfadesinin Kullanım Sıklığı

Sıklık	Katılımcı Sayısı	Yüzde (%)
1	13	68,4
2	4	21,1
4	1	5,3
5	1	5,3
TOPLAM	19	100,0

Katılımcılardan 13 kişi 1’er defa “sınır” ifadesini kullanırken, 4 katılımcı ise ulusal güvenlik konusunda yaptıkları değerlendirmelerde 2’şer defa “sınır” ifadesini kullanmışlardır. Ayrıca 1 katılımcı “sınır” ifadesini 4 defa kullanırken, 1 katılımcının ise yaptığı değerlendirmede 5 defa “sınır” ifadesine yer verdiği tespit edilmiştir.

2. Katılımcı “unutulmamalıdır ki İran’ın stratejik bölgeleri Sünni grupların yaşadığı bölgelerdir” ifadesi ile Sünni grupların yaşadıkları bölgelerin önemine işaret ederken, 3. Katılımcı da “İran’daki Sünni etnik grupların çoğunluğu İran’ın sınırlar bölgelerinde yaşamaktadırlar. Bu yüzden İran’ın milli güvenliği noktasında hem çatışmalar hem de savunma

noktasında çok hayati bir öneme sahiptirler. İran'daki ulusal güvenlik kurumlarındaki uzmanlar da bu durumun öneminin farkındalar. Bundan dolayı etnik gruplarla iyi ilişkiler gelişmeye çabalamaktadırlar.” şeklindeki ifadeleri ile Sünni grupların ulusal güvenlik açısından önemine değinmiştir.

Sünni grupların İran'daki en önemli rollerinin ulusal güvenlik konusunda olduğunu belirten 27. Katılımcı, çeşitli sorunlar karşısında bu grupların ulusal güvenlik konusundaki duruşlarını, “İran'da ehl-i Sünnet'in en önemli rolü ulusal güvenlik noktasındadır. İşsizliklere, ekonomik sorunlara ve ötekileştirmelere rağmen İran'daki Sünni etnik grupları İran'ın güvenliği söz konusu olduğunda hiçbir zaman geri durmamış ve bu İran'ın ulusal güvenliğinin en önemli sermayesidir.” şeklinde ifade etmiştir. Katılımcının değerlendirmesinde dikakt çeken husus, ekonomik ve sosyal problemlerle karşılaşılmasına rağmen ve bu problemlerin muhatabı olarak da rejim görülmesine rağmen ulusal güvenlik söz konusu olduğunda “içerde yaşanan sorunların hepsi bir kenara bırakılarak” (27. K.), her türlü görev ve sorumluluğun üstlenildiği görülmektedir.

Sünni etnik grupların ulusal güvenlik konusundaki sadakatine değinen 23. Katılımcı, bu grupların “İran'ın adeta sınır koruyuculuğunu, gözcülüğünü yapmış” olduklarını belirtmiş ve “İran'daki Sünni etnik gruplar coğrafik olarak İran'ın ulusal güvenliği açısından İran'ın çıkarları doğrultusunda çalışmıştır. Hiçbir zaman merkezi hükümet, rejim bu etnik grupların ihanetine uğramamıştır. İran'ın toprak güvenliğini büyük ölçüde bu gruplar sağlamışlar ve sağlayacaklardır da.” (23.K.) şeklindeki ifadelere yer vermiştir.

14. Katılımcı, Sünni etnik grupların ulusal güvenlik konusundaki öneminin doğrudan yaşadıkları bölge ile ilgili olduğunu şu ifadeler ile belirtmiştir; “İran'daki Sünni etnik gruplar da diğer gruplar gibi ulusal güvenliğin sağlanmasında rollere sahip olmuşlardır. Çünkü Sünni etnik gruplar sınırlarda yaşamaktalar ve bu yüzden çok önemli bir rol üstlenmektedirler.” (14.K.) Benzer tutumu 15. Katılımcının ise “İran'daki çevre bölgeler, sınırlardaki halk Sünni etnik gruplardan oluştuğu için Sünnilerin rolü hayati bir öneme sahip.” (15.K.) sözleri ile desteklediği görülmektedir.

Katılımcıların ulusal güvenlik konusundaki bakış açılarında ve geçmiş tecrübelerde ön plana çıkan durum; her ne koşulda olursa olsun görüş ayrılıkları, ekonomik sorunlar vd. problemlere

rağmen ulusal güvenlik söz konusu olduğunda Sünni etnik grupların kritik roller üstlendikleri ve ulusal güvenliğin korunması için ciddi bir çaba sarf ettikleri görülmektedir.

İran’da Sünni etnik grupların ulusal güvenlik noktasında taşıdıkları önemin doğrudan yaşadıkları bölge ile ilişkilendiren bir diğer Katılımcı ise 17. Katılımcıdır. 17. Katılımcı, “İran’da Sünni etnik gruplar çevrede yaşadıkları için İran’ın güvenliği konusunda önem arz etmektedirler ve güvenlik birçok bakımdan bu Sünni gruplar tarafından sağlanmaktadır.” sözleri ile Sünnilerin yaşadıkları bölgelerin ulusal güvenlik açısından taşıdığı öneme yer vermiştir.

Sünnilerin yaşadıkları bölgeleri kendi arasında sınıflandıran 24. Katılımcı ise bu bölgelerin özellikle İran’ın sınır bölgeleri olması nedeniyle hayati bir öneme sahip olduklarını, “Jeopolitik konumları gereği, mesela Beluciler İran ve Pakistan sınırında; Fars Sünniler Umman Denizi ve Fars Körfezi çevresinde; Kürtler ise Irak ve Türkiye sınırlarında, Talişiler İran ve Azerbaycan sınırında; Türkmenler ise İran ve Türkmenistan sınırlarında yaşamaktadırlar. Bu yüzden tabi ki bu etnik grupların rolü çok önemlidir İran’ın güvenliği için.” şeklindeki ifadeleri ile belirtmiştir.

İran’da ordunun, güvenlik güçlerinin İran’ın sınır bölgelerinde yaşayan halka güvenlik eksenli bir yaklaşım geliştirdiklerine değinen 8. Katılımcı, Sünni grupların yaşadıkları bölgelerin ulusal güvenlik açısından önemine, “İran’ın Sünni etnik grupları İran’ın sınır bölgelerinde yaşadıkları için İran’ın ulusal güvenliği noktasında çok önemli bir role sahiptirler. Bu yüzden merkezdeki güvenlik güçleri, ordu her zaman bu bölge halklarına güvenlik temelli yaklaşmaktadırlar. Güvenlik kuvvetleri ile sınırdaki halklar arasında bu konuda bir iş birliği zaten var ve bu böyle de devam etmelidir.” şeklinde değinmiştir. 8. Katılımcının değerlendirmesinden de anlaşılacağı üzere İran’da sınır güvenliğinin sağlanması hususunda Sünni etnik gruplar rejime, güvenlik kuvvetlerine sahada destek vermektedirler.

30. Katılımcı ulusal güvenlik konusunda oldukça sahiplenici ve savunmacı ifadelere yer vererek, ulusal güvenlik konusunda Sünni Kürtlerin ve Belücilerin rolüne şu sözler ile yer vermiştir; “Biz Sünniler İran’ın güvenlik muhafızlarıyız. İran’ın güvenliği ehl-i Sünnet için son derece önemli. İran’ın sınır güvenliği için biz kendi canımızı feda ederiz. Sınır güvenliğini biz sağlıyoruz İran’da. Eğer güvensiz bir durumun oluşmasını isteseydik diğer ülkeler ile iş birliği yapabiliriz İran aleyhinde. Bir Beluci için İran Pakistan’daki Belucistan daha önemlidir. Bir

Kürt için de bu böyledir. İran'daki Kürtler ve Beluciler kendilerini İran'ın asli unsuru olarak görmektedirler.”

Görüldüğü üzere kimlik ile menfaatler arasında ya da kimlik ile güvenlik algısı arasındaki ilişkiden doğan yine değişime ve etkileşime müsait bir ilişki söz konusu olmaktadır. Katılımcıların da işaret ettiği üzere tıpkı bireyler gibi devletler de taşıdıkları kimlik yapısını korumak ve birincil öneme sahip çıkarlarını korumak için “kimliğin korunması” gerekliliğini ön plana çıkarmaktadırlar.

Kimlik ile güvenlik ilişkisi bağlamında, sahip olunan kimlik özelliklerinden farklı bir güvenlik algısının ortaya çıkması söz konusu olmadığı görülmekte ve devletler özelinde ulusal güvenlik algısının belirlenmesinde ulusal kimliğin taşıdığı özelliklerin belirleyici olduğu sonucuna varılmaktadır.

4.3.2. Sünnilerin Ulusal Güvenlik Konusunda Üstlendikleri Roller: Irak-İran Savaşı Süreci

Devletler güvenlik konusundaki tercihlerine netlik kazandırırken, “ulusal” güvenlik boyutuna öncelik tanımaktadırlar. Özellikle de yalnızca iç sorunlar söz konusu olduğunda değil, ülke dışındaki meselelerde de temel kriter ulusal güvenliğin ne derece tehlikede olduğu sorusudur. Bu noktada uluslararası ortamın güvenliğinin önemsenmesinde aslında öncelikli olarak ulusal güvenliğin tehdit altında olma durumu belirleyici olmaktadır.

Ulusal güvenliğin sağlanması devletin bekasıyla doğrudan ilişkili olduğu için ulusal çıkar tanımlarında “ulusal kimliğin korunması” ön plana çıkmaktadır. Ulusal güvenlik ise aynı anda hem coğrafyayı hem tarihi hem de kültürel değerleri tartışma konusu yapabilmektedir. Bu noktada İran'daki Sünni grupların ulusal güvenlik konusunda üstlendikleri roller değerlendirildiğinde günümüzde ağırlıklı olarak ilişkilendirildikleri kimlikler ile geçmiş pratiklerde ön plana çıkan tutumları birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Bu konuda özellikle Irak-İran Savaşı sürecinde benimsenen ve ortaya konan tutumlar değerlendirildiğinde süreç içerisinde farklı kimliklerin öncelendiği sonucuna varılmaktadır. Zira savaş sürecinde bu kimlik İranlılık iken; günümüzde ise mezhep üzerinden belirginlik kazanan kimlikler olmuştur. Bu bağlamda Sünni grupların ulusal güvenlik konusunda geçmişte ve İran İslam

Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra üstelendikleri rollere değinen katılımcılar, özellikle Irak-İran Savaşı sürecinde Sünnilerin önemine işaret etmişlerdir.

Sünni etnik halkın daima İran'ın istikrarından yana olduğuna ve İran'ın toprak bütünlüğünü savunduğuna değinen 1. Katılımcı, Irak-İran Savaşı sürecinde çok sayıda Belüci'nin şehit ve gazi olduğu bilgisini paylaşmıştır. “Geçmişten bu yana İran'ın sınır güvenliği, barış ve sebatı İran'ın etnik grupları etkisi altındadır ve oldukça önemli bir role sahip olmuşlardır. Sünni etnik grupların etkisini yalnızca İran'ın güvenlik ve barışı noktasında değil kültürel gelişmişlik noktasında da bu grupların etkisini görebiliriz.” diyen 1. Katılımcı, İran'ın Sünni etnik halkının daima İran'ın istikrarını ve istiklalini savunduğunu ve toprak bütünlüğüne sahip çıktığını belirtmiştir. Sünni etnik grupların toprak bütünlüğünün korunması için gerekirse canından ve malından vazgeçtiklerini söyleyen, 1.K., “Irak-İran Savaşı'nda birçok Belüci şehit ve gazi olmuşlardır. Yine benzer bir durum ortaya çıksa İran'daki rejime muhalif bile olursa yine aynı tutumu sergileyeceklerdir.” şeklindeki sözlere yer vermiştir.

Irak-İran Savaşı sürecinde Sünni etnik grupların önemine değinen 4. Katılımcı, kendini “İranlı bir Sünni” şeklinde tanımlayarak, ülke bütünlüğü ve güvenliği hususunda etnik kökeninin kendisi için bir önem arz etmeyeceğini, “İran'daki Sünni etnik gruplar ulusal güvenliği sağlamak için önemli adımlar attı. İran'daki Sünniler her zaman, özellikle Irak-İran Savaşı'nda İran'ın ulusal güvenliğinin sağlanmasında çok şehid vermişlerdir. Her kim olursa olsun benim ülkeme vatanıma el uzatırsa İranlı bir Sünni olarak karşısında beni ve benim gibi düşünenler bulacaktır.” şeklindeki ifadeler ile aktarmıştır.

Sünnilerin Irak-İran Savaşı sürecindeki rolüne işaret eden 10. Katılımcı ise, ulusal güvenlik konusundaki sorunlardan rejimi sorumlu tuttuğunu, “Bildiğim kadarıyla İran'daki Sünniler sadece geçmişte değil devrimden sonraki süreçte de ülkenin menfaati için hareket etmişler bunu Irak-İran Savaşı sürecinde gördük ve ulusal güvenlik konusunda her zaman devlete destek vermişlerdir. Bu konuda çok çaba harcamışlardır. Ulusal güvenlik noktasında zafiyetler görülüyorsa da bunun mesulü rejimin kendisidir, bölge halkı değildir.” değerlendirmesi ile belirtmiştir.

“Tarih boyunca İran'daki Sünni etnik gruplar İran'ın sınır bölgelerini koruyuculuğunu üstlenmişlerdir.” ifadesiyle Sünnilerin ulusal güvenlik noktasında geçmişteki rollerine atıfta bulunan 20. Katılımcıyı, 28. Katılımcı da “İran'ın çevresinde Sünni etnik gruplar yer almaktalar

ve geçmişten bu yana sınır güvenliğini büyük bir içtenlik ve istekle savunmuşlardır. Vatanı bir namus gibi görmüşlerdir.” şeklindeki sözleri desteklemektedir. İran’daki Sünni etnik grupların ötekileştirilmedikleri takdirde İran’ın ulusal güvenliğine destek sağlayacağını belirten 19. Katılımcı, Sünnilerin geçmişte üstlendikleri rollerine, “İran’daki Sünni etnik gruplar kendilerini ne zamanki öteki olarak görmemeye başlarsa İran’ın güvenliğini sağlamak için canını feda edecektir. Tarihe baktığımızda daha önce böyle yaptıklarını gördük.” ifadeleriyle göndermede bulunmuştur.

Katılımcıların değerlendirmelerinden de görüldüğü üzere, ulusal güvenlik konusunda İran’daki Sünni etnik grupların rollerine dair görüş ifade edilirken sıklıkla Irak-İran Savaşı süreci hatırlatılmıştır. Uzun yıllar süren savaş boyunca İran’ın sınır bölgelerinde yaşayan Sünni grupların sınırların, ulusal güvenliğin korunmasında İslam Cumhuriyeti rejimine ciddi bir destek sağladıkları görülmektedir.

Etnik ve mezhepsel gruplar arasındaki anlaşmanın ulusal güvenlik açısından önemine değinen 7. Katılımcı, Sünni grupların İran’ın ulusal güvenliği için bayraktarlık ettiğini şöyle ifade etmiştir; “Sadece İran’da değil hangi ülkeden, hangi rejimden bahsedersek edelim etnik ve mezhepsel gruplar arasında bir birliktelik, anlaşma yoksa ulusal güvenlik mümkün değildir. İran İslam Cumhuriyeti’nde ehli Sünnet’in rolü bu konuda çok önemlidir. Çünkü İran’ın sınır bölgelerinde yaşamaktadırlar. Geçmişten beri İran’ın güvenliğini sağlamış ve İran’ın güvenliği için bayraktarlık etmişlerdir.”. 7. Katılımcının ifadelerinde de rejimle çeşitli sorunlar yaşanmasına rağmen Sünni etnik grupların İran’ın güvenliği için adeta bayraktarlık görevi üstlendikleri görüşü ön plana çıkmaktadır.

“Geçmişten günümüze kadar İran’daki Sünni etnik gruplar İran’ın ulusal güvenliği açısından çok önemli bir role sahip olmuşlardır. Özellikle İran’ın sınır güvenliği noktasında hayati öneme sahip olmuşlardır.” şeklindeki ifadeler ile 5. Katılımcı da Sünni grupların geçmişten bu yana ulusal güvenlik konusundaki önemlerine değinmiştir. Ulusal güvenliğin “geçmişten bu yana İran’daki Sünni etnik grupların etkisinde” olduğunu ifade eden 24. Katılımcı, bunun sözü edilen “etnik grupların çoğu sınır bölgelerde, çatışma alanlarında yaşamakta” olmalarından kaynaklandığını belirtmiştir.

İran’daki Sünnilerin geçmişten bu yana ulusal güvenlik konusunda hayati rollere sahip olduğunu belirten 18. Katılımcı, günümüzde İran İslam Cumhuriyeti rejiminin tarihsel

kapasiteyi yeterince kullanamadığını, “İran’ın sınır bölgelerinde Sünni etnik grupların yaşaması nedeniyle geçmişten bu yana İran’ın ulusal güvenliğinin sağlanması hususunda önemli roller oynamışlardır. Bugünkü koşullarda daha da aktif bir role sahip olmuşlardır. Ama maalesef rejimin yanlış siyaset ve stratejileri nedeniyle olumsuzluklar da ortaya çıkmıştır. Bu tarihsel kapasite adeta ıskalanmaktadır. Çünkü geçmişte gayet iyi ilişkiler söz konusu olmuştur fakat bu kapasite yeni rejimin mezhepsel hareket etmesi neticesinde anlamını yitirmeye başlamıştır.” şeklinde sözler ile ifade etmiştir. Rejimin siyasetlerinin Sünni etnik gruplar ile ilişkilerin bozulmasına sebebiyet vereildiğine işaret eden 18. K., geçmişe göndermede bulunarak Irak-İran Savaşı sürecini hatırlatmış ve “bu tarihi kapasitenin mezhepsel reflekslere kurban edilmemesi” gerektiğini vurgulamıştır.

4.3.3. Ulusal Güvenlik Konusunda Tehditler ve Çözüm Önerileri

‘Ben’ ve ‘öteki’ üzerinden inşa edilen ayrımlara dayanan kimlik tanımlamaları, ulusal güvenlik politikaları konusunda güçlü etkileri olan çıkar ve tehdit tanımlarını da içinde barındırmaktadır. Tehdit olarak ifade edilen bir durum kimi zaman bir devlet için tehdit iken, bir başka devlet için ise tehdit olmak yerine olumlu bir faktör şeklinde bile görebilebilmektedir. Tehdidi belirleyen en önemli unsur mevcut bir gücün aslında nasıl algılandığıdır. Kimin dost ya da düşman veya tehdidin neye göre belirleneceğinin gibi konular realistlerin başvurdukları araçların çoğunluğunun maddi temelli olması sebebiyle durumu açıklamada yetersiz kalmaktadır.

İnşacıların sıklıkla dikkat çektikleri üzere, aktörlerin içinde bulundukları ortam ile tehdidin bağımsız görülemeyeceğidir. Bundan dolayı içinde bulunulan sosyal etkileşimin tehdidi inşa edebileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Her devletin meseleyi anlamlandırma süreci kendi şartları içinde gerçekleştiği gibi tehdit algısının, geçmiş tecrübelerden beslenen iç ve dış dinamiklerle birlikte içinde bulunulan siyasal, sosyal ve kültürel çevreyle ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

Tüm bu faktörlerle birlikte tehdit algılamalarının objektifliğinden söz etmenin mümkün olmadığı söylenebilir. Bu durumda benzer çıkarımın tehlike kavramı için de yapılabilmesi mümkün hale gelmektedir. Tıpkı bireylerin yaşantılarında olduğu gibi devletler için de sözü edilen tehdit ve tehlike tanımlarında değişikliklerin görülmesi son derece olağandır. İnşacı

yaklaşımın değişime bu denli pay vermesinin gerekçesi de budur. Yani devletlerin de eylemlerinin ve söylemlerinin aynı kalması gibi bir zorunluluktan söz edilemez. Benzer durum devletlerin tercihlerini, stratejilerini etkileyen çıkarlar için de geçerlidir. Bu sebeple realistler çıkarları devletin varlık sebebiyle ilişkili olarak geliştirilen temel dış politika refleksi şeklinde ifade etmektedirler (Çalış & Özlük, 2007, s. 231).

Çalışmada İran için tehdit ve çıkarların ne olduğu konusunun özellikle iç dinamiklerden bağımsız olarak ele alınmayacağını göstermektedir. İran'ın iç dinamiklerle ilişkili olarak ulusal güvenliği, kimi zaman rejimden kaynaklı problemler nedeniyle, bazı durumlarda ise Sünni gruplar arasındaki ayrılıkçı fikir ve hareketlerden kaynaklı sorunlar nedeniyle tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcılar İran'ın ulusal güvenliğine tehdit oluşturan ya da ilerleyen süreçlerde olası tehditlere yönelik tespitlerde bulunmuşlardır. Katılımcılar ayrıca söz konusu tehditlerin nasıl fırsata çevrilebileceği ya da çözüme kavuşturulabileceği konusunda da önerilere yer vermişlerdir. Katılımcılar, ulusal güvenlik açısından Sünni etnik grupların siyasal katılımları konusundaki sorunlar, rejimin takip ettiği politikalar, komşu Sünni ülkelerin İran'ın içindeki Sünni grupları kışkırtıcı stratejileri, Sünni etnik grupların ihtiyaçlar ve isteklerinin göz ardı edilmesi gibi faktörlerin tehdit oluşturduğunu ileri sürmüşlerdir.

Sünni etnik grupların siyasal katılımlarının teşvik edilmesi gerektiğine işaret eden 2. Katılımcı, aksi halde bu grupların mevcut rejimden uzaklaşarak sistem için bir tehdiye dönüşeceğini şu sözler ile ifade etmiştir; “Eğer bu Sünni gruplar sistemden, rejimden uzak kalıp, sürece dahil olmazlarsa ulusal güvenlik konusunda sorumlu hissetmeyeceklerdir.”

İran İslam Cumhuriyeti'nin etnik grupların ulusal güvenlik konusundaki önemlerinin farkında olduğunu belirten 3. Katılımcı, “Bu yüzden bu etnik gruplarla iyi ilişkiler gelişmeye çabalamaktadırlar. Önceden bu konuyla ilgili olarak çok fazla yanlış adımlar atılmıştır. Mesela Sünni dini liderler üzeirnde oluşturulan baskı, siyasi olarak ötekileştirmeler yanlış adımlar olmuştur. Bundan dolayı İran'ın ulusal güvenliğine tehdit oluşturacak durumlar yaşanmıştır.” (3.K.) açıklamasında bulunmuştur. 3. Katılımcı ayrıca Sünni gruplar içerisinde muhalif grupların oluşması ise, “Bence Abdulmalik Rigi ve Ceyshul-edl (Cundullah) gibi isim ve

gruplar rejimin yaptığı hataların bir neticesi olarak ortaya çıkmışlardır.” Şeklindeki ifadeler ile mevcut rejimin izlediği politikalara bağlamıştır.

4. Katılımcı da 3. Katılımcının dikkat çektiği soruna işaret etmiş ve Sünni etnik gruplar içerisindeki bazı muhalif örgütsel yapıların İran İslam Cumhuriyeti’nin ulusal güvenliğini tehdit ettiğini belirtmiştir. 4. Katılımcı, “Bazı cahil gençlerin oluşturduğu gruplar İran’ın güvenliğini tehdit eder hale geldiler.” şeklindeki sözleri ile muhalif örgütsel yapılara ilişkin görüşlerini paylaşmıştır.

İran’a muhalif olan komşu ülkelerin İran içerisindeki Sünni gruplar üzerinden İran’ın ulusal bütünlüğü ve güvenliği noktasında tehdit oluşturduklarına değinen 5. Katılımcı, “İran İslam Cumhuriyeti’ne muhalif olan ülkelere bazıları, İran’daki Sünni halkın memnuniyetsizliklerinden kendi siyasi çıkarları doğrultusunda faydalanmak istemektedirler. Dolayısıyla bu konu İran’ın ulusal güvenliği için çalkantılı bir durumlara sebebiyet verebilir.” sözleri ile işaret ettiği tehdide dikkat çekmiştir.

Sünni grupların liderleri ile İran İslam Cumhuriyeti rejiminin iyi ilişkiler geliştirmesi gerektiğini belirten 9. Katılımcı, mevcut duruma ilişkin görüşlerini, “Şiielerin Müslümanlar içinde azınlık olmaları ve İran’ın tüm komşularının Sünni olmasından dolayı İran rejimi Sünni grupların dini liderleri daha iyi ilişkiler kurmalıdır. Merkez ile birlikte hareket ederek, Sünni grupların temsilcileri uluslararası alanda daha etkin hale getirebilirdi. Bu ilişki kurulduktan sonra ulusal güvenlik güçlenecektir. Fakat bugüne kadar böyle bir yaklaşımla karşılaşmadım ben.” şeklinde ifade etmiştir.

İran’ın sınır bölgelerinde yaşayan grupların çeşitliliğine dikkat çeken 11. Katılımcı, bu farklılıkların avantaja, zenginliğe dönüştürülebilmesi konusunda ise şu tespit ve önerilerde bulunmuştur;

“İran’ın Sünni etnik nüfusunun coğrafi olarak dağılımına baktığımızda Sünnilerin İran’ın sınırlarına yaşadığını görürüz. Bu etnik grupların yani Beluciler, Kürtler, Azeriler, Arapların sınırın diğer tarafındaki gruplarla çok yakın ilişkileri vardır. Bu ilişkiler çok sıkı olabilir ama bu gruplar için etnik ya da mezhep vs. değil İranlı olmak daha önceliklidir. Bu rengarenk etnik gruplar İran’ın ulusal güvenliği açısından da İran’a avantaj ve güç sağlamaktadır. Bu gruplar içinde küçük küçük oluşumlar var tabi İran’ın ulusal güvenliğini tehdit eden. Bunun nedeni ise çevrenin

merkezden uzak kalışıdır. Bir diğer neden ise bölgedeki İran'a muhalif güçlerin bu küçük oluşumları destekleyip tetiklemesidir. Bu oluşumlar üzerinden İran'ın ulusal güvenliği tehdit edilmek istenmektedir.” (11.K.)

İran'daki çeşitli etnik grupların soydaşlarının komşu ülkelerde yaşamakta olduklarına işaret edilerek, ülke içerisindeki etnik grupların problemlerine çözüm üretilmediği takdirde bun durumu suiistimal edebilecek tarafların olduğuna dikkat çekilmiştir. Söz konusu tarafların ayrılıkçı hareketleri tetikleyebilecekleri ihtimali üzerinde de ayrıca durulmuştur.

İran'daki Sünni etnik grupların istek ve ihtiyaçları konusunda yeteri destek ve çözüm sağlanmaması halinde İran'ın ulusal güvenliği açısından problemlili durumların ortaya çıkabileceğine ileri süren 26. Katılımcı da işaret ettiği olası sorunlara ilişkin şu değerlendirmede bulunmuştur;

“İran'daki Sünniler İran'ın sınırlarında yaşadıkları için ve bu Sünnilerin aynı ırktan olan diğer gruplar mesela Beluciler... bunlar hem İran'da Sünni Beluciler ve hem Pakistan hem de Afganistan'da yaşamaktadırlar. Bunun gibi yani... aynı şekilde Kürtler, Türkmenler de hem İran içinde hem de komşu ülkelerde yaşamaktalar. Eğer bu grupların istekleri ve talepleri hem iş konusunda olsun hem de yönetime dahil olma konusunda, makul şekilde karşılanmazsa, gerekli hassasiyet gösterilmezse İran'ın ulusal güvenliği açısından sorunlar çıkabilir. Hatta bu farklı ırksal gruplar bir süre sonra ayrılıkçı hareketleri destekleyebilirler.” (26.K.)

Ulusal güvenlik konusunda merkezi yönetim ile birlikte hareket etmenin gereklilik ve önemine değinen 6. Katılımcı, sınır bölgelerdeki grupların arz ettiği önemin tam olarak kavranması durumunda ulusal güvenliğin sağlanabileceğini, “Eğer İran'ın sınır bölgelerinde yaşayan Sünni etnik gruplar İran'ın sınır güvenliğini sağlama noktasında merkezle hareket etmezse, sınır güvenliğini sağlamazlarsa İran'ın ulusal güvenliği çöker. Bu yüzden İran'ın ulusal güvenliği değerlendirilirken sadece ordunun gücü değil, sınırdaki Sünni etnik grupların da önemi göz önünde bulundurulursa ulusal güvenlik tam manasıyla sağlanabilir.” şeklinde ifade etmiştir. 13. Katılımcı ise mevcut siyasal rejim ile etnik gruplar arasında çatışmaların olduğunu belirtmiş ve Azeri, Beluci ve Kürtler'in rejim ile yaşamakta oldukları problemlerin İran'ın ulusal güvenliği hususunda ciddi tehditlere neden olduğunu ileri sürmüştür.

13. Katılımcının işaret ettiği çatışmalara 16. Katılımcı da atıfta bulunmuş fakat bu “çatışmaların” Sünni gruplar arasında çok az bir kesimi temsil ettiğine şu sözleri ile yer vermiştir; “Sünni etnik gruplar maruz kaldıkları mağduriyetlere rağmen ulusal güvenlik konusunda İran’ın sınır güvenliği için çok büyük bir önem arz etmektedirler. Güvenlik, ordu vb. kurum ve kuruluşların yönetim kadrolarında Sünnilere pek yer verilmemesine rağmen Sünniler ulusal güvenliğin sağlanması noktasında destek olmaktadır. Ama İran’ın çevre bölgelerinde yaşayan Sünniler için son birkaç yıldır yeni güvenlik kadroları açılmıştır. Sınırdaki bazı çatışmalar ordu ile muhalifler arasındaki çatışmalardan söz ediyorum. Bu çatışmalar her zaman vardı ama bu tür grupların Sünniler arasında oldukça azınlıktırlar.” İran’ın sınır bölgelerinde Sünniler yaşadığı için bölgelerin güvenliğinin sağlanmasında görevin Sünni gruplara verilmesi gerektiğini ileri süren 21. Katılımcı ise, “Bence güvenlik ve askeri görevlerin, konumların pek çoğu Sünnilerin eline bırakılmalıdır.” ifadelerini kullanmıştır.

Benzer görüşleri 22. Katılımcı ise, “Eğer Sünni bölgelerde güç Sünnilerin eline geçerse, yani rejim Sünnilere bölgede ellerine güç verirse Sünniler bölgenin güvenliğini yüzde yüz sağlarlar. Ve eğer rejim Sünnilere güvenir, itimat ederse İran’ın sınır güvenliği daha sağlam olacaktır.” şeklindeki sözleri ile savunmuş ve bunun mümkün olabilmesinin ise ancak “rejimin söz konusu bölgeleri Şiileştirmeye çalışmamalı. Onları birer İranlı olarak kabul etmelidir.” şeklinde mümkün olacağına dikkat çekmiştir.

Sünni grupların ulusal güvenlik konusundaki etkisi ve önemine ilişkin mevcut rejimi eleştiren 25. Katılımcı, rejimin çeşitli politikaları nedeniyle ulusal güvenliğin zayıfladığını “Ulusal güvenlik sadece Sünni etnik grupların rolü değil diğer önemli ve etkili birçok faktör vardır. Özellikle Sünni etnik grupların rejimden duyacakları memnuniyet bu açıdan önemlidir. Devrimin başarıya ulaşmasından sonra yeni kurulan rejim Sünnileri bir kenara itmiş ve siyasetten, güçten, imkanlardan mahrum bırakmıştır. Bu yanlış stratejiden dolayı Sünni etnik gruplar rejimden uzaklaşmış ve ulusal güvenlik zayıflamıştır.” şeklindeki ifadeler ile belirtmiştir.

İran’ın kara ve deniz sınırlarının neredeyse tamamının Sünni etnik grupların denetiminde olduğunu belirten 29. Katılımcı, rejimin Şii bir ideolojiye sahip olduğu için söz konusu bölgelere güvenlik temelli tutum geliştirdiğini ve bundan dolayı Sünnilerin kaygı duyduklarını şöyle ifade etmiştir;

“Ulusal güvenlik kavramı ulusal çıkarlar çerçevesinde ele alınabilir. Bu çerçevede ulusal çıkarın nasıl tarif edildiği, iinin nasıl doldurulduğuna bakılmalı. İşte o zaman ulusal güvenliğın önemi ve mahiyetini belirtebiliriz. İran’ın yaklaşık tamamında toprak ve deniz sınırları ehl-i Sünnet’in denetimindedir. Çünkü İran devleti Şii ideolojisinin hakim olduğı bir rejimdir ve bundan dolayı meseleye güvenlik temelli bakmaktadır. Bu yüzden bu bölgeler ulusal güvenlik çerçevesinde ele almaktadır. Bundan dolayı bir baskı hissedilir bu bölgelerde ordu, güvenlik güçleri oldukça aktiftir. Her an bir şey olabilir kaygısı var. Bu bölgeler rejim için çok önemli. Ulusal güvenlik bu noktalardan darbe alabilir çünkü.” (29.K.)

Katılımcılar, İran’ın ulusal güvenliğının sağlanması hususunda Sünni gruplar ile mevcut siyasal yapı arasındaki ilişkilerin güçlenmesi için çeşitli çözüm önerileri sunmuşlardır. Sunulan çözüm önerileri göz önünde bulundurulduğunda, Sünni etnik grupların siyasal alanda etkinliğinin arttırılması, ümmet merkezli siyasetin yerine millet merkezli bir siyasetin izlenmesi, Sünni etnik grupların liderleri ile ilişkilerin geliştirilmesi ve Sünni etnik grupların sınır bölgelerdeki gücü doğrultusunda ulusal güvenliğın sağlanması için söz konusu gruplara aktif rol verilmesi gerektiğı şeklindeki öneriler ön plana çıkmaktadır.

Tablo 8. Katılımcıların Ulusal Güvenlik Konusundaki Çözüm Önerileri

KATILIMCI	ÖNERİLER
2.K.	<i>“Sünniler İran’daki halk kitlelerinden biridir ve İran İslam Cumhuriyeti’nin yönetimine Ehl-i Sünnet de dahil olmalıdır. Eğer bu Sünni gruplar sistemden, rejimden uzak kalıp sürece dahil olmazlarsa ulusal güvenlik konusunda sorumlu hissetmeyeceklerdir.”</i>
5.K.	<i>“Bugün eğer ümmet merkezli siyasetin yerine millet merkezli siyasete geçilirse ulusal güvenlik noktasında daha etkili adımlar atılabilir.”</i>
6.K.	<i>“İran’ın ulusal güvenliğı değerlendirilirken sadece ordunun gücü değil, sınırdaki Sünni etnik grupların da önemi göz önünde bulundurulursa ulusal güvenlik tam manasıyla sağlanabilir.”</i>
9.K.	<i>“İran rejimi Sünni grupların dini liderleri daha iyi ilişkiler kurmalıdır. Merkez ile birlikte hareket ederek, Sünni grupların temsilcileri uluslararası alanda daha etkin hala getirebilirdi.”</i>

KATILIMCI	ÖNERİLER
21.K.	<i>“İran’ın dört bir yanı Sünniler tarafından korunmaktadır. Bence güvenlik ve askeri görevlerin, konumların pek çoğu Sünnilerin eline bırakılmalıdır.”</i>
20.K.	<i>“Tarih boyunca İran’daki Sünni etnik gruplar İran’ın sınır bölgelerini koruyuculuğunu üstlenmişlerdir. Ama eğer merkez bu etnik grupların merkezden uzaklaşmalarına sebebiyet verecek adımlar atarsa, bu gruplar etkinliklerini bir kenara bırakırlar.”</i>
22.K.	<i>“Eğer rejim Sünnilere güvenir, itimat ederse İran’ın sınır güvenliği daha sağlam olacaktır. Ama rejimin bunu yapabilmesi için söz konusu bölgeleri Şiileştirmeye çalışmamalı. Onları birer İranlı olarak kabul etmelidir.”</i>

4.4. Sünni Etnik Grupların Ulusal Uyuma Etkisi

İnşacılık teorisine göre kültür uluslararası ilişkileri anlamının en önemli ve geçerli yollarından biridir. İnsan davranışlarının hemen tamamına yüklenilen anlamlar aracılığıyla siyaset de anlaşılır olabilmektedir. İfade edilen bu kabule göre insanlar arasındaki etkileşim inşa edilen ortak anlamlara gönderme yapmaktadır. Kültür ile inşacılık belirli bir kültürü oluşturan anlamların dil temelinde yapılanması sebebiyle uyum içerisindedirler. İnşacılığa göre dış politika yapıcıları (ajanlar-agent) kendi anlam dünyalarıyla ilişkili olarak kararlar alabilmektedirler. Anlamlar genellikle sosyalleşme sürecinde kazanılan anlamlardır. Dış politika yapıcıları dahil olunulan kültürden bağımsız olarak karar veremeyeceklerdir (Fischer, 2006, s. 59-60). Dolayısıyla uluslararası siyasetin temel yapıları sosyal olduğu ve aktörlerin kimliklerini, çıkarlarını biçimlendirdiğini söylemek mümkündür.

İran farklı etnik, kültürel, mezhepsel özelliklere sahip birçok grubun birlikte yaşadığı bir ülkedir. İran’da farklı özelliklere sahip bu grupların birlikte uyum içerisinde yaşayabilmeleri, ulusal uyumun ve bununla bağlantılı olarak ulusal güvenliğin sağlanabilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda özellikle Sünni etnik grupların İran’ın dış politikasındaki etkisi ve rolü göz önünde bulundurulduğunda İran’ın sözü edilen bu farklılıkları uyum içerisinde bir arada tutabilecek bir iç politika takip etmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

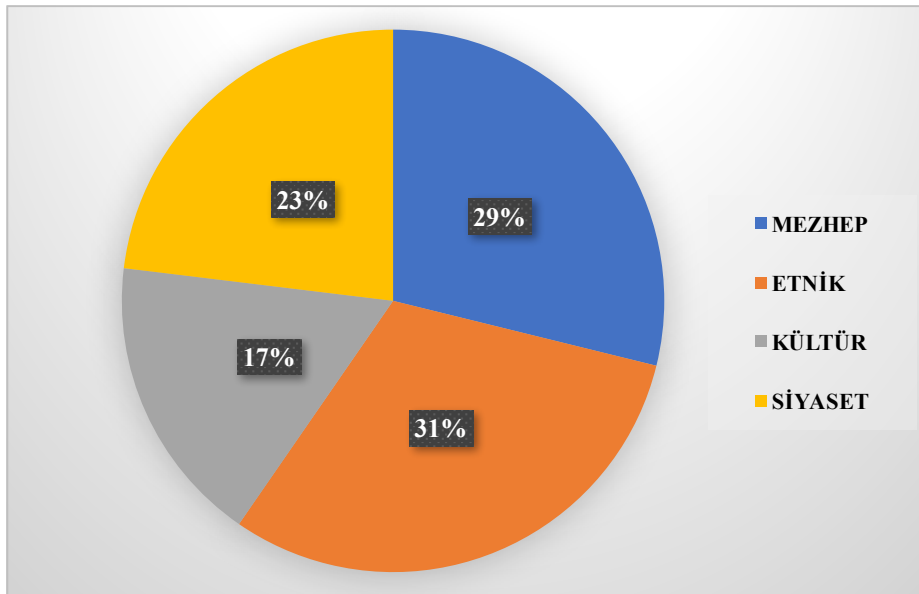
İran’da geçmişten bu yana merkezin güçlü tutulmaya çalışıldığı ve merkezi güçlendirme çabası güdülürken ise çevredeki grupların çeşitli mahrumiyetlere maruz kalmasına neden olmuştur. Katılımcıların da görüşleri göz önünde bulundurulduğunda geçmişte yaşanan sorunun bugünkü İran’da devam etmekte olduğu anlaşılmaktadır. İran bugün iç politikada özellikle farklı etnik gruplara karşı adil yaklaşım sergileyebildiği ölçüde ulusal uyum ve bütünlüğü sağlayıp, koruyabilecektir (Kamberi, 2012).

4.4.1. Katılımcılara Göre Ulusal Uyuma Etki Eden Faktörler

Araştırma kapsamında Katılımcılar İran’da ulusal uyumun sağlanabilmesi, ulusal uyuma etki eden faktörlerin ve bu noktada uygulanabilir çözüm önerilerinin neler olduğu sorulmuştur. Katılımcıların verdikleri yanıtlar incelendiğinde İran’da ulusal uyuma etki eden birincil faktörler olarak mezhep, etnik, kültür ve siyaset gibi unsurlar karşımıza çıkmıştır.

Ağırlıklı olarak üzerinde durulan bu faktörler kendi aralarında sıralandığında ise Katılımcıların verdiği yanıtlara göre %31 oranla etnik faktörünün ulusal uyumun sağlanması noktasında birincil etkili faktör olduğu, %29 oranında ise mezhep faktörünün ulusal uyum üzerindeki etkili olan ikinci faktör olduğu görülmektedir.

Grafik 10. Ulusal Uyuma Etki Eden Faktörler

Ayrıca iç politikada takip edilen siyasal tutumların da %23 oranında ulusal uyumun sağlanması açısından önem arz ettiği tespit edilirken; kültürün ise Katılımcılar tarafından verilen yanıtlara göre %17 oranında İran’da ulusal uyumun sağlanması konusunda etkili olan bir diğer faktör olduğu görülmektedir.

Öte yandan Devrim Konseyi Geçici Hükümeti döneminde Sünnilerin yaşadığı bölgelerde ekonomik, siyasal ve sosyal bir yükselişin, ilerlemenin söz konusu olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu dönemde Sistan ve Belucistan Bölgesine atanan vali, bölgeden ve Sünni bir isim olmuştur. Günümüze değin devam ettiği şekilde başka bölgelerden getirilen bir isim olmamıştır. Devrim Konseyi Geçici Hükümeti dönemi sona erdiğinde ise bu durumun devam etmediği valilerin Meşhed, İsfahan ve Tebriz gibi büyük şehirlerden atandığı görülmektedir. Bölgeye atanan yetkili isimlerin bölgeyi iyi tanımamaları ise bölge halkı ile yerel yöneticiler arasında kopukluklara sebebiyet vermektedir. Katılımcıların ifade ettiğine göre, Sünni bölgeler dışındaki yetkililerin söz konusu bölgelere atanması aynı zamanda yönetim kadrolarında Sünni etnik gruplara itimat edilmediği sonucunu da ortaya çıkarmaktadır.

4.4.2. Ulusal Uyum Konusunda Dikkat Çekilen Farklılıklar

Katılımcıların ulusal uyum konusundaki değerlendirmeleri incelendiğinde, İran’da ulusal uyumun sağlanması konusunda mezhepsel, etnik, kültürel ve siyasal faktörlerden kaynaklı farklılıklara dikkat çektikleri tespit edilmiştir. Saptanan farklılıkların ulusal uyuma etki eden faktörler olduğu da Grafik 10.’da belirtilmiş olup, araştırma kapsamındaki katılımcıların hangi faktörlerin ulusal uyum konusunda etkili olduğuna ilişkin verdikleri yanıtlar ayrıntılı olarak aşağıdaki gibi tablolştırılmıştır:

Tablo 9. Ulusal Uyum Konusunda Dikkat Çekilen Farklılıklar

KATILIMCI	MEZHEPSEL	ETNİK	KÜLTÜREL	SİYASAL
1.K.	X		X	
2.K.			X	
3.K.				X
4.K.	X	X	X	
5.K.				X
6.K.	X	X		X
7.K.		X		
8.K.				X
10.K.				X
11.K.	X	X	X	
13.K.	X	X		
14.K.	X	X		
15.K.	X	X		
16.K.	X	X	X	X
17.K.	X	X	X	
18.K.	X	X	X	X
19.K.			X	X
20.K.		X		
21.K.		X		
22.K.	X	X		
23.K.	X	X	X	
24.K.	X	X		
25.K.				X
26.K.		X		
27.K.				X
28.K.				X
29.K.	X			X
30.K.	X			

9. Katılımcı ve 12. Katılımcı ulusal uyum konusunda görüş paylaşmazken; 3.Katılımcı, 5.Katılımcı, 8.Katılımcı, 10.Katılımcı, 25. Katılımcı, 27.Katılımcı ve 28. Katılımcı ulusal uyum konusunda İran İslam Cumhuriyeti rejiminin iç politikada takip ettiği siyasal tutumun ulusal uyuma etki ettiği konusunda görüş paylaşmışlardır.

İran İslam Cumhuriyeti rejiminin izlediği iç politikayı Yeşil Hareket döneminde yaşananları anımsatarak eleştiren 3. Katılımcı, ulusal uyum üzerindeki etkisi konusunda şu ifadeleri kullanmıştır;

“İran bugün içinde bulunduğu şartlarda Amerika’nın emperyalist siyasetine kendi var gücüyle mücadele etmektedir. Bu mücadele bence Arap ülkeleri ile kıyaslandığında Arap ve diğer İslami ülkelerin Amerika ile olan iyi ilişkileri ve Amerika’nı direktifleri doğrultusunda hareket etmeleri karşısında İran’ın duruşuna destek vermekteyim. Ben İran’ın bir vatandaşı olarak bu stratejiyi olumlu karşılıyor ve destekliyorum. Fakat İran’da Yeşil Hareket döneminde yapılanlar ve reformcu liderlerin ev hapsine alınması gibi durumlar İran’ın ulusal uyumunu tehdit etmektedir. Sadece liderler arasında değil, halk arasında da kutuplaşmalara sebebiyet vermektedir. Bu problemler ulusal uyuma zarar vermektedir.” (3.K.)

İran’ın ABD karşısındaki siyaseti genel olarak katılımcılar tarafından desteklenirken, iç siyasete ilişkin izlenen politikalar eleştirilmiştir. Özellikle Yeşil Hareket döneminde rejimin izlediği siyaset ve müdahalelere karşı çıkmış ve bu süreçte yaşananların halk arasında kutuplaşmaya zemin hazırladığını, ulusal uyuma zarar verici adımlar olduğu üzerinde durulmuştur. 5. Katılımcı ise İran’daki problem ve memnuniyetsizliklerin çözülebilmesi için “eğer devlet merkezli siyasetler yerine millet merkezli siyasetler izlenirse hem iç politikada hem de dış politikada ulusal uyumun yükseldiğini göreceğiz.” şeklindeki ifadelerle yer vermiştir.

Anayasal çerçevede hakların güvence altına alınmasıyla adaletin sağlanabileceğini ve ulusal uyumun mümkün hale gelebileceğini belirten 8.Katılımcı, “Politika belirleyicilere göre bu politikaları uygulayıcılar halkın ulusal İslami kimliğine göre; derleme ve açıklama yani halkın gerçek hukuksal haklarını düzenleyip ve açıklayarak pratiğe dökmelidirler. Anayasanın belirlediği özgürlükler çerçevesinde hareket etmelidirler. Gerçek bir sosyal ve ekonomik

adaletin sağlanabilmesinin sonucu olarak ulusal uyum güçlü bir şekilde gerçekleşebilir.” şeklindeki ifadelerle yer vermiştir.

İran İslam Cumhuriyeti rejiminin iç siyasette izlediği politikaları eleştiren 10. Katılımcı, bu politikaların ulusal uyuma etkisi konusunda şu ifadeleri kullanmıştır; “İran için en tehlikeli durum ulusal uyumun olmamasıdır. Tek kişinin yönetime hâkim olduğu bir düzenin olması, tek kişinin menfaatinin tüm halkın menfaatine tercih ediliyor olması ülkede ulusal uyumun sağlanamamasına neden olur. Rejimin bu tutumu devam ettirmesi ulusal uyumun önündeki en büyük engel.” 10. Katılımcının değerlendirmelerinde ön plana çıkan görüşlerden birisi mevcut rejimi “tek kişini menfaati”ne hizmet ettiğini ileri sürmesidir. Tarif ettiği yönetim biçiminin de ulusal uyumun sağlanması konusunda “engel” teşkil ettiğini belirtmiştir.

Benzer yaklaşımı 25. Katılımcı da sergilemiş ve ulusal uyum ile siyasal tutum arasındaki ilişkiye dair, “Ulusal uyum İran’daki toplumsal çöküşten dolayı, İran’daki mevcut rejimden dolayı kırılgan bir yapıdadır. Bu ideolojik yaklaşımdaki rejim ile de ulusal uyumun sağlanabildiğini görmek çok zor. Çünkü bu rejim ideolojik hatta totaliter bir rejim yaklaşımı ile hareket ediyor.” (25.K.) şeklindeki ifadeleri kullanmıştır.

Katılımcıların bir kısmının dikkat çektiği ekonomik ve sosyal sorunların ulusal uyum için engel teşkil ettiği görüşü ön plana çıkmaktadır. Zira siyasal alanda temsiliyet sorununun bir sonucu olarak bölgeler arasında bütçe dağılımı konusunda memnuniyetsizlikler oluşmaktadır. Zira çeşitli makamlara gelen isimler, temsil ettikleri bölge ve etnin refahını önceleyebilmektedir (Kamberi, 2012, s. 213).

27. Katılımcı ulusal uyum ve izlenen siyaset noktasında görüşlerini, “İran’daki halk için adalet, memnuniyet ulusal uyumun temelini oluşturuyor. Özellikle siyasal alanda eşitsizlik, adaletsizlik olduğu müddetçe de ulusal uyumun gerçekleşmesi mümkün değildir.” şeklinde ifade ederken; 28. Katılımcı ise, “Eşitsizlik, ötekileştirmeler, adaletsizlikler ve benzer diğer nedenlerden dolayı İran’da ulusal uyum kırılgan durumda. Bu bahsettiğim sorunlar siyasal olarak da çözüme kavuşturulmazsa da ulusal uyum bu şekilde kalmaya devam edecektir.” şeklindeki sözler ile duruma ilişkin görüşlerini paylaşmıştır.

Kültürel çatışmaların ulusal uyuma etkisine dikkat çeken 2. Katılımcı, sorunun çözümüne ilişkin ise, “Bence kültürel çatışmaları ortadan kaldırmamalıyız. İran’daki kültürel çatışmaları yok

etmeye çalışmaktan ziyade yönetim bu farklı özelliklere sahip etnik gruplarla paylaşılmalıdır. Ulusal uyum bu etnik grupların iş birliği ile sağlanabilir. Tek düze bir üst kültür oluşturulmaya çalışılmamalıdır. Bu İran'ın modernleştirilmeye çalışıldığı dönemlerde görüldü. Kültürleri birbirine benzetmeye çalışmak yerine öylece kabul edilmelidir. Kültürel çatışmalar körüklenerek etnik grupların arası açılmaktadır. Bu yüzden de ulusal uyum sağlanamamaktadır.” şeklinde bir çözüm önermiştir. Ulusal uyuma etki eden faktörler konusunda 2. Katılımcı yalnızca kültürel farklılıklara dikkat çekerken; 20. Katılımcı ve 26. Katılımcı ise ulusal uyuma etki eden faktörlerden yalnızca etnik farklılıklar üzerinde durmuşlardır.

11. Katılımcı ise ulusal uyumun yalnızca mezhepsel birliktelik ile sağlanamayacağı aksine İranlılık ve İran kültürüyle mümkün olabileceğini belirtmiş ve İran'da siyasal, sosyal ve kültürel alanda çeşitli çatışmaların yaşanabildiği, bu çatışmaların ise kırılmalara neden olduğu üzerinde durmuştur. 11. Katılımcı İran kültürü ve İranlılık kimliğinin ulusal uyum konusundaki önemine şu ifadeler ile yer vermiştir;

“İranlılık ve İran kültürüyle ulusal uyumun sağlanması daha mümkündür. İran'da siyasi, sosyal, kültürel çatışmalar sonucunda ciddi kırılmalar yaşanmakta. Bu kırılmalara rağmen ulusal uyum çok ince bir çizgide devam etmekte. Uyumu devam ettiren o ince iplik gibi olan faktör ise ister Azeri olsun, ister Beluci ya da diğer herhangi bir grup, bu grupları bir arada tutan ulusal uyumun adeta incecik bir iplik varlığına temel olan şey işte İranlılık kimliğidir.” (11.K.)

Ulusal uyumun sağlanması konusunda yalnızca etnik farklılıklara değinen 20. Katılımcı, farklı etnik gruplara eşit hak ve fırsatların sağlanması durumunda ulusal uyum için uygun zeminin oluşabileceğini, “Ulusal uyum için İran'daki tüm etnik gruplara; Beluciler, Kürtler, Türkmen, Azeri, Arap ve Farslara eşit haklar tanınırsa, ulusal uyum güçlenir ama bu etnik gruplar arasında adalet sağlanmazsa işte o zaman ulusal uyum zarar görür.” sözleri ile ifade etmiştir.

20. Katılımcı ile benzer yaklaşımı sergileyen 26. Katılımcı ise ulusal bütünlük konusunda “Ulusal bütünlük ve birliğin sağlanması görecelidir. İran gibi ülkelerde çok farklı etnik grupların, dillerin, kültürlerin olduğu toplumlarda bu tür genel geçer bütünlük ve birlikten söz etmek mümkün görünmüyor. Mutlaka belli gruplar diğerlerine galip gelmiştir, etkisi altına

almıştır.” şeklinde bir yaklaşım sergilemiş ve değerlendirmesinde etnik gruplara yönelik ötekileştirmelere dikkat çekerek olası tehditleri, “İran’da tüm etnik gruplar arasında eşitlik sağlandığı zaman ulusal uyum sağlanmış olacak. Eşitsizlik, haksızlık, ötekileştirmeler olduğu müddetçe ulusal uyum daima zayıf olacaktır. Etnik gruplar içinde biriken öfke çözüm bulunmadığı takdirde bir patlama noktasına gelebilir. Böyle olursa da radikal grupların, ayrılıkçı hareketlerin sayısı artar.” olarak özetlemiştir.

Ulusal uyuma birden fazla faktörün etki ettiğini ifade eden Katılımcıların verdikleri yanıtlarda özellikle üzerindeki durdukları faktörlere ve Katılımcıların ulusal uyum konusundaki görüşlerine bakıldığında çeşitli noktalara temas edildiği görülmektedir. 1. Katılımcı Pehlevi dönemin üzerinden bir değerlendirme yapmış ve çok kültürlü ve farklı inançlara sahip kesimleri içine alan politikalar geliştirilebildiği takdirde ulusal uyumun sağlanabileceğini belirtmiştir. 1. Katılımcı aşağıdaki ifadeler ile konuya dait görüşlerini dile getirmiştir;

“Pehlevi rejimi kurulduğu günden bu yana -özellikle Rıza Şah döneminde- ülke tek merkezden yönetilmek istenmiştir. Aydınlar, yazarlar, tarihçiler ari ırk üzerinde yoğunlaşmaya başlamışlardır. Ari ırk, Fars kültürü ve İran’ın eski tarihi kültürü merkeze alınarak diğer azınlık kültürler, dinsel gruplar vs. görmezden gelinmeye başlanmıştır. Bu durumda merkez ile küçük gruplar arasında sorunların baş göstermesine neden olmuştur. Çok kültürlü ve farklı inançlara sahip bir ülkede böyle bir politika izlendiği taktirde ulusal uyumun sağlanması mümkün değildir. Fakat eğer halkın tamamını, ayrımcılık yapılmadan eşit bir şekilde tanınıp, sürece dahil edilirse ulusal uyum sağlanabilir.” (1.K.)

1. Katılımcı, ulusal uyumun sağlanabilmesinin önüne geçen yaklaşımın Pehlevi döneminde baskın bir kimlik, kültür inşa edilmesi şeklinde olduğuna değinerek, bu yaklaşım sebebiyle çok kültürlülüğün önünün kesildiği ve ulusal uyumun tehlikeye girdiğine işaret etmiştir.

4.Katılımcı ise ulusal uyumun sağlanması için gereklilikleri şu şekilde sıralamıştır;

“Ulusal uyumun en önemli unsuru sosyal adaletin sağlanması ve devlet kademelerinde ve milli sermayede adil bir dağılımın sağlanmasıdır. Ulusal uyum için niteliklere ve liyakate bakılarak kişilere uygun işlerde uygun pozisyonlar

açılmalıdır. Bunlar göz önünde bulundurularak adımlar atılırsa ülkemiz daha iyi bir durumda olacaktır. Ayrıca sosyal adaletin sağlanmasında dilsel, ırksal, mezhepsel özellikler üzerinden ötekileştirmeyi bırakırsak ulusal uyumu sağlamış oluruz.” (4.K.)

Ulusal uyumun sağlanması konusunda yapılması gerekenleri 16. Katılımcı hem iç politikadaki hem de dış politikadaki “problemler tutumlara” dikkat çekerek;

“-Politik katılım için her partiden, her mezhepten, her cinsiyetten ülke idaresinde uygun zemin oluşturulmalıdır. Bu grupların akidelerine, mezheplerine ve düşüncelerine bakılmadan sadece İranlı olarak bakılmalıdır. Siyasal, sosyal katılımlarının önüne set konulmamalıdır.

-Siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel güç merkezde toplanmamalı, çevreye de dağılmalıdır. Federal bakılmalı meseleye çünkü İran çeşitli etnik mezhepsel gruplardan müteşekkil. Her etnik grubun kültürüne, diline, geleneğine, tarihine sahip çıkılmalıdır.

-Her türlü ayrımcılık ve her türlü eşitsizlik ortadan kaldırılmalıdır.

-Eğitimdeki eşitsizlikler ortadan kaldırılmalı, ülkenin sahip olduğu sermaye ve imkanlar diğer bölgelerin gelişmesine, sanayileşmesine katkı sağlayacak şekilde dağıtılmalıdır.

-Uluslararası alanda ve bölgede itibarlı bir kimlik ile bilinirlik sağlanmalıdır.

-Bölgede uyumlu hareket edilmelidir.

-Devletin ekonomiye müdahalesi azaltılmalıdır.

-Ülkenin ekonomik kapasitesi artırılmalıdır.” (16.K.)

şeklinde bir sıralama yapmıştır.

Ulusal uyumun sağlanması için, İran’daki tüm mezheplere, etnik gruplar değer verilmesi ve siyasal katılım konusunda tüm etnik gruplara haklar tanınması gerektiğini söyleyen 22. Katılımcı, “İran’ın Anayasasında yer alan Sünnileri açıkça ötekileştiren maddelerin çıkarılmalıdır. Örneğin, Sünni birinin Cumhurbaşkanı olamayacağının ifade edildiği madde gibi.” şeklindeki gerekliliklerin yerine getirilmesine son derece ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir.

Kendi deneyimleri ve tecrübeleri üzerinden ulusal uyum konusuna ilişkin görüş paylaşan 6. Katılımcı, “İran’ın iç politikasında verilen kararlar ulusal uyuma göre yapılmamaktadır. Etnik ihtilaflar, mezhepsel çatışmalar, biz ve öteki ayrımı yapılırken Velayet’e Fakih’e taraflar olanlar ve karşı çıkanlar; sistem taraftarları ve sisteme muhalefet edenler... Bütün bunlara bakıldığında sistem içindeki çatışmalar görülebilir. Bu durumların hepsi de ulusal uyum açısından bir tehdittir ve ülke içerisinde çatışmaya zemin hazırlayabilir.” şeklinde durum tesbitinde bulunmakla birlikte, sorunun çözümü için rejimin harekete geçmesi gerektiğini de ilave etmiştir.

İran İslam Cumhuriyeti rejiminin ulusal uyum üzerinde çok durduğunu fakat bu noktada iyileştirici herhangi bir adımın atılmadığını ileri süren 7. Katılımcı, ulusal uyuma engel teşkil eden durumları şöyle ifade etmiştir; “İran’daki milli gelir halk arasında adil olarak dağılmamakta. Hatta etnik gruplar konusunda çeşitli alanlarda görev dağılımında vs. de bir adaletsizlik görülmekte. Bu durum devam ettiği sürece de ulusal uyum konusundaki her şey söylemden ibaret kalacaktır.” (7. K.)

Ulusal uyumun sağlanabilmesi için “hürriyet, özgürlük, eşitlik sadece mezhepler arasında değil, İran’daki tüm gruplar ister Fars ister Arap ister Beluc ister Kürt... Onların akidelerini, düşüncelerini serbest bırakmak” gerektiğini ifade eden 13. Katılımcı, ulusal uyumun ancak böylelikle sağlanabileceğini belirtmiştir.

İran halkının büyük bir kesiminin Şii Müslümanlardan oluşması nedeniyle ulusal uyum konusunda da etkili olan en önemli faktörün mezhep olduğunu belirten 17. Katılımcı, ulusal uyuma etki eden faktörlere ilişkin şu değerlendirmede bulunmuştur; “Ulusal uyumun temelinde çeşitli unsurlar bulunmakla birlikte aslında en önemli ulusal uyum faktörü mezhep unsurudur. Çünkü İran’daki nüfusun çoğu Müslüman ve Şii olduğu için bu önemli bir paydadır. Ayrıca İranlılık kimliğinin temeli olan İranlıların milliyetçi tutumu da ulusal uyumun sağlanmasına önemli olan diğer faktördür.”

15. Katılımcı İran’daki etnik ve mezhepsel gruplar arasında ulusal uyum noktasında iyi bir seviyenin yakalandığını ileri sürmüştür. 18. Katılımcının değerlendirmelerine bakıldığında 15. Katılımcının ifadelerinin aksine İran’da siyasal, sosyal, kültürel, mezhepsel alanlarda ve çeşitli sınıflar arasında ulusal uyum noktasında farklı özelliklere sahip olunması nedeniyle bir

dengeinin sağlanamadığını belirtmiştir. 21. Katılımcı ise ulusal uyumun sağlanmasının temelinde İran'daki tüm etnik gruplara saygı duyulması gerektiğini ifade etmiştir.

Ulusal uyum noktasında İran'da aslında güçlü bir zeminin olduğunu ileri süren 14. Katılımcı, etnik, mezhepsel çizgide sürdürülen siyasetler ve ötekileştirmelerin etkisiyle ulusal uyuma zarar verildiğini belirtmiştir.

Ulusal uyumu olumsuz anlamda etkileyen faktörlere değinen 19. Katılımcı, bu sorunlar karşısında mevcut rejimin uygun çözümleri üretilmediğini belirtmiş ve diğer karar vericilerin tutumlarına ilişkin ise, "Kültürel, sosyal, gelir dağılımındaki problemler, ahlaki çöküntü... gibi sorunlar İran'ın ulusal uyumuna zarar vermiştir. Ve halk birbirinden uzaklaşmakta. Bu sorunların temelinde ise rejim ve ulusal basının küçük meseleleri tartışması, büyütmesi, önemsiz konulara öncelik vermesidir. Ahlaki çöküntüyü, sosyal ve kültürel sorunları gündeme getirmiyorlar. Kültürel ve dinsel konularda karar verici merciler hurafelerin peşindeler, batıl inançlar ile uğraşmaktalar. Bu yüzden ulusal uyum kırılgan." (19. K.) şeklinde değerlendirmede bulunmuştur.

Ulusal uyumun sağlanabilmesinin İranlılık kimliğinin öncelenmesine bağlı olduğunu belirten 23. Katılımcı, işaret ettiği İranlılık kimliğini ise şu şekilde tanılamıştır; "Ulusal uyum için rejimin İranlılık kimliğini öncelemesi gerekir. Tabi bu İranlılık kimliğine göre dine, mezhebe ya da ırka bakmadan sadece İran'da yaşıyor olmaları yeterli olmalıdır. Ayrıca sosyal adalet de ulusal uyumun sağlanması noktasında son derece önemli bir diğer etkidir. Avrupa'daki diğer ülkelerin yapmış olduğu gibi ulusal uyumun sağlanması noktasında gerekli adımlar atılmalıdır." (23. K.).

24. Katılımcı İran'daki mevcut ulusal uyuma ilişkin değerlendirmede bulunurken, durumun iyileştirilebilmesine ilişkin çözüm üretilmesi gerektiğini şu ifadeler ile değinmiştir; "İran'da ulusal uyum işsizlik, sosyal adaletsizlik, ötekileştirmeler gibi sorunlardan dolayı zayıf bir durumdadır. Çok güçlü olduğu söylenemez. Mezhepsel ve etnik ötekileştirmeler söz konusu. Ulusal uyumun sağlanabilmesi için bu sorunların çözüme kavuşturulması gerekiyor."

İran'da Şii mezhebinin resmi mezhep olarak kabul edilmesinin ulusal uyum üzerindeki etkisini değerlendiren 30. Katılımcı, bu yaklaşımın etkisini, "İran'ın anayasasında resmi mezhebin Şii olarak ilan edilmesinden sonra diğer azınlıklar direkt olarak ikinci derece vatandaş gibi

olmuşlardır ve bu durum da ulusal uyum açısından olumsuzluklar barındırmaktadır. Bu anayasa maddesi sadece Şii olmayanları değil, Şii olup dindar olmayan grupları da çerçevenin dışına itmiştir. Bu ayrılıklar ulusal uyumun sağlanmasının önünde ciddi bir engeldir. Bu anayasa İranlıları kendi aralarında bölmüştür.” (30. K.) şeklinde ifade etmiştir.

İran’da Şii mezhebin potansiyel gücüne işaret eden 29. Katılımcı da mezhebin ulusal kimliğin önüne geçmesiyle ortaya çıkan sorunlara, “İran’da ulusal uyumun sağlanabilmesi için tek bir grubun menfaatine olan siyasal kararlar verilmemelidir. Bu anlamda sosyal, siyasal, yargısal olarak eşitsizlik, adaletsizlik her mezhepten olan insanlar için gerekli. İran’da anayasasında resmi mezhep Şiilik olduktan sonra maalesef mezhepsel kimlik ön plana çıktı ve mezhep kimliği ulusal kimliğin önüne geçti sözleri ile değinmiş ve bu durumun ulusal uyum üzerindeki etkisine dair, “İran takip ettiği mezhepsel dış politikada başarısızlıklar yaşadığında kendi içindeki Sünnilere baskı uygulamakta. Bu nedenlerden dolayı İran’da ulusal uyum çok güçlü değil, zayıf ne yazık ki. Her zaman krize dönüşme potansiyeli taşıyor.” (29. K.) şeklinde görüş beyan etmiştir.

Katılımcıların ifadelerinden hareketle; -özellikle ifadelerine yer verilen belli Katılımcıların- İran’da siyasal, mezhepsel, ekonomik, sosyal ve kültürel çeşitli alanlarda adaletin sağlanmadığı ileri sürülmüş ve etnik ya mezhepsel olarak “azınlık” durumundaki grupların işaret ettikleri sorunlar sebebiyle ulusal uyumu yakalayamadıkları sonucuna varılmaktadır. Dikkat çekilen problemlerin çözümüne dair rejimin faydalı ve sorunları çözücü bir iç politika izlemesi gerektiği aksi halde halk arasında bir kutuplaşmanın da doğabileceği saptanmıştır.

4.4.3. Ulusal Uyum ve Ulusal Bütünlüğün Sağlanması Konusunda Fırsatlar ve Tehditler

Ulusal uyum, toplumsal ilişkiler ve toplumsal mutabakatın sağlanması birbiri ile doğrudan ilişkilidir. Ulusal uyumun sağlanabilmesi konusunda en belirgin gösterge ise hukuk kurallarıdır. Belirlenen hukuksal kurallara riayet edilmediği takdirde ise toplum kaosa sürüklenecektir (Ritzer, 2018). Toplum hukuk kurallarına uyduğunda ise toplum içerisinde düzenin sağlanması mümkün hale gelecektir.

Görüşmelerde katılımcıların değerlendirmeleri göz önünde bulundurulduğunda hukuk kuralları ile izlenen yönetsel süreçler arasında bağlantı kurularak ulusal uyum konusunun ele alındığı

görülmektedir. Özellikle “adil yönetim” ve “siyaset” şeklinde yapılan kodlamaların ulusal uyum üzerindeki etkisi açıkça ortaya çıkmaktadır.

İran’daki Sünni etnik grupların rejime karşı meydan okuma şeklinde ifade edilebilecek tutumlar sergiledikleri de görülmektedir. Bu tutumları söz konusu grupların talepleri üzerinden tahlil edilebilmek mümkündür. Grupların talepleri arasında; halkın ve aydınların talepleri şeklinde iki temel ayrım yapılabilmektedir. Halkın talepleri arasında ağırlıklı olarak iktisadi temele dayandırılabilir ihtiyaçlar (işsizlik, ekonomik gelir vb.) oluştururken; aydınların taleplerinin ise daha sosyal ve siyasal temelli taleplerdir. Aydınlar vatandaşlık hakları, ayrımcılığın sonlandırılması, siyasal arenada temsiliyet gibi Sünni etnik grupların etkinliğini artırıcı taleplerde bulundukları görülmektedir (Sadıgizade, 2018, s. 87-122).

Katılımcılar kendi yaşadıkları bölgelerde mahrumiyetin, ötekileştirmenin ve adaletsizliğin görünür olduğuna dikkat çekmişlerdir. Sünni etnik grupların yaşadıkları bölgelerde ekonomik temelli sorunların ön plana çıktığı, bu sorunun ise rejimin izlediği siyasetin bir sonucu olduğu çıkarımı ön plana çıkmaktadır. Zira benzer durumun İsfahan, Horasan, Tebriz gibi şehirlerde neden görülmediği sorusuna işaret edilmektedir.

Ulusal uyum ve ulusal bütünlüğün sağlanması konusunda katılımcıların yaptıkları değerlendirmelerde, verilen yanıtlar bir araya getirilerek oluşturulan metinde “fırsat” ifadesinin 9 defa tekrarlandığı görülürken; “tehdit” ifadesinin ise verilen metin içerisinde toplamda 15 defa tekrar edildiği tespit edilmiştir.

4. Katılımcı, 5. Katılımcı, 9. Katılımcı, 15. Katılımcı, 16. Katılımcı fırsatlara dikkat çekerken; 1. Katılımcı, 3. Katılımcı, 5. Katılımcı, 10. Katılımcı, 13. Katılımcı ve 22. Katılımcı ise tehditlere sıklıkla değinmiştir. 2. Katılımcı, 9. Katılımcı, 15. Katılımcı ve 16. Katılımcıların ise hem fırsatlara hem de tehditlere birlikte yer verdikleri tespit edilmiştir.

İran’ın dış politika üretme sürecinde Sünni etnik grupların oluşturduğu fırsat ve tehditlere ilişkin 7. Katılımcı, 12. Katılımcı ve 21. Katılımcı herhangi bir görüş bildirmezlerken diğer Katılımcıların tamamı Sünni grupların oluşturdukları fırsatların neler olduğu, Sünni gruplar üzerinden İran’ın ulusal bütünlük ve güvenliğine sorun teşkil edecek durumların oluşması ve Sünni grupların kendi aralarında yakınlaşma ve uzaklaşmalarına sebebiyet veren durumlara dair görüş paylaşmışlardır.

4.4.4. Sünni Etnik Grupları Merkeze Uzaklaştıran ve Yakınlaştıran Etkenler

Araştırmanın bu bölümünde Sünni etnik grupların mevcut rejim ile (merkez ile) ilişkilerine etki eden faktörler üzerinde durularak, söz konusu grupları merkeze uzaklaştıran ve yakınlaştıran durumların tespiti yapılmıştır. Ulusal uyumun sağlanması konusunda etnik grupların merkez ile ilişkiler geliştirdiği takdirde etnik kimliğin etkisi düşerken, üst bir kimlik olarak ulusal kimliğe bağlılıkta bir artışın gözlemlendiği görülmektedir. Aksi durumda ise, etnik kimliklerin ön planda tutulduğu durumlarda ise ulusal kimlik geçerliliğini yitirmeye başlamaktadır.

Merkezden uzaklaşan grupların ulusal bütünlük açısından neden olduğu tehditlere dikkat çeken 22. Katılımcı, sözü edilen grupların merkez ile ilişkilerinin iyileştirilmesi konusunda şu tavsiyede bulunmuştur; “Bu gruplara dış destek de sağlanırsa iç çatışmalara kadar bile gidilebilir. Bu tür gruplar ve bu grupların destekçileri oldukça azınlıktır İran içinde. Merkeze yaklaşan pek çok grup söz konusu. Bu gruplar rejimi Sünnilerin yaşadığı bölgelere güç takviyesinin yapılması hususunda ikna ederlerse bu durum İran için önemli bir fırsata dönüşebilir.”

İran açısından tehdit olarak görülebilecek grupların doğru bir iç siyaset izlenerek avantaja dönüştürülebileceği, çatışmalara zemin hazırlayan tarafların aslında Sünni etnik gruplar arasında azınlık kaldıkları hatırlatılmış ve bu durumun önemli bir fırsata dönüştürülmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Rejimin izlediği politikaların İran’daki Sünni grupların merkez ile ilişkileri üzerinden doğrudan etkili olduğunu, “Rejimin her alanda ötekileştirici bakış açısı, ayrımcılığı, fırsat eşitsizliği karşımıza çıkmakta. Bu durum Sünni bölgelerin diğer bölgelere göre mesela Tahran’a, Tebriz’e göre gelişmemiş olması Sünni İranlıların merkezden uzaklaşmasına sebebiyet vermiştir. Bu sebeplerden dolayı siyasi muhalif gruplar da ortaya çıkmıştır. Hatta ayrılıkçı düşünceler bile filizlenmeye başlamıştır.” sözleri ile belirten 16. Katılımcı, İran’daki mevcut rejimin Sünni gruplara yaklaşımını şu ifadelerle aktarmıştır; “İran’ın rejim yapısının mezhepsel oluşundan dolayı İran’daki Sünniler arasında mezhepsel gruplar devrimden sonra artış göstermişlerdir. Rejimin neden olduğu mağduriyetler İran’daki Sünni grupların birbirlerine yakınlaşmalarına zemin hazırlamıştır. Sünnilerin hak ve hukukunu dile getiren tek ses İran’daki Sünni mollalardır. Halkın teveccüh ve sevgisi bu dini liderlere oldukça fazladır.”

Katılımcıların da değerlendirmelerinden görüleceği üzere İran'daki Sünni etnik grupların İslam Cumhuriyeti rejimi ile ilişkilerinde önemli bir kilit role sahip olan taraf Sünni din adamlarıdır. Sünnin din adamlarının Sünni etnik gruplar üzerindeki etki gücüne dikkat çekilerek, “fiilzendirilmeye çalışılan ayrılıkçı hareketlerin” önüne geçebilecek ve Sünni etnik grupların merkezden uzaklaşmalarını engelleyebilecekleri düşünülmektedir.

İran İslam Cumhuriyeti rejiminin etnik gruplara yönelik politikaları sonuncunda merkezden uzaklaşmaların görüldüğünü ileri süren 24. Katılımcı, merkezden uzaklaşan gruplar azınlık durumunda olduklarını belirtmiş, Sünni etnik grupların merkez ile ilişkileri konusunda şu ifadeler yer vermiştir; “İslami rejim ne zaman etnik gruplara yönelik yanlış bir politika izlediyse bu etnik gruplar merkezden uzaklaşan gruplar ile iş tutmaya başlamaktalar. Bu stratejinin tabi şöyle bir sonucu da karşımıza çıkıyor. Rejim merkezden uzaklaşan gruplar ile yakınlaşmaya başlayan diğer gruplara yönelik baskıyı meşrulaştırmaya çalışıyor.”

Sünni etnik grupların merkezi ile ilişkiler konusunda 25. Katılımcı, “Ne zaman bir İranlı kendini ikinci sınıf bir vatandaş olarak görürse, böyle hissederse merkezden uzaklaşır.” şeklinde görüş bildirirken; 27. Katılımcı ise, Sünni gruplara güvenlik sorunu olarak yaklaşıldığı taktirde merkez ile ilişkilerin olumsuz yönde etkileneceğini şu sözler ile etmiştir; “Rejim eğer Sünni etnik gruplara güvenlik meselesi olarak görüp yaklaşırsa bu çok ciddi bir tehdit oluşturur. Bu etnik gruplar merkezden, rejimden uzaklaşırlar. Ama bu bakış açısı değiştirilirse ciddi bir fırsat yakalanmış olur.”

Bölgedeki farklılaşmanın ve hükümetin yeterli hareketliliğinin olmamasının temel nedenlerinden biri, yönetimdeki diğer görüşlere ilişkin araçsal ve güvenlik perspektifinin aşılammış olmasıdır. Açıkça görülüyor ki, Sünni bölgelerdeki etnik gruplara yönelik bir tehdit şeklinde yaklaşım sergilendiğinde, bu bölgedeki mevcut kapasitenin, durumun iyileştirilmesine katkı sağlanamamaktadır. Hükümetin artan güvenlik perspektifi, kalkınma sürecinin gelişiminin yavaş olmasına yol açmış ve Sünni etnik grupların yaşadığı bölgelerin güvensizliği, bu alanların turizm ve tarım ve küçük endüstriler gibi göreceli avantajlarından yararlanılmasında önünü tıkamaktadır.

Sünni etnik grupların merkez ile ilişkilerden belirleyici olan unsurun rejimin izlediği politikalar olduğunu ileri süren 29. Katılımcı ise, “Sosyal, ekonomik ve siyasal eşitsizliklerden dolayı ve rejimin izlediği yanlış politikalardan dolayı tehditler oluşmaya başlamıştır. Bu adaletsizlikler

olduğu sürece İranlı Sünniler kendilerini merkezden uzak hissedeceklerdir. Bu grupların merkeze yakınlaşması için tehdit oluşturan durumların ortadan kalkması gerekiyor ancak o zaman fırsatlar yakalanabilir. İran'ın merkeze yakın olan gruplar ise bu tehditleri aşamadılar, fırsata çeviremediler henüz.” değerlendirmesinde bulunmuştur.

Tıpkı ulusal uyumun sağlanması konusunda ileri sürülen sosyal, ekonomik ve siyasal alandaki eşitsizliklerin merkezi yönetim ile Sünni etnik gruplar arasındaki ilişki üzerinden de belirtleyici olduğu görülmektedir. Zira katılımcıların değerlendirmelerinden sözü edilen eşitsizlikler, adaletsizlikler sebebiyle merkezden uzaklaşmaların görüldüğü, rejimin bu konuda çözüm üretici iç politikalar izlemediği görüşü ortaya çıkmaktadır.

Merkezi yönetim ile yakın ilişkiler geliştiren grupların daha çok Sünni etnik grupların liderleri olduğunu söyleyen 28. Katılımcı, “İran’da merkeze yakın olanlara baktığımızda bunların daha çok Sünni etnik grupların liderleri olduğunu görüyoruz ve halk da bu liderlere tabi olmuştur. Bu hususta hem liderleri hem de rejimi eleştirebiliriz. Çünkü bu durumu fırsata çevirememişlerdir.” sözleri ile ifade etmiş ve bu yakınlığın fırsata çevrilemediği hatta ilişkilerin tehdiye dönüşebileceğini belirtmiştir. 28. K., “Ne yazık ki bazı liderlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini görüyoruz. Merkezden uzaklaşan gruplar ise rejimin siyasetleri yüzünden merkezden uzaklaşıyorlar. Bu durum rejim için bir tehdit iken; ayrılıkçı gruplar için bir fırsat olmakta. Ayrılıkçı gruplar, liderler kadar desteklenmiyor halk tarafından. Bu da önemli bir fırsat aslında rejim için. Bu fırsatlar ve tehditler her zaman var. Rejim dilerse tehdidi fırsata çevirebilir ve tabi yanlış siyasetlerle de fırsatı tehdiye çevirebilir.” değerlendirmesinde bulunmuştur.

İran içindeki ayrılıkçı grupların, merkezi yönetimin siyasetleri sebebiyle güç kazandıkları belirtilirken, sözü edilen ayrılıkçı grupların aslında halk tarafından desteklenmedikleri bilgisi katılımcılar tarafından paylaşılmıştır. Sünni etnik grupların ayrılıkçı gruplara değil, rejime destek verdikleri fakat buna karşın rejimin ayrılıkçı gruplardan gelen bu tehdidi halkın desteğini göz önünde bulundurarak fırsata çeviremedikleri anlaşılmaktadır.

19. Katılımcı kaba kuvvet uygulanarak değil, daha nitelikli adımlar atılarak merkez ile çevredeki gruplar arasındaki ilişkilerin iyiye çevrilebileceğini ileri sürmüştür. Sürecin yönetimine dair 19. Katılımcı, “Kültürel, akademik ve nitelikli adımlar ile sorunlara çözüm üretilmeye çalışırsa, bu tür kaba kuvvet ile çözüm arayışından vazgeçilirse karşılıklı fırsatlar da

yakalanmış olur. Merkeze yakınlaşan gruplar da eğer rejimin kusurlarını, eksiklerini dile getirirse, kendi çıkarını korumak adına sessiz kalmazsa, azınlıkların haklarını savunursa, ötekileştirmelerin karşısında dururlarsa önemli fırsatlar yakalanmış olur.” önerisinde bulunmuştur.

Sadece merkeze yakınlaşmak isteyen gruplar ile değil, aynı zamanda merkezden uzaklaşan gruplarla da ilişki sağlanmaya çalışıldığı taktirde ulusal birliğin sağlanabileceğini söyleyen 26. Katılımcı, “Bu ulusal bütünlük ve birliğin sağlanması için toplumun bir bütün olması, ittifaklar kurması gerekir sosyal manada. Hakimiyet, rejim merkeze yakınlaşmak isteyen gruplar ile birlikte merkezden uzaklaşan gruplar ile ilişki kurma aşamasında birlikte hareket ederse daha başarılı bir yol izlemiş olur.” değerlendirmesinde bulunmuştur.

Öte yandan Sünni etnik gruplar arasında yoksunluk ve ayrımcılık duygusunu büyük ölçüde arttıran en önemli unsurlar arasında medya, kamu diplomasisi ve “ulusal temsil politikaları” gelmektedir. Özellikler medya göz önünde bulundurulduğunda, Sünni etnik grupların medyada temsiliyetinin gözle görünür bir varlığından söz etmek mümkün değildir. Sünni etnik grupların bireyselleşme, saygı ve haysiyet gibi öncelikleri bu grupların ana manevi ve psikolojik taleplerdir. Dolayısıyla rejimin bu sorun için tutarlı ve etkin politikalar oluşturması gerekmektedir. Sünni etnik gruplara göre, İran İslam Cumhuriyeti'nin medya politikalarında köklü değişikliklere ihtiyacı vardır. Özellikle Sünni Kürtler arasında yoksunluk ve ayrımcılık duygusunu büyük ölçüde arttıran en önemli konulardan biri medya ve kamu diplomasisidir.

Merkezden uzaklaşan grupların ulaşmayı hedefledikleri noktalar üzerinde duran 30. Katılımcı, İran’da bu grupların siyasal katılımlarının desteklenmesiyle fırsatlar yakalanabileceğini ifade etmiştir. 30. Katılımcı merkezden uzaklaşan gruplara ilişkin değerlendirmede bulunurken Demokrat Kürdistan Partisi ve KOMELE örneklerini vererek, “Devrimden önce ve devrim sürecinde İran’daki Demokrat Kürdistan Partisi ve KOMELE İran’dan ayrılma amacı gütmemişlerdir ki bunlar en ayrılıkçı gruplar olarak bilinirler. Bunların istediği şey de federal bir sistem olmuştur sadece. Artık federal bir yapının peşinde de değiller sadece kendi hak ve hukuklarının korunmasını istiyorlar. Genelde merkezden uzaklaşan grupların istedikleri şey de buna benzerdir. Beluciler arasında da merkezden uzaklaşan grupların sayısı çok az. Bu önemli bir fırsat aslında İran için. Bu grupların siyasal katılımları desteklenirse İran önemli fırsatlar yakalayabilir.” değerlendirmesinde bulunmuştur.

Katılımcıların değerlendirmeleri göz önünde bulundurulduğunda, Sünni etnik grupların yaşadığı bölgelerde ve ülke genelinde en önemli kriz, kaynakların adil bir şekilde dağıtılmaması, iktidara ve servete adil erişimin olmaması şeklindedir. Bu bağlamda sistemin adaleti sağlama yeteri enerjiyi harcamadığı şeklindeki eleştiriler ön plana çıkmaktadır. Sünni etnik grupların yaşadığı bölgelerin fiziksel yoksunluğu ve içinde bulundukları özel durum nedeniyle, pozitif politikası uygulanması gerekliliği de yine ön plana çıkan görüşler arasındadır. Yani sözü edilen bölgelerdeki yatırım hacmi diğer alanlara göre iki katına çıkarılmalı ve böylece diğer bölgeler ile eşitliğin sağlanması daha hızlı bir şekilde mümkün hale getirilmesi gerekmektedir.

Rejim ile Sünni etnik gruplar arasındaki sorunlardan bir diğeri ise bu alanların yönetiminde gerekli "sosyal sermaye eksikliği"nin (saygı, güven ve iletişim) söz konusu olmasıdır. Zira bu durum rejimin seçiminde ve bu alanların yönetiminde yerli olmayan güçlerin etki alanlarının güçlendirilmesi sorununu beraberinde getirebilmektedir. Yerli güçlerin kullanılmaması, güvensizliği ve ayrımcılığı körüklemektedir. Bu durum aynı zamanda yönetim kadrolarına girme ve kadrolaşma için de ciddi bir engel teşkil etmektedir.

Sünni etnik grupların yaşadığı bölgelere Kürt ya da Beluci olmayan ya da Sünni olmayan yöneticilerin atanması rejimin Sünni etnik gruplarla daha az ilgilendiği ya da kendilerine daha az güvendiği mesajını vermektedir. Rejimin Sünni etnik gruplara yönelik yönetim süreçlerinde yeni alanlar açması ya da Sünni etnik gruplara çeşitli sorumluluklar vermesi karşılıklı güven düzeyinin artmasına katkı sağlayacaktır.

Aşağıda Tablo 10.'da katılımcıların İran'ın ulusal bütünlüğü, ulusal uyumu ve ulusal güvenliği konusunda oluşturdukları fırsatların neler olduğuna ilişkin Katılımcıların kendi ifadelerine yer verilmiştir;

Tablo 10.: Ulusal Uyum ve Bütünlüğün Sağlanması Konusunda Fırsatlar

KATILIMCI	FIRSATLAR
1.K.	Ulusal bütünlük çevre ile merkezin eşit haklara sahip olduğu ve sahip olunan kaynakların eşit paylaşımı neticesinde sağlanabilir.
2.K.	Sünniler açısından siyasi sürece aktif olarak dahil olmaları ve merkez için önemli bir fırsat doğmaktadır. Sünnileri siyasi sürece dahil ederek milli stratejilere ortak olmaları sağlanabilir.
3.K.	İran'daki etnik gruplardan yalnızca Beluciler merkezden ayrılığın ya da uzaklaşmanın isteği içerisinde olmamışlardır. Bu durum karşısında Belucilerin kullandığı bir ifade vardır; “Vatanımda hiçbir imkân olmasa da vatanımı seviyorum (vay veten ve ushkin dar)”. Bu cümleden de anlaşılacağı üzere bütün sosyal adaletsizliklere rağmen Beluciler herhangi bir ayrılık isteği içerisinde olmamışlardır.
4.K.	Rejim için bu karmaşık dönemde en önemli fırsat taassuptan uzak durmak ve rejimde reformlar yapmaktır. Anayasaya göre, kanuni hareket edilirse hem iç politikada hem de dış politikada etnik gruplarla ilişki açısından fırsatlar elde edilecektir.
5.K.	Sünni etnik gruplar arasındaki merkezden uzaklaşan bazı gruplar, İran'dan ayrılmayı istemektedirler ve bu istek İran için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.
8.K.	Sosyal, ekonomik, siyasi adalet sağlanması için adımlar atılırsa içerdeki gruplar ile ilişki kuran yabancı güçlerin destek ve müdahalelerinin de önü kesilmiş olur.
9.K.	Devlet merkezden uzaklaşan grupların isteklerine yanıt verirse, problemlerini çözerse ulusal dayanışmayı sağlayabilir ve bu önemli bir fırsattır aslında devlet için
11.K.	Birçok siyasi, sosyal ve kültürel aktif gruplar İran dışındaki herhangi bir güce bağlı değildir. İran içindeki aktif gruplar problemleri barışçıl yollarla çözmek istemektedirler. Diğer mezhep çatışmalarının söz konusu olduğu ülkeler göz önünde bulundurulmalı ve mezhep üzerinden bir ayrışmaya gidilmeden İranlılık kimliği üzerinden bir bütünleştirme ile siyasi adımlar atılmalıdır.
14.K.	Ulusal uyum için İran'da çok güçlü bir zemin var aslında.

KATILIMCI	FIRSATLAR
15.K.	Ülkenin ulusal bütünlüğü için tüm etnik grupların birlikte hareket etmesi gerekmekte. İran'daki rejim bu durumu çok önemli fırsatlara çevirebilir. Ama bu fırsat iyi kullanılmazsa merkezden uzak gruplar bir tehdit haline dönüşebilir.
16.K.	İran'da Sünniler ve diğer gruplar için resmi bir siyasi partinin olmaması nedeniyle merkeze uzaklaşan ya da yakınlaşan grupların kimler olduğu açıkça görülememiştir. Ama tabi bazı konumlar var mesela İran'daki Sünni dini liderler ya da aşiretleri yöneten Khanlar veya Sünni milletvekilleri veya çeşitli kurumlarda yöneticilik görevinde bulunanlar, merkez ile yakınlaşan gruplar olmuş ve halk ile rejim arasında aracı roller üstlenmişlerdir. Bu bağın doğru kullanılması önemli bir fırsata dönüştürülebilir.
19.K.	İran'daki ehl-i Sünnet mezhepsel sorunlardan dolayı ve bu ortak dertlerinden dolayı birbirilerine yakınlar ve birbiriyle ilgileniyorlar. Ve kendi aralarından isimlerin başarılarından dolayı da ortak mutluluk duymaktadırlar. Ne zaman rencide olursa bir Sünni ya da başarısız olursa diğer Sünniler bu başarısızlık karşısında da ortak üzüntüyü paylaşırlar. Çünkü birbirlerine tek bir vücudun birer parçasıymış gibi yaklaşmaktalar.
20.K.	Merkezden uzaklaşmak isteyen gruplar Sünni etnik gruplar arasında oldukça azınlık kalmaktadırlar. Çünkü İran'da Sünni etnik halk ile merkez arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Bir bağlılık var yani.
22.K.	- Bu Sünniler arasında bölgesel olarak birçok farklılık da bulunmakta.
23.K.	İran'daki mezhep ve ırksal çeşitlilik bu açıdan bir tehdit değil aksine önemli bir renklilik, çeşitlilik ve fırsattır. Tehditler adalet, eşitlik, hürriyet sağlandığı müddetçe fırsata kolaylıkla dönüştürülebilirler.
25.K.	İran'daki Kürtler arasında nasyonalizm mezhepten daha önde gelen, etkili olan birleştirici bir faktördür. İran'daki Kürtler kendi kendilerini yönetmek istemektedirler. Bu bir bağımsızlık isteği şeklinde anlaşılması ama. Rejimden uzaklaşılması Sünni olmalarından ötürüdür. Eğer şuan Azeriler gibi Şii olsalardı Azeriler gibi birçok gücü ellerine alabilirlerdi çünkü Kürtler çok daha İranlıdırlar.

KATILIMCI	FIRSATLAR
27.K.	İran'daki Sünni etnik grupların arasında düşünce birliği, duygusal olarak bir aidiyet yakınlık ve öteki olmanın verdiği bir birliktelikten söz edilebilir. Ama bu gruplar arasında sistematik bir örgütlenme durumu yok.

Tablo 11.'de ise Katılımcıların İran'ın ulusal bütünlüğü, ulusal uyumu ve güvenliği konusunda Sünni etnik gruplar arasındaki belli kesimlerin zemin hazırladığı ya da diğer ülkeler tarafından İran'ın iç dinamiklerine müdahaleler neticesinde olası tehditlerin neler olduğuna dair Katılımcıların kendi ifadelerine herhangi bir müdahalede bulunulmadan direkt olarak yer verilmiştir;

Tablo 11. Ulusal Uyum ve Bütünlüğe Tehdit Oluşturan Durumlar

KATILIMCI	TEHDİTLER
1.K.	İran etniksel ve kültürel bir ülke olduğundan dolayı çeşitli özel problemlere sahip olmuştur. Merkeziyetçilik yapanlar bu çeşitliliği tehdit olarak görmüş ve gücü yalnızca merkezde toplamak istemişlerdir.
2.K.	Sünniler rejimden uzaklaşır ve merkeze güvensizlik söz konusu olursa, merkez ile Sünniler arasında mesafe oluşacaktır. Bu durumda da etnik gruplar farklı diğer devletler ile iş birliklerine gidebilirler.
3.K.	İran'daki sermaye ve bütün imkanlar merkezde toplanmıştır. Çevre bütün bu imkanlardan mahrum bırakılmıştır. Çevre bölgelerdeki mahrumiyet İran'ın ulusal güvenliğini ve birliğini tehdit etmektedir.
5.K.	Eğer rejim ulusal siyasetler, stratejiler izlerse; etnik gruplar ve mezhepler arasında eşitlik sağlanırsa, İran'ın dış politikası için de iç politikası için de çok önemli bir fırsat yakalanmış olur.
6.K.	İran'ın hem merkez ile yaklaşan grupları hem de uzaklaşan grupları doğru bir strateji izlememektedirler.
8.K.	Sosyal adalet sağlandığı takdirde merkez ile yakın ilişkiler kurulacaktır fakat sosyal, ekonomik adaletsizlik görülüyorsa merkez ile ilişkiler olumsuz olarak etkilenir ve bir uzaklaşma görülmeye başlanır. Merkezden uzaklaşan gruplara ise dışardan yabancılardan destek görmektedirler.

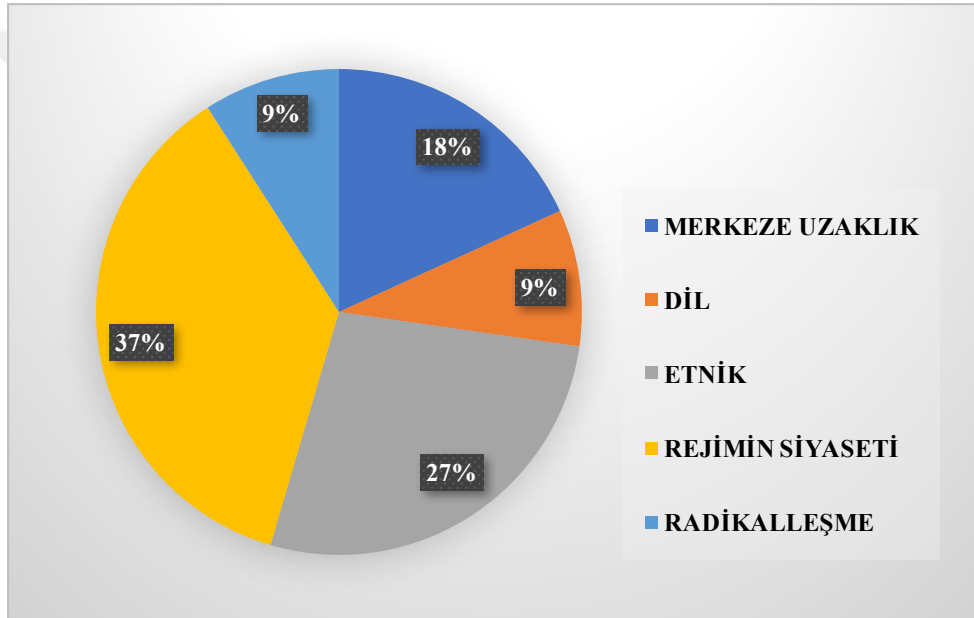
KATILIMCI	TEHDİTLER
9.K.	Ama eğer bu siyasetin yerine askeri ve güvenlik çatışmaları arttıran adımlar atarsa bu gruplar merkezden uzaklaşır ve çatışmalar artar bu durum ciddi bir tehdittir ve ne yazık ki günümüzde yaşananlar durumun bu şekilde olduğunu gösteriyor.
10.K.	-Rejimin stratejileri, siyaseti ulusal dayanışmaya, birlikteliğe hizmet etmiyor. Bu da önemli bir tehdittir. -Rejim kendi varlığı, çıkarı için Sünnilerin liderleri ile görüşmek istiyor. -Rejimin siyasetlerinden dolayı halk dinden uzaklaşıyor bu da rejim için bir tehdittir. -Rejimin stratejileri, siyaseti ulusal dayanışmaya, birlikteliğe hizmet etmiyor. Bu da önemli bir tehdittir.
11.K.	Bazı gruplar dışardan aldıkları destekle toplumun belli kesimlerini tahrik etmek, harekete geçirmek istemektedirler. - İç siyasette Şii kimlik ön plana çıkarılarak adımlar atılırsa İran'ın zararına olur.
13.K.	Devlet ile etnik gruplar arasında bir çatışma var ve bu durum devlet açısından ciddi bir tehdittir. Azeri, Beluci ve Kürtler'in rejim ile olan sorunları İran'ın ulusal güvenliğini doğrudan tehdit etmektedir.
14.K.	Etniksel, mezhepsel siyasetler ve ötekileştirmeler ulusal uyuma zarar vermiştir.
16.K.	Ötekileştirici bakış açısı ve demokratik bir ortamın olmamasının dolayı Sünnilere siyasette söz hakkı verilmemiş ve mezhepsel ihtilaflar uzaklaşmalara neden olmuştur. Bu da ciddi bir tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ulusal uyuma zarar vermekte ve merkez ile çevreyi birbirinden uzaklaştırmakta bu durum hatta ilerde ülke bütünlüğünü tehlikeye sokacak hale bile gelebilir.
17.K.	Merkezden uzaklaşan gruplar her zaman kendilerini merkezden bağımsız hareket kazanmayı hedeflemişlerdir. Hata bağımsızlık istemektedirler. Bu gruplar ulusal uyuma zarar vermektedirler. İran'ın bütünlüğüne zarar vermektedirler. Bu yüzden rejim bu grupları kontrol altında tutucu stratejiler izleyerek bu grupları merkeze bağlı gruplar haline getirebilmelidir.

KATILIMCI	TEHDİTLER
18.K.	İran'daki Sünni etnik kitleler kültürel ve sosyal olarak farklı özelliklere sahiptir. Bu yüzden mezhep faktörü bile bu gruplar arasında bir birliğin sağlanmasında yeterli olmamıştır. Etnik gruplar arasında bu birliğin sağlanması yalnızca belli gruplar arasında mümkün olabilmektedir.
19.K.	Birçok fırsat var aslında ulusal bütünlüğün sağlanması için. Mesela “Cumhuriyet” ve “İslamiyet” gibi düşünün. İran'daki rejimde bir araya gelerek birlikte yek vücud olmuşlardır. Bu hem İslamiyet hem de Cumhuriyet gerçek anlamıyla uygulanırsa hiçbir tehdit ile karşılaşılmayacaktır. Ama hem İslamiyet'e hem de Cumhuriyete uzak kalındığında ulusal bütünlük açısından tehditler başlayacaktır.
20.K.	Bazı gruplar, merkezden uzak düşüncelere sahip olan gruplar merkezden bağımsız olmak istemekteler. Sünniler mezhepsel olarak meseleye baktıklarında birlikte yana olurlar ama meseleye ırksal olarak yaklaşırsa ulusal bütünlük açısından tehlikeli olur.
22.K.	İran'daki Sünni etnik gruplar arasında çok önemli bir birlik söz konusudur. Bu birliğin temelinde ise mezhep vardır. Bu durum ise İran'ın ulusal bütünlüğü açısından bir tehdit oluşturabilir. Çünkü rejimin aleyhine girişimlerde bulunulabilir. Merkezden uzaklaşan gruplar ulusal bütünlük açısından ciddi bir tehdittir. Özellikle bazı gruplardan mesela liderleri yurtdışına göç etmiş olan gruplar, İran'ın ulusal bütünlüğü açısından tehdit oluşturabilir.
23.K.	Ulusal bütünlüğün sağlanması açısından dönem dönem tehdit ve fırsatlar bir araya gelmiştir. Yani şunu kastediyorum mesela dışardan bir dış gücün tehdidi söz konusu olduğunda tehdit arz eden faktörler bile ulusal bütünlük için bir fırsata dönüştürülebilmektedir
24.K.	İran'da Sünni etnik grupların ötekileştirilmelerinden dolayı Sünniler arasında ciddi bir yakınlaşma vardır. Ortak bir problemleri var çünkü. Mezhepsel yaklaşıldığında yakınlaşma söz konusu iken ırksal bakıldığında meselelere ise grupların birbirlerinden uzaklaştıkları görülmekte.

4.4.5. Sünni Etnik Grupları Birbirlerine Uzaklaştıran ve Yakınlaştıran Etkenler

İran'daki Sünni etnik grupların birbirleri olan ilişkileri konusunda merkez ile uzaklık, dil, etnik, rejimin izlediği politikalar, grupların radikalleşmeye başlaması gibi faktörlerin söz konusu grupları birbirine yakınlaştıran etkiye sahip oldukları görülmektedir. Katılımcıların verdiği yanıtlar göz önünde bulundurulduğunda, özellikle rejimin izlediği politikaların %37 oranı ile Sünni etnik grupları birbirinden uzaklaştıran en etkili unsur olduğu tespit edilmektedir.

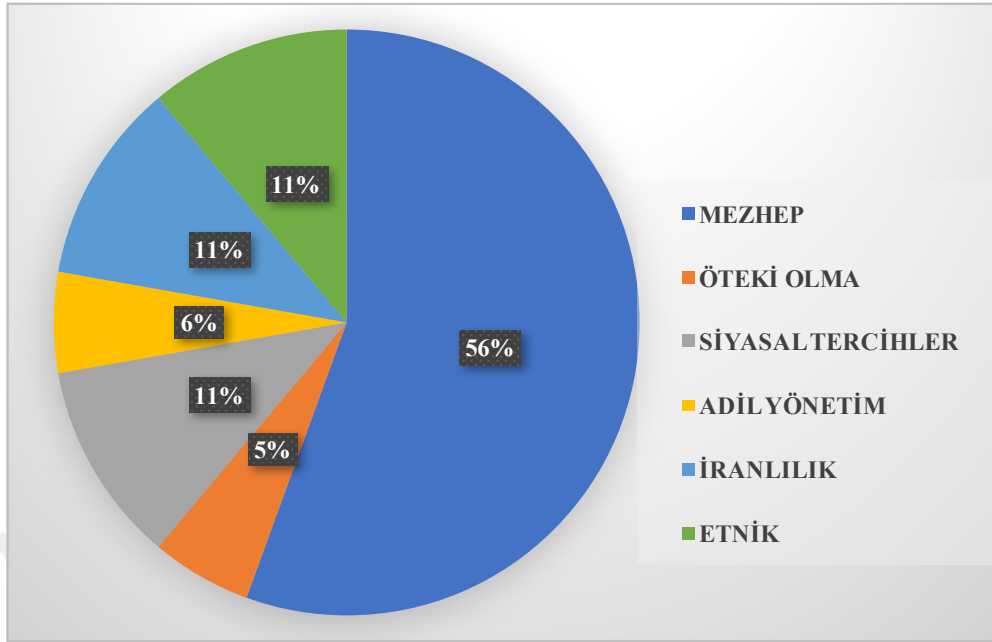
Grafik 11. Sünni Etnik Grupları Birbirine Uzaklaştıran Etkenler

Rejimini izlediği politikalardan sonra Sünni etnik grupları birbirinden uzaklaştıran etkili bir diğer unsur ise grupların temsil edildikleri etnik grupları olmuştur. Etnik faktörünün etki oranı %27 olarak saptanmıştır. Merkezden uzak olmak %18 oranında Sünni etnik grupların birbirlerinden uzaklaşmasına etki ederken, dil ve radikalleşme ise %9 oranında Sünni etnik gruplar arasında uzaklaştırmacı unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

10. Katılımcı ve 12. Katılımcı etnik ve rejimin izlediği politikalar arasında bir ilişki kurarak etniğin ve mevcut siyasal yapının takip ettiği siyasetlerin etkisiyle Sünni grupların birbirlerinden uzaklaşmaya başladıkları yönünde görüş paylaşmışlardır.

Grafik 12. Sünni Etnik Grupları Birbirlerine Yakınlaştıran Etkenler

Katılımcıların Sünni etnik gruplar arasındaki ilişkide yakınlaştıracı etkiye sahip olduğunu ileri sürdükleri unsurları, mezhep, öteki olma, siyasal tercihler, adil yönetim, İranlılık ve etnik şeklinde sıralayabiliriz. Katılımcıların verdikleri yanıtlar incelendiğinde, Sünni etnik grupların özellikle mezhebin etkisiyle birbirlerine yakınlaştıkları görülmektedir. Dolayısıyla mezhep faktörü %56 oranında Sünni etnik grupları birbirine yakınlaştıran en etkili faktör olduğu saptanmıştır.

Sünni etnik grupları birbirine yakınlaştıran ikincil etkiye sahip olan diğer faktörler ise %11 oranında etki gücü ortaya çıkan siyasal tercihler, İranlılık ve etnik olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca “adil yönetim” ve “öteki olma” faktörlerinin ise %6 ve %5’lik oranlarda Sünni etnik gruplar arasındaki ilişkide yakınlaştıracı etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 12. Sünni Grupları Birbirlerine Yakınlaştıran Durumlar

KATILIMCI	SÜNNİ GRUPLARI BİRBİRLERİNE YAKINLAŞTIRAN DURUMLAR
2.K.	Ulusal iş birliği sayesinde Sünni etnik gruplar ve diğer gruplar arasında yakınlaşma sağlanabilir.
3.K.	Allah’a şükürler olsun ki İran’daki Sünni halk kitlelerinin ulusal kimliğe yakınlaştığını görmekteyiz. Bu yakınlaşmaya zemin oluşturan sebep ise Sünni grupların üstlendikleri birleştirici rollerdir. Sünni grupların liderleri ulusal kimlikten uzaklaşmama ve birliktelik için çok çaba harcamaktadırlar. Eğer İran’daki mevcut rejim de bu tutum içinde olursa Sünni etnik gruplar ulusal kimliğe daha fazla yakınlaşır ve ulusal kimlik daha kapsayıcı olurdu.
5.K.	İran’daki Sünni etnik gruplar arasında belli bir kesim için mezhepsel olarak çok yakınlaşma olduğu görülmekte-
7.K.	İran’daki Sünni etnik gruplar hangi görüşe sahip olurlarsa olsunlar kendi aralarında bir birliktelik hep olmuştur. Belki de bu birlikteliğin en önemli kaynağı ortak bir derde sahip olmalarıdır. Sünnilerin hepsi tek bir kamçıyla kamçılanmışlardır. Bundan dolayı da bu gruplar birlikte hareket etmek zorundadırlar. Durum böyle olmasaydı eğer ehli Sünnet bu kadar birlikte olamayabilirdi, bu kadar yakınlaşmayabilirdi.
9.K.	İran’daki ehli Sünnet gruplar ülkenin sınır bölgelerinde yaşamaktadırlar. Horasan’daki Sünniler, Belucistan’daki Sünniler, Benderabbas ve Hürmüzgan Sünnileri arasında daha çok mezhebin etkili olduğu görülmekte. Bu grupları yakınlaştıran mezheptir. Ama diğer Sünni gruplara bakıldığında özellikle Kürdistan ’daki Sünniler arasında ise mezhep değil partilerin etkinliği, partiler üzerinden bir yakınlaşma ve gruplaşma söz konusudur.
10.K.	Sünni etnik gruplardan dindar olanlar birlikte hareket etmektedirler. Aralarında yakınlaşma vardır.

KATILIMCI	SÜNNİ GRUPLARI BİRBİRLERİNE YAKINLAŞTIRAN DURUMLAR
11.K.	İran'daki Sünni etnik gruplar coğrafi olarak birbirlerinden uzak bölgelerde olsalar da bu grupları bir arada tutan yakınlaştıran faktör mezheptir. Bunun en bariz sembolü ise mezhep temelli gerçekleştirilen sosyal, kültürel ve siyasal faaliyetlerdir. Örneğin Seyyi Buhari İran'da her yıl düzenlenen bir programdır. Ve insanları bu merasime katılmaya teşvik eden şey mensubu oldukları mezhepleridir. Siyasi anlamda ise seçim dönemlerinde birlikte hareket edip, aynı adayı destekleme konusunda konsensüs oluşturmaları da buna bir örnektir.
12.K.	Ulusalcılık açısından bakıldığında gruplar arasında bir yakınlaşma görülür. Uzaklaşmanın nedeni olarak ise karşımıza mezhep faktörü çıkmaktadır. Mezhep Beluciler arasında çok önemlidir.
14.K.	Birçok sosyolojik araştırmaya göre İran'daki Sünniler ile rejim ve diğer etnik gruplar arasında uzaklaşma söz konusu değildir. Hepsi kendini İranlı hissetmektedirler. Ve taşıdıkları mezhep ya da etnik özelliklerden ziyade İranlı olmak daha belirleyici bir özelliktir kendileri için. Çevrede yaşayan etnik gruplar kendilerini diğer İranlılardan ayrı hissetmiyorlar. Fakat merkezin sahip olduğu hem ekonomik hem kültürel hem de siyasal imkanlardan uzak bırakıldıkları da bilinen bir gerçek.
15.K.	İran'daki Sünni etnik gruplar arasındaki coğrafi mesafeden dolayı İran'daki Sünniler, Belucistan'da, Horasan'da ve Hürmüzgan'dakiler daha mezhepsel bir bakış açısına sahiptirler ve bunlar arasında bir yakınlaşma görülmektedir.
17.K.	İran gibi çeşitli etnik grupları barındıran ülkelerde etnik gruplar birbirleri ile ne kadar yakınlaşırlarsa ulusal uyum da o derece artacaktır. Ayrıca etnik grupların merkezden ve birbirlerinden uzaklaşması hiçbir zaman merkezin faydasına olmamıştır. Gördüğüm kadarıyla İran'da etnik gruplar arasındaki yakınlaşma daima korunmaya ve devam ettirilmeye çalışılmıştır. Mezhep ve İranlılık bu grupları birbirlerine bağlayan temel dinamik olmuştur.
18.K.	Ülkenin sahip olduğu sermaye, güç ne zamanki farklı gruplar arasında adaletli olarak dağıtılırsa işte o zaman hem gruplar kendi aralarında hem de merkez ile yakınlaşma sağlanabilir.

KATILIMCI	SÜNNİ GRUPLARI BİRBİRLERİNE YAKINLAŞTIRAN DURUMLAR
25.K.	Sosyal adalet, ekonomik dağılımda denge, siyasal katılımıda eşitlik, hak ve hukuk hakkıyla işlerlik kazanırsa işte o zaman merkeze tam bağıllık sağlanmış olur. Böylece mezhepsel etnik gruplar arasında da ülke genelinde de ulusal bütünlük sağlam bir şekilde sağlanmış olur.

Tablo 13. Sünni Etnik Grupları Birbirlerinden Uzaklaştıran Durumlar

KATILIMCI	SÜNNİ GRUPLARI BİRBİRLERİNDEN UZAKLAŞTIRAN DURUMLAR
2.K.	Ulusal iş birliğinden uzak kalındığı müddetçe merkezle etnik gruplar arasındaki ilişki olumsuz etkilenecektir.
5.K.	Halk arasında dil önemlidir ve bu durum ise Sünniler arasındaki yakınlaşmanın önüne geçmektedir.
10.K.	Bu gruplar ne zamanki etnik kimliklerini ön plana çıkarmaya başladılarsa işte o zaman birbirlerinden uzaklaşıyorlar. Yani bu grupları yakınlaştıran temel şey mezhepleridir.
12.K.	Kürtler arasında mezhep o kadar önemli değildir. Çünkü Kürtler daha etniksel düşünüp hareket etmektedirler. Bu noktada rejimin stratejileri önemlidir. Rejim isterse bu mezhep ve etnik üzerinden ortaya çıkan uzaklaşmaları ortadan kaldırıp grupları yakınlaştırabilir.
13.K.	Kürtler daha seküler oldukları için Beluciler ise daha dindar olmaları nedeniyle bu grupların düşünceleri, kararları, yaşam tarzları bu grupları birbirinden uzaklaştırmaktadır.
15.K.	Kürtler, Talişiler ve Türkmenler daha etniksel düşünüp, hareket ettikler için diğer gruplardan ayrılmaktadırlar.
19.K.	Radikal düşüncelere destek veren gruplar ve bu tutum, yaklaşımlar ülkeye de bu grupların kendilerine yalnızca zarar vermektedir.

Katılımcıların verdikleri yanıtlar incelendiğinde, söz konusu Sünni etnik grupların birbirlerinden uzaklaşmaları ve yakınlaşmaları konusunda da görüşler paylaşıldığı tespit edilmiştir. Yer verilen ifadelerle bakıldığında Sünni grupları kendi aralarında yakınlaştıran ve uzaklaştıran faktörlere ilişkin, 22. Katılımcı İran'daki Sünni etnik grupların kendi aralarında önemli bir birlikteliğe sahip olduklarını ileri sürerken, sözünü ettiği birlikteliğe mezhebin zemin hazırladığını ifade etmiştir. 22. K., bu ortak paydaya rağmen aynı zamanda Sünniler arasında bölgesel birçok farklılığın olduğuna da işaret etmiştir.

İran'daki Sünni etnik grupların rejimin politikaları neticesinde İran'ın çevre bölgelerine dağıldıklarını belirten 23. Katılımcı, bu politikalar sebebiyle Sünni grupların birlikte hareket etme durumunda kaldıklarını belirtmiştir. 23. Katılımcı ayrıca, "Ulaşım ağlarının gelişmesiyle birlikte de bu çevrelerdeki gruplar arasındaki ilişki artmış ve birlikte hareket etmeleri daha da artmıştır. Eğer İran'da Sünnilerin siyasi bir parti kurmalarına izin verilirse bu parti ciddi bir oranda destek görebilir Sünniler tarafından." ifadelerine de yer vermiştir.

Katılımcıların da değindikleri üzere, İran'da Sünni etnik gruplar, çevre bölgelere dağılmış vaziyettedir. Ulaşım ve iletişim araçlarının ve yollarının çeşitlenip, gelişmesiyle birlikte bu gruplar arasındaki iletişim ve etkileşimin de arttığı görülmektedir. Sünni etnik grupların bu etkileşimin de bir sonucu olarak siyasal arenada birlikte hareket etme fikri de yine değerlendirmelerde ön plana çıkan bakış açılarındandır.

İran'da Sünni etnik gruplara yönelik ciddi bir ötekileştirmenin söz konusu olduğunu ileri süren 24. Katılımcı ise, bu ötekileştirmeye birlikte Sünni gruplar arasında yakınlaşmaların yaşandığını belirtmiştir. 24. Katılımcı, mezhebin zemin hazırladığı bu yakınlaşmaya karşın etnik farklılıklardan dolayı bu grupların birbirlerinden uzaklaştıklarını ifade etmiştir.

Sünni gruplar arasındaki yakınlaşma için, "İran'daki Sünniler arasındaki ortak sorunlar ve dertlerden dolayı bir yakınlaşma görebiliriz. İran'daki Kürtler arasında nasyonalizm mezhepten daha önde gelen, etkili olan birleştirici bir faktördür. İran'daki Kürtler kendi kendilerini yönetmek istemektedirler. Bu bir bağımsızlık isteği şeklinde anlaşılması ama. Rejimden uzaklaşılması Sünni olmalarından ötürüdür. Eğer şu an Azeriler gibi Şii olsalardı Azeriler gibi birçok gücü ellerine alabilirlerdi çünkü Kürtler çok daha İranlıdırlar." değerlendirmesinde bulunan 25. Katılımcı, söz konusu gruplar arasındaki uzaklaşmaya dair ise şu ifadelerle görüş paylaşmıştır; "Ama şunu da unutmayalım ki İran'daki Sünniler arasında da farklılıklar var;

Hanefiler ve Şafiler olarak. Etniksel olarak da farklılıklar var; Türkmenler, Beluciler, Kürtler, Farslar... bu faktörler de Sünni grupları birbirinden ayırıştıran, uzaklaştıran önemli farklılıklardır.”

Ortak problemlerin Sünni etnik grupları bir arada tuttuğu, buna karşın farklı etnikten olma durumunun ya da seküler, dindar olma durumlarının ise bu gruplar arasında uzaklaştırmacı etki yarattığı görülmektedir. Hatta aynı mezhepten olmalarına rağmen farklı fırkalara mensup olmaları nedeniyle bile ayrışmaların söz konusu olabildiği söylenebilir.

İran'deki Sünni etnik grupların birbirinden uzak coğrafyalarda yaşamalarının söz konusu grupların birbirinden uzaklaşmalarına sebebiyet verdiği dikkat çeken 26.Katılımcı ise İran'daki Sünni etnik gruplar arasındaki ilişkiye dair, “Maalesef İran'daki Sünni etnik gruplar arasında coğrafik nedenlerden, farklı bölgelerde konumlanmalarından dolayı birlikte hareket etmeleri zor. Tabi bazıları ırk unsurunu da ön plana çıkarıyorlar. Bu da yakınlaşmaları açısından bir olumsuzluk, engel... Hatta devrimden sonraki döneminde bu grupların yakınlaşmasının önüne bile geçilmeye çalışılmıştır.” sözleri ile değerlendirmede bulunmuştur.

27.Katılımcı İran'daki Sünni etnik gruplar arasında “düşünce, duygusal ve öteki olmanın verdiği bir birliktelikten” dolayı bir yakınlaşmanın olduğunu fakat bu grupların birlikte hareket etme, karar alma noktasında sistematik bir örgütsel yapıya sahip olmadıklarını ifade etmiştir. 28.Katılımcı ise Sünni grupların kendi aralarındaki farklılıkların coğrafik olarak bulundukları yerleşim yerlerinin birbirine olan uzaklığından ve buna bağlı olarak gelişen farklılıkların söz konusu olduğunu, bazı Sünni gruplar için ise ırk faktöründen kaynaklı yaklaşım farklılıklarının söz konusu olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda “Kürtler daha sol düşünce yapısına yakınken; Beluciler ise daha mezhepsel, daha muhafazakarlardır. Türkmenler ise daha çok kapalı toplum özelliği gösteriyorlar, daha kendi içlerindeler.” değerlendirmesinde bulunmuştur.

28.Katılımcı da 27. Katılımcının işaret ettiği birlikte hareket etme ve örgütsel bir yapı bünyesinde toplanmama durumuna ilişkin “siyasal partiye sahip değiller ki siyasi olarak daha örgütlü hareket edebilsinler...” sözlerini kullanmış ve “meclisteki Sünni milletvekilleri arasındaki birliktelik belki ilerde olası bir siyasal oluşumun tohumu niteliğinde görülebilir.” şeklindeki ifadelerle yer vermiştir.

Katılımcıların paylaştıkları görüşlerde “ötekilik” orta paydasının birleştirici ve yakınlaştıcı bir etki yarattığı sonucuna varılırken; aynı zamanda Sünni etnik gruplardan Kürtlerin daha sol görüşleri temsil etmeleri, buna karşın Belucilerin daha dindar, Türkmenlerin ise kendi içlerine daha kapalı özellikler taşımaları sözü edilen grupların birbirlerinden uzaklaşmalarına sebebiyet vermektedir.

Sünniler arasındaki farklılıklara ek olarak 29. Katılımcı, mevcut rejimin de dönem dönem Sünniler arasında çeşitli ihtilaflara zemin hazırladığına şu ifadeler ile değinmiştir; “Devrim sürecinin ardından Şiiliğin giderek yükselmesinin bir sonucu olarak Şura’ye Merkezi’ye Ehl-i Sünnet (Şura’ye Şems) –bu meclis Sünnilerin danışma meclisidir- gücünü kaybetmeye başlamıştır. Ve daha sonraki süreçte ise böl yönet taktığı kullanılarak yani bu şuranın temsilcisi konumundakiler arasında farklı fikirler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bazıları için din daha önemli hale getirilirken bazıları için ise dil, etnik daha belirleyici olmuştur. Sistem de bu farklılıkları körükleyici bir tutum sergilemiş ve Sünniler kendi aralarında ihtilafa düşürülmüşlerdir.”. 29. Katılımcı ayrıca Sünniler için öncelikli kimliğin mezhep değil etnik kimlik olduğunu ileri sürmüş ve bu nedenden dolayı da Sünni grupların mezhep ortak paydasında bir araya gelmelerinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. 29.K., bu durumun yalnızca Sünni gruplar arasında değil seküler diğer tüm gruplar için de söz konusu olduğunu eklemiştir.

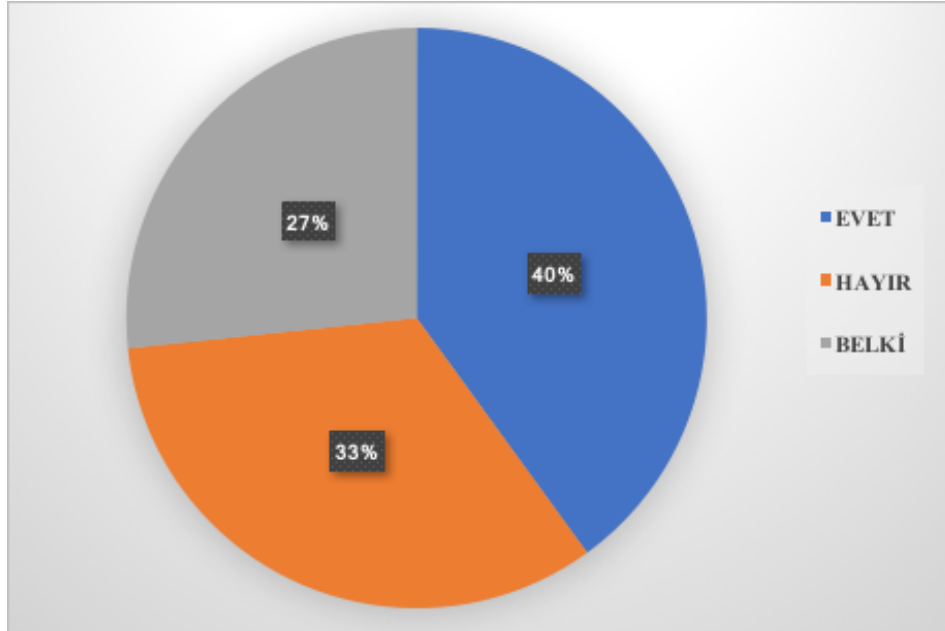
30.Katılımcının sözlerine bakıldığında ise 29. Katılımcının ifade ettiklerinin aksine bir tablo çizdiği görülmektedir. 30.Katılımcı Sünni gruplar arasında birlikteliğe zemin hazırlayan durumu şöyle özetlemiştir; “İran’da ne zaman seçim yapılırsa İran’daki Sünni etnik gruplar daima birlikte hareket ederler. İran’da mecliste yeniden bir ehl-i Sünnet birlikteliği, koalisyonu kurulmakta. İran’daki rejimin baskısı sebebiyle İran’daki Sünni etnik gruplar arasındaki birliktelik, yakınlık daha da arttı. Devrimden önceki süreçte etnik daha önemli iken devrimden sonra önem arz eden faktör mezhep olmuştur. İran’daki Sünniler arasında mezhepsel bir ihtilaf yok ama bazı gruplar ırksal düşünüp hareket ettikleri için sorunlar çıkabiliyor. İran’daki Sünni gruplar mezhepsel düşündüklerinde birbirlerine yaklaşırlar ama etnik düşündüklerinde ise birbirlerinden uzaklaşırlar.”

4.5. İran'daki Şii ve Sünni Gruplar Arasındaki İlişki

İran'daki Sünni ve Şii gruplar arasındaki ilişki İran'ın ulusal bütünlüğünün sağlanması noktasında kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda Sünni ve Şii gruplar arasındaki ilişkinin İran'ın iç ve dış politikası üzerindeki etkisinin tespiti açısından önem arz etmektedir. Çalışma kapsamında İran'daki Sünni etnik grupların ulusal bütünlük ve ulusal uyum noktasında İran'daki Sünni mezhebine mensup Beluci ve Kürtlerin Sünni ve Şiiler arasındaki ilişkiye dair değerlendirmelerine başvurularak, sözü edilen grupların Sünni ve Şiiler arasındaki ilişkinin İran'ın dış politikasına ne yönde etki ettiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Durum tespitinin yapılabilmesi için öncelikli olarak görüşmelerin katılımcılarına İran'daki Sünni ve Şiiler arasında birliğin sağlanıp sağlanmadığı sorusu yöneltilmiştir. Verilen yanıtlar göz önünde bulundurulduğunda katılımcılardan birliğin sağlandığı yönünde görüş bildirenler ile birliğin henüz sağlanamadığı şeklinde görüş paylaşanların oranlarının birbirine oldukça yakın değerlere sahip olduğu görülmektedir.

Grafik 13. İran'daki Sünni ve Şiiler Arasındaki Birliğin Sağlanma Durumu

İran'daki Sünni ve Şiiler arasında birlik konusunda katılımcılara, Sünni ve Şiiler arasında birlik sağlanmış mı? diye sorulduğunda verilen yanıtlara göre;

“Evet”: birliğin sağlandığı,

“Hayır”: birliğin sağlanmadığı ve

“Belki” birliğin sağlanabileceği şeklinde bir gruplandırma yapılmıştır.

Katılımcıların verdikleri yanıtlar incelendiğinde %40 oranını oluşturan katılımcılar birliğin sağlandığı şeklinde yanıt verdiği görülmektedir.

Katılımcılardan %33'lük oranı oluşturan kesim ise verilen “Birlik Sağlanmamıştır” cevabı ile Şiiler ve Sünniler arasında birliğin sağlanmadığı yönünde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir. Katılımcılardan %27'lik kesimi oluşturan kesim ise birliğin “Belki” sağlanabileceği yönünde görüş paylaştığı saptanmıştır. Verilen yanıtların içerik çözümlemelerinde birliğin sağlanmasına kaynaklık eden faktörler, birliğe engel teşkil eden sorunlar ve söz konusu mezhepler arasındaki birliğin çeşitli gereklilikler sağlandığı takdirde mümkün olabileceğine dair görüşlere ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

4.6. İran'daki Mezhepsel Gruplar Arasındaki İlişkide Belirleyici Olan Etkenler

İran'daki mezhepsel grupların etnik olarak birbirinden farklı özellikler taşımaları nedeniyle birçok noktada birbirlerinden ayrıştıkları görülmektedir. Ülke içerisindeki Sünni etnik grupların ağırlıklı olarak Beluci ve Kürtlerden oluşması, çalışmanın sınırlılıklarının belirlenmesi hususunda da etkili bir faktör olmuştur.

İran'daki Sünni ve Şiiler arasındaki ilişkinin tespitine dair katılımcılara yöneltilen sorulara verilen cevaplar incelendiğinde Velayet-i Fakih anlayışına dayanan siyasal yapının, Şiiliğin resmi mezhep olarak anayasada belirtilmesinin, mezhebin İran'da siyasallaşmaya başlamasının, rejimin mezhepsel etnik gruplara yönelik izlediği politikaların, mezhepsel grupların kutsallarına yönelik saygı/sızlık, mezhepsel ötekileştirmeler ve Sünni grupların liderlerinin süreçteki etkinlikleri gibi faktörlerin mezhepsel grupların ilişkilerinde belirleyici rol oynadığı tespit edilmiştir.

Aşağıda Tablo 14.'te katılımcıların verdikleri yanıtlar dikkate alınarak Sünni ve Şiiler arasındaki ilişkide olumlu ya da olumsuz etkiye sahip olan faktörlerin hangilerine değinildiği ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

Tablo 14. İran'daki Mezhepsel Gruplar Arasındaki İlişkide Belirleyici Olan Etkenler

Katılımcı	Velayeti Fakih	Şiiliğin Resmileşmesi	Mezhebin Siyasallaşması	Rejimin Siyaseti	Kutsallara Saygı/Sızlık	Mezhepsel Ötekileştirme	Sünni Liderlerin Etkinliği
1.K.	X			X			X
2.K.				X			
3.K.							X
4.K.				X	X		
5.K.			X	X			
6.K.				X	X		X
7.K.			X				
8.K.		X		X			
9.K.				X		X	
10.K.				X			
11.K.			X			X	
12.K.				X			X
13.K.			X				
14.K.		X		X		X	
15.K.				X			
16.K.		X	X	X		X	
17.K.						X	
18.K.				X			
19.K.						X	
20.K.				X			
21.K.				X	X		
22.K.							X
23.K.			X		X		
24.K.				X			
25.K.	X		X		X		
26.K.				X			
27.K.				X		X	
28.K.				X			

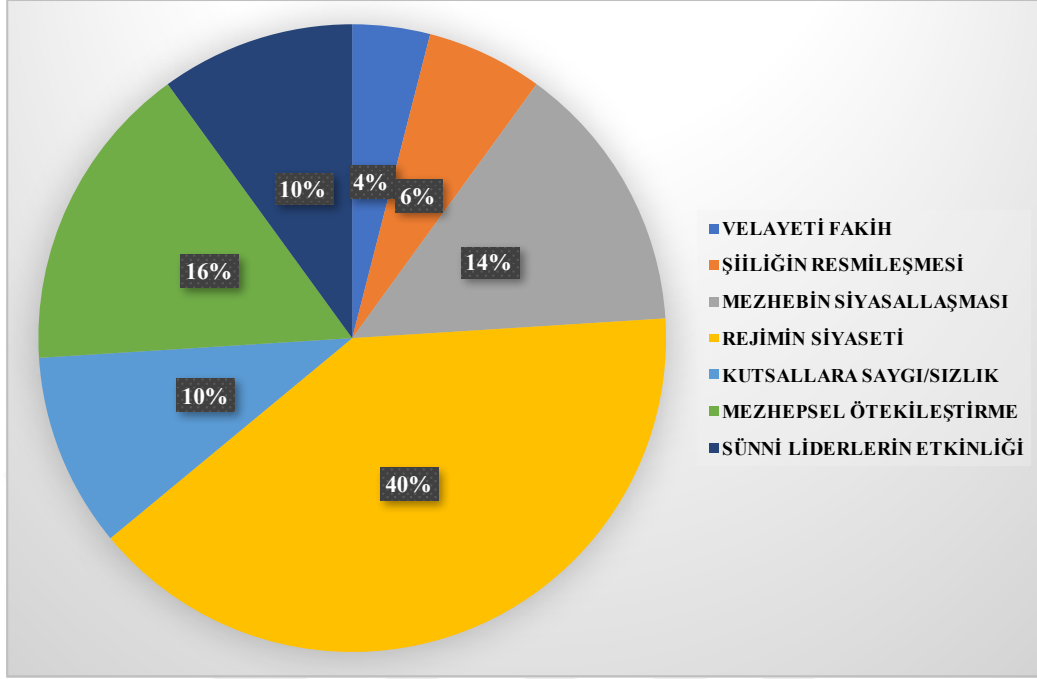
Katılımcı	Velayeti Fakih	Şiiliğin Resmileşmesi	Mezhebin Siyasallaşması	Rejimin Siyaseti	Kutsallara Saygı/Sızlık	Mezhepsel Ötekileştirme	Sünni Liderlerin Etkinliği
29.K.				X			
30.K.						X	

Verilen yanıtlardan da görüldüğü üzere, İran’da Sünni ve Şii grupların birbirleriyle olan ilişkilerinde etkili olan birincil faktörler; Velayeti Fakih, Şiiliğin Resmileşmesi, Mezhebin Siyasallaşması, Rejimin Siyaseti, Kutsallara Saygı/Sızlık, Mezhepsel Ötekileştirme ve Sünni Liderlerin Etkinliği şeklinde sıralanmıştır.

1. Katılımcı Şii ve Sünniler arasındaki ilişkide belirleyici olan faktörlere Velayet-i Fakih, Rejimin Siyaseti ve Sünni Liderlerin Etkinliği gibi faktörleri işaret ederken; 25. Katılımcı ise yalnızca Velayet-i Fakih faktörüne değinmiştir. 3. Katılımcı ve 22. Katılımcılar Sünni ve Şiiler arasındaki ilişkide etkili faktörün Sünni liderlerin etkinliği olduğunu belirtirken; 7. Katılımcı ve 13. Katılımcılar ise yalnızca Mezhebin siyasallaşması faktörüne dikkat çekmişlerdir.

24. Katılımcı, 10. Katılımcı, 2. Katılımcı, 15. Katılımcı, 18. Katılımcı, 20. Katılımcı, 26. Katılımcı, 28. Katılımcı ve 29. Katılımcıların verdikleri yanıtlara bakıldığında ise Sünni ve Şiiler arasında belirleyici olan faktörlerden mevcut rejimin izlediği siyaseti üzerinde durdukları tespit edilmiştir. 17. Katılımcı, 19. Katılımcı ve 30. Katılımcıların ise Sünni ve Şiiler arasındaki ilişkide belirleyici olan faktörler arasından yalnızca mezhepsel ötekileştirme hususunda görüş bildirdikleri saptanmıştır.

Grafik 14. İran'daki Sünni ve Şiiler Arasındaki İlişkide Belirleyici Olan Faktörlerin Etki Oranları

Şii ve Sünniler arasındaki ilişkide etkili olan faktörlerin oranlarına bakıldığında ise aşağıdaki Grafik 14.'te görüleceği gibi rejimin siyaseti %40 oranında etki ederken, %16 oranında ikinci en yüksek etki gücüne sahip olan faktör ise mezhepsel ötekileştirme olmuştur.

İran'daki Şii mezhebinin devrimden sonra daha da siyasallaştığını ifade eden Katılımcıların yanıtları ise %14'lük bir orana sahip olmuştur. Sünni ve Şiiler arasındaki ilişkide belirleyici olan kutsallara saygı/sızlık ve Sünni Liderlerin Etkinliği gibi faktörler ise %10'arlık etkiye sahip oldukları görülmektedir. Verilen yanıtlara göre Şiiliğin resmîleşmesinin %6'luk bir etki oranı söz konusu iken; Velâyet-i Fakih işaret edilerek Sünniler ve Şiiler arasındaki ilişkinin tahlil edildiği yanıtlar ise %4'lük bir orana tekabül etmiştir.

Katılımcıların verdiği yanıtlar incelendiğinde İran'da Şii ve Sünni mezheplerinin tarihsel arka planına atıfta bulunularak ilişkinin tahlil edildiği dikkat çekerken; Safevi, Pehlevi ve İran İslam Cumhuriyeti dönemlerine dair farklılıklara işaret edildiği görülmektedir*.

* Özellikle 6. Katılımcı, 8. Katılımcı, 12. Katılımcı, 16. Katılımcı ve 29. Katılımcıların vermiş oldukları yanıtlar bakıldığında Sünni ve Şiiler arasındaki ilişkinin dönemsel farklılıklarına dikkat çekildiği görülmektedir.

Mezheplerin, özellikle de Şii mezhebinin siyasallaşmaya başlaması ve Şiiliğin İran İslam Cumhuriyeti'nin anayasasında da belirtildiği üzere resmi mezhep olarak kabul edilmesinin Şii ve Sünniler arasındaki ilişkiye etkisi üzerinde durulmuştur. Sünni grupların kutsallarına yönelik yaklaşımın ise mezhepsel ihtilaflar, ritüeller, usul, üslub üzerine konumlandırıldığına değinilmiştir.

Öte yandan İran'daki Sünni ve Şiiler arasındaki ilişki değerlendirilirken Afganistan ve Pakistan'daki Şii ve Sünniler arasındaki ilişki ile bir karşılaştırmaya gidilerek İran'daki gruplar arasındaki ilişki açıklanmıştır**. Ayrıca Katılımcıların paylaşmış oldukları örnek süreçler göz önünde bulundurulduğunda Sünni ve Şiiler arasındaki ilişkide özellikle Sünni belli radikal gruplar üzerinden ötekileştirmelerin yapıldığı görülmektedir.

Dini liderlerin süreçte etkin hale getirilerek Şii ve Sünniler arasındaki ilişkide aşama katedilebileceğine değinen 1. Katılımcı, İran İslam Cumhuriyeti rejimin Velayet-i Fakih temelli siyasal yapısı nedeniyle her iki mezhep arasında sorunların baş gösterdiğine şu sözler ile yer vermiştir; “İran'daki tüm halklar hem İran toplumu arasında hem de Şiilik ve Sünnilik noktasında kardeşliğin sağlanmasını istemektedirler. Bunu gerçekleştirmek için hakimler ve Mollaların daha aktif bir rol oynaması gerekir çünkü bu yalnızca halkın yapabileceği bir şey değildir. Bu bütünlüğün gerçekleşebilmesi için karar vericilerin bu yaklaşımda olmaları gerekir.”

Ayrıca Pehlevi döneminde rejimin bu konuda müdahaleci olmadığına ve bundan dolayı da İran'daki Sünni ve Şiiler arasında çatışmanın ve çift kutupluluğun görülmediğine işaret eden 1. K., Devrimin ardından İslami bir rejimin kurulmasıyla birlikte siyaset kurumunun topyekûn değiştiğini ve “güç sahiplerinin artık mollalar olduğunu” ileri sürmüştür. Hakeze Şii ve Sünniler arasında çatışmaların da bu sebeple başladığını şu ifadelerle yer vererek açıklamıştır; “Bu ayrılıklar Şii ve Sünniler arasındaki birliği bozmuştur. Daha önce de değindiğim “Vahdet Haftası” ve benzer oluşturulmuş kurumsal yapılar yalnızca sözde kalmışlardır. Herhangi bir yapıcı faaliyetten söz etmek mümkün değildir. Dolayısıyla İslam dünyasındaki Şiiler ve Sünniler arasındaki ihtilaflar, Velayet'i Fakih rejiminden kaynaklanmaktadır. Bu rejim güçlü

** Şii ve Sünniler arasındaki ilişki tahlil edilirken Afganistan ve Pakistan'daki durum ile bir karşılaştırmalara 12. Katılımcı ve 15. Katılımcıların vermiş oldukları yanıtlar dikkat çekicidir.

kaldığı müddetçe de Şiiler ve Sünniler arasında herhangi bir iş birliği söz konusu olamayacaktır.”

İran’da Şii ve Sünni gruplar arasındaki ilişkide belirleyici olan, ihtilaflara zemin hazırlayan asıl faktörün Velayet-i Fakih temelli bir siyasal yapının olduğu ileri sürülürken, “Şii siyasal İslam”ın ya da “Sünni siyasal İslam”ın ön plana çıktığında gruplar arasında bir bütünlüğün sağlanmasının olası görülmediği görüşü de katılımcıların dikkat çektikleri hususlardandır.

25. Katılımcı da tıpkı 1. Katılımcının üzerinde durduğu gibi Velayet-i Fakih yaklaşımının Şii ve Sünniler arasındaki ilişkiye etkisi için şu ifadeleri kullanmıştır; “İslam birliği her Müslüman’ın, Allah’tan korkan her müminin arzusu, dilediğidir. Ama gerçek şu ki Şiiler ve Sünnilerin usul, fikhı ve aralarındaki ihtilaflardan dolayı bu birliğin sağlanabilmesi çok zor. İran’da bu Velayeti Fakih rejimi olduğu müddetçe bu birliğin sağlanması daha da zordur. Çünkü bu rejim ehl-i Sünnetin sahabelerine iftira etmekte. Bu çatışma ve ihtilafları azalttığımızda Siyasal Şii İslam da Siyasal Sünni İslam gibi pasif olursa ancak birlik o zaman sağlanabilir.”

Şii ve Sünniler arasındaki ilişkide Sünni ve Şii din alimlerinin etkin roller üstlenerek sürece olumlu anlamda katkı sağlayacağını ifade eden 3. Katılımcı, İran’da Şii ve Sünniler arasında gerçek bir İslam birliğinin sağlanabilmesi için İran’daki Sünni liderler özellikle Mevlâna Abdulhamid İsmailzahi ile iş birliği içinde olunması gerektiği önerisinde bulunmuş ve duruma ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır; “Sürecin içinde olduğum için de özellikle söylüyorum. Maalesef ikinci soruda da değindiğim gibi İran İslam Devrimi’nin liderleri gerçek bir İslam birliğini amaçlamamaktadırlar. Bence Tahran’da Ehl-i Sünnet’e bir caminin inşasına izin verilmemesi bunun önemli göstergelerindedir.”

3. Katılımcı ile benzer noktaya işaret eden 22. Katılımcı da Şii ve Sünni din alimlerinin süreçteki etkilerine dikkat çekmiştir. Fakat 3. Katılımcıdan farklı olarak din alimlerinin Sünni ve Şiiler arasındaki ilişkide olumlu etkilerin aksine sorunlara sebebiyet verebileceklerini “İran’daki bu mollalar (Şii ve Sünni mollalar) ile birliğin sağlanması mümkün görünmüyor. Eğer İran için ya da milliyetçi bir tutum sergilenirse bir birlik sağlanabilir.” şeklindeki ifadeler ile ileri sürmüştür.

İran’ın geçmişine bakıldığında İran halkının hangi mezhebe, dine bağlı olursa olsun birlikte barış içinde yaşadıklarını ifade eden 7. Katılımcı, bu birlikteliğin, kardeşliğin Şiiler ve Sünniler

arasında da görüldüğünü belirterek, İran'da mezhebin siyasallaşmaya başlaması ile Sünni ve Şiiler arasında sorunların baş gösterdiğini şu ifadeler ile yer vermiştir; “Ne zaman ki bir mezhep fazla ön plana çıkarılıp, önemsenmeye, yüceltmeye başlandıysa mezhepsel gruplar arasında sorunlar baş göstermiştir. İran'da mezhep ne zaman siyasallaştıysa radikal grupların baskı ve şiddeti de artmaya başladı. Bunu bugünkü İran'da görmek mümkün.” Benzer yaklaşımı 13. Katılımcı ise şu ifadelerle yer vererek değinmiştir; “Din siyasetten ayrılmalıdır. Bununla beraber siyasal birlik mezhebe göre olursa eğer bu demokratik olmayan bir sistem olur ve her şey yerle bir edebilir.”

Din ve siyaset arasındaki ilişkinin mezhepsel gruplar arasındaki ilişkide başat rol oynadığına işaret edilmiş ve mezhebin siyasallaştırılmaya başlanmasının radikal grupları tetiklediğini, böylelikle de farklı mezheplere mensup İranlılar arasındaki problemlerin çözümsüz hale geldiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların değerlendirmelerinde de saptandığı üzere, İran'daki Sünni ve Şiiler arasındaki ilişkide belirleyici olan faktörlerin etki oranlarında %14'lük bir ağırlıkla 3. sırada yer alan “mezhebin siyasallaşması” faktörüdür.

İran'daki Sünni ve Şiiler arasındaki ilişkide etkili olan faktörün mezhebin siyasallaşması olduğunu belirten 5. Katılımcı da mezhebin siyasallaşmaya başlamasıyla birlikte İran içerisinde İslam birliğinin giderek zayıfladığını, ortaya çıkan bu tablonun ise siyasal temelli bir sorun olduğu ve bu sorunun müsebbibinin mevcut rejim olduğunu, dış politikaya etkisini, “İran İslam Cumhuriyeti'nde mezhep siyasallaştığı için İslam birliği ülke içerisinde giderek zayıfladı. Fakat halk arasında bu tür tezatları görmemiz daha azdır. Bu durum daha siyasi ve rejimi ilgilendiren bir meseledir. Ülke içerisinde zayıflayan bu birlik dış politikada da kendini göstermektedir.” şeklinde ifade etmiştir.

İran'ın sahip olduğu etnik gruplar ile anlamlı olduğuna, bu etnik gruplar arasında ihtilaflar çıkararak etnik gruplar üzerinden İran'a müdahalede bulunmanın mümkün olmadığına değinerek, İran'daki Sünni ve Şiiler arasındaki ilişkilerde belirleyici faktör olarak rejimin izlediği siyasetlere dikkat çeken 2. Katılımcı, rejimin siyasetlerinin süreçteki etkisini şöyle ifade etmiştir; “Şiiler ile Sünniler arasındaki ilişkilerin iyi olması da yine rejimin gerçekleştirebileceğidir şeydir. İran'da bu mezhepler arasında ittifak sağlanırsa İran gelişebilir ve ulusal uyum sağlanabilecektir. Bu yaklaşım Şiiler ve Sünniler arasındaki ilişkilerin daha iyi olmasına zemin hazırlayacaktır. Böylesine stratejik bir kararı siyasi bir mekanizmanın hayata geçirmesi gerekmektedir.”

Rejimin “Ümmetçi” söylemlerinin yalnızca slogan olarak kaldığını ileri süren 10. Katılımcı, Sünni ve Şiiler arasındaki ihtilaflar konusunda, “Rejim İslam birliğini Ümmetçi yaklaşımı sadece slogan olarak kullanıyor eğer gerçekten gayeleri bu olsaydı bu kadar çatışma, fitne ortaya çıkmazdı. Şunu da söylemeliyim ki birlikte yaşayan Sünniler ile Şiiler arasında bir problem yaşanmazken rejimin müdahale ve uygulamalarıyla sorunlar oluşmaya başlıyor. Halk arasında bu yüzden sekülerleşme, dinden uzaklaşma görülüyor.” şeklindeki ifadeler ile rejimi sorumlu tutmuştur.

Rejimin sadece İran içerisindeki Müslüman mezhepler arasında değil İran’ın içindeki tüm gruplar arasında birlik sağlayıcı siyasetler geliştirmesi gerektiğini belirten 18. Katılımcı, bu birlikteliğin “maalesef İran’da bugün mümkün olabileceğini sanmıyorum.” şeklinde görüş paylaşmıştır. 20. Katılımcı ise ihtilafların radikal gruplardan kaynaklandığını, “İran’daki etnik gruplar arasında ister Şii, Sünni, Yahudi, Hristiyan... fark etmiyor. Halk arasında bir ihtilaf yok. Lakin radikal gruplar... Şiiler ve Sünnilerin akidei ihtilaflarından dolayı ortaya çıkan radikal gruplar bu ihtilafları kullanmaktalar.” şeklindeki sözlerle ifade etmiştir.

Rejim ile radikal gruplar arasındaki ilişkinin neden olduğu ihtilaflar konusunda 28. Katılımcı ise, “İran’daki Sünniler ve Şiiler arasında zahiren bir birlik var ama batınen birlikten söz etmek aslında mümkün değil. Bunun nedeni ise İran’da rejim ile radikal gruplar arasındaki ihtilaflardır. Hem rejim hem de radikal gruplar Şii ve Sünniler arasındaki sorunların daha da büyümesine neden olmaktadır.” şeklindeki sözler ile yer vermiştir. İran’daki Sünni ve Şiiler arasında birliğin sağlanmasının siyasal bir taktik olduğunu ileri süren 29. Katılımcı, rejimin bu siyasal taktiğini inandırıcı kılmak için ise çeşitli adımlar attığını belirtmiştir. 29. Katılımcı İran’daki mevcut siyasal yapının Şii ve Sünniler arasındaki ilişkiye yaklaşımına ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır;

“İran’daki Şiiler ve Sünniler arasında İslam birliği siyasal bir taktiktir. Sadece bir slogan olarak İran’ın Sünni bölgelerinde kullanılmakta. Özellikle yılda 1 hafta Vahdet haftası olarak kabul ediliyor. Buradaki gaye İran içindeki Sünnilerin rejimden memnun olduğu izlenimini oluşturmaktır. Hatta her yıl aynı hafta içerisinde uluslararası sempozyum/kongre de düzenleniyor. Bu toplantılarda çok kararlar alınıyor, sonuçlar çıkarılıyor ama şimdiye kadar hayata geçirildiğini

görmedik. Devletlerin, siyasi otoritelerin müdahalesi olmadan gerçekleştirilen bu tip toplantılar vs. bence daha başarılı olacaktır.” (29.K.)

Şii ve Sünniler arasında fırsat eşitliği sağlanarak ilişkilerin iyileştirilebileceğini ve Sünnilerin kutsallarına saygı gösterilerek birliğin sağlanabileceğini ifade eden 26.Katılımcı, Şii ve Sünniler arasındaki birliğin eğer rejimin tanımladığı İslam birliği ise bunun pek mümkün ve inandırıcı görünmediğini ileri sürmüştür. Şiiler ve Sünniler arasında fırsat eşitliği sağlandığı takdirde gerçek birliğin sağlanabileceğine işaret eden 26. Katılımcı, İran’da İslam birliğinin sağlanabilmesi yollarından birinin ise “birinin diğerinin kutsalına iftira etmemesi.” Olduğunu belirtmiştir. Zira katılımcıların bir kısmının da ifade ettiği üzere, özellikle medya organları üzerinden ve aşırı Şii gruplar aracılığı ile bazı dönemlerde Sünni grupların inanç ve ilkelerine yönelik olumsuzluk yaratacak içeriklere yer verildiği belirtilmiştir.

Sünnilerin kutsallarına saygı konusunda dikkat çeken bir diğer Katılımcı ise 4. Katılımcıdır. 4. Katılımcı, Ümmetçi siyaseti takip etmek isteyen rejimin öncelikle bu sorunu çözmesi gerektiğini ifade etmiş ve rejimin bu konudaki söylemlerinin yalnızca slogandan ibaret olduğunu, bu sorunla ilişkili olarak bazı radikal grupların Şiilik ve Sünnilik konusunu suiistimal ettiklerini belirtmiştir. “Eğer rejim Ümmetçi siyasetini gerçekten gerçekleştirmek isteseydi yani İslam Birliğinin sağlanmasından yana olsaydı bu radikal grupların Sünnilerin kutsallarına dil uzatmalarına müsaade etmezdi.” değerlendirmesinde bulunan 4. Katılımcı, ileri sürdüğü hoşnutsuzlukları şöyle örneklendirmiş ve bu duruma, “Mesela Hulafeyi Raşidine, sahabelere karşı kullanılan ifadeler. Bence Sünnilerin kutsallarına bu kadar rahat dil uzatabilen radikal grupların rejim ile güçlü bağlantıları var. Eğer devlet, rejim bu İslam birliğinin sağlanmasını isterse bunu çok kolay sağlayabilir ülke içinde. Ama tekrarlıyorum; eğer isterse... Umarım ister ve bu isteği de bizi mutlu eder.” ifadeleri ile karşı çıkmıştır.

İran’da geçmişte halk arasında büyük çaplı mezhepsel ihtilafların yaşanmadığını ileri süren 6. Katılımcı, bugün İran’daki mezhepsel gruplar arasındaki ilişkilerde rejimin izlediği politikalar sonucunda ihtilafların arttığını belirtmiştir. “Radikal gruplar ve bu grupların temsilcileri rejim içerisinde üst seviyelerdeki makamlardadırlar ve bunların etkisiyle mezhepsel konularda yanlış adımlar atılmaktadır.” diyen 6. Katılımcı, işaret ettiği bu kararlara örnek olarak Fatımiye Günleri’nin düzenlenmesini vermiştir. Bu meselenin ‘Hz. Fatıma’nın vefatı mıydı yoksa Hz. Ömer’in Hz. Fatıma’yı şehit etmesi miydi’ şeklindeki tartışmaların mezhepsel ihtilafları arttırdığını belirten 6. Katılımcı, bir başka örnek olarak ise İran’ın radyo ve televizyonlarındaki

yayınlarını vermiştir. “İran radyo ve televizyonlarında mezhepsel ihtilaflara ortam hazırlayan çok fazla yayın yapılmaktadır.” sözlerine yer veren katılımcı ayrıca “Şii din alimlerinin diğer mezheplerin önde gelen isimlerine karşı yönelttikleri suçlamaları” ve “mezhepsel muhaliflere yönelik ağır baskılar ile Haşdi Şebi, Husiler, Hizbullah gibi grupların kurdurulması da Ümmetçi bir dış politikanın izlenmediğini göstermektedir.” şeklindeki ifadeler ile rejimin izlediği politikaları eleştirmiştir.

Medya üzerinden geliştirilen söylemler ve bu söylemlere yönelik değerlendirmeler incelendiğinde de benzer durum karşımıza çıkmaktadır. İç politikayı dış politika aracılığı ile şekillendirme ve etkileme süreçlerinde ya da kimlik inşa edilirken geliştirilen söylemlerin önemi yadsınamaz. Foucault’un söylemlere atfettiği önemden hareketle, Campbell dış politika söylemlerini, söylemsel kuruluş aracı şeklinde ele almıştır. Campbell aynı zamanda söylemlerin dış politika pratiklerinin de kurucu olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla bu bakış açısından hareketle dış politika pratiklerinin kimlik inşasını kolaylaştıracığı sonucuna varılabilmektedir. Belli dönemlerde yurttaşlara bu hususta çeşitli misyonlar yüklenebilmektedir. Geçmişe atıfta bulunularak, önemi hatırlatılarak adeta o ulusun ögesi olmanın gururu yaşatılmaktadır. Böylelikle dış politika ulus devlet kimliği vermenin yanında aynı zamanda ulusu devletin kimliğini idealize etmesi, tekrar tanımlaması için bir imkân da sağlamaktadır (Checkel J. T., 1997, s. 473-495)

Katılımcılardan bazıları ise devrimden önceki süreçte, İran İslam Cumhuriyeti rejiminden önceki yönetimlerde, devletlerde İran’daki farklı mezhepler arasında bugün yaşanan sorunların yaşanmadığını, mezhepler arası sorunların bugünkü kadar geniş çaplı ve şiddetli olmadığını ileri sürmüşlerdir. 8. Katılımcı İran’ın tarihine bakıldığında İranlıların İslam’ı kabul etmelerinden sonra çeşitli mezhepler arasında birlikteliğin sağlanabildiğini belirtmiş ve bu birliğin sağlanmasında etkili faktörün dönemin ulemasının siyasi zekâsı ve İslam’ı doğru anlayıp uyguladığıyla ilişkili olduğunu ileri sürmüştür. İran toplumunun İslam’ın farklı mezhepleri ve diğer inançlara sahip insanların birlikte yaşamak istediklerinin ifade eden 8. Katılımcı, devrimden sonraki süreçte oluşan tabloyu şu şekilde ifade etmiştir;

“Devrimden günümüze kadar yani İran İslam Cumhuriyeti kurulduktan sonra Şiiliğin resmi mezhep olarak kabul edilmesi ve diğer yandan İran’ın sınır bölgelerinde Sünni nüfusun yaşıyor olması, İran’ın komşu ülkelerinin Sünni Müslüman nüfusa sahip olmaları, İran’ın dış politikasında İslam Kimliğinin

yerleşmesi, İran'ın jeopolitik konumu bölge ve dünyadaki konumu gibi nedenlerden dolayı İran hem ülke içindeki siyasetinde hem de dış politikasında İslam birliği ilkesini takip etmelidir. İran'daki Sünni halklara nasıl davranılırsa, Sünni komşu ülkeler ile nasıl geçinirsek bunun karşılığını hem iç politikada hem de dış politikada göreceğiz. Bu yüzden iyi bir denge kurulmalı İslam birliği sloganı olarak kalmamalıdır.” (8.K.).

21. Katılımcı ise geçmişe nazaran İran'daki Şii ve Sünniler arasındaki ilişkilerin düzeldiğini ifade etmiş ve hala bazı sorunların olduğuna, “Eğer nicel olarak bu soruya yanıt verecek olursam İran'daki Şiiler ve Sünniler arasındaki birlik %70 oranındadır. Bu birlik geçmişe nazaran daha iyi bir duruma gelmiş vaziyettedir. Fakat tabi hala problemler de var. Mesela Tahran'da Sünnilere ait bir cami hala yok. Bir diğer sorunlu tutum ise, İran'daki ekonomik problemlerin rejim yüzünden olduğu sanılıyor oysa Amerika'nın ambargoları yüzünden ekonominin bu halde olduğunu kabul etmek istemiyorlar. Buna benzer birçok örnek var.” şeklindeki ifadeler ile yer vermiştir.

Katılımcılara göre Tahran'da Sünni grupların ibadetleri için hala bir caminin bulunmaması dikkat çekilen bir sorun olurken, devrimden önceki İran'da farklı mezheplere mensup gruplar arasındaki ilişkilerin daha problemsiz olduğu ve bunun nedeninin ise yönetim şekliyle ilişkili olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda İran'ın anayasasında yer verilen belli maddelere işaret edilerek, mevcut rejimin kuruluş aşamasından itibaren resmen mezhepsel gruplar arasında ihtilafa sebebiyet verebilecek adımların atıldığı görüşü de ön plana çıkmaktadır.

Devrimden önceki dönemlerde İran'da farklı mezhepler arasında birliğin sağlanabildiğini 9. Katılımcı da değinmiş ve bu durumun devrim sonrası süreçte kurulan yeni siyasal yapının belirgin Şii özellikleri nedeniyle değiştiğini, “Devrimden sonra özellikle Anayasanın bazı maddelerinde göre ve devletin belli kademelerindeki kişilerin etnik ve mezhepsel ötekileştirmeleri ve buna ilaveten devletin İslam birliği adı altında sadece slogan olarak kalan ama görkemli kutlamalarla gündeme getirilen bu durumun aslı yoktur. Gerçekte durum aslında böyle değil.” şeklindeki sözler ile ifade etmiştir.

İran'da bugün yaşanan ihtilafların temelinde mezhepsel sorunların olduğuna dikkat çeken 11. Katılımcı, bu durumun oluşmasına neden olan asıl sorunun ise mezhebin siyasallaşması olduğunu, “Söylediğim gibi İran'da birliği oluşturan sadece mezhep değil. Üzerinde yaşanan

toprak, ortak tarihi geçmiş önemlidir. Tabi bu mezhebin çok etkisiz olduğu anlamına da gelmiyor. Günümüzdeki çoğu ihtilafın nedeni de mezhepsel sorunlardan dolayı. Diğer yandan ötekileştirici bakış açısı etnik ve kimlik vs. değil mezhepsel üzerinden yapılan ayrışmalardır. Çünkü rejim mezhebi siyasallaştırmıştır.” sözleri ile belirtmiştir.

14. Katılımcı ve 16. Katılımcılar ise Şiiliğin resmi mezhep olmasının İran’daki Sünni ve Şiiler arasındaki ilişkide etkili olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. 16. Katılımcı Şiiliğin Safevi döneminde resmi mezhep olması üzerinden duruma açıklık getirirken 14. Katılımcı ise İran İslam Cumhuriyeti’nde İran Anayasası’nda resmi mezhep olarak Şiiliğin belirtilmiş olmasına dikkat çekmiştir.

14. Katılımcı, “İran’da mezhepler arasında birliğin olmaması”nın nedenlerini şöyle açıklamıştır; “İslam birliği pratikte olsa ve elbette gayri Müslümanları ötekileştirmezse çok olumlu bir yaklaşım olabilir. Fakat pratikte bu İslam birliğinin sadece söylemden ibaret kaldığını görebilirsiniz. İran’da mezhepler arasında bile mesafe, ayrılıklar var birlik falan yok. Bunun en önemli nedeni ise İran anayasasında Şiiliğin resmi mezhep olmasıdır. Bir diğer önemli neden ise Şii bakış açısı ile alınan siyasal kararlar toplum üzerinde mezhepsel olarak ayrılıklara neden olmuştur.”

İran’daki mevcut rejimin “adaletli ve tarafsız” davrandığı taktirde Şii ve Sünniler arasındaki ilişkinin olumlu anlamda değişeceğini ileri süren 30.Katılımcı, İran Anayasası göz önünde bulundurulduğunda Şii olmayanların doğal olarak ikinci sınıf vatandaş olduklarını ileri sürerek, böyle bir durumda İran içinde İslam birliğinden söz etmenin mümkün olmayacağı değerlendirmesinde bulunmuştur. İşaret ettiği sorunun çözümüne dair ise “Önemli olan rejimin tarafsız ve adaletli olmasıdır. İşte o zaman birlik sağlanabilir.” önerisinde bulunmuştur.

Katılımcıların Sünni ve Şiiler arasındaki ilişkilerde belirleyici olduğunu işaret ettikleri sorunların temelinde, yapılan değerlendirmelerden de hareketle görülmektedir ki; Şiiliğin resmi mezhep olarak belirtilmiş olması Sünni grupların alınan siyasal kararların mezhepsel görüp, yorumlamasına sebebiyet vermektedir. Bu kararlar neticesinde ise hem Şii ve Sünni gruplar arasında hem de rejim ile Sünni gruplar arasında fikir ayrılıkları derinleşebilmektedir.

Öte yandan Sünni Kürtlerle rejim arasındaki ilişkinin milliyet üzerine kurulu olduğu varsayımı göz önünde bulundurulduğunda İran’ın dış politikasına atfedilen İslam’ın aksine refleksler

geliştirildiği görülmektedir. Hakeza yalnızca etnik krizi hafifletmek için ulusal kapasiteden azami ölçüde faydalanmaya çalışıldığı sonucu da ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte katılımcıların da ifade ettiği üzere ülkedeki ‘Şii milliyetçiliği’ hiç şüphesiz Şiiler ve ülke içindeki diğer dinler/mezhepler arasında birleşme sağlayamayacak ve sadece hükümet ile ulusun bir kısmı arasındaki boşluğu derinleştirecektir. Sadece bu alanda milliyetçi politikalar uygulayarak İran İslam Cumhuriyeti ülkedeki mevcut etnik ve dini bölünmeleri azaltabilecektir. Bu nedenle yöneticilerin İran medeniyetinin ve kültürünün yüksek kapasitesini kullanmaları gerekmektedir.

Bu bağlamda 16.Katılımcı, Safevi döneminden İran İslam Cumhuriyeti’ne kadar ki süreçte İran’daki mezhepsel gruplar arasındaki ilişkinin seyrini,

“İran’daki Şiilik ve Sünniliğin tarihsel süreç içerisinde özellikle Safevi döneminde Şiiliğin resmi mezhep olması olumlu bir gelişme olmadı. Ve iki mezhep arasındaki ilişki inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Devrimden sonra mezhepsel gruplar ve partiler siyaset arenasında hâkim olmaya başlamışlar ve Şiilik yeniden resmîyet kazanmıştır. Şiilik ve Sünnilik arasındaki ilişki yine inişli çıkışlı bir hal almıştır. Sünniler için zaman zaman mağduriyetlerin ortaya çıktığı bir süreç başlamıştır.” (16.K.) şeklindeki sözler ile özetlemiştir.

16. Katılımcı ayrıca, toplumda halk arasındaki ilişkilerde Şiilik ve Sünnilik konusunda bir problemin olmadığını, fakat siyasi bakış açıda yani rejimin bakış açısından kaynaklı olarak gerçek bir birliğin sağlanmasında sorunların ortaya çıktığını ileri sürmüş ve mevcut siyasal yapının Sünni gruplara yaklaşımı şöyle açıklamıştır; “İslam birliği yani Şiilik ve Sünniliğin birlikteliği slogandan öteye geçmemiştir. Mezhepsel sınırlamalar nedeniyle, ayrımcılıklar ve politik katılım konusunda diğer etnik gruplara izin verilmemesi sistemselsel olarak Sünni etnik grupların yönetimde çok sınırlı bir yer edinebilmelerine neden olmuştur. Bu yüzden Sünni bölgelerin gelişemediğini görüyoruz.”

İran’daki Sünni ve Şiiler arasındaki ilişkinin diğer ülkelerdeki Şii ve Sünniler arasındaki ilişkiler ile kıyaslandığında iyi durumda olduğunu belirten 15. Katılımcı ve 12. Katılımcılar, İran Şii ve Sünnilerinin ilişkilerine dair oldukça olumlu şekilde ifade edilebilecek görüşler paylaşmışlardır.

15.Katılımcı İran'daki Sünni ve Şiiler arasındaki ilişkiye dair, "İslam birliği İran'daki Şii ve Sünniler arasında sağlanabilmiştir. Diğer ülkelerde mesela Afganistan ve Pakistan'daki gibi gruplar arasında çatışma yok, İran'da daha kardeşçe bir ortam söz konusudur." şeklinde görüş bildirirken, 12. Katılımcı ise, Sünni ve Şiiler arasındaki ilişkinin iyileştirilmesi konusunda Ayetullah Humeyni'nin attığı adımlara şu sözler ile işaret etmiştir;

"Devrimden sonraki kırk sene boyunca bölgedeki özel durumlardan dolayı - yani Şiiler ve Sünnilerin dönem dönem karşı karşıya gelmelerinden dolayı- Şii ve Sünnilerin birliği İran'da diğer ülkelere göre mesela Afganistan ve Pakistan'dakinden daha iyi bir vaziyettedir. İran'daki Şiiler ve Sünniler arasındaki ihtilaflar diğer ülkelerdeki gibi krize dönüşmemiştir. Bunun nedeni ise rejimin, hükümetin stratejileri ve İran'daki Sünni ulemanın bakış açılarıdır. İran'daki mezhepsel ihtilaflar, bazı grup ve kişiler tarafından ortaya çıkmakta. Bu ihtilafların sebebi olarak ise rejimi gösteremeyiz. Devrimin lideri her zaman kendi konuşmalarında Sünniler ve Şiileri birliğe davet etmiştir. Bu yüzden bana göre bu strateji İran'da başarı ile devam etmektedir. Küçük ihtilaflar ortaya çıkmakta. Bunlar doğaldır. Bunlardan dolayı rejimi suçlamamalıyız." (12.K.)

Katılımcıların değerlendirmelerinden hareketle, İran'daki Sünni ve Şii gruplar arasında çeşitli ihtilaflar, problemlere işaret edilmiş olsa da bu gruplar arasında ilişkinin diğer ülkelerdeki Şii ve Sünniler arasındaki ilişkin çok daha iyi vaziyette olduğu görüşü de ağırlıklı olarak ön plana çıkmaktadır. Afganistan'daki ve Pakistan'daki Şii ve Sünniler arasındaki ilişkinin çatışmaya dönüştüğü belirtilirken, İran'daki Sünni ve Şii gruplar arasında böyle bir durumun söz konusu olmadığı görülmektedir.

İran'daki Sünni ve Şiiler arasındaki ilişkiye dair 17. Katılımcı, "İran'daki Şiiler ve Sünniler barış içerisinde yaşamaktadırlar. Elbette İran'da Sünnilere ve diğer inançlara karşı uygulanan eşitsizliği göz ardı etmiyorum." şeklindeki ifadeler yer verirken; 19.Katılımcı ise, "Gerçek bir Ümmet birliği sağlandığında işsizlik, adaletsizlikler, ötekileştirmeler ortadan kalkacaktır. Toplum gerçek bir Müslüman toplum özelliği taşıdığı anda ancak İslam birliği sağlanabilir." (19.K.) şeklindeki sözler ile Sünni ve Şiiler arasındaki ilişkiye dair görüş paylaşmıştır.

Katılımcıların değerlendirmelerine göre, bölgedeki eksikliklerin, Sünni gruplar arasında “yoksunluk ve ayrımcılık hissini” şiddetlendiren faktörlerden biri olduğunu göstermektedir. Bu alanlarda işsizlik ve yoksulluk sorununu azaltmada yetersiz kalan ekonomik büyüme, İran’ın Sünni bölgeledeki işsizlik krizinin yoğunlaşması ve ilgili sosyal suçların yaygınlığı, İran’daki Sünni etnik gruplarını hükümet politikalarına karşı karamsarlığa iten en önemli faktörlerdendir.

Farklı mezhepsel gruplar arasındaki ihtilafların doğal bir süreç olduğunu belirten 23.Katılımcı, asıl sorunun rejimin adaletsizliği söz konusu olduğunda patlak verebileceğini şöyle ifade etmiştir; “Birliğin sağlanması çok zor bir şey. Şunu düşünün bir ailede bile kardeşler arasında birliğin sağlanması çok mümkün olmayabilir. Farklı düşüncede farklı bakış açılarına sahip olabilirler. Önemli olan aradaki saygının sağlanabiliyor olmasıdır. İran’da mezhepsel ihtilaflar ile de yaşanabilir. İlle de bir birliğin sağlanması zorunluluğu yoktur. Hayati olan bu grupların birbirine saygı duymalarıdır. İran’da Şiiler ve Sünniler yıllarca barış içerisinde yaşamışlardır. Problem siyasi gücün bu iki mezhepten birini daha güçlü hale getirerek aradaki farklı, adaletsizliği arttırmasında ortaya çıkıyor.”

27.Katılımcı de tıpkı 23. Katılımcı gibi adaletsizliklerin Şii ve Sünniler arasındaki ihtilafları daha da körüklediğine, İran’daki halk, toplum arasında bir sorun yok ama maalesef rejimin görevlileri, sistemin yürütücüleri Şiiler ve Sünniler arasındaki meselelere müdahale ederken adil davranmadıkları için sorunlar birliğe zarar veriyor ve böyle davranıldığı için de İslam birliği söylemde kalıyor.” sözleri ile dikkat çekmektedir.

24.Katılımcı, İran’da uzun bir süreden beridir Şii ve Sünniler arasında birliğin sağlanmaya çalışıldığı ve mevcut duruma ilişkin “Şiiler ve Sünniler arasında İslam birliğinin sağlanabilmesi için Ayetullah Burucerci döneminden beri çaba harcanmaktadır. Lakin devrimden sonra bu çaba rejim tarafından harcanmaya çalışıldıysa da gerçekleştirilememiştir.” şeklinde değerlendirmede bulunmuştur.

Katılımcılar tarafından yapılan değerlendirmelerden de anlaşılmaktadır ki, mezhepsel ihtilaflar söz konusu olabilmektedir fakat bu durum herhangi bir çatışmaya zemin hazırlayabilecek derinlikteki sorunlar değildir. İran’daki Şii ve Sünniler arasındaki ilişkiye etki eden asıl faktörün rejimin izlediği siyaset olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. İran’daki Sünni ve Şiiler

arasındaki ilişkide belirleyici olan faktörlerin etki oranlarına bakıldığında da rejimin siyasetinin işaret edilen en yüksek oranla; %40 oranına belirleyici olduğu sonucuna varılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İran'ın dış politikası incelenirken İranlılık ve İslam kimliğiyle birlikte devrim ve Şii Hilali'nin de etkin faktörler olduğu görülmektedir. Zira İran'ın 1979'dan günümüze değin devam ettirilen dış politikasında, sözü edilen faktörler İran'daki karar verici kurum ve isimlerin görüşleri üzerinde direkt ve gizli olarak etkili olmaktadır. İran'ın dış politikasındaki refleksleri göz önünde bulundurulduğunda da bu faktörlerin etkinliği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu faktörler anlaşılmadan İran'ın dış politikadaki karar ve süreçleri üzerinde isabetli tahlillerin yapılması mümkün görünmemektedir.

Tarihsel süreç içerisinde çeşitli dönemlerde İran'ın dış politika davranışlarında sosyal yapıyla da ilişkili olarak ön plana çıkan kimliklerin değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Dönem şartlarına göre dış politikada ön plana çıkan kimliklerin belirlenmesinde uluslararası konjonktür ve iç dinamikler etkili olmaktadır. Örneğin Muhammed Rıza Şah ve Musaddık dönemlerinde yükselişe geçen milliyetçiliğin etkisiyle İran'ın dış politikasında etkili olan kimlik İranlılık iken; İran İslam Devrimi'nden sonra ise İslam kimliğinin ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir. Irak-İran Savaşı'nın etkisi ve sonuçları sebebiyle ise ülke içerisindeki anlaşmazlıkları en aza indirmek için İranlılık kimliğine yeniden ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle Haşimi Rafsancani ve Seyyid Muhammed Hatemi dönemlerinde İranlılık kimliğinin yükselişe geçmiştir. Daha sonraki dönemde Ahmedi Nejad ile birlikte devrim ihracı görüşünün etkin olduğu bir dış politika izlenmeye başlanmıştır. Hasan Ruhani dönemiyle birlikte ise nükleer anlaşma ve ekonomik problemler nedeniyle İranlılık kimliği görünürlük kazanmaya başlamıştır.

İran dış politikasında ulusalcılığın etkisiyle İranlılık kimliğinin ön plana çıkması sürecinde, İran'ın kadim geçmişine referansta bulunularak bölgede etkin güç olma stratejileri izlenmiştir. İslam kimliği ve özellikle Şii kimlik görünürlük kazanmaya başladığında ise İran'ın dış politikasında yoğun olarak Müslüman ülkeler ile yakınlaşmanın söz konusu olduğu adımlar atılmıştır. İslam kimliğinin ön plana çıktığı İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasında kırk yılı aşkın bir süredir değişmeyen esasların başında uluslararası ilişkilerde devletlerin yerine milletler ile ilişki kurmayı tercih etmek gelmektedir. Uluslararası sistemde yine devletler yerine çeşitli örgütsel yapılar ile ilişkiler kurmayı benimsemiştir. İsrail ile mücadele etmek, Filistin'deki İslami Hareketin desteklenmesi İran İslam Cumhuriyeti Devleti'nin dış politikasındaki birincil hedefleri arasındadır.

İran İslam Cumhuriyeti aynı zamanda devletler ile ilişkilerini siyasal ilişkiler ve ekonomik ilişkileri birbirlerini olabildiğince etkilemeden devam ettirmeye çalışılır. Literatür taraması sonucunda bazı analistlere göre İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasında devletler ile ilişkilerde ideolojik çıkarlar ticari ve iktisadi çıkarlara tercih edildiği sonucuna varılmaktadır. Devletler arasındaki ilişkilerde siyasal adalet ön planda tutulmaktadır. Öte yandan güçlü ülkelerin dış politikalarında izledikleri politikalar ile kendisi arasında mesafe koymaya çalışmaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti'nin siyasal yapısının ulusal güvenlik ve meşruiyeti İran'ın dış politika esasları ile ilişkilidir. İran'ın anayasal yapısında belirlenen bu esaslar İran'ı diğer Müslüman ülkelerden de farklı kılmaktadır. Bu durum çeşitli paradoksları da beraberinde getirmektedir. İran, uluslararası ekonomik sistemlere dahil olması durumunda kendi siyasal meşruiyeti ve kimliği ile ters düşecektir. Uluslararası sisteme dahil olunmadığı müddetçe de teknolojik, ekonomik ve siyasal birçok alanda mahrumiyetlerle karşılaşmaktadır.

İran devrimden sonraki süreçte dış politikasında İslam birliği yaklaşımını takip ederken, iç politikada ise resmi mezhep Caferi Şiiiliği olarak belirlenmiş ve buna bağlı olarak da anayasaya göre Cumhurbaşkanı ve dini liderin de Şii mezhebine mensup olması şartı getirilmiştir. Dolayısıyla İran'daki Sünni etnik grupların siyasal alandaki etki güçleri belli oranda kısıtlanmıştır. Şii kimlik üzerinden sürdürülen iç politikanın bir sonucu olarak ise Sünni etnik gruplar çevre bölgelerde konumlandırılmış ve dış politikada ön plana çıkarılan İslam birliği yaklaşımını büyük ölçüde hasar almıştır.

İran'da mezhep ve dilin siyasi hareketler üzerinde son derece etkin olduğu görülmektedir. Kürt ve Belucilerin ana dillerinin Farsça ile çok yakın olması, ortak kelimelerin sayıca fazla olmasına rağmen Azerilerin ana dilleri Farsça'dan çok farklıdır. Buna karşın Azerilerin Şii mezhebine mensup olmaları, Beluci ve Kürtlerin ise Sünni mezhebe bağlı olmaları siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda Azerilerin sahip olduğu etkin gücü elde edememişlerdir. İran'da Beluciler ve Kürtler tarihsel, kültürel ve dilsel olarak İran'ın asli unsurları olsalar da mezhep açısından taşıdıkları farklılık sebebiyle çoğu zaman ana aktör olamamış ve hatta pasifize edilmişlerdir.

Devrimden önceki süreçte merkezde Şahlık rejimi, çevre bölgelerde ise Sünni gruplar üzerinde bölgedeki Beluci ve Kürt Hanlar etkin otorite olmuştur. Devrimden sonra ise merkezde dinsel

yapının anayasal yapı üzerinde etkin olduğu bir yönetim kurulurken, merkezden uzak Sünni bölgelerde ise Sünni dinsel grup liderlerinin söz sahibi oldukları bir süreç yaşanmıştır. Sünni bölgelerin Sünni grup liderleri siyasal temsilci olmakla birlikte seçim süreçlerinde yönlendirici fonksiyona sahip gücü de ellerinde tutmuşlardır. Bu güç siyasal olduğu kadar ekonomik olarak da merkez ile iyi ilişkiler içerisinde olan Sünni grup liderlerinin elinde toplanmıştır.

Merkezi otorite Şii karakteristik taşımasına rağmen çevre bölgelerdeki Sünni etnik gruplara yönelik kısıtlamalar getirmemiştir. Merkezi otorite Sünni etnik grupların diğeri Sünni ülkelerle olası ilişkilerinin önüne geçmek için bu gruplara yönelik kısıtlamalarda bulunmamıştır. Yalnızca radikal Sünni gruplar ile merkezi otorite arasında problemlerin yaşandığı süreçler olmuştur. Merkezi otorite Sünni etnik gruplar için büyük çaplı eğitim kurumlarının oluşturulmasında özgürlük alanı açmış ve bu grupların dini eğitim almak maksadıyla Suudi Arabistan, Pakistan, Katar gibi ülkelere gitmelerinin önüne geçmeyi amaçlamıştır. İran'daki Sünni grupların diğeri Sünni ülkelerde eğitim almaya başlamalarının sonucunda radikal grupların ortaya çıkmaya başladığı dönemler yaşanmıştır.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların sorulara verdikleri yanıtlar neticesinde Sünni Beluci ve Kürt katılımcıların İranlılık kimliğine yaklaşımları tahlil edilirken, Pehlevi döneminde İranlılık kimliğinin daha görünür olduğu, İranlılık denildiğinde akıllara “Farslılık”/“Farsçılık” geldiği, devrimden sonra ise İranlılık'tan ziyade Şiilik kimliğinin dış politikada belirleyici olduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcıların İranlılık kimliğinin İran'ın dış politikasında görünür olup olmadığı yönündeki değerlendirmeleri incelendiğinde ise katılımcıların %67'si İranlılık kimliğinin İran'ın bugünkü dış politikasında görünür olmadığını ifade ederken; %20'lik bir kesim ise İranlılık kimliğinin İran'ın dış politikasında görünür olduğu yönünde görüş paylaşmıştır.

Katılımcıların İranlılık kimliğine değerlendirmelerinde özellikle Pehlevi döneminin İran'ın yakın geçmişi olması nedeniyle de İranlılık kimliği konusunda atıfta bulundukları bir dönem olduğu görülürken, aynı zamanda İran'ın Pehlevi dönemi öncesi tecrübeleri üzerinden de İranlılık kimliğinin geçerliliği üzerinde durulmuştur. Öte yandan katılımcıların İranlılık kimliğine ilişkin görüşlerine bakıldığında, İranlılık kimliğinin İran'ın dış politikasında ulusal çıkarların korunması ve öncelenmesi arasında doğrudan bir ilişki kurulduğu görülmektedir. Katılımcılar, İranlılık kimliğinin ulusal çıkarların korunması ve İran'da ulusal refahın artmasına

hizmet eden bir kimlik olduğu yönünde görüş bildirerek, İranlılık kimliğine yönelik olumlu bir yaklaşım sergilemişlerdir.

İslam kimliğinin etkinliği konusunda ise katılımcıların %60'ının İslam kimliğinin İran'ın dış politikasında etkin bir kimlik olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Katılımcıların %37'sini oluşturan kesim ise İslam kimliğinin İran'ın dış politikasında etkin bir dış politika kimliği olmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların İran'ın dış politikasında İslam kimliği ile Şiilik arasında doğrudan bağlantı kurdukları görülmektedir. Şiilik mezhebinin İran'ın mevcut siyasal yapısı içerisinde etkinliğinin dış politika kimliğine de yansıdığı şeklinde görüşler ileri sürülmüştür.

Katılımcılar, İran'ın ulusal güvenliği açısından Sünnilerin üstelendikleri rollere ilişkin üç temel nokta üzerinde sıklıkla durmuşlardır. Katılımcıların verdikleri yanıtlar kendi aralarında sınıflandırıldığında, Sünni etnik grupların günümüzde ve geçmişte üstlendikleri roller, Sünni etnik grupların yaşadıkları bölgelerin ulusal güvenlik açısından yeri ve öneminin ne olduğu ve Sünni etnik gruplar üzerinden oluşturulabilecek olası tehditler ile çözüm önerilerinin neler olduğu gibi başlıklar ön plana çıkmıştır. Katılımcılar Sünnilerin ulusal güvenlik konusunda Sünnilerin sadakatine özellikle dikkat çekerken Irak-İran Savaşı sürecini hatırlatmışlardır.

Sünni etnik grupların İran'ın sınır bölgelerinde yaşamaları İran'ın ulusal güvenliğinin sağlanması konusunda hayati bir öneme sahip olmalarına zemin hazırlamıştır. Katılımcılar, İran'ın ulusal güvenliğinin sağlanması konusunda Sünni gruplar ile merkez arasındaki ilişkilerin güçlenmesi için çeşitli çözüm önerileri sunmuşlardır. Sunulan çözüm önerileri göz önünde bulundurulduğunda, Sünni etnik grupların siyasal alanda etkinliğinin artırılması, ümmet merkezli siyasetin yerine millet merkezli bir siyasetin izlenmesi, Sünni etnik grupların liderleri ile ilişkilerin geliştirilmesi ve Sünni etnik grupların sınır bölgelerdeki gücü doğrultusunda ulusal güvenliğin sağlanması için söz konusu gruplara aktif rol verilmesi gerektiği şeklindeki öneriler ön plana çıkmaktadır.

Bununla birlikte İran'da farklı özelliklere sahip bu grupların birlikte uyum içerisinde yaşayabilmeleri, ulusal uyumun ve bununla bağlantılı olarak ulusal güvenliğin sağlanabilmesi için İran'ın sözü edilen bu farklılıkları uyum içerisinde bir arada tutabilecek bir iç politika takip etmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. İran'da geçmişten bu yana merkezin güçlü tutulmaya çalışıldığı ve merkezi güçlendirme çabası güdülürken ise çevredeki grupların çeşitli

mahrumiyetlere maruz kalmasına neden olmuştur. Katılımcıların da görüşleri göz önünde bulundurulduğunda geçmişte yaşanan sorunun bugünkü İran’da devam etmekte olduğu anlaşılmaktadır. İran bugün iç politikada özellikle farklı etnik gruplara karşı adil yaklaşım sergileyebildiği ölçüde ulusal uyum ve bütünlüğü sağlayıp, koruyabilecektir.

Ulusal uyuma etki eden birincil faktörler olarak mezhep, etnik, kültür ve siyaset gibi unsurlar ön plana çıkarken, katılımcıların değerlendirmeleri göz önünde bulundurulduğunda hukuk kuralları ile izlenen yönetsel süreçler arasında bağlantı kurularak ulusal uyum konusunun ele alındığı görülmektedir. Özellikle “adil yönetim” ve “siyaset” şeklinde yapılan kodlamaların ulusal uyum üzerindeki etkisi açıkça ortaya çıkmaktadır. İran’daki Sünni etnik grupların birbirleri olan ilişkileri konusunda ise merkez ile uzaklık, dil, etnik, rejimin izlediği politikalar, grupların radikalleşmeye başlaması gibi faktörlerin söz konusu grupları birbirine yakınlaştıran etkiye sahip oldukları görülmektedir.

Katılımcıların Sünni etnik gruplar arasındaki ilişkide yakınlaştırmacı etkiye sahip olduğunu ileri sürdükleri unsurları, mezhep, öteki olma, siyasal tercihler, adil yönetim, İranlılık ve etnik şeklinde sıralayabiliriz. Sünni etnik grupların özellikle mezhebin etkisiyle birbirlerine yakınlaştıkları görülmektedir. Dolayısıyla mezhep faktörü %56 oranında Sünni etnik grupları birbirine yakınlaştıran en etkili faktör olduğu saptanmıştır.

İran’daki mezhepsel gruplar arasındaki ilişkide belirleyici olan etkenler ise katılımcılar tarafından Velayeti Fakih, Şiiliğin Resmîleşmesi, Mezhebin Siyasallaşması, Rejimin Siyaseti, Kutsallara Saygı/Sızlık, Mezhepsel Ötekileştirme ve Sünni Liderlerin Etkinliği şeklinde sıralanmıştır.

Öneriler

- İran'daki Sünni etnik grupların İran'ın dış politikasına yaklaşımının incelendiği bu çalışmada yalnızca Sünni Beluciler ve Kürtler özelinde bir araştırma yapılmıştır. Dolayısıyla bundan sonra yapılması planlanan çalışmalarda diğer Sünni etnik gruplara yönelik de araştırmaların yapılması gerekliliği sonucu ortaya çıkmaktadır.
- İran'daki Sünni etnik gruplar ile merkezi otorite arasındaki ilişkilerin derinlikli olarak çalışılması gerektiği sonucuna varılmıştır.
- Çalışma kapsamında elde edilen verilerin tahlili neticesinde İran'daki Şii radikal grupların etkinliği azaltılırsa, Sünni radikal gruplarında etkinliğinde bir azalma görüleceği beklenmektedir.
- Gerçekleştirilen görüşmelerde katılımcıların ifadelerine dikkat edildiğinde siyasal katılıma teşvik ve ekonomik alanda sunulacak fırsatlar merkez ile çevre arasındaki ilişkiyi olumlu anlamda etkileyecektir.
- İran'daki Sünni etnik bölgelerdeki dini kurumlar güçlendirildiği takdirde Sünni Müslüman ülkeler açısından İran'ın prestiji artacaktır.
- Sünni etnik grupların yaşadığı bölgelerdeki ekonomik temelli sorunların aşılması için sanayi alanında gerekli alt yapının sağlanması gerekmektedir.
- Görüşme gerçekleştirilen katılımcıların belirttiği üzere, sınır bölgelerde güvenlik konusunda Sünni gruplara itimad edildiğinde ve buna bağlı olarak kendilerine bir alan açıldığında merkezi otorite ile ilişkilere olumlu yönde katkı sağlanacağı görüşü ön plana çıkmaktadır.
- Merkezi otoritenin siyasal, kültürel ve ekonomik olarak benimseyeceği politikaların Sünni etnik gruplar tarafından ileri sürülen “ötekileştirme”nin önüne geçecek nitelikte olması gerektiği görülmektedir.

EKLER

EK 1.: Görüşmelerin Katılımcı Bilgileri

Kod	Görüşme Tarihi	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Meslek/İş	Mezhep	Etnik	Yaşadığı Yer	Görüşme Şekli
N.B. (1.K.)	12.02.2019	Erkek	54	Doktora	Akademisyen	Sünni	Beluci	Londra	Skype
E.R. (2.K.)	15.07.2018	Erkek	36	Doktora	Akademisyen	Sünni	Kürt	İran	Yüz yüze
S.Ş (3.K.)	15.07.2018	Erkek	37	Yüksek Lisans	Akademisyen	Sünni	Beluci	İran	Yüz yüze
Y. Ş. (4.K.)	15.07.2018	Erkek	38	Lisans-Medrese	İmam	Sünni	Beluci	İran	Yüz yüze
C.C. (5.K.)	17.07.2018	Erkek	61	Doktora	Akademisyen	Sünni	Kürt	İran	Yüz yüze
M.T. (6.K.)	17.07.2018	Erkek	40	Doktora	Akademisyen	Sünni	Beluci	İran	Yüz yüze
B.H. (7.K.)	17.07.2018	Erkek	35	Lisans-Medrese	İmam	Sünni	Kürt	İran	Yüz yüze
E.T. (8.K.)	21.07.2018	Erkek	45	Doktora	Akademisyen	Sünni	Kürt	İran	Yüz yüze
İ.R. (9.K.)	21.07.2018	Erkek	60	Doktora	Emekli Memur	Sünni	Beluci	İran	Yüz yüze
S.B. (10.K.)	27.07.2018	Erkek	40	Doktora	Gazeteci	Sünni	İranlı (Kürt)	İstanbul	Yüz yüze
A.E. (11.K.)	27.07.2018	Erkek	40	Yüksek Lisans	Memur	Sünni	Beluci	İran	Yüz yüze
M.K. (12.K.)	2.08.2018	Erkek	40	Doktora	Akademisyen	Sünni	Beluci	İran	Yüz yüze
J.R. (13.K.)	2.08.2018	Erkek	65	Doktora	Akademisyen	Mezhepsiz	Beluci	İsveç	Skype
H.H. (14.K.)	10.08.2018	Erkek	48	Doktora	Akademisyen	Sünni	Beluci	İran	Yüz yüze
M.B. (15.K.)	10.08.2018	Erkek	38	Doktora	Akademisyen	Sünni	Beluci	İran	Yüz yüze
N.R. (16.K.)	11.08.2018	Erkek	47	Yüksek Lisans	Memur	Sünni	Beluci	İran	Yüz yüze
G. E. (17.K.)	13.08.2018	Kadın	40	Doktora	Akademisyen	İslam	Kürt	İran	Yüz yüze
H.M. (18.K.)	13.08.2018	Erkek	33	Doktora	Akademisyen	Sünni	Kürt	İran	Yüz yüze

Kod	Görüşme Tarihi	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Meslek/İş	Mezhep	Etnik	Yaşadığı Yer	Görüşme Şekli
A.S. (19.K.)	15.08.2018	Erkek	48	Doktora	Tercüman-Yayıncı	Sünni	Kürt	İran	Yüz yüze
E.N. (20.K.)	17.08.2018	Erkek	35	Doktora	Memur	Sünni	Beluci	İran	Yüz yüze
M.D. (21.K.)	17.08.2018	Erkek	36	Yüksek Lisans	Memur	Sünni	Beluci	İran	Yüz yüze
P.D. (22.K.)	17.08.2018	Erkek	41	Yüksek Lisans	Memur	Sünni	Beluci	İran	Yüz yüze
H.A. (23.K.)	21.08.2018	Erkek	50	Doktora	Akademisyen	Sünni	Kürt	İran	Yüz yüze
H.K. (24.K.)	23.08.2018	Erkek	38	Doktora	Yazar	Sünni	Kürt	İran	Yüz yüze
N.T. (25.K.)	23.08.2018	Erkek	38	Doktora	Akademisyen	Sünni	Kürt	İran	Yüz yüze
E.F. (26.K.)	27.08.2018	Erkek	47	Yüksek Lisans	Akademisyen	Sünni	Kürt	İran	Yüz yüze
(27.K.)	27.08.2018	Erkek	59	Yüksek Lisans	Emekli Memur	Sünni	Kürt	İran	Yüz yüze
(28.K.)	28.08.2018	Erkek	50	Yüksek Lisans	Memur	Sünni	Kürt	İran	Yüz yüze
(29.K.)	11.02.2019	Erkek	54	Doktora	Tüccar	Sünni	İranlı (Kürt)	İstanbul	Yüz yüze
(30.K.)	10.02.2019	Erkek	50	Doktora	Akademisyen	Sünni	Beluci	İran	Skype

ÖRNEK GÖRÜŞME-I

Cinsiyet: Erkek

Yaş: 37

Eğitim: Yüksek Lisans

İş: Yayıncılık-Eğitimci

Mezhep: Sünni

Etnik: Beluc

Yaşadığı Yer: Zahedan

İran'daki Sünni etnik grupların İranlılık ve milli (ulusal) kimliğine bakış açısını değerlendirir misiniz?

Bence İran'ın dış politikasında İranlılık kimliği Muhammed Rıza Şah Pehlevi'nin dış politikasında daha etkili bir kimlikti. Şuan 1979 İran Devrimi ardından önceki süreçte olduğu gibi ön planda değildir. Bu durum devrimden bugüne kadar inişli çıkışlı bir sürece sahip olmuştur. İran'ın dış politika üretme sürecinde İslam kimliği “Şii bakış açısı”nı görebilmekteyiz. Bu kimlik İranlılık kimliğinin daha üstündedir.

İran'daki Sünni etnik grupların İslam kimliği ile devrim ve devrim ihracı kimliğine bakış açısını değerlendirir misiniz?

1979'dan beri İran'daki devrimin İslami bir devrim olması nedeniyle İran'da devrimin lideri de mezhepsel özelliği ön planda olan bir şahsiyet olmuştur. 1979'dan beri İran'ın dış politika üretme sürecinde İslam kimliği hakimdir. İran İslam Devrimi liderleri devrimden günümüze kadar İran'ı Şiiilerin merkezi yapmayı amaçlamışlardır. Bu Şii bakış açısı ile kendini dünya mustazaflarının yardımcısı olarak konumlandırmışlardır.

Burayı biraz daha açabilir miyiz lütfen?

Bu strateji ile özellikle Şiiilere destek olunmaktadır. Örneğin İran'ın Suriye'deki rolü. Suriye'ye destek vermek ve Suriye'nin istikrarını savunmak, Suriye topraklarındaki

Çatışmalara müdahale etmek İran'ın dış politikasındaki Şii kimliğinin etkisi ile gerçekleşmektedir.

Sünni etnik grupların İran'da ulusal uyuma etkisi ve bu süreçteki rolü hakkında ne düşünüyorsunuz?

İran bugün içinde bulunduğu şartlarda Amerika'nın emperyalist siyasetine kendi var gücüyle mücadele etmektedir. Bu mücadele bence Arap ülkeleri ile kıyaslandığında Arap ve diğer İslami ülkelerin Amerika ile olan iyi ilişkileri ve Amerika'nın direktifleri doğrultusunda hareket etmeleri karşısında İran'ın duruşuna destek vermekteyim. Ben İran'ın bir vatandaşı olarak bu stratejiyi olumlu karşılıyor ve destekliyorum. Fakat bazı dönemlerdeki durumlar hariç tabi.

Hangi durumlar örneklendirebilir misiniz?

İran'da Yeşil Hareket döneminde yapılanlar ve reformcu liderlerin ev hapsine alınması gibi durumlar İran'ın ulusal uyumunu tehdit etmektedir. Sadece liderler arasında değil, halk arasında da kutuplaşmalara sebebiyet vermektedir. Bu problemler ulusal uyuma zarar vermektedir.

İran'daki Sünni etnik grupların İran'ın dış politikadaki Ümmetçi (İslam birliği) yaklaşımını nasıl değerlendiriyorsunuz?

İran'da Şii ve Sünniler arasında gerçek bir İslam birliğinin sağlanabilmesi için İran'daki Sünni liderler özellikle Mevlana Abdulhamid İsmailzahi ile iş birliği içinde olunmalıdır. Çünkü Mevlana Abdulhamid İsmailzahi gibi isimler gerçekten İslam birliğinin sağlanması noktasında ciddi çaba harcamaktadır. Sürecin içinde olduğum için de özellikle söylüyorum. Maalesef ikinci soruda da değindiğim gibi İran İslam Devrimi'nin liderleri gerçek bir İslam birliğini amaçlamamaktadırlar. Bence Tahran'da Ehl-i Sünnet'e bir caminin inşasına izin verilmemesi bunun önemli göstergelerindedir.

Ulusal güvenlik noktasında Sünni etnik grupların üstlendikleri roller nelerdir?

İran'daki Sünni etnik grupların çoğunluğu İran'ın sınırlar bölgelerinde yaşamaktadırlar. Bu yüzden İran'ın milli güvenliği noktasında hem çatışmalar hem de savunma noktasında çok hayati bir öneme sahiptirler. İran'daki ulusal güvenlik kurumlarındaki uzmanlar da bu durumun öneminin farkındalar.

Bu yüzden bu etnik gruplarla iyi ilişkiler gelişmeye çabalamaktadırlar. Önceden bu konuyla ilgili olarak çok fazla yanlış adımlar atılmıştır. Bundan dolayı İran'ın ulusal güvenliğine tehdit oluşturacak durumlar yaşanmıştır. Bence Abdulmalik Rigi ve Ceyshuladl (Cundullah) gibi isim ve gruplar rejimin yaptığı hataların bir neticesi olarak ortaya çıkmışlardır.

Söz konusu etnik grupların İran'ın dış politika üretme sürecinde oluşturdukları fırsatlar ve tehditler nelerdir?

Ulusal kimlik inşası bir hedeftir. Bu amacın gerçekleştirebilmesinin en önemli yollarından biri ise sosyal adaletin sağlanmasıdır. İran'da ne yazık ki bu sosyal adaletten çok uzak bir durum söz konusudur. Bu durum İran'daki sermaye ve bütün imkanlar merkezde toplanmıştır. Çevre bütün bu imkanlardan mahrum bırakılmıştır.

Çevre bölgelerdeki mahrumiyet İran'ın ulusal güvenliğini ve birliğini tehdit etmektedir. İran'daki etnik gruplardan yalnızca Beluciler merkezden ayrılığın ya da uzaklaşmanın isteği içerisinde olmamışlardır. Bu durum karşısında Belucilerin kullandığı bir ifade vardır; “Vatanımda hiçbir imkan olmasa da vatanımı seviyorum (vay veten ve ushkin dar) ”.

Bu cümleden de anlaşılacağı üzere bütün sosyal adaletsizliklere rağmen Beluciler herhangi bir ayrılık isteği içerisinde olmamışlardır. Şu unutulmamalıdır ki diğer ülkelerde çevre merkeze kıyasla mahrum bırakıldığı takdirde merkezden daima uzaklaşmaktadır.

Sünni etnik grupları yakınlaştıran ve uzaklaştıran unsurlar nelerdir?

Allah’a şükürler olsun ki İran’daki Sünni halk kitlelerinin ulusal kimliğe yakınlaştığını görmekteyiz. Bu yakınlaşmaya zemin oluştıran sebep ise Sünni grupların üstlendikleri birleştirici rollerdir. Sünni grupların liderleri ulusal kimlikten uzaklaşmama ve birliktelik için çok çaba harcamaktadırlar. Eğer İran’daki mevcut rejim de bu tutum içinde olursa Sünni etnik gruplar ulusal kimliğe daha fazla yakınlaşır ve ulusal kimlik daha kapsayıcı olurdu.

ÖRNEK GÖRÜŞME-II

Cinsiyet: Erkek

Yaş: 54

Eğitim: Doktora

İş: Akademisyen

Mezhep: İslam- Ehli Sünnet

Etnik: Kürt

Yaşadığı Yer: Senendec

İran'daki Sünni etnik grupların İranlılık ve milli (ulusal) kimliğine bakış açısını değerlendirir misiniz?

İran'ın dış politikasında İranlılık kimliğinin bir gerçekliği yok. Eğer İranlılık kimliğini mezhepsel bir duruş olarak ifade edersek işte o zaman İranlılık kimliğinden söz edebiliriz. Her ülkenin dış politikası o ülkenin ulusal çıkarları için belirleniyor. Bundan dolayı da İran'ın dış politikası çünkü İran'ın dış politikası İran'ın çıkarlarını, menfaatini doğru tespit edip bu yönde bir politika olamadı. Mesela önemli bir gösterge; İran içindeki halkın refahı artmadı ve İran dışındaki halk İranlı olduğu için saygınlık sahibi olamıyor. İranlı olmak hatta bazı durumlarda sorunlar yaşanmasına bile neden oluyor. Pehlevi döneminde ise tam tersi bir durum yaşanmıştır. İranlı olmak ülke dışındaki İranlılar için bir prestijdi.

İran İslam Cumhuriyeti dönemindeki durum için ne söyleyeceksiniz?

İran'ın dış politikasında mezhebin itibarı arttırılmaya çalışıldı. Ve bu durum kimi ülkeler tarafından olumlu da karşılandı. Bu itibar kazandırma durumu İran için ciddi bir maliyet oldu. Bu çerçevede İran ve İranlılık mezhep eksenli ele alınabilir. Bu manada İranlı olmak yani İran vatandaşı olmak, İran'ın resmi mezhebine mensup olmaktır aslında. Buradan hareketle İran dışındaki Şiiler de İranlı olarak tanımlanabilir.

Bu durumun tam tersi olarak ise bu tanımlaya göre İran içerisindeki Sünniler ya İranlı olarak ifade edilemiyor ya da mahrumiyetler ile karşılaşabiliyor.

İdeolojik bir dış politika ancak belli bir süre izlenebilir. Örneğin Sovyetleri anımsayın. Güç bittiğinde, krizler belirdiğinde bu dış politikalar başarısız olmaktadır.

İran'daki Sünni etnik grupların İslam kimliği ile devrim ve devrim ihracı kimliğine bakış açısını değerlendirir misiniz?

İslam kimliği eğer ideolojik anlamda ise kast edilen bu İslam, İran'da büyük ölçüde mezhebin etkisi altındadır. Dolayısıyla bu kimlik, bu tür bir dış politika stratejik bir siyaset geliştiremez. İdeolojik olduğu için.

İdeolojik oluşundan tam olarak kastettiğiniz şey nedir?

Çünkü İran'ın dış politikasında mezhepsel bir refleks gözlemlendiği için bölgede ve dünyada belli grupların desteklendiği görülmekte. Bölge ve dünya ülkeleri ile stratejik, başarılı ilişkiler geliştirilemiyor. Bu yüzden bölgede ve dünyadaki ittifakların dışında kalıyor İran. İran'ın dış politikasını dünyada destekleyen tek ülke Rusya'dır. Rusya'nın ise bu desteğinin nedeni İran'ın dış politikasının kendine maddi getirisi.

Sünni etnik grupların İran'da ulusal uyuma etkisi ve bu süreçteki rolleri nedir?

İran'da ulusal uyumun sağlanabilmesi için tek bir grubun menfaatine olan siyasal kararlar verilmemelidir. Bu anlamda sosyal, siyasal, yargısal olarak eşitsizlik, adaletsizlik her mezhepten olan insanlar için gerekli. İran'da anayasasında resmi mezhep Şiilik olduktan sonra maalesef mezhepsel kimlik ön plana çıktı ve mezhep kimliği ulusal kimliğin önüne geçti.

İran takip ettiği mezhepsel dış politikada başarısızlıklar yaşadığında kendi içindeki Sünnilere baskı uygulamakta. Bu nedenlerden dolayı İran'da ulusal uyum çok güçlü değil, zayıf ne yazık ki. Her zaman krize dönüşme potansiyeli taşıyor.

İran'daki Sünni etnik grupların İran'ın dış politikadaki Ümmetçi (İslam birliği) yaklaşımını nasıl değerlendiriyorsunuz?

İran'daki Şiiler ve Sünniler arasında İslam birliği siyasal bir taktiktir. Sadece bir slogan olarak İran'ın Sünni bölgelerinde kullanılmakta. Özellikle yılda 1 hafta Vahdet haftası olarak kabul ediliyor. Buradaki gaye İran içindeki Sünnilerin rejimden memnun olduğu izlenimini oluşturmaktır. Hatta her yıl aynı hafta içerisinde uluslararası

sempozyum/kongre de düzenleniyor. Bu toplantılarda çok kararlar alınıyor, sonuçlar çıkarılıyor ama şimdiye kadar hayata geçirildiğini görmedik. Devletlerin, siyasi otoritelerin müdahalesi olmadan gerçekleştirilen bu tip toplantılar vs. bence daha başarılı olacaktır.

Ulusal güvenlik noktasında Sünni etnik grupların üstlendikleri roller nelerdir?

Ulusal güvenlik kavramı ulusal çıkarların çerçevesinde ele alınabilir. Bu çerçevede ulusal çıkarın nasıl tarif edildiği, iinin nasıl doldurulduğuna bakılmalıdır. İşte o zaman ulusal güvenliğin önemi ve mahiyetini belirtebiliriz. İran'ın yaklaşık tamamında toprak ve deniz sınırları ehl-i Sünnet'in denetimindedir. Çünkü İran devleti Şii ideolojisinin hakim olduğu bir rejimdir ve bundan dolayı meseleye güvenlik temelli bakmaktadır. Bu yüzden bu bölgeler ulusal güvenlik çerçevesinde ele almaktadır. Bundan dolayı bir baskı hissedilir bu bölgelerde ordu, güvenlik güçleri oldukça aktiftir. Her an bir şey olabilir kaygısı var. Bu bölgeler rejim için çok önemli. Ulusal güvenlik bu noktalardan darbe alabilir çünkü.

Sünni etnik grupları yakınlaştıran ve uzaklaştıran unsurlar nelerdir?

Devrimin ardından Şiiliğin giderek yükselmesinin bir sonucu olarak Şura'ye Merkezi'ye Ehl-i Sünnet (Şura'ye Şems) –bu meclis Sünnilerin danışma meclisleridir-gücünü kaybetmeye başlamıştır. Ve daha sonraki süreçte ise böl yönet taktiği kullanılarak Sünniler kendi aralarında ihtilafa düşürölmüşlerdir. Sünniler için artık önemli olan mezhep değil etnik kökenleri olmuştur. Böylece Sünniler arasında tam bir birlikten söz edilemez olunmuştur. Bu durum sadece Sünniler arasında değil, seküler diğer gruplar için de benzer siyaset izlenmiştir.

Söz konusu etnik grupların İran'ın dış politika üretme sürecinde oluşturdıkları fırsatlar ve tehditler nelerdir?

Sosyal, ekonomik ve siyasal eşitsizliklerden dolayı ve rejimin izlediği yanlış politikalardan dolayı tehditler oluşmaya başlamıştır. Bu adaletsizlikler olduğu sürece

İranlı Sünniler kendilerini merkezden uzak hissedeceklerdir. Bu grupların merkeze yaklaşması için tehdit oluşturan durumların ortadan kalkması gerekiyor ancak o zaman fırsatlar yakalanabilir. İran'ın merkeze yakın olan gruplar ise bu tehditleri aşamadılar, fırsata çeviremediler henüz.

ÖRNEK GÖRÜŞME-III

Cinsiyet: Erkek

Yaş: 47

Eğitim: Yüksek Lisans

İş: Devlet Memuru

Mezhep: Sünni

Etnik: Belüci

Yaşadığı Yer: Zahedan

İran'daki Sünni etnik grupların İranlılık ve milli (ulusal) kimliğine bakış açısını değerlendirir misiniz?

İranlılık kimliği ulusal çıkarlar için ve diğer partiler, etnik grupların hepsinin siyasette aktif olarak rol almalarına izin vermekse ya da bir sadece bir parti etkin olmazsa ya da tüm etnik gruplar ile siyasal, kültürel ve ekonomik olarak ilişkilerin devam ettirilmesi, uluslararası alanda başarılı ilişkiler geliştirmek anlamına geliyorsa bu kimlik içindeki ulusal bütünlük ve bütünleşmeyi de destekler. İranlılık kimliği ülke içindeki tüm grupların birlikte hareket etmeleri anlamına gelmektedir.

İran'daki Sünni etnik grupların İslam kimliği ile devrim ve devrim ihracı kimliğine bakış açısını değerlendirir misiniz?

Diğer Müslüman ülkeler ile İslami dini ilişkilere destek olmak ve ortak bir paydada buluşmak için ve mazlum Müslümanlara destek vermek için İslam için de iyi bir yoldur. Ama radikal İslami düşüncüyü diğer ülkelere ihraç etmek için bölgede çatışmalar çıkmaktadır. Tam 20 senedir de bu çatışmaları görmekteyiz. Diğer yandan bu radikal İslam tüm dünyada da bir İslamafobiye neden olmaktadır. Böyle bir dış politika izlenirse hem ulusal anlamda hem de uluslararası alanda sorunlar ortaya çıkacaktır. Biz her zaman bölgesel ve ulusal ve uluslararası itidalli kararlar almalıyız.

Sünni etnik grupların İran'da ulusal uyuma etkisi ve bu süreçteki rolleri nelerdir?

Ulusal uyum için;

-Politik katılım için her partiden, her mezhepten, her cinsiyetten ülke idaresinde uygun zemin oluşturulmalıdır. Bu grupların akidelerine, mezheplerine ve düşüncelerine bakılmadan sadece İranlı olarak bakılmalıdır. Siyasal, sosyal katılımlarının önüne set konulmamalıdır.

-Siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel güç merkezde toplanmamalı, çevreye de dağılmalıdır. Federal bakılmalı meseleye çünkü İran çeşitli etnik mezhepsel gruplardan müteşekkil. Her etnik grubun kültürüne, diline, geleneğine, tarihine sahip çıkılmalıdır.

-Her türlü ayrımcılık ve her türlü eşitsizlik ortadan kaldırılmalıdır.

-Eğitimdeki eşitsizlikler ortadan kaldırılmalı, ülkenin sahip olduğu sermaye ve imkanlar diğer bölgelerin gelişmesine, sanayileşmesine katkı sağlayacak şekilde dağıtılmalıdır.

-Uluslararası alanda ve bölgede itibarlı bir kimlik ile bilinirlik sağlanmalıdır.

-Bölgede uyumlu hareket edilmelidir.

-Devletin ekonomiye müdahalesi azaltılmalıdır.

-Ülkenin ekonomik kapasitesi arttırılmalıdır.

İran'daki Sünni etnik grupların İran'ın dış politikadaki Ümmetçi (İslam birliği) yaklaşımını nasıl değerlendiriyorsunuz?

İran'daki Şiilik ve Sünniliğin tarihsel süreç içerisinde özellikle Safevi döneminde Şiiliğin resmi mezhep olması olumlu bir gelişme olmadı. Ve iki mezhep arasındaki ilişki inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir.

Devrimden sonra mezhepsel gruplar ve partiler siyaset arenasında hakim olmaya başlamışlar ve Şiilik yeniden resmiyet kazanmıştır. Şiilik ve Sünnilik arasındaki ilişki yine inişli çıkışlı bir hal almıştır. Sünniler için zaman zaman mağduriyetlerin ortaya çıktığı bir süreç başlamıştır.

Toplumda halk arasındaki ilişkilerde Şiilik ve Sünnilik konusunda bir problem yok. Ama siyasi bakış açıda rejimin bakış açısından kaynaklı olarak gerçek bir birliğin sağlanmasında sorunlar ortaya çıkmıştır. İslam birliği yani Şiilik ve Sünniliğin birlikteliği slogandan öteye geçmemiştir.

Mezhepsel sınırlamalar nedeniyle, ayrımcılıklar ve politik katılım konusunda diğer etnik gruplara izin verilmemesi sistemsal olarak Sünni etnik grupların yönetimde çok sınırlı bir yer edinebilmelerine neden olmuştur. Bu yüzden Sünni bölgelerin gelişemediğini görüyoruz.

Ulusal güvenlik noktasında Sünni etnik grupların üstlendikleri roller nelerdir?

Sünni etnik gruplar maruz kaldıkları mağduriyetlere rağmen ulusal güvenlik konusunda İran'ın sınır güvenliği için çok önem arz etmektedirler. Güvenlik, ordu vb. kurum ve kuruluşların yönetim kadrolarında Sünnilere pek yer verilmemesine rağmen Sünniler ulusal güvenliğin sağlanması noktasında destek olmaktadır. Ama İran'ın çevre bölgelerinde yaşayan Sünniler için son birkaç yıldır yeni güvenlik kadroları açılmıştır. Sınırdaki bazı çatışmalar ordu ile muhalifler arasındaki çatışmalardan söz ediyorum. Bu çatışmalar her zaman vardı ama bu tür grupların Sünniler arasında oldukça azınlıktırlar.

Söz konusu etnik grupların İran'ın dış politika üretme sürecinde oluşturdıkları fırsatlar ve tehditler nelerdir?

İran'da Sünniler ve diğer gruplar için resmi bir siyasi partinin olmaması nedeniyle merkeze uzaklaşan ya da yakınlaşan grupların kimler olduğu açıkça görülememiştir. Ama tabi bazı konumlar var mesela İran'daki Sünni dini liderler, mollalar ya da aşiretleri yöneten Khanlar veya Sünni milletvekilleri veya çeşitli kurumlarda yöneticilik görevinde bulunanlar, merkez ile yakınlaşan gruplar olmuş ve halk ile rejim arasında aracı roller üstlenmişlerdir. Bu bağın doğru kullanılması önemli bir fırsata dönüştürülebilir.

Ötekileştirici bakış açısı ve demokratik bir ortamın olmamasının dolayı Sünnilere siyasette söz hakkı verilmemiş ve mezhepsel ihtilaflar uzaklaşmalara neden olmuştur. Bu da ciddi bir tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ulusal uyuma zarar vermekte ve merkez ile çevreyi birbirinden uzaklaştırmakta bu durum hatta ilerde ülke bütünlüğünü tehlikeye sokacak hale bile gelebilir.

Sünni etnik grupları birbirlerine yakınlaştıran ve birbirlerinden uzaklaştıran unsurlar nelerdir?

İran'daki Sünni etnik grupların rejim ile ilişkisine baktığımızda hep yakınlaşmanın hedeflendiğini görmekteyiz. Çünkü Sünnilerin isteği İran'ın daima bütünlüğünün yana olmuştur. Örneğin Irak-İran Savaşı sürecinde yaşanalar, İran'a yönelik saldırılar karşısında Sünnilerin ortaya koyduğu refleksler...

Siyasi seçimlere bakıldığında da Sünnilerin neredeyse %90 oranında katılım sağladığını görmekteyiz. Rejimin hamleleri her zaman İran'daki Sünnilerin merkez ile yakınlaşması ve uzaklaşmasını doğrudan etkilemiştir.

Rejimin her alanda ötekileştirici bakış açısı, ayrımcılığı, fırsat eşitsizliği karşımıza çıkmakta. Bu durum Sünni bölgelerin diğer bölgelere göre mesela Tahran'a, Tebriz'e göre gelişememiş olması Sünni İranlıların merkezden uzaklaşmasına sebebiyet vermiştir. Bu sebeplerden dolayı siyasi muhalif gruplar da ortaya çıkmıştır. Hatta ayrılıkçı düşünceler bile filizlenmeye başlamıştır.

İran'ın rejim yapısının mezhepsel oluşundan dolayı İran'daki Sünniler arasında mezhepsel gruplar devrimden sonra artış göstermişlerdir. Rejimin neden olduğu mağduriyetler İran'daki Sünni grupların birbirlerine yakınlaşmalarına zemin hazırlamıştır.

Sünnilerin hak ve hukukunu dile getiren tek ses İran'daki Sünni mollalardır. Halkın teveccüh ve sevgisi bu dini liderlere oldukça fazladır.

KAYNAKÇA

- Abdi, Z. (2015). Endisheye Tegrib Shii ve Sunni; Siyasete Sünnigerayi Nadir Shah . *Feslnamaye Mutalaate Tekhribi Mezayebe İslami* , 33-45.
- Abrahamian, E. (1981). *Iran Between two Revolution*. Princeton: Princeton University Press.
- Abrahamian, E. (1993). *Khomeinism: Essays on Islamic Republic Of Iran* . California: Berkely: University of California Press.
- Ahmedi, E. B. (2012). Belucayi İrani der Şerk'e Afrika. *Tarikhaye Mehelliye İran*, 76-85.
- Ahmedi, H. (2003). Huviyeti İrani Bonyadha, Çaleşha ve Rişeha. *Pejoeşe Ferhengi*(6), 52-55.
- Ahmedi, H. (2004). Din ve Milliyet Der İran: Hemyari ya Keshmekesh? H. Ahmedi içinde, *İran: Huviyet, Milliyet, Kovmiyet* (s. 67). Tahran : Muessese'ye Tegigat ve Tose Ulume İnsani .
- Ahmedi, H. (2005). *İran; Huviyet, Milliyet, Kovmiyet*. Tahran: Muesseseye Tegigat ve Toseyeye Ulume İnsani.
- Ahmedi, H. (2017). *Kovmiyet ve Kovmiyergerayi der İran*. Tahran: Neş'e Ney.
- Algar, H. (1969). *Religion and State in Modern Iran* . Berkeley : University of California Press.
- Algar, H. (1981). *Islam and Revolution: Writings and Declarations of Imam Khomeini*. Berkeley: Mizan Press.
- Algar, H. (1999). *Din ve Devlet Der İran, Nekhshe Ulema Der Doreye Gacar*. (E. Sırrı, Çev.) Tahran: Tus.
- Arfa, H. (2008). *A Study of the Historical And Political Kurds*. Tahran: Anna Publishing.
- Aronva, M. R., & Eşrafyan, K. Z. (1978). *Devlete Nadir Şah Afşar* . (H. Emin, Çev.) Tahran : Entesharate Daneşgahi.
- Asıf, M. H. (1974). *Resm'ul Tevarikh* . (M. Müşiri, Dü.) Tahran: Emir Kebir.

- Baluch, M. S. (1958). *History of Baluch Race and Baluchistan*. Karachi, Pakistan: Karachi Process.
- Bazergan, M. (1981, Ağustos 23). Neyzete Zıdde İrani. *Vahdete Milli ve Temamiyete Erzi*. Tahran, Tahran, İran: Mecelleye Ayende.
- Bedii, M. (2013). Bonyadhaye Hoviyet Siyasi Kordhaye İran. *Pejoşhaye Coğrafiyaye İnsani*, 95-120.
- Beshiriye, H. (2004). İdeolojiye Siyasi ve Huviyete İctumayi Der İran. H. Ahmedi içinde, *Din ve Milliyet Der İran: Hemyari ya Keshmekesh?* (s. 119-124). Tahran: Muessese'ye Tegigat ve Tose Ulume İnsani.
- Beshiriye, H. (2009, Aban 24). *Zevale Hoviyete Siyasi, Gurube İdeolojiaye Hoviyetsaz*. 3 2, 2019 tarihinde aftar.com. adresinden alındı
- Biersteker, T. J., & Weber, C. (1996). *State Sovereignty As Sosyal Construct*. Cambridge: Cambridge university press.
- Bill, J. (1972). *The Politics of Iran: Groups, Class and Modernization*. Columbus: Charls and Merrill Publishing Company.
- Boroujerdi, M., & Rahimkhani, K. (2018). *Postrevolutionary Iran: A Political Handbook*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Brinton, C. (1984). *Kalbod Shikafi Çar Engelab*. (M. Selasi, Çev.) Tahran: Neşre Nov.
- Broning, M. (2008). Don't Fear the Shiites. *International Studies*, 4, 60-75.
- Caferiyan, R. (2000). *Safeviye Der Erseye Din ve Ferheng ve Siyaset*. Kum: Pejoyeshgahe Hoze ve Daneshgah.
- Celaipur, H. R. (1996). *Hilale Tedavume Boran Kordistan Pas ez Engelabe İslami*. Tahran: Vezarete Harici.
- Celayipur, H. R. (2001). *Camishenasiye Cumbeshaye İctimayi (Ba Tekid Ber Cumbeshe İslahiye Dovvome Hordad)*. Tahran: Entesharate Terhe Now.

- Cemali, C. (2009). Hilale Şii: Hedef ve Peyametha . *Hilale Şii: Hedef ve Peyametha* , 75-95.
Tahran, İran: Şehid Behiştî Üniversitesi.
- Checkel, J. T. (1997). International Norms and Domestic Politics: Bridging the Rationalist-Constructivist Divide . *European Journal of International Relations*, 3(4), 473-495.
- Checkel, J. T. (2004). Social Constructivisms in Global and European Politics: A Review Essay. *Review of International Studies*, 230-231.
- Chubin, S. (1997). İran. Y. S. Shalaim içinde, *The Cold War and the Middle East* (s. 248).
Oxford: Clarendon Press.
- Corbin, H. (2012). *İslame İrani*. (Çev. İnshallah Rahmeti). Tahran: Sufiya.
- Cottam, R. W. (2017). *Nasyonalizm der İran*. Tahran: Entesharat'e Kevir.
- Cottam, R. W. (2017). *Nasyonalizm der İran*. Tahran: Entesharat'e Kevir.
- Çalış, S., & Özlük, E. (2007). Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapisökümü: İdealizm-Realizm Tartışması . *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(18), 225-245.
- Cottam, R. W. (2017). *Nasyonalizm Der İran*. (A. Tedeyyun, Çev.) Tahran : Entesharat'e Kevir.
- Daryaei, T. (2018). İraniyet Der Dorane Bastan. *Mecelleye Ferhengi ve Huneriye Buhara*, 99-108.
- Daveri, M. T. (2007). Şia ve Mezayebe Diger; Berresiye OzeHaye Cogrfayayi Teamuli ve Çaleşi. *Feslnameye Şia Şenasi*, 165-200.
- Dehghani, S. J., & Nouri, V. (2012). *Siyasete Harici Cumhuri İslami İran der Devrane Usulgerayi*. Tahran: İmam Sadık Üniversitesi.
- Dehshiri, M. R. (1999). Derungerayi ve Berungerayi Der Siyasete Kharici Ez Didgahe İmam Khumeyni. *Felsnameye Pejoyishi Daneşgahe İmam Sadık*, 7-32.
- Derviş, F. (2008). Kovmiyet ve Hembestegiye Milli der Cumhuri İslami İran. *Mutalaate Engelabe İslam*, 117-144.

- Dushuki, A. (2017, Eylül 06). *Nameye Mevlevi Abdulhamid ve Cevabe Ayetullah Khamanei*.
Haziran 28, 2019 tarihinde BBC Persian : www.bbc.com/persian/amp/blog-viewpoints-41177719 adresinden alındı
- Eşref, A. (2016). *Huviyete İrani ez Dorane Bastan Ta Payane Pehlevi*. (H. Ahmedi, Çev.)
Tahran: Neş're Ney.
- Edibzade, M. (2009). *Zeban, Gofteman ve Siyasete Kharici*. Tahran: Neş're Ekhteran.
- Ehteshami, E. (2002). İslami Siyasi ve Bonyadgeraiye İslami. *Mecelle Ulumu Siyasi*, 160-245.
- Ekberi, M. A. (2015). *Tebarşinasi Hoviyete Cedide İrani (Esre Gacariye ve Pehleviye Evvel)*.
Tahran: Entesharate Elmi ve Ferhengi.
- Elling, R. C. (2013). *Minorities in Iran: Nationalism and Ethnicity after Khomeini*. New York:
Palgrave Macmillan US.
- Emiri, S. R. (2006). *Modiriyete Monazahate Kovmi der İran*. Tahran: Merkeze Tegigate
Stratejik.
- Emiri, S. R. (2006). *Modiriyete Munzahate Kovmi der İran*. Tahran: Merkeze Tegiyate
Stratejik.
- Eshpuler, B. (1985). *Tarikhe İran Der Gorune İslami* (Cilt 1). (C. Felaturi, Çev.) Tahran:
Entesharate İlmi ve Ferhengi .
- Eshref, A., Gnoli, G., & Shehbazi, A. S. (2017). *Hoviyete İrani Ez Devrane Bastan Ta Payane
Pehlevi*. (H. Ahmedi, Çev.) Tahran: Ney.
- Esposito, J. (2004). *Engelabe İran ve Bastabe Caniyan*. (M. Mudirshaneçi, Çev.) Tahran:
Merkeze Bazşenasiye İslam Ve İran.
- e-tutor. (2017, 9 3). 5 15, 2019 tarihinde e-tutor.blogspot.com: <https://e-tutor.blogspot.com/2017/09/3.html?m=1> adresinden alındı
- Ezgendi, A. R. (2016). *Siyasete Khariciye Cumhuri İslami İran*. Tahran: Qumes.

- Füller, G., & Franke, R. (2006). *Şiayane Ereb: Muselmananen Feramuş Şode*. (K. Tebrizi, Çev.) Qum: Merkeze Şia Şinasi.
- Fekri, A. A. (2007). İran'da Aydınlanma ve Devrim: Sosyo-Politik ve Kültürel Dönüşüm 1953-2006. *Tarihsel Oluşumu İçinde İran Devrimi ve Evrimleşme Süreci*, 27. Ankara, Ankara, Türkiye: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi.
- Firdovsi, E. (1964). *Şahnameye Firdovsi*. Tahran : Neş're Emirkebir .
- Firuzabadi, S. C. (2009). *Siyaset Khariciye Cumhuri İslami İran*. Tahran: Entesharate Semt.
- Firuzabadi, S. C., & Nuri, V. (2012). *Siyaset Khariciye Cumhuriye İslami İran Der Dorane Usulgareayi*. Tahran: Daneshgahe İmam Sadık.
- Fischer, M. M. (2006). Culture and Foreign Politics . B. Shafer içinde, *The Limits of Culture: Islam and Foreign Policy* (s. 27-65). London: The MIT Press.
- Foucault, M. (1999). *İraniya Çe Royayi Der Ser Darend?* (H. M. Hemedani, Çev.) Tahran: Hermes.
- Fransevi, M. B. (2003). *Menem Teymur'e Cehangusha*. (Z. Mensuri, Çev.) Tahran : Kitapkhaneyi Mostofi.
- Fray, R. (1997). *Esre Zerrine Ferhenge İran*. (M. Recepniya, Çev.) Tahran: Suruş.
- Güleçyüz, K. (1995). *İslam'da Siyaset Düşüncesi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gafuri, M. (2012). Mefhumşinasiye Şia der menabeye ehle Sunnet. *Tarih-e İslam*, 109-125.
- Gardner, F. (2019, Kasım 7). *Nufuze İran Der Mentegeye Khavermiyane Ez Arabistan Bishter Est*. BBC Persian : www.bbc.com/persian/amp/iran-5030547 adresinden alındı
- Gerges, F. (2005). *Amerika ve İslam-e Siyasi*. Tahran: Mutalahat'e Rabordi.
- Gevam, A. (2007). Berresi Sazehengarane Bonyadhaye Siyaset Khareci İran. *Khete Avel Dergisi*, 91-104.

- Goldmann, F. (2019, 6 20). "Nein, im Nahen Osten kämpfen nicht Sunniten gegen Schiiten". 9 5, 2019 tarihinde Telepolis: <https://www.heise.de/tp/features/Nein-im-Nahen-Osten-kaempfen-nicht-Sunniten-gegen-Schiiten-4438994.html?seite=all> adresinden alındı
- Golkeremi, A., & vd. (2019). Teb'ine Jeopolitik Siyaset Khariciye Cumhuri İslami İran Ba Tehkid Ber Gabiliyethaye Jeoekonomik. *Neşre'ye Tegigate Karbordiye Ulume Cogafyayi*, 37-77.
- Guzzini, S. (2000). A Reconstruction of Constructivism in International Relations. *European Journal of International Relations*, 147.
- hajij.com. (2017, 8 16). *Khedemate Cumhuriye İslamiye İran Be Ehle Sünnet Der İran*. hajij.com: www.hajij.com/fa/our-brothers adresinden alındı
- Halili, M. (2008). Meclise Şuraye Eslami ve Revabite Hkarici: Nufuzpeziri-Tesmimpeziri. *Pejoeshnameye Ulume Siyasi*, 69-95.
- Hobsbawm, E. (1990). *National and Nationalism since 1780, programe, myth, reality*. London: Cambridge Press.
- Hopf, T. (1998). The Promise of Constructivism in International Relation Theory. *International Security*, 177-200.
- Hosseini, M. H. (1984). Iran and It's Nationalities: The Case of Baluch Nationalism. *İran and It's Nationalities, the Card of Balluch*, 171. Washington, Washington, ABD: American University.
- Humeyni, İ. (1984). *Sahifeyi Nur* (Cilt 5). Tahran: Vezarete Ferheng ve Erşade İslam.
- Humeyni, R. (1983). *Sahifeye Nur*. Tahran: Vezarete Irşade İslami.
- İnayet, H. (1982). *Modern Islamic Political Thought*. London: Macmillan Press.
- İran, K. E. (1989). *Kanune Esasi Cumhuri İslami İran*. Tahran.
- İslami, R. (2013). Olguye Siyaset Khariciye İran Ez Meşrute Ta Ber Amedene Rıza Shah. *Feslnameye Tarikhe Revabite Kharici*, 23-71.

- İslami, R. (2018). Olguye Siyasete Kharici İran Ez Meşrute ta Beramedene Reza Shah. *Tarikhe Revabite Kharici*, 23-71.
- Küçük, M. (2009). Uluslararası İlişkiler Kuramında Konstrüktivist Dönüşü Anlamak . *Ege Akademik Bakış*, 9(2), 771-795.
- Kadiyani, A. (2005). *Tarikhe Ediyen ve Mezayep Der İran* . Tahran : Enis .
- Kahramanpur, R. (2015). *Hoviyet ve Siyasete Kharici Der İran ve Khavermiyane*. Tahran: Entesharate Rozene.
- Kamberi, E. (2012). *Tehlili Ber Naberaberi Nayeiyeye Der İran*. Tahran: Pejoeshkedeye Mutalaate Rabordi.
- Kasimi, A., & Tahiri, A. (2016). Cayegaye Mezhep ve Mesayeale Fıkhi Der Münasebate İran ve Osmani Der Doreye Safeviye ve Afşariye. *Feslnameye Gencineye Esnad* , 44-64.
- Katuzian, M. A. (2001). *Tezade Devlet ve Millet: Nezeriyyeye Tarikh ve Siyaset Der İran*. (A. R. Teyyib, Çev.) Tahran: Neş're Ney.
- Katuzian, N. (1981). *Gozeri Ber Engelabe İran*. Tahran: Daneşgahe Tehran.
- Katzenstein, P. (1996). *The Culture Of National Security: Norms and Identity in World Politics*. (P. Katzenstein, Dü.) New York: Columbia University Press.
- Keddie, N. (2002). *İran Dorane Gacar ve Beramedene Rıza Khan*. Tahran: Gognus.
- Kennane, D., & Adamson, D. (1969). *Kord ve Kordistan*. (C. Atıfı, Çev.) Tahran: Eta'i .
- Keremi, C. (2004). Hüviyet ve Siyaset Khareci. *Siyaset Dergisi*, 1-37.
- Kerimiferd, H. (2009). Tehlile Siyaset Khariciye Cumhuriye Eslami İran Ber Esase Muellifiaye Hoviyete Milli. *Feslnameye Tegigate Siyasi ve Beynulfmilel*, 155-190.
- Khumeyni, R. (1999). *Sehife'ye Nur*. Tahran: Neş're Asare İmam Khumeyni.
- Kissinger, H. (2002). *Amerika 'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?* . (T. Evyapan, Çev.) Ankara: METU Press.

- Konukcu, Y. (2018). İran'ın Bölgesel Güvenlik Stratejisi: Bir Güç Döngüsünün Değerlendirilmesi. *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3(3), 74-91.
- Koochra, C. (1998). *Kurd National Movement*. (İ. Younusi, Çev.) Tahran: Negah Press.
- Krippendorff, K. (1984). *Content Analysis (An Introduction to its Methodology)*. Beverly Hills: Sage Publication.
- Kylmcka, W. (2002). *Multiculturalism and Minority Right*. Kingston, Kanada: Queen University.
- Ladiye, M., & Fuladi. (2003). *Cemiyet ve Siyaset der İran Ez Seltenete Meşrute ta Cumhuri İslami İran*. Fransa: Muesseseye Milliye Mutalaate Cemiyetşinasiye Fransa.
- Lake, C. (1982). The Problems Encountered in Establishing an Islamic Republic in Iran 1979-1981. *Bulletin (British Society for Middle East Studies)*, 9(2), 148.
- Lengrudi, A. (2018). Der Amedi Ber Tarih Peydayeşe Do Deste Şia ve Sunni. *Avaye Teb'it* (6), 121-127.
- Linklater, A. (2013). İngiliz Okulu. S. Burchill, & A. Linklater içinde, *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s. 123-153). İstanbul: Küre Yayınları .
- Lock, E. (2004 , July). International Politics as Politics: Changing US Foreign Policy Discourse . *Paper Presented at the Oceanic Conference on International Studies*, 14-16.
- Müctehidzade, P. (2008). *Demokrasi ve Hoviyete İrani*. Tahran: Kevir.
- Müctehidzade, P. (2011). *Keshverha ve Merza Der Mentegeye Jeopolitike Khalice Fars*. Tahran: Vezarete Kharici.
- Mahmad, J. (1982). *The Baluch Cultural Heritage*. Karachi, Pakistan: Royal Book Company.
- Malcolm, J. (2001). *Tarikhe Kamele İran* (Cilt 2). (M. İ. Heyret, Çev.) Tahran: Efsun.
- Mehmuri, A. (2018, 7 27). *Delaletname Mevlevi Abdulhamid be Ayetullah Sistani*. BBC: <https://www.bbc.com/persian/amp/blog-viewpoints-44980593> adresinden alındı

- Melekutiyan, M. (2005). Mukaddemeye Ber Cogrfayaye Siyasi ve Ehemmiyete Stratejike İran. *Daneşkedeye Hugug ve Ulum Siyasi*, 203-221.
- Mercer, J. (1995, Spring). Anarchy and Identity. *International Organization*, 49, 229-252.
- Mervi, M. K. (1985). *Tarikhe Aleme Araye Nadiri*. (M. E. Riyayi, Dü.) Tahran : Zevvar.
- Moftekheri, H. (2013). İran ve İslam; Huveiyete İrani ve Mirase İslami . *Pejoeşgaye Ulume İnsani* , 93-111.
- Mollazei, P. M. (2001). Tehevvolat Siyasi- İdeolojik der Belucistan. *Feslnameye Motalahate Milli* , 3-14.
- Moteggi, İ., & Pustinçi, Z. (2012). *Olgu ve Revend Der Siyasete Kharici İran*. Qum: Daneşgahe Mofid.
- Mozaffari, M. (1999). Revolutionary, Thermidorian and Enigmatic Foreign Policy: President Khatami and the Fear of the Wave. *International Relations*, 14(5), 27.
- Muşirzade, H. (2006). Tehlile Siyasete Kharici Cumhuriye Eslami İran Ez Menzere Sazeengari. N. Museffa, & H. Nevrozi içinde, *Negayi Be Siyasete Khariciye Cumhuri Eslami İran*. Tahran: Entesharate Vezarete Kharici.
- Mugeddem, M. C. (2012). Jeopolitike Novin Teşeyyu Der Khavermiyane ve Siyasete Khariciye Cumhuri İslami İran . *Feslnameye Jeopolitik*, 29-62.
- Mugessıgi, S. A. (2003). Rabiteye Din ve Siyaset Der İran (Yer Berresiye Teoirk ve Tarikhi). *Mecelleye Daneshketeye Hukuk ve Ulum Siyasi* , 239-272.
- Muhammedi, M. (1988). *Usule Siyasete Kahrıcı Cumhuri İslami İran*. Tahran: Emir Kebir.
- Museffa, N., & Novruzi, H. (2010). *Negayi Be Siyaset Harici Cumhuri İslami İran*. Tahran: İran Dışışleri Bakanlığı.
- Museffa, N., & Novruzi, H. (2010). *Negayi Be Siyaset Harici Cumhuri İslami İran*. Tahran : İran Dışışleri Bakanlığı.
- Muttaharri, M. (1978). *Hedemate Mutekabil İslam Ve İran*. Kum: Neşr'e Sedra.

- Mutteki, İ., & Kazımı, H. (2007). Sazengari, Huviyet, Zeban ve Siyasete Hariciye İran. *Feslameye Siyaset*, 209-237.
- Muve'ediyan, R. (2008). *Cheshmendaz Khavermiyane Bozorg*. Tahran: Vezarete Kharici.
- Nadiri, M. (2015). *Hizbi Demokrate Kordistan*. Tahran: Mutalaat ve Pejoşaye Siyasi.
- Nasr, V. (2006, July). When Tje Shiites Rise. *Foreign Affairs*, 58-74.
- Nasr, V. (2007). *The Shia Revival: How Conflicts Within Islam Will Shape the Future*. New York: W. W. Norton & Company.
- Negibzade, A. (2006). *Tesire Ferhenge Milli Ber Siyasete Kharici Cumhuriye İslamiye İran*. Tahran: Vezarete Kharici.
- Nekheyi, H. (1998). *Tevafukh ve Tezaume Menafeye Milli ve Mesaleye Eslami (Berresiye Tedbigiye Siyasete Kharici Devlethaye Milli ve Eslami)*. Tahran: Vezarete Kharici.
- Neumann, I. B. (1999). Avrupa Kimliği, AB Genişlemesi ve Entegrasyon/Dışlama Bağıntısı. *Avrasya Dosyası, Avrupa Birliği Özel*, 5(4), 19.
- Niva, S. (1999). Contested Sovereignities and Postcolonial Insecurities in the Middle East. J. Weldes, M. Laffey, H. Gusterson, & R. Duvall içinde, *Cultures of Insecurity: States, Communities, and the Production of Danger* (s. 147-172,). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Övet, T. (2007). Avrupa 'Öteki'si . *TASAM Stratejik Araştırmalar Dergisi*(11), 94-103.
- Özkan, H. (2018). İran'da Din Siyaset İlişkisi: Meşrutiyetten İslam Cumhuriyeti'ne . *Bilimevi Dış Politika Dergisi*(5), 33-40.
- Özkan, H. (2019). İran İslam Devrimi'ne Dair Tanımlamalar/ Kavramsallaştırmalar: 1978-1990 Yılları Arasında Türkiye'de Yayımlanan İslami Dergiler Üzerine Bir İnceleme. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 1282-1299.
- Özkan, H. (2020, Şubat). İran İslam Devrimi'nin Türkiye'ye Etkileri: 1978-1990 Yılları Arasında Türkiye'de Yayımlanan Dergiler Üzerine Bir İnceleme. İstanbul: Marmara

- Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Paul, G. (2007). *Nato and Energy Security*. CRS Report For Congress.
- Qureshi, M. N. (1992). Belucistan. T. D. Vakfı içinde, *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 5, s. 428). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ramazani, A. K. (1985). Khumayni's Islam in Iran's Foreign Policy. A. Dawisha içinde, *Islam and Foreign Policy* (s. 72). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ramazani, R. (2002). *Çarçube Tehliliye Siyaset Khariciye İran*. (A. R. Tayyip, Çev.) Tahran: Neş're Ney.
- Rebi'iniya, B., & vd. (2018). Siyasete Emniyete Enerjiye Amerika ve Jeopolitike Enerjiye İran. *Daneshgahe Azad Vahide Seherriza*, 1-26.
- Recai, F. (2003). *Mushkeleye Hoviyete İraniane Emruz*. Tahran: Neş're Ney.
- Reus-Smit, C. (2013). Konstrüktivizm. A. Linklater, S. Burchill, & vd. içinde, *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (M. Ağcan, & A. Aslan, Çev., s. 285-314). İstanbul: Küre Yayınları.
- Rigiderakhshan, M. (2011). Berresiye Tetbigiye Zeminhaye Siyeseiye Buruze Engelabe Meşrute ve Engelabe Eslami . *Berresiye Tetbikiye Zeminhaye Siyeseiye Zuhure Engelabe Meshrute ve Engelabe İslami*. Tahran, Tahran, İran: Daneshgahe Tahran Merkez.
- Rigiderakhshan, M. (2020). İran'ın Dış Politika Kimliğini Oluşturan Faktörler. *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 390-410.
- Ritzer, G. (2018). *Modern Sosyoloji Kuramları*. Ankara : De Ki Yayınları.
- Ruhani, H. (2012). *Emniyete Milli ve Diplomasiye Hestehi*. Tahran: Merkeze Tehgigate Stratejik.
- Süleymani, G. A., & Dehgani, S. C. (2014). Abade Menayi ve Nehadi Tesmimgiri Der Siyaset Khariciye Cumhuriye Eslamiye İran. *Pejoeshe Siyasete Nezeri*, 71-100.

- Sadığizade, K. (2018). Elzamate Siyasetgozariye Ferhengiye Egvam . *Raborde Ferheng*(42), 87-122.
- Salzman, P. C. (1975). Islam and Authority in Tribal İran A Comparative Comment. *The Muslim World*, 186-195.
- Seccadpur, S. M. (2006). *Jeopolitik ve Siyaset Khariyice İran*. Tahran: Encumene Jeopolitike İran.
- Semihi, M. (2018). *Neberde Gudret Der İran (Çera ve Çigune Ruhaniyet Berende Şod)*. Tahran : Neş're Ney.
- Serefrazi, A., & vd. (2014). Siyasete Mehzebiye Shah İsmail Evvele Safevi ve Tesire An Ber Münasebate Fikriye İran ve Osmani . *Pejoeshnameye Tarikh*, 76-93.
- Seriyulkalem, M. (2007). *İran ve Cehanishoden*. Tahran: Merkeze Tegigate Stratejik.
- Seriyulkalem, M. (2007). *Siyasete Khariciye Cumhuri İslami İran: Baznegeriye Nezeri ve Paradayme Ehtelaf*. Tahran: Merkezi Tegegate Stratejik.
- Seriyulkalem, M. (2008). Siyaset Khariciye Cumhuri İslami İran: Gabiliyet ve İmkane Tegir. *Feslnameye Beynūlmileliye Revabite Kharici*, 21-40.
- Seriyulkalem, M. (2017). Nizame Beynūlmilel ve Jeopolitike Cedide Khavermiyane. *Pejoeshnameye Ulume Siyasi*, 101-139.
- Shah, A. (2001). *Tegire Paradeyme Siyasete Kharici İran Der Dorane Khatemi*. (N. Akhundi, Çev.) Tahran: Merkeze Pejoeshaye Meclise Şuraye İslami.
- Shehbani, R. (2005). *Tarikhe Tehevvalate Siyasi İçtimaiye İran Der Dorehayе Afshariye ve Zendiye* . Tahran : Semt .
- Shuheyb, B. (2014). *Temeddune İrani/ İslami; Ez Uful ta Eyya*. Tahran : Tisa.
- Sistani, İ. A. (1984). *Negaye Be Sistan ve Belucistan*. Tahran: Neş're Houma.
- Smith, S. (2005). The Contested Concept of Security . K. Booth içinde, *Critical Security Studies & World Politics*. New Delhi: Viva Books.

- Spooner, B. (1971). *Religion and Society Today: An Anthropological Perspective*. E. Y. Shater içinde, *Iran Face the Seventies* (s. 187). Newyork: Prager.
- Sultani, A. (2014). *Ehli Sünnete İran (Fırsetha ve Çaleşha)*. Senendec: Aras.
- sunnionline. (2019). *Tekhsise Zemin Beraye Mescid*. 8 16, 2019 tarihinde sunnionline.us: <http://sunnionline.us/farsi/2019/10/17188> adresinden alındı
- Suruş, A. (1998). *Ferbe Ter Ez İdeoloji*. Tahran: Muessese Ferhengi Sırat.
- Şeriati, A. (1983). *Bazşinasiye Huviyeti İrani-İslami*. Tahran: Elham yayınevi.
- Şeriati, A. (1983). *Bazşinasiye Huviyeti İrani-İslami*. Tahran: Elham Yayınevi.
- Şeriati, A. (1983). *Bazşinasiye Huviyeti İrani-İslami*. Tahran : Elham.
- Şirazi, A. (2016). *İraniyet, Milliyet, Govmiyet*. Tahran: Cehani Kitap .
- Tahiri, T. (2009). *Ferhenge Yarisan ve Şer'i Ber Nelehaye Fikri ve İtikadi Der Kordestan* . Erbil: Mekriyani.
- Tavukçuoğlu, C. (2002). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Proje Hazırlama, Değerlendirme Kılavuzu*. Ankara: Kara Harp Okulu Basım Evi.
- Telhami, S. Z., & Barnett, M. (2002). *Identity and Foreign Policy in the Middle East*. London: Cornell University Press.
- Terhalle, M. (2007). Are the Shia Rising? *Middle East Policy Council*(14), 69-83.
- Vaizi, Z. A. (1970). *Bedahe'ul Vekaye*. (A. Beldrof, Dü.) Tahran: Bonyade Ferhenge İran.
- Valter, H. (1992). *Shah İsmaille Dovvome Safevi* . (K. Cehandari, Çev.) Tahran : Sherkete Entesharate Elmi ve Ferhengi .
- Waltz, K. (2015). *Uluslararası Politika Teorisi*. (O. S. Binatlı, Çev.) Ankara : Phoenix Yayınevi.
- Wendt, A. (1992). Anarchy is What States Make of It. *International Organization*, 391-425.
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Wendt, A. (2004). The State as Person in International Relations Theory. *Review of International Studies*, 30(2), 289-316.
- Wendt, A. (2005). Constructing International Politics. *Theories of International Relations*, 201.
- Wendt, A. (2016). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*. (H. S. Ertem, & S. G. Öner, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Wirsing, R. G. (1992). *The Baluchies and Pathans*. Londra: The Minority Rights Group.
- Zareyi, B., & Pilten, F. (2019). *Berresiye Evamel Vagegerayi İran Ez Menzere Cografiyaye Siyasi ve Jeopolitik*. Tahran: Pejoeshhaye Cografiyaye Ensani.
- Zencani, D. İ. (2005). *Cehani Şoden ve Siyasete Kharici*. Tahran: Entesharate Vezarete Kharici.
- Zergami, B., & vd. (2014). Jeopolitike Şie ya Hilale Şie (Mebani, Hedaf, Ruyikerd'a). *Pejoeshhaye Cografiyaye İnsani*, 197-214.

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Mohammad RIGIDERAKHSHAN

Uyruğu: İran

Elektronik Posta: rigi.derakhshan@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum
Lisans	Zahedan Azad İslam Üniversitesi- Siyaset Bilimi
Yüksek Lisans	Tahran Merkez Üniversitesi-Siyaset Bilimi
Doktora	İstanbul Medeniyet Üniversitesi-Uluslararası İlişkiler

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum
2019- (Devam Ediyor)	İstanbul İl Göç İdaresi Müdürlüğü

YABANCI DİLLER

İleri düzeyde İngilizce, Farsça, Beluççe, Türkçe; orta düzeyde Urduca; başlangıç düzeyinde Arapça.

YAYINLAR

M. Rigiderakhshan, İran'ın Dış Politika Kimliğini Oluşturan Faktörler, Vakanüvis -Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, (2020).

H. Özkan, M. Rigiderakhshan, İran'da Basının Doğuşu ve Gazeteler, Erciyes İletişim Dergisi, (2019).

H. Özkan, M. Rigiderakhshan, İran'da Televizyon Yayıncılığının Tarihsel Gelişimi, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (2019).

M. Rigiderakhshan, Berresiye Tetbikiye Zeminhaye Siyeseiye Zuhure Engelabe Meshrute ve Engelabe İslami, Daneshgahe Tahran Merkez, Tahran, 2011.

